

HISTORICKÝ ČASOPIS

vedecký časopis o dejinách Slovenska a strednej Európy

ISSN 0018-2575

ROČNÍK 65 * 2017 * ČÍSLO 2

HISTORICKÝ ÚSTAV
SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

OBSAH**Štúdie**

Štefánik, Martin: „Rame di Pollana“ Spišsko-gemerská meď vo Flámsku a v Benátkach v prvej tretine 14. storočia	193
Chvojka, Michal: Barón Miklós Wesselényi v kúpeľoch Frývaldov a Gräfenberg v rokoch 1839 – 1843	217
Machó, Peter: Návšteva štúrovcov u Jána Hollého na Dobrej Vode	239
Petruf, Pavol: Vývoj v Československu v prvej polovici roka 1968 na stránkach publikovaných francúzskych diplomatických dokumentov v korelácii s vývinom československo-francúzskych vzťahov od vzniku ČSR do prelomu rokov 1967/1968	265

Rozhľady

Lukáč, Eduard: Podiel Františka Karšaia na rozvoji komeniológie a dejín školsťva na Slovensku	295
--	-----

Materiály

Vožár, Jozef: Začiatky pestovania právnej vedy na Slovensku: Sté výročie založenia <i>Právneho obzoru</i> a prvé osobnosti slovenskej právnej vedy	321
Pehr, Michal: Slovenský diplomat Ilja Rath v československých službách u Svatého stolce	335

Recenzie

Machó, Peter – Kodajová, Daniela a kol.: Eudovít Štúr na hranici dvoch vekov (Peter Švorc)	353
Londák, Miroslav – Sikora, Stanislav – Londáková, Elena: Od predjaria k normalizácii (Jakub Drábik)	356

Glosy	361
-------------	-----

Kronika	373
---------------	-----

Obhájené práce	379
----------------------	-----

Nekrológy	381
-----------------	-----

ŠTÚDIE

„*RAME DI POLLANA*“

SPIŠSKO-GEMERSKÁ MEĎ VO FLÁMSKU A V BENÁTKACH
V PRVEJ TRETINE 14. STOROČIA

MARTIN ŠTEFÁNIK

ŠTEFÁNIK, Martin. “Rame di Pollana”. Spiš-Gemer copper in Flanders and Venice in the first third of the 14th century. *Historický časopis*, 2017, 65, 2, pp. 193-216, Bratislava.

Exporting of copper from eastern Slovakia through Poland and the Hanseatic ports on the Baltic coast to Flanders is documented from the 1320s and 1330s at a time when convoys of galleys operated between Venice and Flanders. As a result of its transit through Poland, it was called “Polish copper” (*Rame de Pollana*). It represented one of the important types of copper on the market at Bruges, from where it was transported in the form of rectangular plates to Venice. According to documents preserved in Venice from the papers of the copper merchant N. Paolini, he sold 108 centnars (= c. 5.15 tonnes) of *Rame de Pollana* in 1324. In the Venetian foundries, it is mentioned in 1334 as one of the five basic types imported to the city. These records show that this trade was profitable in spite of the long voyage around Europe.

Key words: Eastern Slovak copper. Spiš copper. Middle Ages. Trade. Venice. Flanders. Hanse towns.

Otázka vývozu slovenskej medi do zahraničia v stredoveku bola predmetom viacerých prác, ktoré sa zameriavali primárne na banskobystrickú meď: tieto exporty dosiahli koncom 15. a začiatkom 16. storočia prostredníctvom turzovsko-fuggerovskej spoločnosti rozmer, ktorý možno nazvať celosvetovým, resp. celoeurópskym a z toho vyplýva aj záujem o ňu. V historickom povedomí ostala v neposlednom rade aj vďaka jej úlohe v politike, keď Fuggerovci s financiami pochádzajúcimi o. i. aj z predaja slovenskej medi výrazne prispeli k mocenskému vzostupu Habsburgovcov.

Už vyše storočie pred vznikom tejto spoločnosti sú doložené vývozy banskobystrickej medi zo Slovenska do Stredomoria prostredníctvom nemenej známych finančníkov a bankárov ako boli Fuggerovci: šlo o florentských Mediciovcov. Tieto vývozy smerovali najmä do Benátok (odkiaľ sa mohla ďalej vyvážať na východné trhy), sčasti sa dostávali priamo z Uhorska cez dalmátske prístavy priamo do Sýrie alebo Egypta.¹ V súvislosti so

1 Problematikou sa v Maďarsku spomedzi starších autorov zaoberal Oszkár Paulinyi, na Slovensku Jozef

záujmom Benátčanov o slovenskú meď vznikla rozsiahla diskusia, či mohol byť motivovaný obsahom striebra v banskobystrickej „čiernej“ medi a či Benátky mohli ovládať už v 14. storočí techniku oddeľovania striebra tzv. scedzovania medi (nem. Saigern, Saigerung), ktorá sa podľa známych poznatkov vyvinula až neskôr v 15. storočí.² Po analýze benátskych protokolov a rozsiahlejších ekonomicko-obchodných súvislostí sa ukázalo, že Benátčania zrejme nepoznali v 14. storočí túto technológiu, ale mali záujem o meď ako takú (nielen zo Slovenska, ale aj z iných zdrojov, ku ktorým mali ako svetové obchodné centrum prístup), nakoľko pre nich v danom čase predstavovala významnú surovinu pre domácu spotrebu aj pre medzinárodný obchod. Meď z rôznych európskych trhov doviezli do Benátok, tam ju zjemnili a spracovali v domácich hutách, označili symbolom (pečaťou, bulou) sv. Marka a ďalej vyvážali do celého sveta: nazývala sa tak „cajchovaná“ meďou (*rame di bolla*) a z Benátok sa v 14. storočí vozila okrem egyptskej Alexandrie a sýrskeho Damasku aj do Konštantínopolu, na Cyprus, na Malorku, do Flámska alebo do severnej Afriky.³ A takéto vývozy slovenskej medi sa dokonca realizovali ešte skôr, ako sú doložené prvé doklady o medi pochádzajúcej z Banskej Bystrice.

Vlachovič a Peter Ratkoš, z novších autorov v Nemecku Wolfgang von Stromer a na Slovensku najmä Marián Skladaný a M. Štefánik. PAULÍNYI, Oszkár. A középkori magyar réztermelés gazdasági jelentősége. In *Károlyi Árpád – Emlékkönyv*. Budapest : Sárkány, 1933, s. 402-439; PAULÍNYI, Oszkár. *Produkcija drahých kovov a všeobecný vývoj hospodárstva v Uhorsku v období raného a rozvíteného feudalizmu (1000 – 1526)*. Sekcia pre hospodárske a sociálne dejiny pri Slovenskej historickej spoločnosti. Študijné materiály zv.12. Bratislava 1973, s. 2-83; VLACHOVIČ, Jozef. *Slovenská meď v 16. a 17. storočí*. Bratislava : HÚ SAV, 1964; RATKOŠ, Peter. Predpoklady vzniku thurzovsko-fuggerovskej spoločnosti r. 1495 (Začiatky rafinovania a scedzovania banskobystrickej bohatej medi). In *Československý časopis historický XIV*, časť 5, 1966, s. 758-765. ISSN 0045-6187; RATKOŠ, Peter. Das Kupferwesen in der Slowakei vor der Entstehung der Thurzo-Fuggerischen Handelsgesellschaft. In BOG, Ingomar (ed.). *Der Außenhandel Ostmitteleuropas 1450–1650*. Köln; Wien : Böhlau, 1971, s. 586. ISBN 3412410713; STROMER, Wolfgang von. Medici-Unternehmen in den Karpatenländern. Versuche zur Beherrschung des Weltmarkts für Buntmetalle. In *Aspetti della vita economica medievale. Atti del Convegno di Studi nel X anniversario della morte di Federigo Melis*. Firenze : Università degli studi – Istituto di Storia economica, 1985, s. 370-397; SKLADANÝ, Marián. Das erste frühkapitalistische Unternehmen im slowakischen Bergbau. In *Urbs – provintia – orbis (Contributions ad historiam contactum carpathicarum in honorem O. R. Halaga edictae)*. Košice : SÚ SAV, 1993, s. 83-90; SKLADANÝ, Marián. Thurzovsko-fuggerovský mediarsky podnik v Banskej Bystrici a jeho európsky význam. In *Päťsté výročie vzniku thurzovsko-fuggerovského mediarskeho podniku v Banskej Bystrici*. Banská Bystrica : UMB, 1995, s. 8-37. ISBN 8085162857; ŠTEFÁNIK, Martin. Pramene o banskobystrickej medi v Benátkach z druhej polovice 14. storočia. In DANIŠ, Miroslav (ed.). *Štúdie z dejín baníctva a banského podnikania : zborník k životnému jubileu Mariána Skladaného*. Bratislava : Katedra všeobecných dejín FFUK, 2001, s. 48-63. ISBN 808898243X.

- 2 K problematike techniky scedzovania por. STROMER, Wolfgang von. Die Saigerhütte. Deutsch-ungarischer Technologietransfer im Spätmittelalter bei der Entwicklung der Kupfer-Silber-Scheidekünste zur „ars conflatoria separantia argentum a cupro cum plumbo vulgo saigerhütten nuncupatur“. In FISCHER, H – SZABADVÁRY, F. (eds.). *Technologietransfer und Wissensaustausch zwischen Ungarn und Deutschland. Aspekte der historischen Beziehungen in Naturwissenschaft und Technik*. München : R. Oldenbourg Verlag, 1995, s. 27-57. ISBN 348656174X; SKLADANÝ, Marián. Die Entsilberung des Neusohler Schwarzkupfers als historiografisches Problem. In BARTELS, Christoph – DENZEL, Markus A. (eds.). *Konjunkturen im europäischen Bergbau in vorindustrieller Zeit. Festschrift für Ekkehard Westermann zum 60. Geburtstag Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Beiheft 155 (2000), s. 173-187. ISBN 9783515076845.
- 3 ORLANDINI, V. – CESSI, Roberto (eds.). *Tarifa zoè noticia dy pexi e mexure di luogi e tere che s'adovra marcadantia per el mondo*. Venezia 1925, s. 28, 43, 52, 61, 64, 68. K širšiemu kontextu por. ŠTEFÁNIK, Martin. Kupfer aus dem ungarischen Königreich im Spiegel der venezianischen Senatsprotokolle im

V tejto súvislosti treba poznamenať, že termín „slovenská meď“ je pochopiteľne novotvarom. Ide o meď vyťaženu na území dnešného Slovenska, kde sa v stredoveku dobývala v zásade v dvoch oblastiach: stredoslovenskej (banskobystrickej)⁴ a východoslovenskej (spišsko-gemerskej) oblasti.

V historiografii celkovo menej známou ako stredoslovenská, no chronologicky prvou doloženou sortou medi vyvážanej z územia Slovenska do zahraničia, bola východoslovenská meď, ktorá je predmetom tohto príspevku. Predstavovala významný artikel v obchode spišských miest s baltskou oblasťou už od konca 13. storočia.⁵ Spišskú, resp. spišsko-gemerskú meď vyvážali uhorskí kupci (*mercatores de Hungaria*) cez Stary Sacz do Krakova. Tu ju museli povinne ponúknuť domácim (krakovským) kupcom na základe práva skladu na meď, ktoré udelil krakovským mešťanom roku 1306 krakovský vojvoda Vladislav Lokietok (kráľom sa stal až neskôr r. 1320). Takéto právo skladu – teda výlučné právo obchodovať s istým artiklom – sa týkalo len dovážanej medi (čo je pomerne neobvyklý prípad), pre iné tovary povolil cudzincom obchodovať medzi sebou. Svedčí to o mimoriadnom význame, ktorý medi v medzinárodnom obchode krakovská mestská rada prisudzovala v situácii, keď Vladislavovi krátko po smrti posledného Přemyslovca Václava III. (zahynul práve pri výprave do Poľska) v auguste 1306 otvorili brány mesta a ihneď si vyžiadali ako odmenu toto privilégium, ktoré im aj bolo udelené dva týždne nato (12. septembra). Ďalej na sever už nesmeli voziť meď Uhri či iní „cudzí“ kupci (t. j. ani poľskí zo Saczu), ale len Krakovčania.

Kontrola obchodu s meďou medzi Uhorskom a Baltským morom bola teda pre nich výsostne prioritná, resp. najdôležitejšia otázka a je zrejmé, že takýto obchod sľubujúci vysoké zisky musel prevíť už desaťročia predtým. Dôkazom je aj skutočnosť, že Vladislav riešil meď vo svojom privilégium na prvom mieste a až následne a v menšom rozsahu sa zaoberal ďalšími otázkami ako bolo oslobodenie od ciel za dovoz rýb, nákup a predaj soli či otázkou stavby hradieb medzi krakovským hradom a mestom.⁶ O štyri

14. Jahrhundert. In TASSER, Rudolf – WESTERMANN, Ekkerhard (eds.). *Der Tiroler Bergbau und die Depression der europäischen Montanwirtschaft im 14. und 15. Jahrhundert : akten der internationalen bergbaugeschichtlichen Tagung Steinhaus.. – Innsbruck*. Wien; München; Bozen : Südtiroler Landesarchiv, 2004, s. 210-226. ISBN 3706518872; ŠTEFÁNIK, Martin. Italian involvement in metal mining in the central Slovakian region, from the thirteenth century to the reign of king Sigismund of Hungary. In *I Tatti Studies. The Harvard University Center for Italian Renaissance Studies : Essays in the Renaissance*, 2011–2012, vol. 14-15, s. 31. ISSN 0393-5949.

- 4 Banskobystrickú meď v Benátkach nazývali *Rame de Xolio* alebo *Solio*, pričom x sa číta ako ostré „z“. Benátčanom bol teda dobre známy geografický pôvod tejto medi (Banská Bystrica sa nazývala „Nový Zvolen“, lat. Novum Solium, nem. Neusohl).
- 5 HALAGA, Ondrej R. Le grand commerce Occident–Orient et l’Europe centrale. In *Studi in memoria di Federigo Melis*, vol. II. Napoli : Giannini, 1978, s. 21. ISBN 9788874311323; HALAGA, R. Ondrej. *Košice – Balt. Výroba a obchod v styku východoslovenských miest s Pruskom. Obchodné styky Slovenska so zahraničím v stredoveku, diel 1*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1975, s. 70. Objavenie významných ložísk s ťažbou medi a následným udelením privilégii východoslovenským mestám sa udiało už v arpádovskom období, por. SZENDE, Katalin. Continuity and change in the urban network of Hungary in the early Angevin period. In *Banatica 26 – II Istorie*. Cluj-Napoca : Editura MEGA, 2016, s. 70. ISSN 1222-0612; WEISZ, Boglárka. Mining Town Privileges in Angevin Hungary. In *Hungarian Historical Review*, 2013, roč. 2, č. 2, s. 291. ISSN 2063-9961.
- 6 Krakovské právo skladu na meď, príloha č. 1. Ku kontextu jeho udelenia por. STARZYNSKI, Marcin. *Das mittelalterliche Krakau: Der Stadtrat im Herrschaftsgefüge der polnische Metropole*. Übersetzt von

roky neskôr v rámci rozhodovania v spore krakovských mešťanov s kláštrom klari-siek v Starom Saczi Vladislav oslobodil Krakovčanmi dovážanú meď od platenia mýta (čo však neplatilo napr. o olove alebo textíliách, ktoré do Uhorska opačným smerom vyvážali).⁷ Roku 1324, keď uzavreli Košičania s Krakovčanmi vzájomnú obchodnú do-hodu, povolili Košičanom napriek právu skladu vyvážať ich tovary cez Krakov ďalej do Poľska, avšak nesmeli používať cestu po Visle smerom na Prusko (t. j. k pobrežiu).⁸ A napokon, kráľ Kazimír zriadil roku 1335 osobitné právo skladu pre meď aj v meste Kazimierz (mesto na Visle v bezprostrednej blízkosti Krakova, dnes jeho súčasť).⁹ Smer exportu medi zo Slovenska cez Poľsko k pobrežiu prostredníctvom Krakovčanov, resp. kupcov z Kazimierzu pozdĺž Wisly bol teda intenzívne využívaný a jednoznačne sa tešil panovníckej podpore.

Ďalšou stanicou pri vývoze východoslovenskej medi boli hanzové mestá. Hanza bol pôvodne ochranný kupecký zväz severonemeckých obchodníkov so sieťou zastúpení vo viacerých mestách, ktorý postupne prerástol do zväzu až dvoch stovák miest nachá-dzajúcich sa na pobreží Severného a Baltského mora so zastúpeniami vo všetkých vý-znamných prístavoch. Siahal od západného Ruska až po Lamanšský prielav. Od konca 13. storočia zažívala Hanza svoj najväčší rozmach. Šlo o skutočnú veľmoc, hoci nemala vlastné teritórium, menu ani vládu. Patrili k nej zastúpenia vo významných mestách ako Novgorod, Stockholm, Gdaňsk, Toruň, Štetín, Hamburg a Lübeck, na západe Londýn aj flámske Brugge. Najvýznamnejším prekladiskom pre spišskú meď na poľskej ceste bolo mesto Toruň, kam sa vozila po výhodnej vodnej ceste (rieke Visle). Alternatívu predsta-vovala aj trasa po Odre cez Vratislav do Štetína.¹⁰

Doklad o prítomnosti východoslovenskej medi v hanzových mestách z tejto doby pochádza priamo zo „srdca“ celej Hanzy – zo severonemeckého Lübecku. Významný lübeckský kupec a člen mestskej rady Bernard z Kusefeldu nechal prostredníctvom svo-

Christian Prüfer und Kai Witzlack-Makarevich. Köln; Weimar; Wien : Böhlau, 2015, s. 114-115. ISBN 9783412223823.

- 7 PIEKOSIŃSKI Franciszek (ed.). *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa, vol. I (1257–1506). Codex diplomaticus civitatis cracoviensis in: Monumenta mediaevi historica res gestas Poloniae illustrantia*, tom. V. Cracoviae : Sumptibus Academiae literariae Cracoviensis, typis emeridum „Czas“, 1879, s. 11, Nr. VII: 15. XII.1310. O 70 rokov neskôr Ľudovít Veľký nariaďuje kupcom zo Saczu používať pre dopravu medi trasu cez Krakov, ktorú títo obchádzali po vodných cestách (Dunajec, Visla): „...ex Sandeczensi predictae nostre Ciuitatis hominum, Incolarum, Ciuium et mercatorum nauigio seu transitu, quem fecerunt hucusque in aquis videlicet donauiecz et Wisla, ...vt omnes et singuli dicte nostre Ciuitatis Sandeczensis Ciues et Incole et mercatores dimissis eorum transsitibus seu nauigijs in dictis aquis factis quomodocumque cum ferro, Cupro et alijs quibuscumque mercibus eorum in terra, et nullas alias, quam per Craccouiam nostram Ciuitatem et per alia consueta loca viarum et theloniorum nostrorum regalium in antea iugitur transeant et redeant...“ Tamže, s. 71-72, Nr. LVII: 11. XI. 1380.
- 8 PIEKOSIŃSKI, *Kodeks I*, ref. 7, s. 17, Nr. XV: 25. február 1324. Ku kontextu por. HALAGA, R. Ondrej. Kaufleute und Handelsgüter der Hanse im Karpatengebiet. In *Hansische Geschichtsblätter* 85. Köln; Graz : Böhlau, 1967, s. 66. ISSN 0073-0327.
- 9 „...depositum salis, plumbi vel cupri in ciuitate Casimieriensi, quod ciues ibidem inter metalla duxerint eligendum, gratantissime faciemus“. PIEKOSIŃSKI, *Kodeks I*, ref. 7, s. 21, Nr. XIX: 27. február 1335.
- 10 IRSIGLER, Franz. Hansischer Kupferhandel im 15. und in der ersten Hälfte des 16. Jahrhunderts. In *Hansische Geschichtsblätter* 97. Köln; Wien : Böhlau, 1979, s. 20. ISSN 0073-0327.

jich agentov poslať z Elblagu (hanzové mesto v Gdanskom zálive na baltskom pobreží) do Flámska po mori na lodiach 70 centnárov medi v cene 30 (strieborných) mariek.¹¹

Dá sa povedať, že Hanza odoberala väčšinu medi z karpatského priestoru, sčasti ju využívala pre vlastnú potrebu a sčasti ju ďalej exportovala. Med' nachádzala široké využitie v stavebníctve – používala sa ako materiál na pokrývanie striech, v potravinárstve na výrobu kotlov, nádob a náčinia vo výrobe aj v domácnostiach, surovina vo zvonolejárstve a v neposlednom rade aj v mincovníctve ako prísada do zlatých a strieborných alebo v niektorých prípadoch aj na razbu medených mincí.¹² Vo Flámsku, ktoré bolo najzápadnejšie umiestnené hanzové teritórium, bola potom med' z východného Slovenska kvôli spomínanému tranzitu vnímaná už ako „poľská“.¹³ Bola vyvázaná do mesta Bruggy – centra flámskeho obchodu s najvplyvnejším spomedzi všetkých zahraničných zastúpení (kontorov) Hanzy.

Kontor v Bruggách bol založený ešte v čase udelenia privilégii flámskou grófkou Margarétou r. 1252/1253 a inštitucionálne zastupoval záujmy severonemeckých kupcov v Bruggách. V meste, ktoré malo v 14. storočí okolo 40 000 obyvateľov, sa stretával „románsky“ a „germánsky“ svet a bolo miestom výmeny tovarov východu a západu, resp. severu a juhu Európy. Predstavovali jeden z jej najbohatších regiónov porovnateľný so súvekou Florenciou či Benátkami. Bruggy vďačili za svoj rozmach kanálu Zwin, ktorý vznikol po záplavovej vlne roku 1134 a cez prieplav k prekladisku Damm ich spojil s morom. Od 14. storočia kvôli jeho postupnému zanášaniu plnilo úlohu bruggského námorného prístavu o ďalších cca 10 km vzdialenejšie mesto Sluis (lat. *Clusa, Clusia*) na dnešnej belgicko-holandskej hranici, kde mohli pristávať aj väčšie plavidlá prichádzajúce z Atlantického oceána. Svojím spôsobom tak Bruggy systémom prepájajúcich sa kanálov pripomínali Benátky. Stručný popis námornej sily Hanzy zvlášť v spojení s Bruggami nám zanechal súčasník – benátsky cestovateľ a obchodník Marin Sanudo starší (nemôžno si ho zamieňať s jeho menovcom historikom Marinom Sanudom mladším z inej vetvy prominentnej rodiny, ktorý žil o dve storočia neskôr). Sanudo starší v latinsky písanom diele adresovanom pápežovi referuje v časti o nemeckých krajinách, ktoré sám pred rokom 1321 navštívil a na benátskych obchodných galérach sa dostal až do prístavu Sluis, pričom flotilu nemeckých lodí považoval za porovnateľnú s benátskym loďstvom. V Bruggách – meste s rozsiahlou mierou autonómie, resp. takmer nezávislosti na flámskom grófovi sa schádzali stovky kupcov zo všetkých kútov sveta: v meste sa nachádzala už od 13. storočia ulica Lübečanov, Hamburčanov, Angličanov, Španielov, Florent'anov, Gaskoncov, Benátčanov, Škótov aj Dánov. Cudzí kupci v Bruggách na rozdiel od iných kontorov Hanzy však nemali povinne vymedzenú budovu určenú na bývanie v meste ani striktný režim dohľadu ako to bolo napr. v prípade Nemeckého skladu (*Fondaco dei Tedeschi*) v Benátkach. Kupci Hanzy zvaní kvôli svojmu „východnému“ pôvodu

11 Por. Príloha č. 2. Centnár v Lübecku zodpovedal 112 funtom = 54,2 kg.

12 IRSIGLER, ref. 10, s. 15-16, 18.

13 „*Dou royaume de Hongrie vient cire, or et argent en plate... Dou royaume de Polane vient or et argent en plate, cire, vairs et gris et coivre.*“ Citovaný zoznam krajín a tovarov dovážaných do Brúgg pochádza z poslednej tretiny 13. storočia. HÖHLBAUM, Konstantin (ed.). *Hansisches Urkundenbuch*. Bd. III. Halle : Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses, 1882–1886, s. 419, Nr. 624, pozn. 1. V Poľsku sa med' neťažila. S ohľadom na uvedený kontext krakovského práva skladu je zrejme, že šlo o vyvázanú spišskú (gelnickú) med'.

ako *Osterlinge* bývali až do 2. polovice 15. storočia (lebo až 1478 získali vlastný *Osterlingen-Haus*) u svojich obchodných partnerov, resp. v hostincoch (Herbergoch) roztrúsených v meste a poskytovaných mešťanmi Brúgg – ich hostiteľmi, kde si aj skladovali svoje tovary. Na rozdiel od postupne upadajúcich trhov v Champagne, neboli trhy v Bruggách časovo obmedzené. Miestni obchodníci sa nesústredovali na aktívne vykonávanie zahraničného obchodu (s výnimkou Anglicka a západofrancúzskeho pobrežia), ale skôr na sprostredkovateľskú (maklérsku) úlohu medzi cudzími kupcami. Hostitelia, u ktorých boli cudzinci ubytovaní, však hrali mimoriadne dôležitú úlohu pri obchodovaní. Typický hostiteľ bol pre ubytovaného cudzinca súčasne maklérom a hľadal preňho odberateľa pre jeho tovary. Takisto ho zastupoval pred mestskou vrchnosťou, ručil za jeho dlhy, podľa potreby mu prekladal vo viacjazyčnom prostredí, v jeho neprítomnosti dohliadal na uskladnené tovary a inkasoval za ne platby. Cech maklérov založený roku 1293 bol najvplyvnejším cechom v meste a ich sprostredkovanie bolo vo všeobecnosti povinné pri uzatváraní obchodov medzi cudzincami. Na niektoré tovary – vrátane medi – platila od roku 1309 povinnosť priviezt' ich priamo do Brúgg. Dôležitou výsadou bolo, že prítom nemeckým kupcom dovolili obchodovať medzi sebou aj bez použitia maklérov. Význam Brúgg ako centra sprostredkovateľského obchodu dokladá napokon aj skutočnosť, že jedna z najvýznamnejších patricijských maklérsko-hostiteľských rodín v meste van der Beurse (ich meno sa zrejme odvodzuje od lat. *borsa*, mešec) dala názov aj modernej inštitúcii burzy. Vlastnili viacero domov, v ktorých od 13. storočia ubytovávali kupcov Hanzy (teda možno aj tých, ktorí privážali východoslovenskú meď). Členovia rodiny boli v kontakte s talianskymi bankármi už od 13. storočia. Jeden z ich domov *Haus zur Börse* odkúpili roku 1397 Benátčania a presťahovali doň svoj zahraničný konzulát (ktorý mali v meste už od r. 1319, por. nižšie). V blízkosti domu sa postupne usadili aj Janovčania a Florenťania, kupci z toskánskej Lucchy a Španieli. Námestie, na ktorom sa ich zastupiteľstvá nachádzali, prevzalo v 15. storočí pôvodný názov domu – stalo sa z neho *Platz der Börse*, ktoré spomína norimberský lekár Hieronymus Münzer koncom 15. storočia vo svojom cestopise. Pomenovanie potom prešlo aj na inštitúciu burzy v Antverpách, kam sa presunuli mnohí zahraniční kupci. Postupné prevzatie názvu „burza“ pre uzatváranie obchodných transakcií aj Francúzmi a Angličanmi od mena rodiny (v taliančine *della Borsa*) popisuje florentský emigrant Lodovico Guiciardini po 25 rokoch života vo Flámsku.¹⁴

14 SEGGERN, Harm von. Fremde Kaufleute in Brügge. Zur Entstehung der Börse im 14./15. Jahrhundert. In FELTEN, Franz J. (ed.). *Mittelalterliche Kaufhäuser im europäischen Vergleich*. Mainzer Vorträge 18. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2015, s. 105-107, 111, 114-115, 117, 119-121. ISBN 9783515109833; MURRAY, James. That Well-Founded Error : Bruges as Hansestadt. In WUBS-MROZEWICZ, Justyna – JENKS, Stuart (eds.). *The Hanse in Medieval and Early Modern Europe*. Leiden; Boston : Brill, 2013, s. 183, 186-187, 189. ISBN 9789004212527; van HOUTTE, J. A. The Rise and Decline of the Market of Bruges. In *The economic History Review*, second series vol. XIX. Utrecht : Economic History Society; N.V.A. Oosthoek's Uitgevers Mij, 1966, s. 33, 35-36, 39. ISSN 1468-0289; HÄPKE, Rudolf. *Brüggens Entwicklung zum mittelalterlichen Weltmarkt*. Abhandlungen zur Verkehrs- und Seegeschichte im Auftrage des Hansischen Geschichtsvereins. Hrsg. V. Dietrich Schäfer. Bd. I. Berlin : Karl Curtius, 1908, s. 105-108, 157-159, 207-209, 222; DAENELL, Ernst. *Die Blütezeit der deutschen Hanse*. Bd. I. Berlin : Georg Reimer, 1905, s. 8, 12-15. Povolenie dovozu medi pre nemeckých kupcov tamže, s. 16. Vznik kontoru Hanzy v Bruggách por. tamže Bd. II s. 54-55, 71. O kontaktoch rodiny van der Beurse s Talianmi por. tamže, s. 151. Sanudov popis z 20. rokov 14. storočia: „*Iam ego praesens capitulum consumaveram*,

Práve kvôli súvislosti s Talianmi a obzvlášť Benátkami už v 14. storočí je dost' dobre možné, že práve tu, v prostredí generácií obchodnícko-maklérskej rodiny van der Beurse, mohlo byť miesto, kde sa s meďou aktívne obchodovalo a kde sa za ich sprostredkovania odovzdávala meď od hanzových kupcov do rúk talianskych, najmä benátskych obchodníkov.

Význam medi na trhu v Bruggách v prvých desaťročiach 14. storočia dokladajú z druhej, teda talianskej strany dochované obchodné príručky pre cestujúcich kupcov najmä z toskánskeho a benátskeho prostredia. O týchto príručkách vieme pomerne veľa. Len z Talianska ich poznáme vyše dve desiatky.¹⁵ Vznikali ako pomôcky pre cestujúcich kupcov pohybujúcich sa na medzinárodných trhoch, obsahovali jednak navigačné údaje potrebné pre plavbu a orientáciu a jednak množstvo praktických rád určených najmä na to, aby sa mohli vyznať v množstve lokálnych váh a mier, rôznych druhov mincí a správne ich prepočítavať. Predpokladá sa, že príručku tohto druhu mal so sebou napr. aj benátsky cestovateľ Marco Polo, keď v janovskom zajatí spisoval svoje zážitky z ciest v Číne. Šlo o hodnoverné zdroje informácií, pretože ich primárnym cieľom bolo práve čo najpravdivejšie a najpraktickejšie informovať kupeckú komunitu. V druhom desaťročí 14. storočia bola neznámym benátskym autorom skompilovaná príručka *Zibaldone Da Canal*, v ktorej sa už spomína striebrom dovážané z Uhorska.¹⁶

Najrozsiahljšou aj najznámejšou príručkou tohto druhu však bol tzv. *Libro di divisamenti di paesi e di misure di mercatantie* alebo *La Pratica della mercatura*, ktorú na základe svojich ciest v službách jednej z najprominentnejších kupecko-bankárskych rodín vtedajšieho sveta, florentských Bardiocov od Flámska až po Cyprus a Čierne more v 20. až 30. rokoch 14. storočia zostavil okolo roku 1340 Florenčan Francesco Balducci Pegolotti.¹⁷ Vo svojom diele, ktorého názov možno voľne preložiť ako *Knihy s popisom rozdielností krajín a používaných mier – Príručka pre obchodovanie*, Pegolotti popri inom popisuje situáciu na trhoch vo flámskych Bruggách v prvých desaťročiach

& ecce per mare de Venetiis ad portum Clusae in Flandriam, cum galeis armatis veniens, ibi à fide dignis accipi, & pro parte oculis meis vidi, quod maritima Alamanie, in qua dictus portus existit, valde nostrae maritimae Venetae est conformis...“ SANUDO, Marin. *Liber secretorum fidelium crucis super Terrae sanctae recuperatione et conservatione*. Hanoviae : Typis Wechelianis apud heredes Ioannis Aubri, 1611 (Reprint Toronto : Prelum academicum universitatis Torontonensis, 1972, s. 72 (r. 40-43).

- 15 SPUFFORD, Peter. Late Medieval Merchant Notebooks. In DENZEL, Markus A. (ed.). *Kaufmannsbücher und Handelspraktiken vom Spätmittelalter bis zum beginnenden 20. Jahrhundert*. Merchant's Books and Mercantile Pratiche from the Late Middle Ages to the Beginning of the 20th Century. In *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*. Beiheft 163. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2002, s. 49-50. ISBN 9783515081870.
- 16 STUSSI, Alfredo. *Zibaldone da Canal. Manoscritto mercantile del secolo XIV*. Fonti per la storia di Venezia, sezione V, Fondi vari. Venezia : Comitato per la pubblicazione delle fonti relative alla storia di Venezia, 1967, s. LIV-LV, 7; DOTSON, John E. *Merchant Culture in Fourteenth Century Venice. The Zibaldone Da Canal*. Binghamton (NY) : Center for Medieval and Early Renaissance Studie, State University of New York and Binghamton, 1994, s. 32. ISBN 0866981128.
- 17 DOTSON, John. Fourteenth Century Merchant Manuals and Merchant Culture. In DENZEL, Markus A. (ed.). *Kaufmannsbücher und Handelspraktiken vom Spätmittelalter bis zum beginnenden 20. Jahrhundert*. Merchant's Books and Mercantile Pratiche from the Late Middle Ages to the Beginning of the 20th Century. In *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Beiheft 163. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 2002, s. 77. ISBN 9783515081870; ORLANDINI – CESSI, ref. 3, s. 4; HEYD, Wilhelm. *Geschichte des Levantehandels im Mittelalter; Bd. I*. Stuttgart : Cotta, 1889, s. XIII – XIV.

14. storočia. Do Brúgg prichádzali kupci zo severného Francúzska a z Nemecka, ako aj z baltského prostredia a z Anglicka, ktorí hľadali korenie a hodváb. Z juhu – po mori sem zasa smerovali janovské plavidlá aj každoročné (benátskym) štátom zriaďované konvoje galér, ktoré Benátčania nazývali „*muda*“.¹⁸

Pegolotti vo svojej príručke podrobne popisuje aj ponuku medi: V Bruggách sa jej podľa neho predávalo viacero druhov, pričom upresňuje aj jej kvalitu a praktické použitie. V rámci ním spomínaných druhov medi sa nachádza široká škála od najmenej kvalitnej „tvrdej“ medi (*rame duro*) určenej na výrobu zvonov a mažiarov, až po najkvalitnejšiu „benátsku“ meď. Pri špecifikácii druhov medi nechýba popis ich vzhľadu: tvrdá meď mala formu plochých „bochníkov“ (ingotov) s drsným poréznym povrchom, benátska mala podobu malých bochníkov rozmermi a tvarom pripomínajúcich skutočné chlebové bochníky a jej farba bola červenkastá. Benátska meď (*rame della bolla di San Marco di Vinegia*) mávala tiež formu platní s rozmermi jedného lakt'a krát pol lakt'a (cca 68 x 34 cm) a hrúbkou 0,25 cm, ktoré vážili okolo 5 kg. Kdesi v strede medzi najmenej kvalitnou a najviac kvalitnou meďou boli práve druhy pochádzajúce zo strednej Európy: prvou z nich bola východoslovenská meď, ktorú nazýva „poľská“ meď – *Rame di Pollana*.¹⁹ Podľa Pegolottiho bola žltkastej farby a prepravovala sa vo forme dlhých plochých obdĺžnikov platní. Používala sa na výrobu kotlíkov, vedier a rôzneho kuchynského náčinia. Zvlášť uvádza, že sa pre svoju tvárnosť používala aj pri výrobe mincí. Jej cena sa pohybovala od 44 – 46 tourských grošov za bruggský centnár (= 45,87 kg). Ďalej Pegolotti spomína ešte nemeckú meď z Goslaru (*Rame di Gossellare*), ktorá mala podobnú formu ako poľská len platne boli o čosi menšie, bola viac do červena, a teda bola kvalitnejšia a používala sa na výrobu jemnejšieho náčinia. Tomu zodpovedala aj cena 52 – 54 grošov. Kvalita sa skúšala kladivom, ktorým sa udieralo na okraj ingotu alebo medenej dosky. Pokiaľ bola meď poddajná a nepraskla, svedčilo to o jej kvalite. V závere spomína Pegolotti ešte meď *del lene* – podľa novších výskumov by mohlo ísť o údolie horného toku Enže (Enns) v severozápadnom Štajersku (banský región Schladming – Öblarn).²⁰

-
- 18 LUZZATTO, Gino. *Storia economica di Venezia dall'XI al XVI secolo*. Venezia : Centro internazionale delle Arti e del costume, 1961, s. 77; DINI, Bruno. L'Economia fiorentina e l'Europa centro-orientale nei secoli XIV e XV. In *Archivio storico italiano* 153, 1995, dispaccio IV, s. 635. ISSN 0391-7770; DINI, Bruno. I mercanti italiani nel medioevo. In *Saggi su economia-mondo. Firenze e l'Italia fra Mediterraneo ed Europa* (sec. XIII-XVI). Ospedaletto : Pagine editore, 1995, s. 123.
- 19 *Pollana* bolo v dobovom talianskom kontexte používané označenie pre Poľsko, podobne ako *Pollonia*. Por. použitie týchto termínov napr. u florentského kronikára Villaniho pri popise uhorsko-poľských udalostí roku 1345. VILLANI Giovanni. *Nuova Cronica*. Edizione critica a cura di Giuseppe PORTA, vol. III (Libri XII-XIII). Parma : Fondazione Pietro Bembo/Ugo Ganda Editore, 1991, s. 412, Libro tredicesimo Cap. XLVIII. ISBN 8877465174.
- 20 Pegolottiho príručka, por. príloha č. 3. Bruggský centnár, t. j. 100 libier (jedna libra mala 14 uncii) por. údaj od Pegolottiho, podľa ktorého sa 1000 benátskych libier, t. j. benátsky miliár (= 477 kg) rovnal 1040 bruggským librám. Teda bruggská libra = $477/1040 = 0,4587$ kg. Meď sa v Bruggách predávala po centnároch (*centinaio*), takže centnár bol 45,87 kg. Tamže, s. 237-238, 248. Pre benátske váhy por. LANE, Frederick C. – MUELLER, Reinhold C. *Coins and moneys of account. Money and Banking in Medieval and Renaissance Venice, vol. I*. Baltimore; London : The John Hopkins University Press, 1985, s. 558-560 (Table C2-C3). ISBN 9780801831577. V literatúre sa pre textílie uvádza hmotnosť bruggskej libry 0,464 kg, t. j. centnár by mal podľa toho 46,4 kg. MUNRO, John D. The 'Industrial Crisis' of the English Textile Towns, c. 1290–1330. In PRESWITCH, Michael – BRITNELL, Richard – FRAME, Robin (eds.). *Thirteenth Century England VII. Proceedings of the Durham Conference 1997*. Woodbridge : Boydell Press,

Trh s meďou v Bruggách bol veľmi zaujímavý pre benátskych obchodníkov, ktorí tam privádzali východné tovary, najmä koreniny, na čom neskutočne zarábali, pretože rozdiel ich cien v Benátkach a vo Flámsku bol rádovo 100 – 200 %. Takýto zisk bol podstatne vyšší ako napr. pri obchodných plavbách len v rámci v Stredozemného mora (Sýria, Egypt), kde sa vo všeobecnosti pohyboval rádovo v desiatkach percent.²¹ Pri ceste z Flámska späť domov zasa vozili napr. nielen preslávené flámske súkno,²² ale aj kovy, medzi nimi východoslovenskú meď, ktorá sa v 20. až 30. rokoch opakovane vyskytuje aj v Benátkach stále pod názvom „*Rame di Pollana*“. To, že ju ešte v Benátkach takto označujú, je dôkazom de facto „oboplávania“ Európy, ktoré surovina absolvovala.

Meď na lodiach okrem svojej hodnoty ako obchodného artikla mala aj praktický význam – používala sa spolu s inými kovmi ako vhodná záťaž (*pro savorna*) na vyváženie lodí (šlo cca o štvrtinu nosnosti lode), ako sa spomína v záznamoch flámskych galér z rokov 1321 – 1322.²³ Doprava medzi Flámskom a Benátkami sa zabezpečovala na súkromných (nákladných) lodiach alebo v organizovaných konvojoch galér, o ktorých sme z benátskych prameňov pomerne dobre informovaní. V 14. storočí totiž existovali dva základné typy lodí: na jednej strane „dlhé“ galéry (pomer dĺžky a šírky 1 : 7) poháňané silou veslárov a plachtou len ako pomocným pohonom a na druhej strane „okrhle“ nákladné lode (pomer 1 : 3, ich najbežnejším typom boli tzv. kogy) poháňané plachtami. Galéry boli bezpečné i rýchle a najmä dobre manévrovateľné – ich veslári sa v prípade potreby menili na bojovníkov, ktorí tvorili ich hlavnú „výzbroj“. Z uvedených dôvodov však mali málo nákladného priestoru, a teda podstatne nižšiu nosnosť. V benátskych prameňoch sa kvôli bojaschopnej posádke (140 – 180 mužov) označujú ako *naves armatae* – ozbrojené bojové lode. Väčšinou boli vo vlastníctve štátu, pretože ich stavba a prevádzka bola veľmi drahá a využívali sa najmä pri námorných bitkách. V časoch, keď ich štát nevyužíval, prenajímal ich formou akejsi „verejnej súťaže“ (dražby na námestí pred Dóžovým palácom) súkromným podnikateľom prepravcom, ktorí na nich prepravovali svoje tovary alebo ďalej prenajímali priestor. Galéry v réžii súkromných prepravcov podliehali prísnej štátnej regulácii, ktorej najvýznamnejším prvkom bolo, že sa plavili v skupinách – konvojoch, ktoré vyrážali pravidelne z Benátok do Konštantinopolu, Sý-

1999, s. 110. ISBN 085115719X; ISSN 0269-6967. Rozmery medených dosiek a provenienciencia medi typu *del lene* por. EBLB, Martin M. “From Venice to the Tuat : Trans-Saharan Copper Trade and Francesco di Marco Datini of Prato.” In ARMSTRONG, Lawrin - EBLB, Ivana – EBLB, Martin M. *Markets and Trade in Late Medieval Europe, Essays in Honour of John H.A. Munro*. Leiden; Boston : Brill, 2007, s. 421, 448. ISBN 9789004156333. K spracovaniu medi v benátskom „Ghette“ ešte v 13. storočí por. ŠTEFÁNIK, Kupfer, ref. 3, s. 210-211.

21 LANE, Frederick. *C. I mercanti di Venezia*. Torino : Einaudi, 1982, s. 190. ISBN 8806142623; SIEVEKING, Heinrich. Aus venetianischen Handlungsbüchern. In *Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirtschaft im Deutschen Reich* 26, 1902, s. 193.

22 „...aducentes drapparia de Flandria cum galeis...“ CESSI, Roberto – SAMBIN, Paolo (eds.). *Le Deliberazioni del Consiglio dei Rogati (Senato) serie «Mistorum» vol. I, Libri I-XIV*. Venezia : Deputazione di Storia patria per le Venezie, 1960, s. 152 n. 73 (november 1314).

23 „...Possint levare [galee Flandrie] usque milliaria LXXX subtilia de ferro, plumbo, rame, stagno, et aliis metallis pro savorna et de aliis mercationibus...Item possint recipere [galee Flandrie] pro saorna, de ferro, plumbo, stagno, rame et de alio metallo et de aliis mercationibus, scilicet lana, drappis el aliis, usque ad milliaria CC...“ CESSI – SAMBIN, *Deliberazioni I*, ref. 22, s. 228, nr. 89 (28. január 1321), s. 242 nr. 241 (január 1322). Por. Tiež prílohu č. 5.

rie, Egypta aj do Čierneho mora. Štát (t. j. benátsky senát) určoval počet lodí v konvoji, dobu vyplávania, menoval hlavného veliteľa konvoja. Okrem iného zväčša na vládnej úrovni dohodol a garantoval priaznivé podmienky pre kupcov v mieste určenia (oslobodenie alebo zníženie cla, privilegované zaobchádzanie a pod.).²⁴ Hlavným dôvodom celého systému bola bezpečnosť, pretože sa tak eliminovalo hlavné nebezpečenstvo počas plavby – piráti, ktorí si na konvoj s niekoľkými *de facto* bojovými galérami nemohli trúfnuť. Cena za prenajímaný priestor bola vysoká, ale vyvažovala ju istota vyplývajúca z pravidelnosti a spoľahlivosti konvojov. Tento systém sa vyvinul už v 13. storočí pre plavby v stredozemnej oblasti a veľmi sa osvedčil.²⁵

Najviac lodí používaných Benátčanmi bolo typu „okružle“ lode, ktoré sa používali na obchodné účely a boli na prevádzku lacnejšie. I keď niektoré pravidlá (najmä normy technického rázu) museli dodržiavať, mohli ich velítelia na základe záujmov vlastníkov lodí, ktorých meno niesli v názve, v zásade slobodne rozhodnúť, kedy a kam sa budú plaviť. Pre dlhé cesty do Flámska prichádzali však do úvahy len najväčšie kogy s nosnosťou nad 240 ton, ktorých mohlo byť v Benátkach niekoľko desiatok, i keď bolo celkovo v Benátkach rádom niekoľko stovák okrúhlych nákladných lodí. Boli však vystavené nebezpečenstvám vo väčšej miere, zvlášť pri cestách mimo Stredozemie s meniacimi sa politickými pomermi a náročnejšou plavbou v Atlantiku, navyše obvykle necestovali v konvoji. Ako akýsi kompromis oboch „protichodných“ požiadaviek (manévrovateľnosť/bezpečnosť vs. vyššia nosnosť) bol v prvej tretine 14. storočia skonštruovaný nový typ galéry – tzv. ťažká alebo obchodná galéra (*galera grossa*, *galera da mercato*), ktorá bola väčšia ako dovtedy používané galéry, a teda vhodnejšia na prepravu tovarov (jej nosnosť bola až 150 a viac ton a posádka mala vyše 200 mužov). Tieto galéry, ktoré mohli vlastníť súkromníci (ktorí tiež platili posádku a výstroj lodí), sa takisto museli podrobiť štátnej regulácii, čiže štát „schvaľoval“ ich cestu v konvojoch na základe spomínaných pravidiel (najmä čas vyplávania, predpísanú trasu so zastávkami, jednotné velenie). Majitelia museli zložiť finančnú záruku ako garanciu (*navigia Venetorum possunt ire in Flandriam dando plezariam pro exequendo viaggio*), že skutočne vyplávu, a boli povinné sa plaviť spolu. Tento spôsob „autorizovaných“ ciest konvojov galér platil aj pre tzv. flámske konvoje, ktoré Benátky fakticky praktizovali od roku 1315 (viaceré organizačné pravidlá v Senáte odhlasovali už v r. 1313/1314, preto sa v literatúre občas stretne aj so skoršími údajmi), pričom dovtedy sa námorné cesty do Flámska rea-

24 Napríklad úplné oslobodenie od ciel vo Flámsku na dobu určitú, ktoré vyjednal v mene Benátok Giovanni Lion roku 1328. PREDELLI, Ricardo (ed.). *I Libri commemoriali della Repubblica di Venezia, tomo II*. Venezia : Deputazione di Storia patria per le Venetie, 1878, s. 22 n. 130 (15. marec 1328).

25 LANE, Frederick C. *Storia di Venezia*. Torino : Einaudi, 1994, s. 56-60, 144-148. ISBN 8806127888; LUZZATTO, ref. 18, s. 44; BRAGADIN, Marcantonio. Le navi, loro strutture e attrezzature nell'alto medioevo. In *La navigazione mediterranea nell'alto medioevo, tomo primo*. Settimane di studio del CI-SAM, Spoleto : Centro italiano di studi sull'alto medioevo, 1978, s. 389-412. ISBN 8879880241; LANE, Frederick C. *Le navi di Venezia fra i secoli XIII e XVI*. Torino : Einaudi, 1983, s. 45-47, 78-79, 149, 157-158, 173, 217. ISBN 8806056662; CRACCO, Giorgio. Venezia nel medioevo. „Un altro mondo“. In GALASSO, Giuseppe (ed.). *Storia d'Italia I*. Torino : UTET, 1987, s. 123. ISBN 887750188X; HYNEK, Vladimír – KLUČINA, Petr. *Válečné lodě 1. Lodě veslové a plachetní do roku 1860*. Praha : Naše vojsko, 1985, s. 91-94. ISBN 2805385.

lizovali prostredníctvom plavieb organizovaných súkromnými vlastníkmi lodí.²⁶ O význame spoločných plavieb v konvojoch svedčí napr. epizóda z roku 1336, ktorú možno spomenúť ako historickú kuriozitu: búrka oddelila pri návrate z Flámska od konvoja dve naložené benátske lode, ktoré sa uchýlili na sicílske pobrežie. Tu ich prepadol a olúpil Janovčan Carlo Grimaldi, zakladateľ dodnes vládnuceho monackého kniežacieho rodu. Po politických bojoch v Janove bol z mesta ako guelf vyhnaný, zmocnil sa hradu Monaco (ktorý dodnes ostal vo vlastníctve Grimaldiovcov ako sídlo Monackého kniežatstva) a „privyrábal“ si takýmito pirátskymi útokmi.²⁷

Flámske konvoje sú veľmi dobre doložené v zachovaných registroch a rubrikách zo zasadaní benátskeho senátu (ktorý riadil zahraničnú a obchodnú politiku republiky). Z ekonomicko-obchodného pohľadu zaznamenali tak obrovský úspech, že súkromní objednávateľia (napr. v rokoch 1317 – 1318 Dardi Bembo postavil obrovské galéry a až dodatočne mu k tomu vláda udelila súhlas) sa ešte viac snažili zväčšovať nosnosť galér určených pre tento smer obchodu. Už len táto skutočnosť svedčí o veľkom objeme aj ziskovosti prepravovaných tovarov. Dardi Bembo bol kľúčovou postavou flámskeho obchodu v desaťročí nasledujúcom od zriadenia konvojov. Od roku 1328 stál na čele konzorcia, ktoré financovalo flámsky konvoj zasa Marin Cappello. Šlo o obrovské investície, pretože napr. len výdaje na plat posádok (v takomto prípade vyše 1000 mužov posádky) znamenalo hotovosť min. 100 000 grošov.²⁸ Benátčania spravidla povoľovali plaviť sa na galérach aj cudzincom za predpokladu, že priviezli z Flámska ekvivalent toho, čo doviezli,²⁹ teda teoreticky sa mohli Nemci s východoslovenskou meďou dopraviť až do Benátok. Na flámskych konvojoch sa zúčastňovalo niekoľko, spravidla okolo 8 galér (minimálne dve v r. 1318 alebo max. desať v r. 1334), a najčastejšie pristávali v Bruggách (resp. v ich predsunutom prístave Sluis), výnimočne v Antverpách (pokiaľ

26 LANE, *Le navi*, ref. 25, s. 4-6, 25, 50-52, 57, 60, 62, 64, 67, 70. Lane koriguje aj predošlé názory v staršej literatúre o vypravovaní flámskych konvojov roku 1313, resp. 1314. Tamže s. 64 (pozn. 34). LUZZATTO, *Storia economica*, ref. 18, s. 47-48. Záruka na realizáciu cesty do Flámska por. CESSI – SAMBIN, *Deliberazioni I*, ref. 22, s. 164, nr. 206 (apríl 1316). Povinnosť cestovať spolu „...iste *V galee iture in Flandriam teneantur ire ed redire in conserva...*“ tamže s. 205, nr. 327 (apríl 1319). Počet veslárov: „*Habere debeat galea quelibet vogeros CLXXV de numero illorum CC quos debet habere.*“ Tamže s. 327, nr. 45 (december 1326). Por. tiež prílohu č. 5.

27 LANE, *Storia*, ref. 25, s. 152. „...*pro facto istarum galearum Flandrie captarum per galeas quatuor extrinsecorum Ianuensium mittantur in continenti litere domino regi Roberto... una alia persona possit ire Monacum.*“ LEDUC, Francois Xavier (ed.). *Venezia – Senato. Deliberazioni miste. Vol. 4. Registre XVII (1335–1339)*, s. 275-276, n. 710-711 (1. november 1336), s. 284, n. 732 (12. január 1337), s. 300, n. 778-779 (3. apríl 1337). ISBN 9788888143873. Ku kontextu por. PETTI BALBI, Giovanna (ed.). *Georgii et Iohannis Stellae Annales genuenses*. Racolta degli storici italiani dal Cinquecento al Millesimasecento ordinata da L. A. Muratori, Nuova edizione. Eds. Giosuè Carducci, Vittorio Fiorini. Tomo XVII, parte I. Bologna : Zanichelli, 1975, s. 126-127. Ku Carlovi Grimaldimu por. *Dizionario biografico degli italiani* (dostupný na internete): [http://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-grimaldi_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-grimaldi_(Dizionario-Biografico)/) [cit. 2016-11-27].

28 LANE, *Le navi*, ref. 25, s. 65, 69-70; CESSI – SAMBIN, *Deliberazioni I*, ref. 22, s. 360 n. 21 (máj 1328).

29 „*Forenses etiam possint ire et redire cum ipsis.*“ CESSI – SAMBIN, *Deliberazioni I*, ref. 22, s. 152, n. 74 (november 1314), „...*forenses possint ducere et portare...*“ tamže s. 164, n. 206 (apríl 1316), „*Forenses possint ire et redire cum eis secundum usum, conditione tamen quod quantum extraxerint de Veneciis possint conducere...*“ tamže s. 327, n. 45 (december 1326), s. 374, n. 186 (január 1329).

to politická situácia vo Flámsku nedovoľovala, uprednostnili Brabantsko).³⁰ Benátsky vyslanec ku flámskemu grófovi a osobitne u mestskej rady Brúgg v roku 1319 vyjednal viacero výsad obchodno-praktického rázu: zriadenie vlastného konzulátu s jurisdikciou pre Benátčanov, povolenie voľného predaja tovarov a zníženie maklérskeho poplatku na 3 roky, roku 1322 ich predĺžili na ďalšie tri roky. Roku 1325 bol poverený vyjednávania Dardi Bembo, ktorý v mene benátskej vlády prisľúbil za udelenie privilégii ročný poplatok 200 (zlatých) florénov. O dva roky neskôr bol Bembo veliteľom flámskeho konvoja aj konzulom zastupujúcim záujmy benátskych kupcov.³¹ Keď roku 1333 nevyplával flámsky konvoj, muselo sa toto spojenie nahradiť suchozemskou cestou cez Nemecko s tým výsledkom, že všetci kupci sa snažili viaceré nemecké tovary, ktoré podliehali vyšším clám (2 solidy = 24 den za libru, t. j. 10 %) vyhlasovať za flámske tovary s nižším clom (6 den/lib.). Podvod nadobudol také rozmery, že sa ním na jar 1333 musel osobitne zaoberať senát a zjednotiť clo na vyššej tarife. Pri úpravách cieľ sa spomína aj meď, ktorá ako flámsky dovoz ostala na úrovni 6 den/libru na ťarchu kupujúceho.³² Ešte v tom istom roku na jeseň sa opäť vypísala verejná dražba na vypravenie konvoja ôsmich galér do Flámska pre nasledujúci rok 1334, kde sa spomína meď dovážaná pri návrate z Flámska.³³ Meď pri návrate flámskych galér do Benátok sa spomína aj roku 1335, keď sa odhlasovali podmienky pre konvoj nasledujúceho roku a upravili podmienky jej dopravy. Došlo totiž k nezhodám medzi kupcami a majiteľmi lodí ohľadom prepravy medených platní. Dovtedy sa nakladala tak, že sa rátala podľa počtu platní a nie na váhu. Často sa však stávalo, že sa platňa v strede prelomila, a vtedy ju prepravca považoval za dva kusy (čo poškodzovalo kupca – majiteľa medi, ktorý platil za dopravu od kusu, a tým pádom platil dvojnásobok pri tom istom množstve). Odtiaľ sa teda meď mala prepravovať podľa ceny odvodenéj len od jej hmotnosti. Podľa kontextu a umiestnenia zápisu šlo zrejme o nakladanie pri návrate z Flámska, a v tomto prípade sa jednalo veľmi pravdepodobne práve o východoslovenskú meď *Rame de Pollana* (prípadne o goslarskú meď), ktoré mávali formu platní (porovnajme si popis u Pegolottoho).³⁴

30 CESSI, Roberto. Le relazioni commerciali tra Venezia e le Fiandre nel secolo XIV. In *Politica ed economia di Venezia nel Trecento*. Saggi. Storia e letteratura, Racolta di Studi e testi 40. Roma : Edizioni di storia e letteratura, 1952, s. 89, 93, 98-99; LANE, *Le navi*, ref. 25, s. 79 tab. I. „...si tamen illi de Brozes haberent gueram cum rege Francie portum faciant in Angversa“ CESSI – SAMBIN, *Deliberazioni I*, ref. 22, s. 366, n. 78 (august 1328).

31 PREDELLI, Riccardo (ed.). *I libri commemoriali della Repubblica di Venezia, tomo I*. Venezia : Deputazione di Storia patria per le Venezie, 1876, s. 213, n. 202 (1319), s. 241, n. 321 (22. máj 1322), n. 322 (8. jún 1322); CESSI – SAMBIN, *Deliberazioni I*, ref. 22, s. 313, n. 179 (február 1326), s. 343, n. 207 (júl 1327). Predĺženie výsad v Bruggách r. 1332: CESSI, Roberto – BRUNETTI, Mario (eds.). *Le Deliberazioni del Consiglio dei Rogati (Senato) serie «Mixturem» vol. II, Libri XV-XVI*. Venezia : Deputazione di Storia patria per le Venezie, 1961, s. 13, n. 40 (23. marec 1332).

32 „...solvantur denarios VI pro libra...sicut de rame et stagno observatur“. Archivio di Stato di Venezia (ďalej ASVE), Senato Misti vol. 15 f. 65v (6. marec 1333). Regest publ. CESSI – BRUNETTI, *Le Deliberazioni vol. II*, ref. 31, s. 133, n. 469. Bežné clo na meď dopravovanú lodnou cestou zo začiatku storočia bolo 5%: „Rame et stagnum portentur cum navibus solvendo denarios XII pro libra non faciendo portum intra culfum.“ CESSI – SAMBIN, *Deliberazioni I*, ref. 22, s. 6, Nr. 32 (marec 1300).

33 Por. príloha č. 5.

34 Por. príloha č. 6 a príloha č. 3.

Viaceré dokumenty zo samotných Benátok z 20. a 30. rokov 14. storočia svedčia o množstve východoslovenskej medi spracovávanej a predávanej v meste. Nejde len o nešpecifikované dodávky medi z Flámska do Benátok (1321),³⁵ ale aj o viaceré konkrétne doklady v Benátkach samotných. Prvým je záznam o pozostalosti benátskeho kupca Niccola (Mikuláša) Paoliniho z roku 1324. V súčasnosti je uložený vo fonde Procuratori di San Marco. Šlo o významný úrad v Benátkach, ktorý mal na starosti vykonávanie a vysporadúvanie testamentárnych odkazov. Poverenia (*Commissarie*) sú obvykle nazvané menom testátora a často obsahujú okrem archívov prokurátorov pripojený aj vlastný osobný archív zosnulého s jeho finančnou agendou. V rámci toho dochádzalo k inventarizácii a predaju majetku, resp. zostatkových aktív a pod., čo bol aj prípad Niccola Paoliniho. Zdá sa, že šlo o skutočného veľkoobchodníka s meďou, pretože po sebe zanechal veľké množstvá spracovanej aj nespracovanej medi viacerých druhov, ktoré obaja prokurátori (Graton Dandolo a Niccolò Falier) predali kvôli vyplateniu testamentárnych odkazov zosnulého. Paolini mal na sklade viacero druhov medi – okrem „tvrdej“ medi, benátskej medi s bulou sv. Marka, medi typu „R.“³⁶ aj meď typu *rame de Polana*, ktoré sú za sebou chronologicky vymenované v zozname s predajnou a jednotkovou cenou v ľavom stĺpci, vpravo sa uvádzajú prijaté sumy od kupcov postupne tak, ako cenu splácali.³⁷ Pri *Rame de Polana* šlo o celkovo 4 predaje v čase medzi 28. júlom 1324 a 11. septembrom 1324,³⁸ ktoré spolu predstavovali takmer 108 centnárov alebo 10,8 miliárov (= cca 5,15 tony) východoslovenskej medi *Rame de Polana*. Pri predajoch sa nachádza poznámka, že ide o medené platne (*in tabulis*), čo potvrdzuje Pegolottiho popisy. Jednotková cena je uvedená v grošoch alebo benátskych librách. Sú známe aj mená kupujúcich, ktorými boli Niccolò Miani z farnosti sv. Kasiána v Benátkach, mediator, resp. „medikováč“ (*batirame*) Andriolo z farnosti sv. Lukáša v Benátkach a zmenárnik Bonaventura Rizzo. Ceny východoslovenskej medi *de Polana* za centnár pri jednotlivých transakciách sa pohybovali od 157,5 benátskeho groša (= 21 lb) až po 180 grošov/centnár.³⁹ Keďže

-
- 35 „*De rame et stagno de Flandria conducetur Venetias, detur ordo etc.*“ CESSI – SAMBIN, *Deliberazioni I*, ref. 22, s. 229, n. 95 (január 1321).
- 36 R. = *Romania*, šlo o meď z území označovaných tradične ako „byzantské“, čo znamenalo nielen grécky polostrov a ostrovy v Egejskom mori, ale všetky územia, ktoré kedysi patrili k Byzancii ako pokračovateľovi rímskeho impéria. LANE, *Storia*, ref. 25, s. 38, 81; BRAUNSTEIN, Philippe. Le marché du cuivre à Venise à la fin du Moyen-âge. In KELLENBENZ, Herman (ed.). *Schwerpunkte der Kupferproduktion und des Kupferhandels in Europa 1500–1650*. Kölner Kolloquium zur internationalen Sozial- und Wirtschaftsgeschichte Bd. 3. Köln; Wien : Böhlau, 1977, s. 85. ISBN 341205576X; ISBN 9783412055769.
- 37 V zápisoch sa vyskytujú oba tvary so zdvojeným aj jednoduchým l (*Pollana, Polana*). V benátskom dialekte sa na rozdiel od taliančiny ani dnes totiž nepoužívajú zdvojené hlásky (tzv. *doppie*). Rovnako sa v prameňoch vyskytujú obe formy genitívu „poľská“ (*di Pollana, de Pollana*).
- 38 Pri jednotlivých predajoch šlo o 3069 libier (= 30,69 centnára), 3979 libier (= 39,79 cent.), 9 libier (= 0,09 cent.) a 3727 libier (= 37,27 cent.) medi. Benátsky centnár bol 47,7 kg. Por. LANE – MUELLER. *Coins and moneys*, ref. 20, s. 558-560 (Table C2-C3).
- 39 Por. príloha č. 4. Ceny medi za centnár pri jednotlivých predajoch: 15 solidov grošov alebo 21 – 23 lb *ad parv.* (= 157,5 až 180 gr./centnár). V prameni sú predajné ceny a jednotkové ceny zadané v počtových menách *librae grossorum, librae grossorum mancae, librae ad parvos a librae ad grossos* (tal. lira di grossi, lira di grossi manca, lira di piccoli/lira veneta, lira a grossi), ktoré prerátavame podľa dostupných kurzov v literatúre. LANE, Frederic C. Le vecchie monete di conto veneziane ed il ritorno all'oro. In *Atti dell'Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti 117*. Venezia 1958–1959, s. 54-55, 57, 59 (pozn. 1). Reprinted in LANE, Frederic C. *Studies in Venetian Social and Economic History*. Ed. Benjamin G. Kohl,

pre konkrétny rok 1324 je možné cez florentský zlatý florén vypočítať kurz tourského a benátskeho groša, šlo pri prepočte rovnakej hmotnosti o ekvivalent sumy od 85 do 97,4 tourských grošov.⁴⁰ Tým sa dostávame k orientačnej rentabilite obchodu s východoslovenskou meďou medzi Bruggami a Benátkami, ktorá bola pri porovnaní cien na oboch trhoch v Benátkach takmer presne dvojnásobná (Pegolotti hovorí o 44 – 46 tourských grošov za bruggský centnár, por. vyššie).

Pri poslednom zaznačenom predaji *Rame de Polana* z 11. septembra 1324 je pripísané, že sa meď nachádza v Ghetto (*ad Getum*). Ghetto – v latinčine označované ako *iactus ramis* (v benátskom dialekte *Geto* alebo *Gheto*), čo znamená liatie či odlievanie (medi), bola lokalita v Benátkach v štvrti Cannaregio, kde boli sústredené štátne huty.⁴¹ Miesto takto označované bolo oddelené od okolia kanálmi, vlastne predstavovalo akýsi „ostrov“ prepojený s okolím iba jedným (v súčasnosti dvoma) mostami. K etymológii výrazu treba upresniť, že keď bola hutnícka výroba preložená na pevninu, v 16. storočí bolo do opustenej lokality Ghetta vykázané benátske židovské obyvateľstvo, pretože bolo pre svoju izolovanosť a malú rozlohu s hustou zastavanosťou a vysokými mnohospochodovými budovami, akýmisi stredovekými mrakodrapmi, veľmi vhodné na tento účel. Termín potom prešiel i do iných jazykov a stal sa synonymom pre označenie územia určeného na segregáciu Židov.⁴² V 14. storočí sa však termín Ghetto vzťahuje na spracovanie medi v danej lokalite. Zo spomínaného obdobia sa zachoval ďalší významný doklad o východoslovenskej medi odovzdávanej do Ghetta. V 30. rokoch narastá rozsah a dôležitosť spracovania medi a zvyšujú sa nároky na kvalitu odovzdávanej suroviny. Roku 1334 sa menia kritériá pre nákup medi do Ghetta. Predstavení Ghetta už nemusia vždy vykupovať meď, ktorú kupci dovezu, pokiaľ ju vyhodnotia ako nekvalitnú pre tamjšie spracovanie (*pro affinitura*), za ktorú sa platili pomerne vysoké poplatky. V prípade, že kupec nechcel meď odovzdať do Ghetta na spracovanie alebo tam nebola prijatá, napríklad aj z dôvodu prídlého čakania, bol pri rozličných druhoch medi stanovený poplatok, akési „povolenie k predaju medi“, ktoré jej majiteľa oprávňovalo nechať ju spracovať inde alebo ju predať. Povolenie predstavovalo cca polovicu poplatku za samotné spracovanie a mierne sa líšilo pre jednotlivé druhy medi. Bolo však potrebné, pretože Benátky kontrolovali a koncentrovali obchod s meďou v štátnych rukách a spracovanie v Ghetto, politika poplatkov a súvisiaca regulácia boli podriadené tomuto cieľu.

Reinhold C. Mueller. London 1987. ISBN 0860782026; ISBN 9780860782025; LANE, Frederick C. The first Infidelities of the Venetian Lire. In MISKIMIN, Harry A. – HERLIHY, David – UDOVICH, Abraham L. *The Medieval City*. New Haven; London : Yale University Press, 1977, s. 47-52. ISBN 0300020813; ISBN 9780300020816.

- 40 Vo výpočte vychádzame z kurzov 1 benátsky groš = 32 den., prepočet podľa kurzu florentského florénu k benátskemu grošu 1 : 24, florénu k tourskému grošu 1 : 13½ por. SPUFFORD, Peter with the assistance of Wendy Wilkinson and Sarah Tolley. *Handbook of medieval Exchange*. London : Royal historical Society, 1986, s. 85-86, 186. ISBN 086193105X; ISBN 978-0861931057. Vo výslednej cene je zohľadnený rozdiel benátskeho (47,7 kg) a bruggského centnára (45,87 kg), suma zodpovedá bruggskému centnáru. Por. pozn. 20.
- 41 CESSI, Roberto (ed). *Deliberazioni del Maggior Consiglio di Venezia. Volume terzo*. Bologna : Nicola Zanichelli, 1934, s. 387 (Liber Pilosus, č. 77, 25. september 1295), s. 388 (č. 84, 13. október 1295).
- 42 TASSINI, Giuseppe. *Curiosità veneziane*. Venezia : Filippi editore, 1990 (Ristampa IXa edizione), s. 285-286; ROMANIN, Samuele. *Storia documentata di Venezia, tomo 2*. IIIa edizione. Venezia : Filippi, 1973, s. 271.

Pri vymenovaní piatich základných druhov medi, ktoré sa v Benátkach odovzdávajú do Ghetta, sa spomína východoslovenská meď *Rame de Pollana*, pri ktorej sa poplatok zvýšil z 22 na 25 libier *ad grossos*, teda o 12 %.⁴³ Spolu s testamentom N. Paoliniho ide o dôkaz, aký význam mala východoslovenská meď pre Benátky v danom období.

Štátne konvoje z Benátok do Flámska a naspäť prosperovali od roku 1315 zhruba 20 úspešných rokov, keď museli byť kvôli politickej situácii (storočná vojna) roku 1339 na dlhšiu dobu zrušené (obnovili ich až r. 1374). Obchod s Flámskom však fungoval naďalej, súkromných lodí sa zrušenie netýkalo, i keď vzhľadom na dĺžku a riziká boli takéto plavby zrejme len sporadické.⁴⁴ Námorné spojenie Benátok s Flámskom na dlhší čas nahradila suchozemská cesta cez Nemecko (najmä cez Norimberg), pričom je aj naďalej doložený dovoz medi pochádzajúcej z Flámska do Benátok. Roku 1346, t. j. ešte približne v čase Pegolottiho popisov bruggského trhu, bolo na túto meď dočasne znížené clo z 10 – 11 % na 5 % a je možné, že časť tejto medi pochádzala zo Slovenska. Pôvodné clo totiž kupcov neúmerne zaťažovalo, čo sa v senátnom uznesení zvlášť spomína.⁴⁵

V nasledujúcich desaťročiach už nie sú známe zmienky o *Rame de Pollana* a do predia sa postupne s rastúcou intenzitou dostávala stredoslovenská (= banskobystrická) meď, o ktorú prejavil záujem nikto menší ako florentskí Mediciovci. Prvý priamy doklad na prítomnosť banskobystrickej medi v Benátkach pochádza až z roku 1368.⁴⁶ Existuje však predpoklad, že sa na benátskych trhoch objavovala už skôr a že ju mohli v prvých štádiách vývozu vydávať za východoslovenskú, nakoľko táto už bola na trhoch etablovaná.⁴⁷ O polstoročie neskôr (r. 1385) sa totiž pri dohodách, ktoré uzavreli Mediciovci s benátskou vládou už ohľadne dodávok bankobystrickej medi, spomínajú dodávky do Flámska, ktoré ju vyňali z obmedzení týkajúcich sa priamych dodávok z Banskej Bystrice do Benátok a povolili ju exportovať z Uhorska do Flámska suchozemskou cestou.⁴⁸ Existovala teda logická nadväznosť popisovaných exportov a zaužívaných smerov obchodných kontaktov.

V každom prípade možno konštatovať, že východoslovenská meď predstavovala v období prvých desaťročí 14. storočia významný artikel vývozu zo Slovenska a pod me-

43 Por. Príloha č. 7. Podrobnejšie k politike koncentrácie medi v Benátkach por. ŠTEFÁNIK, Pramene, ref. 1, s. 48-63; ŠTEFÁNIK, Kupfer, ref. 3, s. 210-226.

44 Snahy o obnovenie flámskych konvojov 1347 a 1357-58 neboli úspešné. CESSI, Le relazioni, ref. 30, s. 127, 132-138, 153-156, 160, 169-171; LANE, *Storia*, ref. 25, s. 223.

45 Por. Príloha č. 8 a pozn. 32. Clo za dovoz medi sa opäť znižovalo z 10 – 11 % na 5 % v r. 1382. ASVE, ref. 32, Senato, Deliberazioni, Misti, Registro 37, f. 82r. (30. máj 1382).

46 ASVE, ref. 32, Senato, Deliberazioni, Misti, Registro 33, f. 42r (18. december 1368). Publ. SIMONS-FELD, Henry (ed.). *Der Fondaco dei Tedeschi in Venedig und die deutsch-venetianischen Handelsbeziehungen Bd. I (Urkunden von 1225-1653)*. Stuttgart : Verlag der Cotta'schen Buchhandlung, 1887, s. 96-97 (Nr. 216).

47 HALAGA, *Košice – Balt*, ref. 5, s. 186, 206.

48 Návrh dohody v benátskych senátnych registroch: ASVE, ref. 32, Senato, Deliberazioni, Misti, Registro 39, f. 57v (pôvodná paginácia), 61v (novodobá paginácia), 24. marec 1385. Dohoda samotná bola zaznamenaná do série tzv. Pamätných kníh Benátskej republiky (*Libri Commemoriali*): „...participes montanearum...[a Ramine Hungarie]..... non navigabunt nec navigari facient vendent nec vendi facient pro se vel aliis alicui persone aliquid de raminibus dictarum montanearum tam affinitatis quam non affinitatis salvo quod pro portando in Flandriam per terram“. ASVE, ref. 32, Libri commemoriali vol. VIII c. 99r-101r (98r-100r), Nr. 199-200: 3. apríl 1385.

nom „poľská meď“ sa nachádzala nielen v balticko-hanzovej oblasti (vrátane Brúgg),⁴⁹ ale sa pod týmto pomenovaním dostávala až do Stredozemia (Benátky), čo bol stále dostatočne rentabilný smer dopravy napriek značnej vzdialenosti a náročnosti komplikovanej cesty oboplávaním Európy. Treba poďakovať, že zmienky pod menom *rame di Pollana* pochádzajú len z doby fungovania námorných konvojov do Flámska a po ich zrušení miznú: ide o logický dôsledok zmeny dopravnej cesty, pretože v takom prípade musela byť meď dopravovaná po suchej zemi cez Nemecko a severný poľský tranzit (a teda používanie výrazu *de Pollana*) pri trase po zemi stratil opodstatnenie. Meď sa začala vozit' cez Vratislav do Norimbergu (Vratislav možno nazvať základňou norimberského obchodu na Východe), čo pretrvalo aj v nasledujúcom storočí.⁵⁰ Prestali ju označovať ako „poľská“ a začali sa postupne odlišovať jednotlivé konkrétne lokality, z ktorých pochádzala.⁵¹

V čase bezprostredne po zrušení flámskych konvojov došlo k vážnym ekonomicko-sociálnym turbulenciám celej Európy: najprv nastali prudké zmeny na trhu drahých kovov, následne finančná a hospodárska kríza v rokoch 1342 – 1346 priniesla vlnu krachov veľkých florentských firiem – bánk, v literatúre zvaných „kolosy na hlinených nohách“ (Bardi, Peruzzi), a krízu dovŕšila sociálna katastrofa v podobe morovej epidémie v rokoch 1347 – 1351. Po všeobecnej kríze sa zmenil svetový finančný systém: na uvoľnenom priestore sa po Bardiovcoch presadili Albertiovcia a najmä Mediciovcia reprezentujúci modernejší systém riadenia, ktorý už nebol založený na materskej firme (vo Florencii) s väčším počtom zahraničných filiálok (napr. Bardiovci ich mali v Európe a stredozemnom priestore 25), ale na „systéme“ firiem porovnateľnom s dnešným holdingom.⁵² Zmeny sa prejavili aj v zapojení Slovenska do svetového obchodu: Mediciovcia, ktorí v poslednej tretine storočia financovali banskobystrické medenorudné baníctvo, zdokonalili systém spracovania a najmä vývozu vyťaženej suroviny a posunuli ho na kvalitatívne aj kvantitatívne vyššiu úroveň. Za ich pôsobenia sa už meď v Benátkach označuje ako „uhorská“, resp. „banskobystrická“. To je však už iná, nasledujúca kapitola vývozu meďi zo Slovenska do stredomorskej oblasti.

49 BRAUNSTEIN, Le marché, ref. 36, s. 79-80.

50 IRSIGLER, Hansischer Kupferhandel, ref. 10, s. 22. K zložitosti vývozu kovov pri obchodnom spojení strednej Európy s južnou a západnou Európou por. napr. ZAORAL, Roman. České země a Benátky: k obchodným stykům v 13. století. In SOMMER, Peter – LIŠČÁK, Vladimír (eds.). *Odorik z Pordenone: z Benátek do Pekingu a zpět. Setkávání na cestách Starého světa ve 13. – 14. století*. Colloquia mediaevalia Pragensia 10. Praha: Centrum medievistických studií, 2008, s. 76. ISBN 9788070072745; ZAORAL, Roman. Silver and Glass in Trade Contacts between Bohemia and Venice. In *Forschungen in Lauriacum*. Band 15. Eds. Michael Alram, Hubert Emmerig, Reinhardt Harreither. Enns; Linz 2014, s. 149, 151. ISBN 9783902299093.

51 V Lübecku sa v r. 1339 a 1342 spomína krompašská meď (*cuprum Crumbacis*), vo Flámsku r. 1394 tichovodská meď (*Stilbacher coper*), v Bruggách podľa dokladov z r. 1395 aj 1404 poznali gelnickú (*Gilnisser coper*) a v Malborku novoveskú meď (*Neudorffer kopper*). HALAGA, Košice – Balt, ref. 5, s. 190, 192, 195; HALAGA, Kaufflute und Handelsgüter, ref. 8, s. 75.

52 DINI, I mercanti, ref. 18, s. 127-128; ŠTEFÁNIK, Martin. Úloha kremnického zlata v európskej finančno-hospodárskej kríze 14. storočia. In *Slovenská numizmatika*, 2011, roč. 19, s. 66-67. ISBN 9788097081904.

PRÍLOHY

Príloha č. 1

Krakovské právo skladu na med'

12. september 1306

Nos Wladislaus dei gracia dux Cracouiensis, Sandomiriensis, Syradie, Lancicie et Cuyaue, notumfacimus vniuersis presentes literas inspecturis, Quod Ciuitatis nostre Cracouiensis utilitatibus et profectibus intendentes, damus et concedimus Ciuibus nostris Cracouiensibus, ut deposicionem omium mercium et Rerum venalium in dicta Ciuitate habeant, prout melius et utilius pro Ciuitatis comodo poterunt edictare. Volumus eciam et promittimus, ut omnes Mercatores de quibuscumque Regionum partibus cum Mercibus ad dictam uenientes Ciuitatem, omnia ipsorum Mercimonia siue Merces vendere possunt hospitibus extraneis, uel alijs ementibus quibuscumque, excepto solo cupro, si adductum fuerit de Hungaria uel de Sandecz, uel de quibuscumque aliarum Regionum partibus siue locis, nulli extraneo, nisi Ciuibus nostris Cracouiensibus debet vendi; Et dicti mercatores nulleatenus, nisi rebus et mercibus venditis, dictam nostram Ciuitatem Cracouiensem audeant pertransire. Ceterum addimus, ut predicti Mercatores de Hungaria uel de Sandecz, et de locis alijs quibuscumque cum cupro et alijs Mercibus uersus Thorun super acquis non audeant nauigare, neque in terra deducere, nisi prius dictum Cuprum et Mercimonia Cracouie deductum deponatur, et ibidem... Ciuibus nostris vendantur, prout superius est expressum. Amplius contractum empcionis bonorum... Comitis Dobeslai infra muros ciuitatis, que rite et rationabiliter annis pluribus possiderunt, eisdem Ciuibus nostris fauorabiliter confirmamus. Insuper omnibus Mercatoribus Pisces uel Allecia Cracouiam adducentibus, indulgemus integraliter, quod nullam partem cuiquam hominum soluere debeant de eisdem. Item admitimus et concedimus, ut quicumque... Ciuium nostrorum sepedicte Ciuitatis Sal apud nostros emerint Zupparios, vendendi idem Sal in Ciuitate nostra Cracouiensi liberam habeant facultatem. Bona eciam predicti Comitis Dobeslai extra muros prope Ciuitatem predicti Ciues Nostri tenere debent et habere, quemadmodum bona eiusdem infra muros possident atque tenent. Ceterum promittimus firmiter predictis nostris... Ciuibus et spondemus, quod nunquam Muros construere volumus inter Castrum et Ciuitatem nostram sepedictam, per quos Muros dictum Castrum Ciuitati predicte uniretur; Sed semper Castrum per se et Ciuitatem per se diuisim volumus remanere. – In cuius concessionis et donacionis euidenciam, presentes fieri mandauimus, nostri sigilli munimine roboratas. Actum presentibus hijs testibus: Venerabili domino Iohanne Episcopo Cracouiensi, domino Alberto Palatino Sandomiriensi, domino Nicolao Palatino Cracouiensi, domino Prandotha Castellano Sandomiriensi, domino Pacoslao Iudice Cracouiensi, domino Alexandro Castellano Wisliciensi, et domino Clemente Cancellario Curie nostre. Datum Cracouie, Anno domini Millesimo Trecentesimo sexto, pridie Idus Septembris, Indicione et Epacta quarta, concurrente vero quinto.

Originál sa nezachoval. Znenie privilégia je známe z odpisu krakovského biskupa Petra Wysza z roku 1401. PIEKOSIŃSKI, Franciszek (ed.). Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa, vol. I

(1257–1506). Codex diplomaticus civitatis cracoviensis. In *Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia, tom. V.* Cracoviae : Sumptibus Academiae literarum Cracoviensis, typis emeridum „Czas“ 1879, s. 8-9, Nr. IV: 12. IX. 1306. Odpis tamže, s. 133-135, Nr. XCVI: 8. VI. 1401.

Príloha č. 2

Zásielka 70 centnárov medi z Elblagu do Flámska. Obchodná korešpondencia spred roku 1301 (datovanie podľa smrti adresáta, člena mestskej rady Bernarda z Kusfeldu, zavraždeného r. 1301)

Reuerentissimo domino suo, Bernharde de Cusuelde, Gerhardus de Cusuelde, eius famulus,

subditus in culmine seruicij quantum potest ac honoris. Significo vestre dominacioni, quod uobis transmitto per Rutgerum de Cusuelde LX marcas || puri cum dimidia marca. Postea sciatis, quod transmisi uersus Flandriam LXX centenarios cupri et unum talentum cere. Illa bona || Johanni de Gustrowe misi. Cuprum predictum prouenit de bonis, que dominus meus Se[lghe]bodo de Crispin et uos in simul habuistis. De cupro prefato ego Gerhardus, vester famulus, persolui XXX marcas puri de bonis, que duco ex parte uestri. Postea sciatis, illa (s) sexaginta marcas cum dimidia, que [quas] uobis mitto per Rutgerum prefatum, similiter sunt de bonis uestris, que ego duco, et talentum cere, quod uersus Flandriam misi, constat X marc[is] minus quartali cum illo, quod ultra ponderabat, et similiter est de uestris bonis, que ego duco. Et sciatis, quod uersus Flandriam cum primis nauibus nulla plura bona mittam, quam audistis in precedentibus, et si uobis uideatur, quod cum illis bonis, que uersus Flandriam misi, persolvere non possitis, tunc mando vobis, ut tanta Flandriam transmittatis, quod ibidem persolvetis, quia spero, quod michi in breui bona debeant fieri persoluta in cupro uel in argento, et rogo, ut michi demandetis, utrum Lubeke uel Flandriam debeam transmittere. His uisis sciatis, quod cuprum prefatum per Conradum de Rekelinchusen in Elbingum misi, et nescio, in qua[m] nauim idem Conradus cuprum prefatum cum talento cere conducit, igitur uobis non demando, et me super hoc non cogitetis, quod argentum non est commutatum, quia in die Palmarum michi primo fiebat persolutum. Littera facta proxima sexta feria post Pascha.

Podľa ed. Urkunden der Stadt Lübeck. Hrsg. v. dem Vereine für Lübeckische Geschichte und Alterthumskunde, Bd. III. (Urkunden bis 1350). *Codex diplomaticus Lubecensis.* Lübeck : Ferdinand Grautoff, 1871, s. 36-37, Nr. XXXIV, ods. D.

Príloha č. 3

Libro di divisamenti di paesi e di misure di mercatantie alebo La Pratica della mercatura Obsahuje popis druhov medi vrátane východoslovenskej medi (*Rame di Pollana*) na trhu v Bruggách podľa F. B. Pegolottiho, agenta florentskej spoločnosti Bardiovcov. Cca 1340.

Rame si è di due maniere come diremo qio appresso, cioè:

Rame duro ch'è in grandi pani fatti a modo di grandi migliacci così fatto: , ispugnoso e raschioso, e fannosene campane e mortai da speciale, e 'l suo corso si è in Brugia e in Fiandra a comunale pregio da 36 grossi tornesi d'argento il centinaio di Bruggia, e da lire ... a grossi in Vinegia, e in Cipri da 25 in 28 saracinati il cantaro di Cipri.

Rame di Pollana dolce che sono grande pezze e dilicate così fatte: , in colore gialletto e pezze lunghette e piane, e fannosene bacini e caldaie e secchie et altre stoviglie, e allegasene monete per la sua dolcezza, e suo comunale pregio si è in Bruggia in Fiandra da 44 in 46 tornesi grossi d'ariento il centinaio di Bruggia.

Rame di Gossellare, rame di Rocca mangna sono in pezze lunghette fatte al modo di quelle di Pollana, ma sono minori pezze così fatte: ed è più rosso rame che quello di Pollane, e fassene più sottili lavori siccome da frenai e altri più sottili lavorii. E queste due ragioni sono quasi d'una bontà, e sono d'una bontade come rame di Massa, e suo comunale pregio in Bruggia si è da 52 in 54 grossi tornesi d'ariento il centinaio a peso di Bruggia.

Rame di Papa, rame della bolla di San Marco di Vinegia sono quasi d'una ragione, ed è rame affinato e in piccioli pani a maniera di pani da mangiare così fatto: ed è molto vermiglio e rosso, e suo comunel pregio si è in Bruggia da 65 in 66 tornesi grossi il centinaio.

Rame affinato e messo in tavole a Vinegia si sono le tavole fatte in questo modo: lunghe 1 braccio e ampie $\frac{1}{2}$, e chiamasi rame in tavole dolce; e pruovasi in questo modo, che dall'uno de' cantoni si vi si dà suso col martello sopra l'ancudine, e se si tiene al martello e si piega senza schiantarsi si è buono e dolce, e se non si tiene al martello e schiantasi si è tenuto agro e non è buono; e queste cotali tavole di rame non è rosso come lo rame in pani anzi è in colore d'ottone giallo.

Rame ch'è in piccioli pani come i pani piccioli della bolla di San Marco di Vinegia che si chiama rame del lene in Vinegia, ed è quasi di bontà come quello della bolla o poco meno, e così rosso, et vale da ... per centinaio peggio che quello della bolla perchè non à la bolla di San Marco.

Originál sa nezachoval, odpis vyhotovil roku 1471 Filippo di Niccolò Frescobaldi, rukopis uložený v Biblioteca Riccardiana (Palazzo Medici-Riccardi, Florencia, Taliansko) nr. 2441. BALDUCCI PEGOLOTTI, Francesco. *La Pratica della mercatura*. Ed. Allan Evans. Cambridge; Massachusetts : Kraus Reprint, 1936, s. 380-381.

Príloha č. 4

Ceny medi typu *Rame de Pollana* v Benátkach podľa zaznamenaných predajov z testamentu Niccola Paoliniho. 28. júl 1324 – 11. september 1324

MCCCXXIII mense Iulii die XXVIII vendidimus libras III^MLXVIII Nicolao Miani S. Cassiani de Rame de Polana in racione de s. XV grossorum pro quolibet centenario. Quod rame erat proiecto in tabulis.

...libr. XXII dnr. III grossorum et parv. VIII

...

Item eodem anno mense augusti vendidimus dicto Nicolao Miani libr. III^MD-CCCCLXXVIII de rame de Pollana in tabulis in racione de libr. XXIII ad parvos pro quolibet centenario. ...libr. DCCCCXIII s. XVIII dnr. VIII valentes libr. XXVIII s. XI dnr. Grossorum et parvorum XXI

...

Item vendidimus libr. VIII de dicto rame Andriolo Batirame S. Luce in dicta racione. ...grossorum XV et parv. XVII

...

Item MCCCXXIII mense septembris die XI inc. Vendidimus libr. III^MDCCXXVII de Rame de Polana quod erat ad getum Bonaventure Rizo campsori in racione de libr. XXI pro centenario ad parvos.

...libr. DCCLXXXIII s. XV dnr. V ad parvos valentes libr. XXIII s. X dnr. V grossorum et parvos XXI.

Archivio di Stato di Venezia, Procuratori di San Marco, Misti, Busta 79 (Commissaria Niccolò Paolini), f. 2v-3r.

Príloha č. 5

Zápisy zo senátneho registru o vypravení flámskeho konvoja roku 1334
25. november 1333

V závere záznamu sa nachádza návrh N. Cocca a M. Cappella ohľadom zvýšenia limitu pre záťaž na lodiach pri návrate z Flámska. Využívali sa na ňu prepravované kovy vrátane medi, a to zo 70 na 80 „hrubých“ miliárov (1 hrubý miliár = 477 kg, por. pozn. č. 20). Takáto záťaž predstavovala v praxi niekoľko desiatok ton. Návrh je nadpísaný ako *Capta* (= schválený), ale v origináli chýba krížik, ktorý je vždy pripisovaný k prijatým návrhom.

Pars dominorum Nicolai Mauroceni, Bernardi Iustiniani sapientorum et Zanin Dandulo capit

Capta.

Quod ad viagium Flandris armentur per speciales personas galee VIII ita quod non sint plures nec pauciores, et quod illi qui voluerint armare ad ipsum viagium compareant et faciant se scribi ad curiam maiorem infra VIII dies dando plezariam de exequendo dictum viagium secundum usum. Et quicumque se scribi fecerint ad ipsum viagium po-

sint facere fieri galeas novas ad mensuram galearum quae nunc sunt pro dicto viagio, sev ad mensuras ad quas facte fuerunt secundum q. scripte sunt dicte mesure ad officium levantis non consilio novo de mensura galearum Flandriae, cum conditione quod dicte galee possint portare miliaria CCLXXX ad pondus subtile de mercimoniis de quibus teneantur portare ad minus miliaria CXX de havere subtili pro qualibet. Intelligendo quod bombex filatus, curamen conciatum, lumen de roza, ruba macinata, fustagni, uva passa et pulvis zuchari sint mercimonia grossa, verum si per mercationes vel alios eis presentaretur usque per tres dies ante diem sui termini caricandi, havere subtile ultra predictam quantitatem, teneantur illud recipere et caricare loco grossi, discaricando propterea de havere grosso quantum fuerit necesse pro recipiendo dictum havere subtile, et hoc sub pena dupplici nauli. Et si predictae galee non portarent predicta miliaria CXX de havere subtili, cadant de soldis XX grossorum pro quolibet miliario, de qua pena habeant officiales levantis tercium, accusator per quem veritas sciat tercium et teneatur de credencia, et Commune tercium. Et si non reperientur qui arment dictas VIII galeas non possint armari alique galee hoc anno in Flandris.

...

...

Dominorum Nicolao Cocho, Marini Capello

Capta

Item quod in redictu sicut poterant reducere pro sua savorna usque ad miliaria LXX ad pondus grossum de ferro plumbo rame stagno et alio metalo, sic possint reducere miliaria LXXX ad pondus grossum de dictis metalis.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, Registro 16, f. 41v-42r (25. november 1333).

Čiastočne publ. ROMANIN, Samuele. *Storia documentata di Venezia*, tomo 3 (IIIa edizione). Venezia : Filippi, 1973, s. 274-275, doc. III (25. november 1333).

Regest publ. CESSI – BRUNETTI, *Le Deliberazioni*, ref. 31, s. 256-257 n. 284.

Príloha č. 6

Úryvok zo senátneho registra týkajúci sa prepravy medi pri vypravení flámskeho konvoja roku 1336

28. november 1335

Die XXVIII novembris

† Item cum oriatur sepe questio inter armatores et mercatores dictarum galearum, eo quod ramum quod caricatur datur solum in peciis et ad numerum peciarum et non per pondus, que pecie aliquando per medium franguntur et datur media pecia pro una in damnum mercatorum, vadit pars quod dictum ramum recipiatur et detur per pondus, ut omnis questionis materia extollatur.

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, Registro 17 f. 37v (28. november 1335).

Publ. LEDUC, Francois Xavier (ed.). *Venezia – Senato. Deliberazioni miste. Vol. 4. Registre XVII (1335–1339)*. Venise : Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti 2007, s. 153, nr. 392. ISBN 9788888143873.

Príloha č. 7

Opatrenia navrhované úradom *Procuratori del Comun* v Benátkach za účelom odstránenia strát vyplývajúcich z aktuálnych pomerov výkupu a spracovania medi v hutách v benátskom Ghetto. Spomínajú sa druhy medi, ktoré sa odovzdávajú predstaveným Ghetto, medzi nimi aj východoslovenská meď (*ramen de Pollana*)

19. november 1334

1334, die XIX novembris, secunde indictionis.

Per rellationem officialium Geti raminis coram provisoribus communis factam clare constat, maximum damnum et damagium commune subtinuisse. Et super inde auditis et examinatis pluribus personis de huiusmodi negocio informatis, consulunt, quod super hoc est providendum, et quod aliquod remedium reperiatur, ut commune non recipiat tantum damnum; quibus examinatis per dictos provisosores communis, propterea consulunt provisosores communis, quod de omnibus raminibus, que ponentur in geto communis, videlicet tamen sancti Marci, ramen a duabus bullis, ramen dal R., ramen de Pollana et ramen de Ragusio solvi debeat communi pro affinatura sicut hactenus solitum est solvere, hac conditione, quod mediatores teneantur et debeant dimittere et relaxare in geto predicto, ut officiales geti de cetero non teneantur emere ramina, que emere tenebantur pro satisfactione mercatorum, quibus ramen deficiebat.

Item quod si aliquis voluerit in toto tempore officialium fieri facere gratiam de ramine de Pollana quod sicut solebant solvi libras XXII pro milliario communi ita solvi debeant ipsi communi libras XXV ad grossos pro milliario.

Item quod si aliquis voluerit in ipso tempore fieri facere gratiam de ramine Sancti Marci solvere debeat ipsi communi libras XXXII ad grossos pro milliario.

Item quod si aliquis voluerit infra temporis VIII mensium in quibus non recipitur ramen in Geto facere laborari Ramen Sancti Marci extra getum vel ipsum mittere extra terram non affinatum, solvere debeat communi libras XIII ad grossos pro milliario, remanentibus in sua firmitate Raminibus a duabus bullis et dal R. scilicet solventibus libras X ad grossos pro milliario / non intercluso in hoc Ramine dato ad laborandum extra terram gettum nec de illo de quo laborando cum magistris fuerit in concordia usque heri per diem s. XVIIIo presentis mensis dando sacramentum tam mercatoribus quam magistris s. de tanta quantitate expressa pro qua pepigerit cum magistris.

Item quod sicut ramen de Ragusio solvere solebat libras XXX ad grossos pro affinatura pro milliario, sic de cetero solvere debeat libras XXXII ad grossos pro milliario.

....
Archivio di Stato di Venezia, Libri commemoriali vol. III c. 143v (137v), Nr. 394.

Príloha č. 8

Zníženie cla na meď a cín dovážaných z Flámska do Benátok
29.júl 1346

Capta

† *Cum de rame et stagno conducitur Venecias de partibus Flandrie solvantur decem sev undecim pro centenario et ista de causa mercatores non conducant de ipso eo quod propter gravitatem dacia nichil lucrantur. Vadit pars, pro bono comunis et mercatorum, quod sicut de ipso rame et stagno solvuntur undecim pro centenario, ita amodo possit conduci Venecias solvendo solum quinque pro centenario et sic consulunt provisoires comunis et sapientes daciurum. Et si consilium et cetera.*

Archivio di Stato di Venezia, Senato, Deliberazioni, Misti, Registro 23 f. 54v (29. júl 1346). Publ. GIRARDI, Francesca (ed.). *Venezia – Senato. Deliberazioni miste. Vol. 10. Registro XXIII (1345–1347)*. Venezia : Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, 2004, s. 176, nr. 518. ISBN 888143580.

* Táto práca bola podporená agentúrou VEGA v rámci projektu: VEGA 2/0079/14: *Sociálny a demografický vývoj miest na Slovensku v stredoveku* a Agentúrou pre vedu a výskum v rámci projektu APVV-0051-12: *Hrady na Slovensku*.

“RAME DI POLLANA”

DAS AUS ZIPS-GEMER REGION AUSGEFÜHRTE KUPFER IN FLANDERN
UND IN VENEDIG IM ERSTEN DRITTEL DES 14. JAHRHUNDERT

MARTIN ŠTEFÁNIK

Die ersten dokumentierten Exporte des slowakischen Kupfers ins Ausland im Mittelalter stellte bereits am Anfang des 14. Jh. die Ausfuhr des ostslowakischen Kupfers aus Zips und Gemer-Region über den polnischen Weg (Route Alt Sandez–Krakau-Thorn mit der Alternative über Breslau-Stettin) und weiter durch die Hansestädte bis nach Flandern dar. Dort wurde es wegen diesem Transit als „polnisches Kupfer“ (Rame di Pollana) bezeichnet. Im Zentrum des flämischen Handels – Brügge – begegnete die „germanische“ der „romanischen“ Welt. Eine detaillierte Beschreibung der Handelsbräuche in Brügge verfasste gegen 1340 ein Agent der florentinischen Bankgesellschaft Bardi, Fr. Balducci Pegolotti, in Form eines für die reisenden Kaufleute vorgesehenen Kompendiums (Pratica della mercatura). Laut Pegolotti war das gelblich gefarbte und für die Herstellung des Geschirrs sowie Kupfermünzen bestimmte Rame di Pollana auf dem Brügger Markt stark vertreten. Aus Brügge wurde es in Form der langen Flachplatten auf den Galleerenkonvois (sog. mude) nach Venedig gebracht. U.a. dienten die Platten auch für die richtige Gewichtsverteilung beim Schifffahrttransport. Aus venezianischen Archiven verfügen wir über zahlreichen Belege über die Anwesenheit des Rame de Pollana in der Lagunenstadt: bei der Nachlassauseinandersetzung des verstorbenen venezianischen Kaufmannes Niccolo Paolini im Jahre 1324 erwähnt man 4 Verkäufe im Gesamtmenge von 108 Zentner (= ungefähr 5,15 Tonnen) solchen Kupfers. Die venezianischen Kaufleute übergaben das Kupfer in das sog. Ghetto (was im

damaligen Kontext ein Ort mit Schmelzöfen im venezianischen Viertel Cannareggio bezeichnete), wo es unter der Aufsicht staatlicher Fachleute weiter verarbeitet wurde. In der Nennungsliste von 5 Kupfersorten im Jahre 1334 wird auch das ostslowakische Rame de Pollana erwähnt, wessen Bearbeitungsgebühr damals um 12% erhöht wurde. Der Transport auf den flämischen Konvois unter der Umleitung Europas lohnte sich und erwies sich trotz großer Entfernung und Dauer als lukrativ. Erst als man 1339 für eine längere Zeit die flämischen Konvois eingestellt hatte, verschwinden gleichzeitig die Belege über das Kupfer Rame de Pollana. In den folgenden Jahren trat das in der Umgebung von Neusohl (slow. Banská Bystrica) abgebautes Kupfer in den Vordergrund, welches als Rame de Xolio bezeichnet und nach Venedig unter der starken Finanzbeteiligung der florentinischen Medici-Gesellschaft geliefert wurde.

PhDr. Martin Štefánik, PhD.
Historický ústav SAV
P. O. BOX 198, 814 99 Bratislava, Klemensova 19
e-mail: martin.stefanik@savba.sk

„OPOZIČNÍCI, ROZVRATNÍCI A ĎALŠÍ ČLENOVIA REVOLUČNEJ KLASY...“
BARÓN MIKLÓS WESSELÉNYI V KÚPEĽOCH FRÝVALDOV
A GRÄFENBERG V ROKOCH 1839 – 1843

MICHAL CHVOJKA

CHVOJKA, Michal. “The opposition, subversives and other members of the revolutionary class...” Baron Miklós Wesselényi at the Frývaldov and Gräfenberg spas in 1839–1843. *Historický časopis*, 2017, 65, 2, pp. 217-237, Bratislava.

In this study, the author is concerned with the institutionalization of secret political monitoring at the Habsburg spas of Frývaldov and Gräfenberg in Austrian Silesia around the year 1840. He gives a detailed analysis of the motives, methods, aims and limits of state monitoring of the persons targeted among the visitors to Priesnitz's famous water therapy institution using the example of the case of the Transylvanian Baron Miklós Wesselényi.

Key words: Habsburg Monarchy. Moravia-Silesia. Jeseník. Social and Political Control. Spa Inspection.

Úvod

Koncom 18. a v prvej polovici 19. storočia sa v habsburskej monarchii v dôsledku jozefínskych reforiem,¹ ako aj pod vplyvom ultrakonzervatívneho cisára Františka II. (I.), francúzskych revolučných a napoleonských vojen postupne vyprofiloval politický režim, ktorý býva často spájaný s termínom autoritatívneho a byrokratického policajného štátu². Jeho primárnym cieľom bolo jednak teritoriálne a politicky stabilizovať rakúske súštie

- 1 Pozri napr. OBERHUMMER, Hermann. *Die Wiener Polizei*. Wien : Gerlach & Wiedling, 1938, zv. 1, s. 41-54; BENNA, Anna-Hedwig. *Die Polizeihofstelle. Ein Beitrag zur Geschichte der oesterreichischen Zentralverwaltung*. Wien (Dissertation) 1942, s. 72-86 a 108-120; LEITNER, Hermann. *Der geheime Dienst der Polizei in seinen Anfängen*. Wien (Dissertation) 1994; WALTER, Friedrich. *Die Organisation der staatlichen Polizei unter Kaiser Joseph II.* In *Mitteilungen des Vereins für Geschichte der Stadt Wien*. Wien 1927, Bd. VII, S. 22-53 alebo CHVOJKA, Michal. *Die zweite josephinische Reformwende von 1789/90 und die Organisation der “Polizey” zwischen Wien, Brünn und Troppau.* In *Slezský sborník. Acta Silesiaca*, 2015, roč. 113, č. 2, s. 271-286. ISSN 0037-6833.
- 2 Pozri napr. BERNARD, Paul P. *From the enlightenment to the police state: the public life of Johann Anton Pergen*. Urbana : University of Illinois Press, 1991. ISBN 9780252017452; HOEFER, Frank T. *Pressepolitik und Polizeistaat Metternichs: die Überwachung von Presse und politischer Öffentlichkeit in Deutschland und den Nachbarstaaten durch das Mainzer Informationsbüro (1833–1848)*. München : Saur, 1982. ISBN 9783598212932; KUZMICS, Helmut – AXTMANN, Roland. *Authority, State and National Character: The Civilizing Process in Austria and England 1700–1900*. Burlington : Ashgate, 2007, s. 98. ISBN 9780754635604; REICHER, Dieter. *Staat, Schafott und Schuldgefühl : Was Staatsaufbau und Todesstrafe miteinander zu tun haben*. Wiesbaden : Springer, 2003, s. 22 a 88. ISBN 9783663114680 alebo NATHAN, James A. *Soldiers, Statecraft, and History : Coercive Diplomacy and International Order*. Westport : Praeger Publishers, 2002, s. 100. ISBN 0275976351. Alan Sked toto označenie pre metternichovský systém v rokoch 1815 – 1848 naopak odmieta ako prehnané. Pozri SKED, Alan. *Metternich and Austria: An Evaluation*. Basingstoke : Palgrave, 2008, s. 123 a 177. ISBN 9781403991140.

po dlhotrvajúcich vojnách, jednak zabezpečiť habsburský absolutizmus a viedenský *status quo* doma i v Európe. Prepracovaný policajný a bezpečnostný systém mal Rakúsko zároveň chrániť pred novými ideológiami, vzťahujúcou sa inteligenciou a strednými vrstvami, úsilím o konštitučnú prestavbu štátu a v neposlednom rade pred akoukoľvek reálnou i imaginovanou domácou či zahraničnou opozíciou snažiacou sa o radikálnu zmenu spoločenského poriadku.

V tomto kontexte vznikla v habsburskej monarchii, a najmä v jej západných častiach, rozvetvená, hierarchizovaná a centralizovaná sieť policajných riaditeľstiev a komisaariátov ako základňa kontroly príslušných habsburských provincií³. Paralelne vznikali v sledovanom období aj tzv. policajné kúpeľné inšpekcie zamerané primárne na tajnú kontrolu početných zahraničných i domácich kúpeľných hostí v známych destináciách ako napr. Karlove Vary, Teplice, Bad Gastein alebo Baden pri Viedni.⁴ Podobne ako v prípade policajných riaditeľstiev vznikajúcich na základe viedenského modelu sa aj pri policajných kúpeľných inšpekciách (ďalej PKI) zavádzali viac-menej podobné modely tohto nového špecificky orientovaného i geograficky determinovaného kontrolného úradu. Dokladajú nám to archívne materiály úradov na centrálnej (Policajný a cenzúrny dvorský úrad vo Viedni⁵), provinčnej (krajinské guberniá⁶ a policajné riaditeľstvá⁷ v Prahe i Brne), lokálnej (PKI v Gräfenbergu⁸ alebo Krajský úrad v Lokti⁹) i miestnej (magistrátne spisy v Jeseníku¹⁰ alebo Karlových Varoch¹¹) úrovni.

V Mariánskych Láznich, kde Josef Rauscher dokladá takúto inšpekciu od roku 1819, spadol do agendy PKI dozor nad pokojom, poriadkom, verejným životom, zábavami

- 3 Najskôr vzniklo tzv. Vrchné policajné riaditeľstvo („Polizei-Oberdirektion“) roku 1782 vo Viedni. O tri roky neskôr (1785) boli zriadené policajné riaditeľstvá („Polizei-direktionen“) v Prešporku, Budíne, Prahe, Brne a Opave, pričom v Grazi bol menovaný riadiaci policajný komisár s kompetenciou pre celé „vnútorné Rakúsko“ (tzv. Innerösterreich, t. j. územie zahŕňajúce Štajersko, Korutánsko, Kraňsko a Rakúske Primorie). Do roku 1787 potom nasledovali ešte Linz, Miláno, Pešť, Sibiu a Innsbruck. V provinčných metropolách ako Lvov, Terst a Brusel, kde už v minulosti existovali úrady podobné novovznikajúcim policajným riaditeľstvám, sa taktiež uplatnili princípy fungovania podľa viedenského vzoru. Za vlády cisára Františka II. (I.) k nim ešte pribudli Benátky, Klagenfurt, Ľubľana, Salzburg, Trentino a Zadar. Pozri WALTER, Die Organisation der staatlichen Polizei, ref. 1, s. 34-35 a GEBHARDT, Helmut. *Die Grazer Polizei 1786–1850*. Graz : Leykam, 1992, s. 257. ISBN 3701189633.
- 4 Allgemeines Verwaltungsarchiv Wien (ďalej AVA), fond Polizeihofstelle (ďalej PHS), kartón (ďalej k.) 488b, č. 3635 ex 1813 a Národný archív Praha (ďalej NA), fond České gubernium – prezídium (ďalej ČGP), k. 24, inventárne číslo (ďalej i. č.) 37.
- 5 Pozri napr. AVA, PHS, k. 569, č. 2438 ex 1813; k. 956, č. 3502 ex 1821 alebo k. 1455, č. 1907 ex 1839.
- 6 Pozri napr. Moravský zemský archív Brno (ďalej MZA), fond Moravsko-sliezske gubernium – prezídium (ďalej MSGP), k. 339, č. 4609 ex 1840 a k. 875, č. 337 ex 1838 alebo NA, Prezídium českého gubernia – tajné (ďalej PČGT) 1805–1818, k. 3, i. č. 56/1-2 ex 1812 a k. 4, i. č. 3/4 ex 1812–13.
- 7 Pozri napr. MZA, fond Policajné riaditeľstvo (ďalej PR), k. 5, fólie (ďalej f.) 235-340 alebo k. 91, fólie 40-947.
- 8 Pozri napr. Zemský archív Opava (ďalej len ZAO), fond Policajná inšpekcia kúpeľov Gräfenberg (ďalej PIKG), k. 4, i. č. 44 alebo k. 5, i. č. 51.
- 9 Štátny oblastný archív Plzeň, pracovisko Klášter, fond Krajský úrad Loket, k. 236, i. č. 265 alebo k. 356, i. č. 86.
- 10 Štátny okresný archív Jeseník, fond Archív mesta Jeseník, k. 209, i. č. 761 alebo knihy 122-128. i. č. 131-137.
- 11 Štátny okresný archív Karlovy Vary, fond Archív mesta Karlovy Vary – magistrát, k. N 111, i. č. 3210 alebo k. N 129, i. č. 3224.

kúpeľných hostí a v neposlednom rade ich registrácia prostredníctvom tzv. meldecetlov (t. j. ohlasovacích lístkov, „Meldezettel“). Funkciou tzv. kúpeľného policajného inšpektora („Badepolizeiinspektor“) tu bol poverený pražský policajný úradník Franz Ludwig Richter, čo naznačuje, že PKI boli expozitúrami policajných riaditeľstiev príslušnej habsburskej provincie, a tento fakt hneď potvrdíme pre Moravu a Sliezsko. Hlavné, a tým pádom prísne utajované úlohy tohto policajného kúpeľného inšpektora v Mariánskych Lázních sa týkali sledovania členov Napoleonovej rodiny, predovšetkým grófa zo Saint-Leu a bývalého holandského kráľa (Louis Bonaparte), ako aj ďalších prominentných hostí ako Johann Wolfgang Goethe, veľkvojvoda Karl August von Weimar alebo princ Heinrich von Reuß-Plauen-Schleiz. Inšpektor Richter potom zasielal Pražskému guberniu podrobné správy o dôležitých udalostiach, novinkách, personáliách alebo reflexii politických udalostí kúpeľnými hosťami.¹²

V sliezskych kúpeľoch Frývaldov¹³ a Gräfenberg¹⁴ vznikla PKI v júli roku 1838¹⁵ a bola expozitúrou policajného riaditeľstva v Brne ako metropoly provincie Morava-Sliezsko. Na čele PKI v Gräfenbergu sa preto do roku 1848 postupne vystriedali traja podkomisári policajného riaditeľstva v Brne, a síce Joseph Abramovich Edler v. Adelburg (1838 – 1841), Wenzel Böhm (1841 – 1846) a Johann Nepomuk Lipp (1847 – 1848).¹⁶ Nás bude v tejto štúdii zaujímať v prvom rade to, ako bola vo Frývaldovskom kúpeľnom okrsku¹⁷ tajná politická kontrola organizovaná, ďalej na koho konkrétne a z akých dôvodov bola nasmerovaná a v neposlednom rade na to, čím bola limitovaná a ako možno hodnotiť jej výsledky. Vychádzame pritom z hypotézy, že záležitosti tejto tzv. vyššej polície podmieňoval jednak výkon agendy „nižšej polície“¹⁸ a jej konfliktné

12 Pozri RAUSCHER, Joseph. Sednitzkys Polizeiorgane in Marienbad. In ERNSTBERGER, Anton (Ed.). *Heimat und Volk. Forschungsbeiträge zur sudetendeutschen Geschichte*. Festschrift für W. Wostry. Brno 1937, s. 479-502, tu 482-483, 487, 490 a 497; CHVOJKA, Michal. Die Anfänge der staatlichen sozialen Kontrolle in den schlesischen Kurorten Freiwaldau und Gräfenberg in den Jahren 1838–1841/42. In KURILO, Olga (Ed.). *Kurort als Tat- und Zufluchtsort*. Berlin : Avinus, 2014, s. 29-56, tu s. 32. ISBN 9783869380544.

13 Jeseník (do roku 1947 Frývaldov, nemecky Freiwaldau) – mesto na severe vtedajšieho Rakúskeho Sliezska.

14 Bad Gräfenberg (Lázně Jeseník) – niekdajšia obec v Rakúskom Sliezsku, cca 2 km od dnešného mesta Jeseník, ktorého súčasťou dnes je, a síce pod názvom Lázně Jeseník.

15 Pozri CHVOJKA, Michal. Habsburský policajný dozor nad Priessnitzovými kúpeľmi v dobe predmarcovej. In *Jesenicko* 17/2016, s. 11-17, tu s. 11-12. ISBN 9788087632338.

16 MZA, PR, k. 91, fólia 580-1, Ugarteho guberniálny dekrét pre Maltza z 8. 6. 1841; fólie 577 a 582, Maltzov pripis Böhmovi z 15. 6. 1841; fólia 591, Böhmovo hlásenie pre Brnenské policajné riaditeľstvo z 20. 6. 1841; MZA, PR, k. 9, Böhmovo hlásenie z 31. 10. 1846; MZA, PR, k. 11, hlásenie kúpeľného inšpektora Lippa z 3. 1. 1847 (č. 1/g) a fólie 451-5, Lippova správa z 26. 3. 1848 (č. 21/g).

17 Pod týmto termínom rozumieme územný a kompetenčný rozsah PKI, kde patrilo v prvom rade Gräfenberg ako sídlo Priessnitzových kúpeľov, ďalej mesto Frývaldov, kam sa jednak kúpeľní hostia sťahovali na zimu a kde taktiež existoval vodoliečebný ústav Josefa Weissa a nakoniec osada Lindewiese (Lázně Lipová), kde od roku 1839 viedol malý hydropatické kúpele Johannes Schroth. Pozri MZA, PR, k. 5, Adelburgov raport z 29. 6. 1839.

18 Do jej kompetencií spadala napríklad ochrana verejného poriadku, bezpečnosti, dobrých mravov, dozor nad kvalitou potravín, dodržiavaním stanovených cien, tulákmi a žobrákmi, ako aj sanitárne alebo požiarne záležitosti. Porovnaj MZA, fond Moravské místodržitelství – starší, k. 2438, „*Verzeichniß deren dem Polizey-Direktor noch zuzuheilenden Polizeygegenstände*“, guberniálny dekrét moravsko-sliezského guvernéra grófa Ludwiga Cavrianiho z 20. 10. 1785; GEBHARDT, ref. 3, s. 57-59 alebo *Der Rheinische*

prerozdelenie medzi politické (magistrát vo Frývaldove a Krajský úrad v Opave) a policajné orgány (PKI na Gräfenbergu), jednak hierarchicky podmienené personálne deficity PKI a exponovaná geografická poloha týchto kúpeľov.

Inštitucionalizácia tajnej kontroly na Gräfenbergu a vo Frývaldove

Malú osadu Gräfenberg neďaleko mesta Frývaldov v severozápadnej časti Rakúskeho Sliezska preslávil Vincenz Priessnitz, ktorý tu roku 1826 otvoril súkromné kúpele založené na revolučnej hydropatickej liečebnej metóde¹⁹. V priebehu 30. rokov 19. storočia sa mimoriadne zvýšil počet ich návštevníkov, a to zo 45 v roku 1829 na cca 200 v roku 1835, až po 1577 v roku 1839. Až do revolúcie roku 1848 si potom Priessnitz udržiaval stabilne 1000 až 1400 kúpeľných hostí.²⁰ Okrem toho ešte z iniciatívy veterinára Josefa Weissa vznikli kúpele vo Frývaldove roku 1836 a prírodný liečiteľ Johannes Schroth založil roku 1839 menší vodoliečebný ústav v neďalekej osade Lindewiese (dnes Lipová-Lázně)²¹.

Medzi známymi návštevníkmi kúpeľov na Gräfenbergu a vo Frývaldove nezaraďujeme iba lokálne a rakúske šľachtické elity (napr. kniežatá Moritz, Karl a Franz Liechtensteinovci²² alebo gróf Leopold Sedlnitzky²³) a príslušníkov vládnucej habsburskej dynastie (arcivojvodovia Karl Ferdinand a Maximilian), ale taktiež známe osobnosti z nemeckého a poľského územia, Uhorska či Ruska. V tejto súvislosti spomeňme napr. pruských princov Alberta a Friedricha, princa Friedricha Wilhelma von Nassau-Weilburg, vojvodu Heinricha von Anhalt-Köthen a vdovu po jeho bratovi, vojvodkyňu Júliu von Anhalt-Köthen, ex-generálov poľskej revolúcie rokov 1830/31 Jana Zygmunta Skrzyneckeho, Józefa Chłopickeho, Stanisława Klickeho alebo Józefa Szymanowskeho²⁴,

Bund. Eine Zeitschrift historisch-politisch-statistisch-geographischen Inhalts. Frankfurt am Main 1810, zv. 14, s. 231-2.

- 19 Pozri KOČKA, Miloš – KUBÍK, Alois. *Vincenz Priessnitz. Světový přírodní léčitel*. Štíty : Veduta, 2006. ISBN 8086438163; HELFRICHT, Jürgen. *Vincenz Priessnitz (1799–1851) und die Rezeption seiner Hydrotherapie bis 1918: ein Beitrag zur Geschichte der Naturheilbewegung*. Husum : Matthiesen, 2006. ISBN 3786841055 alebo HEYLL, Uwe. *Wasser, Fasten, Luft und Licht. Die Geschichte der Naturheilkunde in Deutschland*. Frankfurt am Main : Campus, 2006. ISBN 9783593379555. Na atraktivitu, renomé a Priessnitzovu metódu vodoliečby poukazovali už aj početné dobové diela, ako napr. HERMANN, Wilhelm. *Neueste Erfahrungen über die Heilkraft des kalten Wassers*. Neisse-Leipzig 1835; OERTEL, Eucharius F.CH. *Die allerneuesten Wasserkuren. Eine Heilschrift für Jedermann*. Nürnberg 1837, najmä s. 3-65; MUNDE, Carl. *Die Gräfenberger Wasserheilstalt und die Prießnitz'sche Curmethode*. Leipzig 1840; RIECKE, L.S. *Erfolge der neueren Wasserkuren bei Augen-Krankheiten*. Inaugural-Dissertation. Tübingen 1840, S. 3-21 oder HORNER, Dr. *Auszug aus dem Commissionsberichte über die Kaltwasserkuren des V. Prießnitz zu Gräfenberg*. München 1840, S. 3-16.
- 20 HELFRICHT, ref. 19, s. 152.
- 21 OERTEL, ref. 19, s. 3-13; HEYLL, ref. 19, s. 28-32. Pozri aj WEISS, J. *Handbuch der Wasserkunde für Aerzte und Laien*. Leipzig 1847; KADNER, P. *Die Schroth'sche Heilmethode nach eigner auf selbstgemachte Erfahrungen gegründeter Anwendungsweise*. Leipzig 1851.
- 22 Šľachtický rod Liechtensteinov vlastnil už od 13. storočia majetky na južnej Morave (s rezidenciami na zámkoch Lednice a Valtice), ku ktorým v 17. storočí postupne pripojili rozsiahle majetky v sliezskejších kniežatstvách Opava a Krnov. Pozri *Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy, zv. 1 (A-M)*. Ostrava 2005, s. 507. ISBN 8073680246.
- 23 Ako vrocavský biskup v rokoch 1835 – 1840 vlastnil vo Frývaldove zámok.
- 24 *Bayerische National-Zeitung*, č. 163 zo 16. 10. 1838, s. 666 alebo *Der Hausfreund*. Ein Morgenblatt

popredného hovorcu reformnej opozície v Uhorsku a Sedmohradsku baróna Miklósa Wesselényiho z Hadadu, skladateľa Franza Liszta či ruského veľvyslanca vo Viedni Dmitrija Pavloviča Tatiščeva²⁵.

V súvislosti s takýmto rapidným nárastom kúpeľných hostí a ich pestrým národnostným i stavovským zložením vznikla, ako sme už uviedli, v lete roku 1838 na Gräfenbergu ďalšia habsburská PKI. V náčrte inštrukcie pre kúpeľného inšpektora Adelburga čítame, že jeho prvou a najdôležitejšou povinnosťou bolo presne poznať všetkých cudzincov v tamojších kúpeľoch, obzvlášť v súvislosti so spôsobom ich myslenia.²⁶ Aj ďalšie paragrafy nám ukazujú, že hlavné povinnosti PKI spočívali v sledovaní podozrivých osôb, ako napr. vandrujúcich remeselníckych tovarišov, rôznych dobrodruhov, potulných umelcov a predovšetkým cudzincov z krajín postihnutých revolúciami.²⁷

Prostriedkami na dosiahnutie týchto zámerov mala byť podľa inštrukcie jednak riadna registrácia všetkých kúpeľných hostí prostredníctvom meldecetlov a kontroly pasov, ďalej ohlasovacia povinnosť miesta ich pobytu zo strany majiteľov hostincov alebo ďalších ubytovateľov, ako aj prieskumy tajných spolupracovníkov na Gräfenbergu.²⁸ Až so splnením týchto úloh sa mal policajný kúpeľný inšpektor starať o pohodu a spokojnosť kúpeľných hostí.²⁹ V tomto kontexte je nutné podotknúť, že dozor nad verejným pokojom, poriadkom a mravmi na Gräfenbergu síce prináležal magistrátu vo Frývaldove, ale kúpeľný inšpektor mohol vzhľadom na odláhosť Priessnitzovho vodoliečebného ústavu od mesta v naliehavých prípadoch vykonávať aj tieto kompetencie.³⁰ Policajný prezident vo Viedni gróf Jozef Sedlnický však jednoznačne vyžadoval primárne plnenie cieľov vyššej, resp. tajnej polície, ktoré zahŕňali sledovanie politických postojov zahraničných, najmä poľských³¹ kúpeľných hostí, ich verbálnej i písomnej komunikácie a ich kontaktov.³²

Novú byrokratickú metódu na sledovanie pohybu kúpeľných hostí predstavovala registrácia ich výletov do blízkeho okolia,³³ resp. blízkej cudziny³⁴. Kompetenciou vydá-

(Augsburg), č. 24 z 27. 1. 1839, s. 95.

25 Pozri CHVOJKA, ref. 12, s. 30-31.

26 ZAO, PIKG, k. 4, i. č. 44, Entwurf einer Instruktion für die k.k. Polizey-Kur-Inspektion im Kurort Graefenberg, vidované 26. 6. (1838), § 1 a 11.

27 Ref. 26, § 12, 14, 16 a 17.

28 Ref. 26, § 2-10, 13, 17.

29 Ref. 26, § 17.

30 ZAO, PIKG, k. 4, i. č. 44, f. 120 recto, § 23, Adelburgove poznámky k inštrukcii pre policajných inšpekčných komisárov v českých kúpeľoch.

31 Tým sa však v rámci tejto štúdie venovať nebudeme, pretože to je materiál na veľkú osobitnú štúdiu a znemožnilo by nám to podrobne sa venovať dvom vybraným osobám.

32 MZA, PR, k. 5, f. 230, Sedlnického prípis brnenskému policajnému riaditeľovi Maltzovi z 19. 8. 1838.

33 V rámci Moravy a Sliezska išlo o výjazdy do Cukmantlu (dnes Zlaté Hory) vo vzdialenosti dvoch míľ a v okolí tohto mesta buď na neďaleké pútnické miesto Panny Márie Pomocnice na Příčnom vrchu (Mariahilf), alebo na kopec Biskupská Kupa (Bischofskoppe). Ďalšie výlety sa podnikali na Janský Vrch (Johannesberg), t. j. zámok v meste Javorník vzdialený cca tri míle od Gräfenbergu, do Karlovej Studánky (Karlsbrunn) asi štyri až päť míľ a odtiaľ cez hranicu Olomouckého kraja na Praděd (Altvater-Berg). Pozri ZAO, PIKG, k. 6, i. č. 60, raport policajného kúpeľného inšpektora Adelburga pre moravsko-sliezskeho guvernéra grófa Ugarteho z 19. 9. 1838.

34 Tu sa najčastejšie výlety robili do cca štyri hodiny vzdialeného pruského pevnostného mesta Nysa (Neis-

vať priepustky (tzv. Passierscheine alebo Geleitsurkunden) na takéto cesty najskôr PKI nedisponovala, ale už v auguste 1838 ju získala³⁵ jednak kvôli regulácii nezákonných³⁶ prechodov hraníc, jednak kvôli získaniu prehľadu o pohybe kúpeľných hostí³⁷ a konečne aj kvôli zvýšeniu prestíže PKI ako nového štátneho úradu na Gräfenbergu. Gróf Sedlnický však zdôrazňoval, že tieto priepustky sa majú udeľovať len pri odôvodnených príležitostiach³⁸ a navyše jedine osobám, o „neškodnosti“ ktorých nebolo v dôsledku dlhodobého sledovania žiadnych pochybností.³⁹ Policajný inšpektor Adelburg bol zároveň povinný pravidelne informovať krajinského guvernéra v Brne grófa Alojza Ugarteho o udelených priepustkách, pretože ten si nárokoval hlavnú právomoc pri určovaní vzdialenosti a časovej dĺžky výletov kúpeľných hostí.⁴⁰

Popri legálnych prostriedkoch PKI na získavanie osobných/dôverných informácií o kúpeľných hostoch ako boli meldecetly, priepustky na výlety alebo účasť policajného inšpektora na spoločenských podujatiach na Gräfenbergu a Frývaldove existovali, pravda, taktiež nelegálne, resp. tajné metódy. V tomto smere bola azda najdôležitejšia nenápadná kontrola ich korešpondencie. Inštrukcia pre kúpeľného inšpektora o nej síce priamo nehovorí, ale dá sa vydedukovať už z jej prvého paragrafu, ktorý uvádza, že inšpektor je povinný „s múdrou obozretnosťou a patričnou skromnosťou podrobovať každého cudzinca precízne a zároveň nepozorovanému sledovaniu“.⁴¹ Oveľa explicitnejšie to vyjadril šéf habsburskej polície v polovici augusta 1838 v liste brnenskému policajnému riaditeľovi, keď zdôrazňuje, aké je naliehavé sledovať politické postoje cudzincov – najmä Poliakov – na Gräfenbergu a všímať si ich ústnu aj písomnú komunikáciu.⁴² Pretože v Jeseníku bola len filiálka⁴³ poštového úradu sídljaceho v Cukmantli⁴⁴, kúpeľný inšpektor Adelburg realizoval tieto usmernenia tak, že za finančnú odmenu

se) a jeho okolia, potom na kopec Landek ležiaci nad sútokom riek Odra a Ostravica, zhruba päť míľ od Gräfenbergu a napokon na Kralický Sněžník (kopec nesie nemecký názov „Schneeberg“, rovnomenné pohorie je zasa označované ako „Das glätzische Gebirge“). Pozri ZAO, PIKG, k. 6, i. č. 60, Adelburgov raport pre Ugarteho z 19. 9. 1838.

35 Tým sa zároveň upravil § 13 inštrukcie pre PKI Gräfenberg. Pozri MZA, PD, k. 91, f. 78, Ugarteho dekrét pre Maltza z 15.9.1838.

36 To jest uskutočnených aj bez riadne vystaveného cestovného dokumentu.

37 MZA Brno, PR, k. 91, f. 61, Adelburgova správa z 5. 8. 1838.

38 ZAO, PIKG, k. 6, i. č. 60, Sedlnického prípis Ugartemu z 3. 9. 1838.

39 MZA, PR, k. 5, f. 237, Sedlnického prípis Maltzovi z 19. 8. 1838.

40 MZA, PD, k. 91, f. 78, Ugarteho dekrét pre Maltza z 15. 9. 1838.

41 ZAO, PIKG, k. 4, i.č. 44, náčrt inštrukcie pre Gräfenberg, § 1.

42 MZA, PR, k. 5, Sedlnického príps Maltzovi z 19. 8. 1838.

43 Dr. Carl Munde, učiteľ na banskej akadémii vo Freibergu, vydavateľ časopisu *Wasserfreund* a kúpeľný hosť na Gräfenbergu, vo svojich pamätiach uvádza, že poštový úrad v Cukmantli (Zlatých Horách) niekedy nechal doručovať listy a peňažné poukážky prostredníctvom svojho vlastného posla a s obídenným frývaldovskej pošty. Ak bol však dotýčný kúpeľný hosť odcestovaný a na frývaldovskej pošte len uviedol adresu, na ktorú mu majú poštu doručiť, mohli vzniknúť neprijemné komplikácie a prieťahy. Posol z Cukmantlu, ktorý o takejto dohode nevedel, sa totiž vracal s listom naspäť do Cukmantlu, odkiaľ sa nedoručený list posielal naspäť pisateľovi. Pozri MUNDE, Carl. *Memoiren eines Wasserarztes*, zv. 2. Dresden : Arnold, 1844, s. 138-9.

44 Sliezske mesto severovýchodne od Frývaldova, nemecky „Zuckmantel“, od roku 1948 „Zlaté Hory“.

nadviazal dôvernú spoluprácu s biskupským⁴⁵ poslíčkom a zberačom listov Jánom Saue-rom. Ten Adelburgovi vždy na jeho pokyn uviedol pisateľov i adresátov prichádzajúcich, resp. odchádzajúcich listov. Kúpeľný inšpektor taktiež osobne nahliadal do listov, a to buď na pošte pod zámienkou hľadania vlastnej pošty, alebo priamo vo svojej kancelárii, čo mu umožňovala skutočnosť, že sa uňho „listonoš“ nezriedka zastavoval, aby sa pýtal na bydliská adresátov alebo požiadal o pomoc pri lúštení nečitateľne napísaných mien a adries.⁴⁶ Adelburg celkovo vyjadroval spokojnosť so spoluprácou, spoľahlivosťou a mlčanlivosťou Jána Sauera, ktorému potom bola od začiatku septembra 1838 aj oficiálne zverená funkcia zberača listov vo Frývaldove.⁴⁷

Takú citlivú záležitosť, za akú perľustráciu listov možno nepochybne považovať, bolo nutné vykonávať bez kompromitovania PKI⁴⁸ a s obmedzením sa na tých kúpeľných hostí, ktorí mali byť vzhľadom na ich politickú nespoľahlivosť podrobení nepretržitému rigoróznemu sledovaniu.⁴⁹ Týkalo sa to napr. veterána napoleonských vojen, plukovníka baróna Franza Alexandra von Bolzu⁵⁰, poľskej kňažnej Terezy Lubomirskej, rodenej Czartoryskej⁵¹ alebo sedmohradského šľachtica Miklósa Wesselényiho, ktorému sa budeme v tejto štúdii bližšie venovať v dvoch osobitných podkapitolách.

Existovalo však niekoľko ciest, ako vedome či nevedome obísť policajnú kontrolu korešpondencie. Keď pominieme absurdnú možnosť, že kúpeľní hostia mohli prestať písať listy, mohli na zasielanie korešpondencie využívať – teda aspoň tí zámožnejší z nich – napríklad osobných kuriérov⁵² alebo svoje listy posielat' cez Prusko. Práve tento spôsob predstavoval jednu z najľahších možností a kúpeľný inšpektor Adelburg ho chcel eliminovať, aspoň v zimnom období, presunom sídla inšpekcie z Gräfenbergu do Frývaldova. Tam mohol lepšie sledovať komunikáciu kúpeľných hostí s rôznymi kramármi („Grünzeughändler“) či osobami, ktoré pre návštevníkov kúpeľov zaobstarávali rôzny tovar komisným⁵³ spôsobom v neďalekej pruskej Nyse.⁵⁴

45 Ján Sauer bol v službách vrocavského biskupa (v tom čase ním bol gróf Leopold Sedlnický, brat policajného prezidenta vo Viedni), ktorý mal vo Frývaldove svoj zámok.

46 MZA, PR, k. 5, Adelburgov raport z 10. 4. 1839.

47 MZA, PR, k. 5, f. 274, Adelburgov raport z 1. 10. 1838; f. 321 verso, Adelburgov raport zo 16. 11. 1838.

48 MZA, PR, k. 5, f. 321 verso, Adelburgov raport zo 16. 11. 1838.

49 MZA, PR, k. 5, f. 307, Maltzov prípis Sedlnickému z 8. 11. 1838.

50 MZA, PR, k. 5, výťah z Adelburgovho raportu zo 4. 11. 1838. Pozri aj Franz Alexander Reichsfreiherr von Bolza und dessen alleruntertänigste Rechtsvorträge. Winterthur 1843, s. 5, 7-8.

51 MZA, PR, k. 5, f. 321 verso, Adelburgov raport zo 16. 11. 1838.

52 Kňažná Tereza Lubomirska tak dostala niekoľko listov prostredníctvom osobného kuriéra Samuela Vuffraga, pôvodom zo Švajčiarska. Tento pricestoval do Gräfenbergu 2. novembra 1838 s pasom švajčiarskeho konzulátu v Londýne vystavenom 9. augusta 1838. Ako dôvod svojho príchodu uviedol, že si v miestnych kúpeľoch chce nechať vylicieť bedrá. Pozri MZA, PR, k. 5, f. 313 verso, Adelburgov raport zo 4. 11. 1838.

53 Komisný obchod sa realizuje v troch základných krokoch. Obchodník (často majiteľ) odovzdá svoj vybraný tovar zadarmo komisionárovi a dohodne s ním minimálnu predajnú cenu. Komisionár tento tovar potom predáva kupujúcim za kúpnu cenu, ktorá je vyššia ako cena dohodnutá s obchodníkom. Po uskutočnení predaja následne komisionár vyplatí obchodníkovi dohodnutú cenu za jeho tovar. Nepredaný tovar sa po uplynutí dohodnutého času vracia naspäť obchodníkovi.

54 MZA, PR, k. 5, Adelburgov raport z 10. 4. 1839.

Ako sa dozvedáme z prípisu brnenského policajného riaditeľa Karla Ludwiga Maltza z konca júna 1841, korešpondenčná kontrola v sliezskych kúpeľoch podliehala geograficky podmienenému členeniu.⁵⁵ Všetky listy z Uhorska do Frývaldova a naspäť išli kvôli perlustrácii cez Brno a Viedeň. Listy smerujúce z alebo do západného a južného Nemecka, Belgicka alebo Francúzska sa zasielali výlučne cez moravskú metropolu, kde boli podrobené perlustrácii, prípadne sa podľa potreby mohli skopírovať a poslať brnenskou poštovou lóžou ďalej do Viedne. Najproblémovejšou sa ukázala byť kontrola listov zo severu a severovýchodu, t. j. z poľských území Pruska (napr. Veľkopoľsko alebo Poznaňsko), Ruska (napr. Volyň a Podolie) i Rakúska (Halič). Najmä spomínané neďaleko ležiace pruské územia boli logickou voľbou pre pruských a ruských návštevníkov, pričom takto zasielané listy z Nysy cez Vroclav zároveň obchádzali rakúske poštové úrady. Túto „informačnú stratu“ znásobovala aj skutočnosť, že kúpeľný inšpektor mohol pri peknom počasí len ťažko odmietat' vydávanie priepustiek na výlety do Nysy a podobne problematické a nežiaduce boli aj časté prísne osobné prehliadky výletníkov na rakúskych hraničných colných úradoch.⁵⁶

Podľa brnenského policajného riaditeľa Maltza sa na vyriešenie tejto situácie ponúkali dve možnosti. Prvou a ideálnou opciou, hoci finančne i personálne náročnou, by bolo povýšenie inštitútu zberača listov vo Frývaldove na riadny poštový úrad so zodpovedajúcim kvalifikovaným personálom. Reálnejším riešením sa však ukazovalo poverenie frývaldovského zberača listov Jána Sauera, aby listy pre alebo od „politicky nespohľadlivých osôb“ pred ich odoslaním, resp. dorúčením zasielal najskôr vrchnému poštovému úradu do Brna, samozrejme za účelom ich perlustrácie. Tým by však vzniklo oneskorenie pošty o celé tri dni, čo by určite pri častejšom opakovaní nezostalo bez povšimnutia. Tento deficit sa ešte dal pri listoch posielaných z Frývaldova znížiť o jeden deň tým, že takto posielané listy do Brna by sa už neposielali naspäť do Frývaldova, ale išli by cez Opavu priamo do Haliče, Pruska alebo Ruska.⁵⁷

Už tieto problémy ukazujú, že kontrola korešpondencie trpela personálnymi, finančnými i organizačnými deficitmi, pričom ju obmedzovala tak geografická poloha sliezskych kúpeľov, ako aj úzkostlivé ohľady na zamedzenie „verejného rozruchu“ zo strany habsburských úradov.

Príprava na sledovanie baróna Miklósa Wesselényiho

V rokoch 1839 – 1843 a neskôr aj v rokoch 1848 – 1850 pobýval vo Frývaldove a na Gräfenbergu aj Miklós (Mikuláš, Niklas) Wesselényi (Vešelényi), sedmohradský magnát a jedna z popredných postáv reformnej opozície v Uhorsku. Jeho politické a literárne aktivity či politický proces sú už odbornej verejnosti dobre známe.⁵⁸ Naším cieľom bude

55 MZA, PR, k. 91, Maltzov prípis Ugartemu z 25. 6. 1841.

56 Ref. 55. Pozri aj CHVOJKA, ref. 12, s. 40.

57 MZA, PR, k. 91, Maltzov prípis Ugartemu z 25. 6. 1841, f. 587-8.

58 Pozri napr. ANDICS, Erzsébet. *Metternich und die Frage Ungarns*. Budapest : Akadémiai Kiadó, 1973; DEÁK, Ágnes. Miklós Wesselényi on the Future of the Habsburg Empire and Hungary. In ROMSICS, Ignác – KIRÁLY, Béla K. (eds.) *Geopolitics in the Danube Region. Hungarian Reconciliation Efforts, 1848–1998*. Budapest : CEU Press, 1999, s. 21–40. ISBN 9789639116283 alebo DÉNES, Iván Z. Political vocabularies of the Hungarian liberals and conservatives in the Reform era. In DÉNES, Iván. Z. (ed.) *Lib-*

doplniť ich o analýzu jeho pobytu v sliezskych kúpeľoch⁵⁹ cez prizmu habsburskej politickej kontroly.⁶⁰

Wesselényi⁶¹ bol vzhľadom na svoju predchádzajúcu činnosť i proces centrálnymi viedenskými úradmi označovaný za „*demagogického fanatika, šíriteľa revolučných princípov, rozvracača poriadku a jedného z najostrejších odporcov c. k. vlády*“ a pre zneužitie verejnosti a urážku majestátu ho v roku 1837 odsúdili na trojročné väzenie v budínskej pevnosti.⁶² Cisár František I. mu vzhľadom na jeho silné očné bolesti v marci 1839 schválil žiadosť o povolenie šesťmesačnej kúry vo Frývaldove a na Gräfenbergu pod podmienkou, že sa odtiaľ nevzdiali a bude sa tam správať pokojne a v zmysle rakúskych zákonov. Po ukončení liečby sa mal Wesselényi vrátiť naspäť do žalára v budínskej pevnosti, pretože liečebný pobyt sa, prirodzene, nemal započítavať do doby plynutia trestu.⁶³ Z ďalších cisárskych nariadení vyplýva, že oku rakúskej polície nemal ujsť ani jediný krok Wesselényiho v sliezskych kúpeľoch. Tamojší kúpeľný inšpektor Adelburg mal povinnosť dôkladne sledovať jeho sociálne kontakty, postoje a politické vyjadrenia, dbať na nenápadnú, ale o to precíznejšiu kontrolu a perlustráciu jeho korešpondencie, sledovať Wesselényiho styky a prípadné tajné spolky s Maďarmi, Haličanmi, Poliakmi

erty and the Search for Identity : Liberal Nationalism and the Legacy of Empires. Budapest; New York : CEU Press, 2006, s. 155-196, najmä s. 158-163. ISBN 9789637326448.

- 59 Wesselényi korešpondoval s Vincenzom Priessnitzom už v júli 1838 zo sedmohradského Krassó, keď mu v osobitnom liste popisoval svoje zdravotné ťažkosti. Pozri Štátny okresný archív Jeseník, fond Priessnitz-Ripper, k. 3, Priessnitzova korešpondencia z roku 1838, list baróna Miklósa Wesselényiho z 29. júla 1838.
- 60 Od štúdie Dušana Uhlířa pod názvom „Slezské vyhnání uherského disidenta. Baron Miklós Wesselényi v Gräfenbergu“ (In *Acta historica Universitatis Silesianae Opaviensis*, roč. 3, 2010, s. 71-82) by sa síce očakávali informácie v tomto smere, ale nie je tomu tak, pretože tu nachádzame viac-menej len údaje o živote a politických aktivitách Wesselényiho (a čiastočne i Lászlóa Lovássyho) do roku 1838. O jeho následnom pobyte na Gräfenbergu sa dozvedáme len niekoľko všeobecných údajov na stranách 76-78. Podobne aj článok KISS, László. Najslávnejší uhorský pacient V. Priessnitz: barón Miklós Wesselényi (1796 – 1850). In *Jesenicko*, zv. 1, 2000, s. 7-12. ISSN 1213-0192. Borbála Csoma sa zasa vo svojom článku (CSOMA, Borbála. Miklós Wesselényi, korešpondencia a denníkové záznamy z liečebného pobytu vo Frývaldove. In *Jesenicko*, zv. 8, 2007, s. 5-15. ISSN 1213-0192) venuje medicínskym stránkam Wesselényiho pobytu vo Frývaldove a na Gräfenbergu a ich reflexii vo Wesselényiho korešpondencii a denníku V podobnom duchu sa nesie aj jej ďalšia štúdia (CSOMA, Borbála. Magyar fűrdővendégek a gräfenbergi vízgógyintézetben. Egy Bohémiai fűrdő mindennapjai magyar szemmel. In *Coral – Journal for Social History* (Korall Társadalomtörténeti folyóirat), zv. 7-8, 2002, s. 78-94), kde pridáva ďalšie informácie o priebehu liečby u Priessnitz, každodennom živote v kúpeľoch i o Wesselényiho spoločenských aktivitách vo Frývaldove a na Gräfenbergu.
- 61 Mimochodom, prvýkrát, hoci nepriamo, sa politické a policajné úrady habsburskej provincie Morava-Sliezsko zaoberali Wesselényim už v auguste 1834. Vtedy sledovali jeho bývalého súkromného sekretára Józsefa Andrásyho počas krátkeho pobytu v Brne, najmä za účelom zistiť od neho informácie o „*machináciách*“ sedmohradského „*demagóga a opozíčníka*“ Wesselényiho. Pozri MZA, PR, k. 4, Sedlnického prípis brnenskému policajnému riaditeľovi Muthovi z 2. 8. a 22. 8. 1834 a brnenské raporty o Andrásym z 11. 8., 16. 8. a 26. 8. 1834.
- 62 MZA, MSGP, k. 875, f. 70, Sedlnického prípis Ugartemu z 23. 3. 1839. Pozri aj WURZBACH, Constant von. *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Wien : k.k. Hof- und Staatsdruckerei, 1887, zv. 55, s. 157-158 alebo UHLÍŘ, Slezské vyhnání, ref. 60, s. 74-75.
- 63 MZA, MSGP, k. 875, f. 70, Sedlnického prípis Ugartemu z 23. 3. 1839. Constant von Wurzbach nesprávne uvádza, že mu bolo dovolené stráviť v kúpeľoch kvôli chorobe celý zvyšok trestu. Pozri WURZBACH, ref. 62, s. 158.

alebo inými cudzincami a samozrejme zabezpečiť, aby Wesselényi v žiadnom prípade neopustil kúpele.⁶⁴

Šéf habsburskej polície gróf Sedlnický okrem toho urgoval guvernéra Haliče, aby pobytu v Gräfenbergu a Frývaldove povoloval iba „*politicky spoľahlivým osobám*“. Zároveň požiadal prezídium Uhorskej dvorskej kancelárie, aby mu podávala informácie o tých uhorských osobách, ktoré pcestujú do „*našich sliezskych kúpeľov*“ a „*patria do triedy opozičníkov a rozvracačov*“.⁶⁵ Takto plánoval Sedlnický zásahom zhora obmedziť, resp. kontrolovať príchod potenciálnych spojencov a prípadných kontaktných osôb⁶⁶ pre Miklósa Wesselényiho. Kúpeľný inšpektor dostal v tomto ohľade úlohu, aby realizoval dôkladnú cudzineckú kontrolu „podozrivých“ kúpeľných hostí zo susedného Pruska, obzvlášť tých, ktorí by chceli nadviazať s Wesselényim osobný kontakt. Pokiaľ by takéto osoby nemali v poriadku cestovné pasy, resp. by sa tam neuvádzal Gräfenberg ako cieľová či tranzitná zastávka, mal to Adelburg okamžite využiť ako zámienku pre ich vykázanie z kúpeľov.⁶⁷ Zároveň mal grófovi Sedlnickému do Viedne zaslať každých osem dní zoznam kúpeľných hostí prichádzajúcich z Uhorska alebo Sedmohradska.⁶⁸

Z hľadiska kontroly Wesselényiho korešpondencie boli taktiež prijaté viaceré opatrenia. V prvom rade – ako sme ukázali v predchádzajúcej podkapitole – išli všetky listy z Uhorska do Frývaldova kvôli perlustrácii cez Brno a Viedeň. Okrem toho bol „*dôveryhodný a spoľahlivý*“ správca poštového úradu v Opave Franz Hannich poverený, aby kvôli perlustrácii zasielal listy smerujúce z Frývaldova alebo Cukmantlu do Uhorska, Haliče alebo „Poľska“ v osobitnej zložke do Viedne. To, či Wesselényi tajne⁶⁹ zasielal alebo dostával listy z Haliče, poľských záborov Ruska a Pruska alebo zo zahraničia, už mal „*s obozretnosťou a podnikavosťou*“ zistiť policajný kúpeľný inšpektor.⁷⁰

Moravsko-sliezsky guvernér Ugarte v osobitnom dekrete Adelburga zároveň vyzval, aby sa snažil s primeranou opatrnosťou získať si dôveru Vincenza Priessnitzu pre spoluprácu v kauze Wesselényi. Zakladateľ kúpeľov na Gräfenbergu totiž disponoval z policajného hľadiska veľmi zaujímavými znalosťami o životospráve a špeciálnych pomeroch jednotlivých kúpeľných hostí. Konkrétne vedel napr. ich časové harmonogramy, miesta ich pobytu počas dňa a v neposlednom rade aj ich prípadnú spoločnosť. Okrem

64 Inšpektor Adelburg mal v tomto ohľade prísne inštrukcie, ktoré mu o. i. zakazovali vypísať Wesselényimu priepustku na exkurziu mimo kúpeľov. Výnimku mali tvoriť bežné zdravotné prechádzky či výjazdy na koni do najbližšieho okolia (napr. „Böhmschdorf/Česká Ves“ alebo „Lindewiese/Lipová“) na základe lekárskeho odporúčania. Porovnaj MZA, MSGP, k. 875, f. 84, guberniálny dekrét pre Adelburga z 10. apríla 1839.

65 MZA, MSGP, k. 875, f. 70, Sedlnického prípis Ugartemu z 23. 3. 1839.

66 Moravsko-sliezsky guvernér Ugarte upozornil inšpektora Adelburga napr. na Ferenca Darvaya, stoličného sudcu z uhorského komitátu Krassó-Szörényi. Pozri MZA, MSGP, k. 875, f. 85, guberniálny dekrét pre Adelburga z 10. 4. 1839.

67 MZA, MSGP, k. 875, f. 70, Sedlnického prípis Ugartemu z 23. 3. 1839.

68 MZA, MSGP, k. 875, f. 110, Sedlnického prípis Ugartemu z 10. 4. 1839.

69 V tomto ohľade išlo o prípadných adresátov, smery takejto korešpondencie, jej prostredníkov ako aj spôsoby jej prijímania a odosielania. Pozri MZA, MSGP, k. 875, f. 85, guberniálny dekrét pre Adelburga z 10. 4. 1839.

70 MZA, MSGP, k. 875, f. 70, Sedlnického prípis Ugartemu z 23. 3. 1839. Pozri aj f. 80, Maltzova správa pre Sedlnického z 27. 3. 1839.

toho sa, prirodzene, núkala možnosť nenápadne využívať na denunčiaciu obslužný personál v kúpeľoch.⁷¹ Policajný riaditeľ Maltz zároveň odporúčal, aby inšpektor Adelburg počas pobytu Wesselényiho v Priessnitzových kúpeľoch zamestnal „*šikovnú a plne spoľahlivú osobu*“, t. j. dôverníka, ktorý by za dennú odmenu vo výške cca 48 grajciarov (až maximálne jeden zlatý) tohto uhorského disidenta osobne sledoval.⁷²

O všetkých týchto bodoch mal zároveň Adelburg podávať policajnému prezidentovi do Viedne osobitné správy v pravidelných dvojtýždňových intervaloch, pričom o zaujímavých a dôležitých udalostiach bol povinný referovať okamžite. Plánovaný príchod Wesselényiho na Gräfenberg sa odrazil aj v personálnom náraste policajnej kúpeľnej inšpekcie, aby sa mohli (s-)plniť stanovené ciele. Inšpektorovi Adelburgovi tak Sedlnický povolil jedného praktikanta a pre prípad nutnosti aj jedného úradného sluhu („*Amtsdiener*“).⁷³

Príchod baróna Wesselényiho sa napokon uskutočnil v prvej polovici apríla 1839. Podľa Sedlnického správy štátny väzeň Miklós Wesselényi vyrazil v noci 11. apríla extrapoštou z Budína v sprievode (eskorte) nadporučíka Františka Stoklasu a šikovateľa Ruwalda a vydal sa cez Viedeň, Brno⁷⁴, Olomouc, Šternberg do Vrbna pod Pradědom a odtiaľ ďalej do Frývaldova⁷⁵, kam nakoniec dorazil 17. apríla 1839 okolo 11.00 doobeda. Wesselényi sa spoločne so svojím sluhom Johannom (Jánosom) Danisom⁷⁶ následne ubytoval v dome na frývaldovskom námestí, na ktorý mal Adelburg výhľad z vlastného okna a kúpeľný inšpektor neskrýval spokojnosť nad tým, že bude mať „*pohodlné observatórium*“.⁷⁷

Tento fakt vyznieva príliš jednoducho v porovnaní s tým, aká intenzívna komunikácia ohľadne spôsobu Wesselényiho ubytovania prebiehala medzi PKI, policajným riaditeľstvom a moravsko-sliezskym guberniom ešte pred jeho príchodom. Podľa cisárskeho nariadenia si Wesselényi mohol vybrať, či sa ubytuje vo Frývaldove alebo na Gräfenbergu. Guvernér Ugarte považoval za výhodnejší Gräfenberg, pretože v meste (Frývaldov) sa podľa neho dali ľahšie obchádzať prísne bezpečnostné predpisy súvisiace so sledovaním

71 MZA, MSGP, k. 875, f. 86-87, guberniálny dekrét pre Adelburga z 10. 4. 1839.

72 MZA, MSGP, k. 875, f. 78-79, Maltzova správa pre Sedlnického z 27. 3. 1839 a f. 87, guberniálny dekrét pre Adelburga z 10. 4. 1839.

73 Popri svojich pôvodných podriadených, t. j. slobodníkovi Michalovi Škarohlídovi a radovom policajtovi Františkovi Perničkovi, tak Adelburg získal pre svoj úrad novú posilu, a síce desiatnika brnenskej policajnej stráže Jána Macháča (Johann Machacz). Z personálnych dôvodov sa mal slobodník Škarohlíd po zaškolení Macháča vrátiť do Brna a na jeho miesto mal nastúpiť jeden z radových policajtov brnenského policajného riaditeľstva. Samotný Macháč vyrazil z Brna 15. apríla 1839 a do Frývaldova dorazil o tri dni neskôr. Pozri MZA, MSGP, k. 875, f. 70, Sedlnického prípis Ugartemu z 23. 3. 1839; f. 106, guberniálny dekrét pre Adelburga z 10. 4. 1839 a f. 115, Maltzova správa pre Ugarteho z 15. 4. 1839 ako aj MZA, PR, k. 5, Adelburgove správy z 10. 4. a 21. 4. 1839.

74 Brnenský policajný riaditeľ Maltz hlásil guvernérovi Alojzovi Ugartemu prechod extrapošty s Wesselényim cez Brno 15. apríla 1839 o 7.30 ráno a uviedol, že Stoklasa bez vystúpenia pokračoval okamžite v ceste na Gräfenberg a sprévdzjal „*zahaleného muža, očividne trpiaceho bolesťami očí*“. Pozri MZA, MSGP, k. 875, f. 113, Maltzova správa Ugartemu z 15. 4. 1839.

75 MZA, MSGP, k. 875, f. 109, Sedlnického prípis Ugartemu z 10. 4. 1839.

76 MZA, MSGP, k. 875, f. 117, guberniálny prípis Sedlnickému zo 17/21. 4. 1839 a ZAO, PIKG, i. č. 1a, ohlasovací protokol kúpeľných hostí pre rok 1839, poradové číslo 312.

77 MZA, PR, k. 5, Adelburgova správa z 21. 4. 1839.

Wesselényiho. Ugarte preto navrhoval Adelburgovi, aby pre tento účel získal Vincenza Priessnitza a následne presunul PKI z Frývaldova na Gräfenberg.⁷⁸ Kúpeľný inšpektor však viacerými jasnými argumentmi presvedčil oboch svojich nadriadených o väčšej výhodnosti Frývaldova. V prvom rade nebolo na Gräfenbergu ubytovanie⁷⁹ vhodné na sledovanie Wesselényiho a taktiež ani pre potreby PKI. Okrem preplnených Priessnitzových domov boli ostatné ubytovacie kapacity roztrúsené a navzájom relatívne vzdialené. Taktiež sedem vodných spŕch (tzv. Douche) v lese okolo Gräfenbergu bolo od seba vzdialených dobrých 15 minút chôdze a odtiaľ sa, samozrejme, dalo rôznymi lesnými cestami nepozorovane dostať mimo Gräfenberg, či už smerom na Českú Ves, Lipovú, Čiernu Vodu alebo až na pruskú hranicu. Zato v meste Frývaldov bolo vzhľadom na relatívne uzavretú polohu domov možné nenápadné sledovanie a výrazným plusom bolo aj to, že Wesselényi mohol chodiť do mestských vodných spŕch a nemusel navštevovať tie lesné. Ani možnosť sledovania rozdelenia jednotlivých skupín gräfenberských hostí vo veľkej Priessnitzovej jedálni nebola podľa Adelburga dlhodobá, pretože sa jednak znižovala s príchodom veľkého počtu hostí na začiatku leta, jednak bolo vo Frývaldove možné sledovať konkrétne menšie skupiny vo vybraných menších lokáloch. Ďalšie dôvody pre Frývaldov videl kúpeľný inšpektor v tom, že tam bola ubytovaná „solídnejšia“ časť kúpeľných hostí, zatiaľ čo na Gräfenbergu bývali viacerí Maďari, ktorí s entuziazmom očakávali Wesselényiho príchod, ako aj mladí „exaltovaní“ a novým ideám otvorení Poliáci. Frývaldov bol miestom, kam všetci prichádzali a zasa odchádzali a kúpeľný inšpektor tu mohol ľahšie a rýchlejšie realizovať pasovú i cudzineckú kontrolu. Aj samotný Priessnitz sa podľa Adelburga zdržiaval väčšiu časť dňa vo Frývaldove, kde bývali jeho najpoprednejší hostia. V neposlednom rade sídlil vo Frývaldove aj zberač listov Ján Sauer, čo uľahčovalo kontrolu Wesselényiho korešpondencie. Kúpeľný inšpektor bol presvedčený, že v meste sa bude dať lepšie zabrániť prípadným Wesselényiho pokusom poslať svoje listy cez pruskú Nysu alebo prostredníctvom poslov, pretože komisný obchod s Pruskom zabezpečovali zväčša frývaldovskí komisári.⁸⁰

Wesselényiho pobyt vo Frývaldove-Gräfenbergu a rakúska tajná polícia

Ako sme si ukázali v predchádzajúcej podkapitole, príchod sedmohradského baróna a rakúskeho štátneho väzňa do sliezskych kúpeľov predstavoval dôležitý medzník pre PKI a ovplyvnil aj proces jej inštitucionalizácie.⁸¹ Sledovanie Miklósa Wesselényiho bolo totiž v presnom súlade s cieľmi vyššej polície a v danom momente dokonca predstavovalo jednoznačnú prioritu v celej agende PKI. Jasne nám to dokazuje aj fakt, že Adelburg okamžite dostal prísne pokarhanie od moravsko-sliezského gubernia⁸², keď

78 MZA, MSGP, k. 875, f. 83, guberniálny dekrét pre Adelburga z 27. 3. 1839.

79 K rozvoju infraštruktúry na Gräfenbergu pozri bližšie HANULÍK, Vladan. *Nekonvenčné lečebné taktiky v dobe profesionalizácie medicíny. Vznik a vývoj lázní Gräfenberg v 1. polovine 19. storočia*. Dizertácia. Pardubice 2013, s. 197-235.

80 Pozri MZA, MSGP, k. 875, f. 93-95, Adelburgova správa z 3. 4. 1839 alebo MZA, PR, k. 5, Adelburgova správa z 10. 4. 1839.

81 Okrem spomenutého pridelenia desiatnika Macháča pre PKI dostal Adelburg aj povolenie zamestnať za primeranú dennú mzdu „plne skúsenú a spoľahlivú“ osobu na kancelárske, resp. koncipientske práce. Pozri MZA, MSGP, k. 875, f. 126, guberniálny dekrét pre Adelburga z 21. 5. 1839.

82 MZA, MSGP, k. 875, f. 120 a 126-27, guberniálne dekréty pre Adelburga z 9. 5. a 21. 5. 1839.

meškal s odovzdaním prvej pravidelnej dvojtzáždňovej správy. Darmo sa odvolával na pomalé písanie desiatnika Macháča, množstvo byrokracie či nárast práce kvôli blížiacej sa hlavnej kúpeľnej sezóne⁸³, guvernér Ugarte mu neoblomne zdôraznil, že podávanie správ o Wesselényim je výslovným cisárskym nariadením a tým pádom má prednosť pred všetkými ostatnými úradnými záležitosťami PKI. To, prirodzene, platilo aj v tom prípade, keď správanie a aktivity Wesselényiho vo Frývaldove neprinášali žiadne osobitné zistenia.⁸⁴

Pokiaľ rakúske politické a policajné autority v Brne a Viedni očakávali, že Wesselényi bude v kúpeľoch hlavou nejakého protirakúskeho sprisahania alebo sa prejaví protištátnymi rečami či skutkami, museli byť veľmi sklamané. Väčšina Adelburgových a neskôr Böhmových správ sa totiž musela obmedziť len na formálno-kvantitatívny popis Wesselényiho korešpondencie a jeho ťažký zdravotný stav, pretože inak jeho sledovanie nedávalo takmer žiadne príčiny k znepokojeniu.⁸⁵ My sa teraz zameriame na niekoľko údajov v správach kúpeľných inšpektorov, ktoré sú pre nás napriek stručnej zmienke zaujímavé alebo sa popisujú podrobnejšie.

V rámci prvej skupiny si našu pozornosť určite zaslúži zmienka o očividnom zblížení Wesselényiho s Ferencom Darvayom, stoličným sudcom z uhorského komitátu Krassó-Szörény v prvej polovici mája 1839.⁸⁶ Bol to totiž človek v rakúskych úradných kruhoch známy svojimi „*excentrickými vyjadreniami o politike alebo náboženských záležitostiach*“⁸⁷ a dôležitou Adelburgovou úlohou bolo prísne sledovať Wesselényiho styky s takýmito osobami. To, že v jeho správach ďalej nenarážame na údaje o Darvayovi znamená, že ich komunikácia bola „nezávažná“, resp. sa Adelburgovi v tomto smere nepodarilo nič závažné zistiť. Kúpeľný inšpektor navyše nemohol ani predchádzať takejto komunikácii, pretože Wesselényi jednak nemal explicitne zakázané sociálne kontakty, jednak často navštevoval všemožné spoločenské krúžky a bol vídaný aj na večierkoch prominentnej kúpeľnej pacientky a nelegitímnej dcéry pruského kráľa Fridricha Wilhelma II. vojvodkyne Júlie von Anhalt-Köthen.⁸⁸

Začiatkom augusta 1839 využil Wesselényi odchod komitátneho asesora Károlyiho Kendelényiho⁸⁹ z Gräfenbergu do Prešporka a zaslal po ňom žiadosť pre cisára Ferdinanda I. o predĺženie svojej vodoliečby vo Frývaldove a Gräfenbergu.⁹⁰ Cisár jeho žiadosti koncom septembra 1839 vyhovel a povolil mu predĺženie pobytu v sliezskych kúpeľoch o ďalších šesť mesiacov, pravda, a to už platilo pre kúpeľného inšpektora Adelburga, za rovnakých podmienok (sledovania a kontroly) ako pri jeho príchode.⁹¹

83 MZA, MSGP, k. 875, f. 122-124, Adelburgova správa pre guvernéra Ugarteho zo 14. 5. 1839.

84 MZA, MSGP, k. 875, f. 126, guberniálny dekrét pre Adelburga z 21.5.1839.

85 Pozri napr. MZA, MSGP, k. 875, f. 129-134, 136-138, 143-144, 153, 156-166, 183, 185, 196, 198, 235-238, 259-261, 265 etc.

86 MZA, MSGP, k. 875, f. 128, guberniálny prípis Sedlnickému z 18. 5. 1839.

87 Pozri MZA, MSGP, k. 875, f. 85, guberniálny dekrét pre Adelburga z 10. 4. 1839.

88 MZA, PR, k. 5, Adelburgova správa z 9. 8. 1839 a AVA, PHS, k. 1496, i. č. 147 ex 1842, výťah z raportu PKI Gräfenberg z 11. 6. 1842.

89 Pozri aj ZAO, PIKG, i. č. 1a, ohlasovací protokol kúpeľných hostí pre rok 1839, poradové číslo 380.

90 MZA, PR, k. 5, Adelburgova správa z 9. 8. 1839.

91 MZA, MSGP, k. 875, f. 139, Sedlnického prípisu guvernérovi Ugartemu z 30. 9. 1839 a f. 141, guberniálny dekrét pre Adelburga zo 4. 10. 1839.

Zaujímavú minikapitolu z pozadia sledovania sedmohradského baróna nám odkrývajú archívne dokumenty na jeseň roku 1839. Policajný prezident Sedlnický nadobudol na základe interceptu korešpondencie medzi Wesselényim a jeho tajomníkom v Pešti Antalom Vörösom podozrenie, že v intercipovanom liste spomenutý brnenský obchodník so súknom Ján Pešina (Johann Peschina) napomáha tajnej preprave korešpondencie medzi Miklósom Wesselényim a jeho priateľmi v Uhorsku. Okamžite preto nariadil policajnému riaditeľovi Maltzovi v Brne, aby preveril individuálne pomery, občianske a politické postoje tohto obchodníka, ako aj jeho kontakty s Wesselényim.⁹²

Karl Ludwig Maltz o týždeň neskôr informoval Adelpurga, že sa Pešina v čase písania Vörösovho listu Wesselényimu skutočne zdržiaval v Pešti, potom sa začiatkom októbra 1839 vrátil do Brna, ale ďalšiu cestu do Gräfenbergu posunul a dorazil tam až v nedeľu 13. októbra. Podľa Maltzových informátorov Pešina do kúpeľov necestoval zo zdravotných dôvodov, ale kvôli predaju svojho drahého vína v pruskom Sliezsku, pričom do Frývaldova nemal cestovať priamo a najkratšou cestou, ale s viacerými zastávkami. Maltz sa preto pri úvahe o Sedlnického podozrení voči Pešinovi skôr prikláňal k názoru, že sa tento brnenský obchodník do kontaktu s Wesselényim dostal náhodou a bez zjavného vlastného zámeru.⁹³

Tu sa už otváral priestor pre kúpeľného inšpektora Adelpurga na Gräfenbergu, aby preveril charakter Pešinových kontaktov s Wesselényim, samozrejme bez kompromitovania „*listového tajomstva*“⁹⁴, čím sa paradoxne mysleli informácie získané perlustráciou Wesselényiho korešpondencie. Adelpurg vo svojej správe policajnému riaditeľovi Maltzovi hlásil, že Ján Pešina bol na kúpeľnej liečbe v Gräfenbergu od 17. júla do 3. augusta 1839. Už vtedy dal najavo svoj zámer cestovať na trhy do Pešti, ktorý následne aj realizoval a kde koncom augusta prebral balík s listami a ďalekohľadom od Wesselényiho inšpektora. Sám Wesselényi sa krátko pred Pešinovým príchodom Adelpurgovi zmienil, že očakáva balík a jeho meškanie je preňho fatálne, pretože v ňom má mať kontrakt za niekoľko tisíc zlatých, ktorý mal podpísať už pred sviatkom sv. Michala. Pešina napokon dorazil do Gräfenbergu až 18. októbra a balík Wesselényimu odovzdal. Neprišiel však kvôli liečbe, ale najmä aby priviezol viacerým kúpeľným hosťom objednané výrobky zo svojej súkenky a ďalší tovar dal na odbyt u miestnych obchodníkov. Obchody ho však už 21. októbra odvolali naspäť do Pešti, kam zasa viezol listy od Wesselényiho pre jeho inšpektora, sekretára a istého doktora medicíny Andrása Ivanovicsa⁹⁵, ktorého pozval do Gräfenbergu študovať tamojšiu vodoliečbu.⁹⁶

92 Pozri MZA, PR, k. 5, f. 137, Sedlnického prípis Maltzovi z 9. 10. 1839 a f. 138, intercept listu Antona (Antala) Vörösa barónovi Wesselényimu vo Frývaldove, datovaný 28. 9. 1839 v Pešti.

93 MZA, PR, k. 5, f. 140, Maltzov prípis Adelpurgovi zo 17. 10. 1839.

94 Ref. 93, f. 141.

95 Ten aj skutočne do Gräfenbergu v novembri 1839 dorazil (ZAO, PIKG, i.č. 1a, ohlasovací protokol kúpeľných hostí pre rok 1839, poradové číslo 1510) a vzhľadom na to, že András Ivanovics udržiaval s Wesselényim pravidelnú korešpondenciu a bol tak s ním v spojení ešte pred príchodom do kúpeľov, moravsko-sliezsky guvernér Ugarte Adelpurgovi okamžite nariadil, aby bedlivo sledoval jeho kontakty s Wesselényim a prípadné zaujímavé informácie ihneď zahrnul do pravidelných raportov o sedmohradskom barónovi (MZA, MSGP, k. 875, f. 154 verso, guberniálny dekrét pre Adelpurga z 28. 11. 1839). V nám dostupných kúpeľných raportoch o Wesselényim však už o Ivanovicsovi nie je žiadna ďalšia zmienka.

96 MZA, PR, k. 5, f. 136, Adelpurgova správa pre Maltza z 25. 10. 1839.

Aj Adelburg sa na základe týchto údajov prikláňal k Maltzovmu názoru, že Pešinaova sprostredkovateľská činnosť pri uvedených zásielkach vôbec nebola nebezpečná alebo protištátna a možno ju pripísať náhodnej skutočnosti, že Pešina v danom čase kvôli obchodu pendloval medzi Pešťou a Gräfenbergom. Adelburg túto domnienku podporil aj tvrdením, že ani Pešina, ani Wesselényi prepravu, resp. obdržanie uvedených zásielok vôbec nezakrývali a správanie brnenského obchodníka pri oboch pobytoch na Gräfenbergu nenaznačovalo žiadne osobitné prepojenie medzi ním a prominentným rakúskym štátnym väzňom.⁹⁷

Medzičasom brnenská polícia zistila, že 52-ročný otec štyroch detí Ján Pešina nebol „len“ obchodníkom so súknom, ale majiteľom rozsiahlej továrne na výrobu jemného súkna s obrovským majetkom vo výške cca 300 000 zlatých. Mal povest' spravodlivého a činorodého muža lojálneho habsburskej dynastii, ktorý žil len pre svoju rodinu a svoje obchody a inak neprichádzal takmer s nikým do kontaktu a nebol v politickom ohľade nijako podozrivý. S peštianskymi obchodníkmi udržiaval živé styky kvôli svojim častým návštevám tamojších trhov. Práve v tomto prostredí sa zoznámil aj s Wesselényiho tajomníkom Antalom Vörösom, ktorému sa zmienil o svojej nadchádzajúcej ceste do Gräfenbergu a od ktorého v dobrej viere prebral zásielky pre Wesselényiho, nič netušiac o jeho „*politicky nebezpečnom charaktere*“.⁹⁸

Na základe všetkých týchto správ prehodnotil policajný prezident Sedlnický vo Viedni svoje pôvodné podozrenie a nariadil, aby bolo Pešinovi udelené upozornenie, že pri-vátnej prepravovaním Wesselényiho korešpondencie porušuje rakúske colné a poštové zákony. Zároveň berúc na vedomie skutočnosť, že bol Pešina vyličený ako „*spol'ahlivý a dôveryhodný človek*“, predostrel šéf rakúskej polície návrh, že by bolo možné ho prípadne získať pre tajnú spoluprácu a využiť na sledovanie sedmohradského baróna a jeho korešpondencie.⁹⁹ Tento návrh sa však napokon nerealizoval, pretože guvernér Ugarte aj policajný riaditeľ Maltz argumentovali, že by to nebolo ani vhodné, ani prospešné, či už s ohľadom na Pešinov značný majetok, alebo na jeho opatrnosť a rezervovanosť pri styku s rakúskymi úradmi.¹⁰⁰

V priebehu roku 1840 nás môžu zaujať zmienky o Wesselényiho neúspešných „*nemravných návrhoch*“¹⁰¹, jeho údajnom čítaní zakázaných novín¹⁰², angažovanosti pri

97 Ref. 96.

98 MZA, PR, k. 5, f. 134 a 142, správa policajného riaditeľstva v Brne pre Sedlnického z 21. 10. 1839.

99 MZA, MSGP, k. 875, f. 145, Sedlnického prísпис Ugartemu z 26. 10. 1839.

100 MZA, MSGP, k. 875, f. 150-151. Maltzova správa pre Ugarteho z 5. 11. 1839; f. 152, guberniálny dekrét pre Maltza zo 7. 11. 1839.

101 Adelburg označil Wesselényiho v polovici marca 1840 dosť ironicky za „*ctiteľa telesných radostí*“ a „*frývaldovského kohúta*“, keď referoval o tom, ako žena jedného miestneho hrebenára odmietla „*byť poctená jeho osobitnými návrhmi*“ a „*tak mu vymyla hlavu, že sa musel s hanbou stiahnuť*“. Pozri MZA, PR, k. 6, Adelburgova správa z 18. 3. 1840. V tomto kontexte je však nutné poukázať aj na známu skutočnosť, že sa Wesselényi na frývaldovskom jarmoku zoznámil aj s mladou dcérou chudobného tkáča, Annou Luxovou (MZA, MSGP, k. 875, f. 294, Böhmova správa zo 16. 4. 1843), ktorá sa neskôr stala jeho manželkou. Pozri tiež UHLÍŘ, Slezské vyhnanství, s. 77.

102 Koncom februára 1840 sa Sedlnickému do Viedne donieslo, že v Gräfenbergu cirkuluje exemplár *Leipziger allgemeine Zeitung*, ktoré boli v Rakúsku „*kvôli zlej tendencii*“ prísne zakázané. V nich obšírne popisované prejavy uhorských poslancov na Uhorskom sneme si mal s obľubou nechávať predčítať aj barón Wesselényi. Na otázku policajného prezidenta, ako sa tieto noviny dostali do Priessnitzových sliez-

skrášľovaní kúpeľov či realizácii vodovodu vo Frývaldove¹⁰³, prípadne jeho ďalšia žiadosť o predĺženie liečebného pobytu. Na rozdiel od tej predchádzajúcej (z augusta 1839) totiž Wesselényi nemal ešte začiatkom mája 1840 pozitívnu odpoveď od cisára, a pritom mu vypršal už aj predĺžený termín pobytu. Guvernér Ugarte sa preto obrátil na Sedlnického vo Viedni so žiadosťou o inštrukcie, ako má ďalej so sedmohradským barónom nakladať.¹⁰⁴ Politická amnestia¹⁰⁵ na jar roku 1840, ktorá ukončila zasadanie uhorského snemu (1839 – 1840) a v rámci ktorej boli oslobodení napr. Lajos Kossuth, ako aj jeden z vodcov „uhorskej parlamentnej mládeže“ László Lovássy¹⁰⁶, však celú záležitosť vyriešila. Vzťahovala sa aj na Miklósa Wesselényiho¹⁰⁷, ktorý si tak už nemusel ďalej žiadať o predĺženie liečebného pobytu, ani si po návrate z Gräfenbergu odsedieť zvyšný trest v budínskej pevnosti. Amnestiou sa ale v žiadnom prípade nekončilo jeho sledovanie prostredníctvom PKI. Práve naopak, policajný šéf Sedlnický zdôraznil, že prísny, dôkladný a nenápadný dohľad nad sedmohradským barónom má počas jeho ďalšieho pobytu v Gräfenbergu a Frývaldove pokračovať ešte intenzívnejšie, pretože Wesselényi bude možno teraz menej obozretný pri svojich vyjadreniach a sociálnych kontaktoch.¹⁰⁸

Po amnestovaní sa tak Wesselényimu otvorili nielen možnosti ďalej zotrvať v kúpeľoch, ale tiež slobodne cestovať do ich okolia, resp. do zahraničia. Už koncom mája 1840 mu Adelburg na jeho žiadosť udelil priepustku na päťdňovú cestu do neďalekej pruskej Nisy, aby si Wesselényi „*doprial krátke zotavenie z dlhej a únavnej liečby*“.¹⁰⁹ Tento jeho krok sa napriek tomu, že sa pre sedmohradského baróna amnestiou rušil zákaz vzdialiť sa z kúpeľov, stretol s nevôľou moravsko-sliezkeho guvernéra. Gróf Ugarte zastával názor, že sa Wesselényiho ceste do zahraničia tak krátko po omilostení malo

ských kúpeľov, prišla od guvernéra Ugarteho odpoveď, že ich tam mohol priniesť niektorý z kúpeľných hostí, pravdepodobne z vyšších stavov, čomu sa dalo len ťažko zabrániť. Čo sa Wesselényiho týkalo, ten mohol pokojne komunikovať s uhorskými kúpeľnými hosťami a tu sa mu tiež ponúkali možnosti, aby sa dozvedel o prejavoch poslancov na Uhorskom sneme. Spomínaný exemplár zakázaných novín kúpeľný inšpektor v Gräfenbergu nenašiel, tobôž nezaznamenal ani jeho cirkulovanie, ale mal pozorne sledovať a eliminovať jeho prípadné objavenie sa. Pozri ZAO, PIKG, k. 7, i. č. 71, Sedlnického prípis Ugartemu z 24. 2. 1840 a guberniálny dekrét pre Sedlnického z 25. 3. 1840.

103 MZA, PR, k. 6, Adelburgove správy z 18. 3. 1840 (spolu s náčrtom plánovanej kamennej nádrže na frývaldovskom námestí a dvoch neďalekých pramenníkov) a 16. 4. 1840 alebo MZA, MSGP, k. 873, f. 3, Adelburgova správa z 29. 4. 1840. Podrobnejšie pozri CSOMA, ref. 60, Magyar fürdővendégek, s. 90-93.

104 MZA, MSGP, k. 875, f. 167, guberniálny prípis pre Sedlnického z 3. 5. 1840.

105 Pozri SUGAR, Peter F. – HANÁK, Péter – FRANK, Tibor (eds.). *A History of Hungary*. Bloomington : Indiana University Press, 1994, s. 199. ISBN 025320867X alebo MURRAY, Christopher J. (ed.). *Encyclopedia of the Romantic Era 1760–1850*, zv. 1-2. New York : Taylor & Francis, 2004, s. 542. ISBN 157958361X.

106 MZA, MSGP, k. 873, f. 5-6, Sedlnického prípis Ugartemu z 9. 5. 1840.

107 Ref. 106, f. 6 verso. To, že Wesselényiho amnestia visí vo vzduchu, tušili na jar 1840 aj uhorskí návštevníci kúpeľov, pričom Adelburg nám o tom v prvej polovici mája 1840 referuje ako o všeobecne rozšírenej mienke. V novinách totiž správa o amnestii pre Maďarov (od-)súdených za politické delikty zarezonovala už začiatkom mája. Pozri MZA, MSGP, k. 875, f. 171, Adelburgova správa z 13. 5. 1840; *Augsburger Allgemeine Zeitung*, č. 128, 7. 5. 1840, s. 1024.

108 MZA, MSGP, k. 873, f. 7 ako aj f. 11-12, guberniálny dekrét pre Adelburga z 12. 5. 1840.

109 MZA, MSGP, k. 875, f. 173, Adelburgova správa z 27. 5. 1840.

kvôli prípadnému rozruchu¹¹⁰ radšej predísť. Ako vhodný spôsob na zdržanie cesty sa ponúkalo napr. „spomalené“ schvaľovanie cestovnej priepustky guvernénom.¹¹¹ Keďže však na túto jeho iniciatívu¹¹² šéf rakúskej polície gróf Sedlnický nereagoval, nerobili moravsko-sliezske úrady prominentnému uhorskému šľachticovi a politikovi pri jeho cestách viac-menej žiadne problémy. Aj naďalej ho mali dôkladne pozorovať, ako nám naznačujú požiadavky brnenského gubernia, aby mu kúpeľný inšpektor zasielal do ôsmich dní po návrate Wesselényiho z ciest relevantné správy.¹¹³

Po zlepšení zdravotného stavu Wesselényiho na jar roku 1841 si kúpeľný inšpektor všimol aj jeho „*podozrivo aktívnu korešpondenciu s Uhorskom*“¹¹⁴. Možné vysvetlenie pre zosilnenú pisateľskú aktivitu sedmohradského baróna videl Adelburg koncom apríla 1841 jednak vo Wesselényiho snahe znížiť finančné škody, ktoré mu na jeho sedmohradských majetkoch spôsobila dlhoročná neprítomnosť, jednak v úsilí presadiť platnosť svojej amnestie aj v Sedmohradsku, pretože tá platila najskôr iba pre Uhorsko, a Wesselényi sa tak zatiaľ nemohol vrátiť domov na svoje panstvo.¹¹⁵ Situácia sa následne zmenila a Wesselényi bol dokonca zvolený za poslanca na sedmohradskom sneme za stolicu Udvarhely. Závažné zdravotné problémy mu však zabránili v návrate do politiky a boli dôvodom odmietnutia tohto postu.¹¹⁶

Kúpeľní inšpektori Adelburg a Böhm registrovali množstvo listov, ktoré Wesselényi posielal do alebo mu prichádzali zo Saska (Lipisko), Rakúska (Viedeň, Graz, Krens alebo Dürnkrot), Čiech a Moravy (Praha, Příbor), Chorvátska (Záhreb), Uhorska (Pešť, Budín, Miskolc, Siófok, Zalabér, Prešporok alebo Veľké Leváre) a Sedmohradka (Sibiú, Koložvár, Bred či Zsibó).¹¹⁷ Medzi adresátmi jeho listov nachádzame okrem Antala Vörösa, jeho tajomníka v Pešti, aj sedmohradského veľkostatkára Benjámina Kelemena, peštianskeho právnik a spisovateľa Lászlóa Bártfayho, grófa Jánosa Erdödyho, obchodníka Sámuela Wodiánera alebo prominentných politikov Ferenca Deáka a Františka Antonína Kolovrata-Libštajnského. Prirodzene, ani originály, ani odpisy Wesselényiho listov¹¹⁸ vo fondoch moravsko-sliezskych archívov nenájdeme. Originály, ako sme uviedli

110 V spisoch gräfenberskej kúpeľnej inšpekcie, brnenského policajného riaditeľstva alebo moravsko-sliezského gubernia nemáme žiadne správy o prípadnom rozruchu ohľadne príchodu baróna Wesselényiho do Pruska. Regensburské noviny naopak priniesli v septembri 1840 správu, že „mladí ľudia“ spievali sedmohradskému barónovi pri jeho príchode z Gräfenbergu do Pešti skvelé serenády pri svetle fakiel, pričom nebola núdza ani o patriotické piesne. *Regensburger Zeitung*, č. 226, 21. 9. 1840.

111 MZA, MSGP, k. 875, f. 175, guberniálny dekrét pre Adelburga z 31. 5. 1840.

112 MZA, MSGP, k. 875, f. 175-176, guberniálna správa pre Sedlnického z 31. 5. 1840.

113 Ref. 112, ako aj f. 177-182, guberniálne správy pre Sedlnického z 18. 6., 28. 6., 14. 7., 26. 7. alebo 7. augusta 1840.

114 MZA, MSGP, k. 875, f. 200, guberniálna správa pre Sedlnického z 26. 3. 1841.

115 MZA, PR, k. 6, Adelburgova správa z 27. 4. 1841.

116 Pozri Wesselényiho list stavom stolice Udvarhely čítaný na ich zasadnutí 27. júna 1842 (*Gratis-Beilage zum Siebenbürger Boten (Hermannstadt)*, č. 73, 16. 9. 1842).

117 MZA, MSGP, k. 875, f. 201-233, 239-263, 266-310.

118 Borbála Csoma študovala knihu opisov Wesselényiho korešpondencie z rokov 1841 – 1843 v Maďarskom národnom archíve (dnes Magyar nemzetiségű levéltár – Országos levéltár) pod signatúrou MOL 6933. Pozri CSOMA, ref. 60, Wesselényi, s. 14.

v tretej podkapitole, boli posielané do Brna a Viedne, kde sa vyhotovovali aj ich prípadné odpisy alebo extrakty. Kúpeľní inšpektori Adelburg a Böhm sa teda vo svojich raportoch obmedzovali len na formálnu charakteristiku Wesselényiho korešpondencie (väčšinou v schéme počet prijatých, resp. poslaných listov, odkiaľ, od koho, resp. kam a pre koho) a nedopĺňali (ani od nadriadených úradov nedostávali¹¹⁹) k nej žiadne ďalšie informácie.

Postupný kvantitatívny i kvalitatívny úbytok správ o Wesselényim v rokoch 1840 až 1843 mierne „spestrujú“ aspoň faktické informácie o jeho zdravotnom stave¹²⁰, poľovníckej vášni¹²¹, návšteve Franza Liszta¹²², údajnom autorstve knihy vydanej v Lipsku¹²³, „podozrivej“ komunikácii so sedmohradským právnikom Lászlóm Ferenczym¹²⁴

-
- 119 Jedinú výnimku tvorí extrakt listu Antala Vörösa pre Wesselényiho z 28. 9. 1839, na základe ktorého vyšetroval Adelburg prepravu Wesselényiho listov z Pešti do Gräfenbergu a späť prostredníctvom Jána Pešinu.
- 120 Krátko pred Vianocami roku 1841 napr. kúpeľný inšpektor Böhm referuje, že Wesselényiho bolesti dosahujú pravdepodobne kvôli viacerým pochybeniam v diéte také rozmery, že barón niekedy až upadá do zúfalstva a od svojich sluhov búrlivo žiada nabitú pištoľ, aby tak ukončil svoje trápenie. O dva týždne neskôr to Böhm zasa označuje za určitú formu komédie, ktorú Wesselényi hrá, pretože tieto samovražedné úmysly predváža s mimoriadnou teatralnosťou a temperamentom, bez očividných dôvodov nadáva na vodoliečbu a každý protiargument odmieta s takou nezdvorilou vehementnosťou, že ho už ani jeho krajanovia nechcú ďalej navštevovať. O ďalší týždeň sa už Wesselényi zase poctivo liečil, absolvoval 8 – 10 hodín denne potné kúry a jeho zdravotný stav sa očividne zlepšil. Pozri MZA, PR, k. 6, Böhmova správa z 20. 12. 1841 a MZA, PR, k. 7, Böhmova správa z 2. 1. 1842 a 19. 1. 1842.
- 121 MZA, PR, k. 6, Böhmova správa z 27. 4. 1841.
- 122 Slávny klavírny virtuóz Franz Liszt počas svojho koncertného turné v Nemecku a Sliezskeu prišiel 8. marca 1843 na jeden deň navštíviť Wesselényiho na Gräfenbergu a na druhý deň odcestoval naspäť koncertovať do pruskej Nisy. Pozri MZA, PR, k. 7, Böhmova správa z 9. 3. 1843 a SAFFLE, Michael. *Liszt in Germany, 1840–1845: A Study in Sources, Documents, and the History of Reception*. Stuyvesant, NY: Pendragon Press, 1994, s. 151-154. ISBN 0945193394.
- 123 Koncom mája 1843 uvádza kúpeľný inšpektor vo svojom pravidelnom raporte, že v Lipsku vyšla kniha pod názvom *Szózat a Magyar és Szláv Nemzetiség Ügyében* (Apel vo veci maďarských a slovanských národnostných pomerov), ktorej autorstvo sa pripisovalo Wesselényimu (MZA, PR, k. 7, Böhmova správa z 27. 5. 1843). Ten aj skutočne bol autorom uvedenej knihy, ktorá v roku 1844 vyšla v Lipsku aj v nemeckom preklade (pod názvom *Eine Stimme über die ungarische und slawische Nationalität*) a v ktorej okrem iného zdôvodňoval, že uhorský snem mal právo a povinnosť prijať zákon, ktorý by umožnil potrestať tých, ktorí bránia legálnemu používaniu maďarčiny, rovnako aj tých, ktorí agitujú proti nemaďarsky hovoriacim menšinám. Pozri KAMUSELLA, Tomasz. *The Politics of Language and Nationalism in Modern Central Europe*. Basingstoke: Palgrave, 2009, s. 447. ISBN 9781349361960.
- 124 V polovici mája 1843 hlásil kúpeľný inšpektor Böhm z Frývaldova, že László Ferenczy, ktorý prišiel do kúpeľov koncom apríla toho roku, často a výlučne komunikoval s Wesselényim a v jeho prítomnosti sa venoval „akejsi písárčine“. Ferenczy očividne požíval aj osobitnú dôveru sedmohradského baróna, pretože bol často vídaný aj sám vo Wesselényiho byte. Tieto informácie mimoriadne zaujali guvernéra Ugarteho, ktorý, zohľadňujúc nadchádzajúci uhorský snem, vydal osobitné nariadenie na prísne policajné sledovanie stykov Ferenczyho s Wesselényim. Kúpeľný inšpektor napokon dospel k záveru, že Ferenczy nie je s Wesselényim v žiadnom politicky podozrivom styku, ale ich komunikácia má čisto ekonomickú povahu, pretože Ferenczy sa má zamestnať na barónových sedmohradských majetkoch. V tomto smere ho Wesselényi vyslal aj na neďaleké panstvo Červená Voda (Rotwasser) grófa Konráda Šternberga, kde mal Ferenczy zbierať znalosti o vybraných agrárnych záležitostiach a za týmto účelom navštíviť aj ďalšie statky v Pruskom Sliezske. Pozri MZA, PR, k. 7, Böhmova správa z 13. 5. 1843; ZAO, PIKG, k. 2, i. č. 22, f. 366, Ugarteho pripis pre Böhma zo 17. 5. 1843 a f. 368, Böhmova správa z 29. 5. 1843.

alebo Wesselényiho cestách do Pruska¹²⁵, Opavy¹²⁶ a Radune¹²⁷, Nesovic¹²⁸, Brna a Viedne¹²⁹ a naspäť do Frývaldova a Gräfenbergu. O Wesselényiho odchode z Gräfenbergu po štvorročnej liečbe sa dozvedáme zo správy kúpeľného inšpektora Böhma na začiatku posledného augustového týždňa roku 1843¹³⁰. Sedmohradský barón napokon na cestu z Gräfenbergu vyrazil 24. augusta 1843, ešte sa mal pár dní zdržať v Prešporku a odtiaľ potom cestovať ďalej domov na panstvo Zsibó v Sedmohradsku.¹³¹

Záver

Toľko správ a raportov, koľko máme k dispozícii pre baróna Miklósa Wesselényiho, sa nedá doložiť pre žiadneho iného návštevníka kúpeľov v Gräfenbergu a vo Frývaldove. To, pravdaže, neznamená, že by sa dôsledná a nepretržitá kontrola ďalších kúpeľných hostí nevyžadovala a nerealizovala. Práve naopak, na základe tézy z druhej podkapitoly už vieme, že sledovanie politických postojov cudzincov tvorilo prioritnú úlohu PKI. Jasne o tom svedčia početné správy kúpeľných inšpektorov o sledovaní (podozrivých) Francúzov, Rusov, Poliakov či Uhrov na Gräfenbergu, doložiteľné až do roku 1849.¹³²

Touto štúdiu sme chceli poukázať v prvom rade na to, že Rakúsko mohlo byť akokoľvek separované od Uhorska, v otázke vnútornej stability sa nadradovali celoštátne záujmy tradičným výsadám. Habsburský absolutistický politický režim kvôli vlastnému zabezpečeniu a z obavy pred ideologickou diverzitou a s ňou spojenou „nákazou“

125 Najmä do Nysy a Vroclavi (MZA, MSGP, k. 875, f. 177-9, guberniálne správy pre Sedlnického z 18. 6., 28. 6. a 14. 7. 1840).

126 V tomto kontexte sa od Adelburga očakávalo, aby v zmysle cisárskeho nariadenia o nepretržitom sledovaní Wesselényiho informoval opavský policajný komisariát o nadchádzajúcom príchode sedmohradského baróna a pripravil tak opavskú policajnú stanicu na jeho sledovanie. Pozri MZA, MSGP, k. 875, f. 180, guberniálny dekrét pre Adelburga z 26. 7. 1840.

127 Tu sa Wesselényi zdržiaval na majetkoch grófa Gebhardta Blüchera von Wahlstatt (vnuka Gebharda Leberechta Blüchera, slávneho pruského maršala z obdobia napoleonských vojen) a jeho manželky Márie, rodenej grófký Larisch-Mönnich. Pozri MZA, MSGP, k. 875, f. 182, guberniálna správa pre Sedlnického zo 7. 8. 1840.

128 Tu sa Wesselényi zdržiaval u kniežaťa Karla von Liechtensteina. Pozri MZA, MSGP, k. 875, f. 233, Böhmova správa z Frývaldova, 2. 12. 1841 a MZA, PR, k. 6, Böhmova správa z 20. 12. 1841.

129 V polovici augusta 1840 Adelburg referoval, že Wesselényi plánuje odísť na niekoľko týždňov z Gräfenbergu, a síce najskôr do Brna, odtiaľ železnicou do Gänsendorfu a na panstvo Groß-Schützen (Veľké Leváre) svojho známeho z kúpeľov grófa Maximiliána Kollonicsa (ZAO, PIKG, i. č. 1a, ohlasovací protokol kúpeľných hostí pre rok 1839, poradové číslo 152), kde chce pár dní poľovať. Odtiaľ sa potom Wesselényi plánoval vybrať do Viedne a Štajerského Hradca (Graz). Za týmto účelom mu policajný kúpeľný inšpektor vystavil príslušný pas a nás neprekvapí guberniálne nariadenie, že sedmohradský barón mal byť počas svojej cesty cez Moravu bedlivo sledovaný. Naspäť do Frývaldova sa Wesselényi vrátil až tesne pred koncom roku 1840. MZA, MSGP, k. 875, f. 186-7, guberniálna správa pre Sedlnického a prípis pre Malta zo 16. 8. 1840; f. 190, správa olomouckého hejtmana o prejazde Wesselényiho cez Olomouc smerom na Tešín z 30. 12. 1840 a f. 192, Adelburgova správa o príchode Wesselényiho do Frývaldova z 31. 12. 1840.

130 MZA, PR, k. 7, Böhmova správa z Frývaldova, 23. 8. 1843.

131 MZA, MSGP, k. 875, f. 312, guberniálna správa pre Sedlnického z 25. 8. 1843. Pozri aj CSOMA, ref. 60, Wesselényi, s. 13.

132 Pozri ZAO, PIKG, k. 2, i. č. 21-23 alebo k. 7, i. č. 67-71.

kontroloval miesta s veľkou koncentráciou cudzincov, resp. politicky „nespoľahlivých“ c. k. poddaných. Kúpele so svojim relaxačno-liečebným charakterom patrili prirodzene medzi takéto destinácie, a preto sa tu zriaďovali policajné kúpeľné inšpekcie ako exozitúry policajných riaditeľstiev príslušných provinčných metropol s jasnými normovanými inštrukciami a doporučenými modelmi správania.

Prítomnosť baróna Wesselényiho najskôr ako rakúskeho štátneho väzňa a následne amnestovaného politického disidenta bola kľúčovým fenoménom pri počiatkovej inštitucionalizácii PKI, keď sa zhora uvoľnili finančné prostriedky na personálne posilnenie PKI, o ktoré sa dovtedy kúpeľný inšpektor Adelburg márne usiloval. Zároveň mu však výrazne vzrástla agenda a neustála potreba zásobovať centrálnu úradu požadovanými informáciami bola často dosť problematická. Aj pre nás môže byť činnosť PKI v súvislosti s Wesselényim obsahovo najzaujímavejšia v rokoch 1839 – 1840, potom sa správy o ňom aj vzhľadom na zlý zdravotný stav sedmohradského baróna, jeho častú neprítomnosť a bezproblémové správanie stávajú fádnyimi a obmedzenými na konštatovanie, že barón v sledovanom období nedal žiadny podnet k znepokojeniu alebo osobitnému raportu. Svoju úlohu, samozrejme, zohrala skutočnosť, že PKI nemala k dispozícii informácie z Wesselényiho korešpondencie, a tak jej chýbali podnety na cielené sledovanie.

Kúpeľný inšpektor sa zároveň nachádzal v konfliktom záujmovom poli, keď od neho nadriadené úrady primárne očakávali výkon tzv. vyššej politickej polície, ale na mieste činu si od neho zasa kúpeľní hostia sľubovali sprostredkovanie a zabezpečovanie svojich záujmov, čiže agendu „nižšej“ polície. PKI pritom nemohla úplne odoprieť ich podnety a sťažnosti ohľadne vysokých nájomov, neriešených krádeží, sporov s magistrátom atď., pokiaľ si chcela získať ich dôveru a rešpekt, ktorý by jej následne pootvoril dvere do vyššej spoločnosti a zlepšil možnosti nenápadnej kontroly a sledovania kúpeľných hostí. Táto ambivalentná pozícia PKI ako poriadkového i kontrolného a sledovacieho orgánu si zároveň, prirodzene, vyžadovala aj ďalšiu inštitucionalizáciu a personálnu stabilizáciu, ku ktorej čiastočne došlo na začiatku 40. rokov 19. storočia zriadením vojenskej kúpeľnej inšpekcie a vojenského pomocného oddielu.¹³³ Tieto nové úrady však boli dôležité pri udržiavaní pokoja a verejného poriadku, teda pri agende nižšej poriadkovej polície. Vlastná tajná politická agenda pomerne úspešne fungovala v oblasti registrácie cudzincov a cestujúcich, čiastočne pri kontrole korešpondencie. Exponovaná poloha kúpeľov a personálne deficity však naďalej výrazne obmedzovali všadeprítomné oči „frývaldovského panoptikonu“ ako dokonalého sledovacieho mechanizmu, ktorý bol zbožným priánim politických a policajných orgánov v Brne a Viedni.

„DIE OPPOSITIONS-, UMTRIEBSMÄNNER UND WEITERE MITGLIEDER DER REVOLUTIONSKLASSE...“ FREIHERR MIKLÓS WESSELÉNYI IM KURORT FREI WALDAU UND GRÄFENBERG IN DEN JAHREN 1839–1843

MICHAL CHVOJKA

Dieser Aufsatz befasst sich mit der Überwachung des führenden Sprechers der liberalen ungarischen Opposition und des siebenbürgischen Freiherrn Miklós Wesselényi. Anhand von

133 Pozri CHVOJKA, ref. 12, s. 42-44 a 51-52.

Quellen auf der lokalen (Polizeiinspektion Gräfenberg), provinziellen (Mährisch-schlesisches Gubernium und Polizeidirektion Brünn) sowie zentralen (Polizei- und Zensurhofstelle sowie die Staatskanzlei in Wien) Ebene stellt der Autor zuerst die Institutionalisierung der neuen staatlichen Kontrollbehörde – der sog. „k.k. landesfürstlichen Polizeikurinspektion“ (PKI) in den erwähnten schlesischen Kurorten dar und kontextualisiert sie im Rahmen der Habsburger Monarchie, und zwar mittels der Beispiele von Marienbad, Karlsbad, Bad Gastein oder Baden bei Wien.

Die erste und wichtigste Aufgabe des neuangestellten Polizeikurinspektors bildete die genaue Kenntnis aller Fremden im Kurort, insbesondere in Bezug auf ihre Denk- und Handlungsweise. Die Mittel zur Erreichung dieses Zweckes stellte wiederum die ordentliche Evidenzhaltung der Kurgäste mittels der Meldezettel, Passprotokolle oder Passierscheine, die Meldepflicht seitens der Unterkunftgeber sowie die Untersuchungen geheimer Mitarbeiter in Gräfenberg. Darüber hinaus spielte die geheime Korrespondenzkontrolle bei der Überwachung der ausgewählten Personen eine wichtige Rolle.

Die Anwesenheit von Baron Wesselényi als eines österreichischen Staatsgefangenen und später amnestierten politischen Dissidenten stellte ein hochwichtiges Phänomen für die Institutionalisierung der PKI und zugleich einen Prüfstein für den neuen Kurinspektor dar. Die geheime politische Kontrolle in Freiwaldau und Gräfenberg wurde insbesondere auf der Ebene der Fremden-, Passanten und teilweise der Korrespondenzkontrolle erfolgreich eingeführt, wobei die spätere Errichtung der militärischen Badeinspektion und des militärischen Assistenz-Detachements für die PKI eher ein wichtiges Instrument zur Aufrechterhaltung öffentlicher Ruhe und Ordnung darstellte. Sowohl die exponierte Lage des Kurorts als auch die personelle Unterbesetzung der PKI ließen allerdings ein omnipotentes Überwachungsideal fern von der Realität erscheinen.

Mgr. Michal Chvojka, Ph.D.
Centrum II, 94/57, 018 41 Dubnica nad Váhom
e-mail: chvojkam@yahoo.de

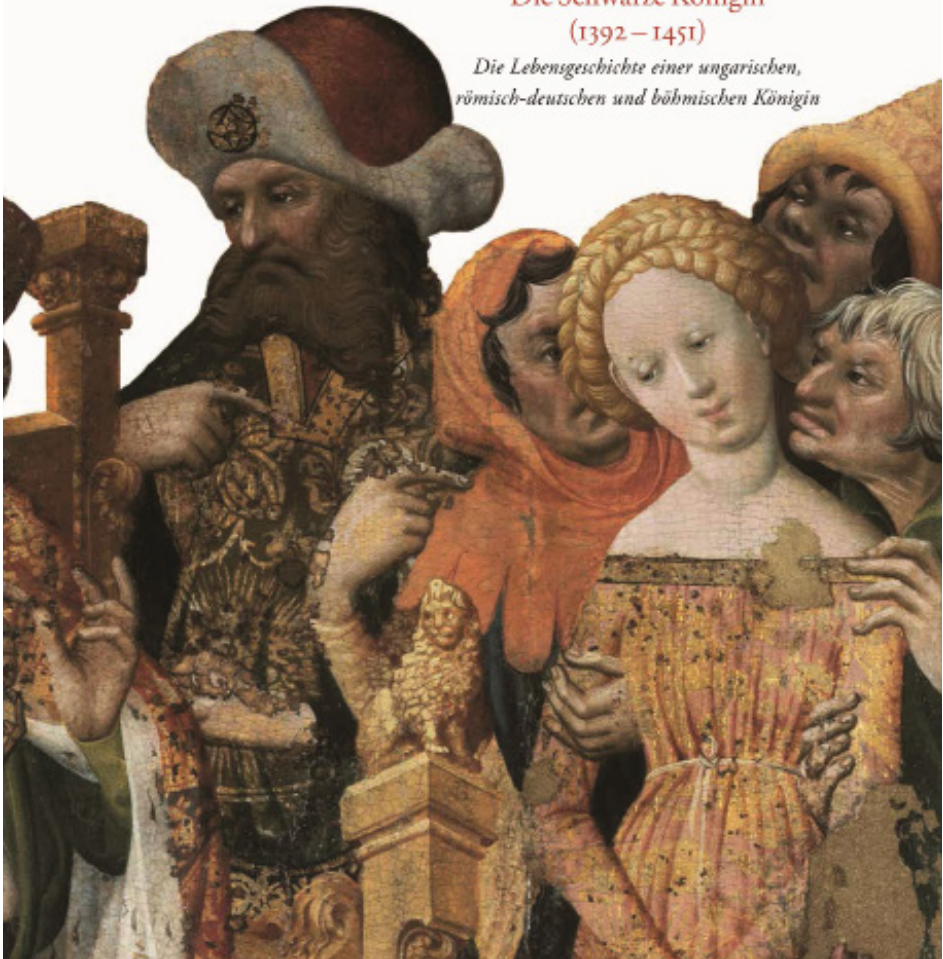
DANIELA DVOŘÁKOVÁ

BARBARA

VON CILLI

Die Schwarze Königin
(1392 – 1451)

*Die Lebensgeschichte einer ungarischen,
römisch-deutschen und böhmischen Königin*

NÁVŠTEVA ŠTÚROVCOV U JÁNA HOLLÉHO NA DOBREJ VODE. HISTORICKÝ (MIKRO)NARATÍV V KONTEXTE FORMOVANIA KOLEKTÍVNEJ PAMÄTI A IDENTITY SLOVÁKOV

PETER MACHO

MACHO, Peter. The visit of Štúr's group to Ján Hollý at Dobrá Voda. A historical micro-narrative in the context of the formation of the collective memory and identity of the Slovaks. *Historický časopis*, 2017, 65, 2, pp. 239-264, Bratislava.

The study analyses the structural elements of the story of three members of Štúr's group to the poet Ján Hollý. The meeting of representatives of the Protestant and Catholic intelligentsia in 1843 is one of the key moments in the Slovak national historical narrative. It symbolizes national unity overcoming confessional limitations. The author investigates this story as part of nationalist propaganda, pointing to its use for the needs of national ideology.

Key words: History of Slovakia in the 19th and 20th centuries. Slovak nationalism. National story. Standard written language. Ján Hollý. Ľudovít Štúr.

Popredný český historik Eduard Maur v rámci publikácie o kolektívnej pamäti prízvukuje skutočnosť, že stúpenci rôznych bádateľských tradícií a konceptov – či už je to historické vedomie a povedomie, kolektívna pamäť, mýtus alebo tradícia – dochádzajú k rovnakému záveru, že totiž tieto fenomény plnia v podstate totožné funkcie: „[...] *slouží nejen k pořádání chaotických útržků individuálních znalostí a představ o minulosti ve smysluplný celek, ale [...] jsou i významným nástrojem konstituování identity daného společenství a upevnění jeho soudržnosti, [...] mají rovněž významnou funkci legitimizační (ať již ve smyslu potvrzení stávajícího stavu, institucí, struktur, autorit, nebo jako podpora požadavků na jejich změnu), [...] vztahují [se] k určitým hodnotám, které příslušníci dané kolektivity považují (resp. mají považovat) za podstatné a které jsou chápány jako určitý normativ pro budoucnost, stejně jako k osobnostem nebo aktům, které tyto hodnoty ztělesňují*“.¹

Bádatelia sa podľa Maura zhodujú aj v názore, že v prípade kolektívnych predstáv o minulosti ide o fenomén, ktorý je z veľkej časti konštruovaný, „*a to zámerně a plánovitě, jako výsledek cílené politiky paměti, která využívá paměti manipulativním způsobem k dosažení žádoucího cíle.*“²

Ako historik, ktorý sa dlhodobo venuje výskumu kolektívnej pamäti a identity, sa v tejto štúdií neusilujem analyzovať len konkrétnu historickú udalosť, návštevu štúrovcov u Jána Hollého na Dobrej Vode (17. júla 1843) z hľadiska faktografie; zaujíma ma aj odpoveď na otázku, ako a prečo sa spomínaná udalosť a príbeh o nej, teda konkrét-

1 MAUR, Eduard. Památná místa: Místa paměti ve vlastním (t. j. topografickém) smyslu slova. In MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří a kol. *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha : Univerzita Karlova v Praze; Nakladatelství Karolinum, 2014, s. 143. ISBN 9788024626895.

2 MAUR, ref. 1, s. 143.

ny historický naratív stal súčasťou kolektívnej pamäti a následne ovplyvňoval, prípadne dodnes ovplyvňuje národnú identitu Slovákov. Moje uvažovanie o príslušnej problematike stojí teda v niektorých ohľadoch bližšie k antropologickému než k tradičnému historiografickému chápaniu.³

Príbeh o Ľudovítovi Štúrovi a jeho priateľoch či spolupracovníkoch Jozefovi Miloslavovi Hurbanovi a Michalovi Miloslavovi Hodžovi, ktorí spolu navštívili 17. júla 1843 básnika Jána Hollého na Dobrej Vode, je notoricky známou historickou epizódou: poznáme ju zo školských učebníc, z umeleckého či publicistického spracovania, z historiografickej lektúry. V tejto súvislosti možno poukázať aj na výtvarné spracovanie príslušnej témy (známa olejomalba Andreja Kováčika *Návšteva Štúra, Hurbana a Hodža u Jána Hollého na Dobrej Vode v júli 1843*, 1935).⁴

Jozef Miloslav Hurban opísal túto návštevu v životopise Ľudovíta Štúra nasledujúcimi slovami: „*Vtedy sme i my spoločný výlet podnikli k majstrovi poétoz slovenských Hollému na Dobrú Vodu, cieľom vzdania mu úcty osobnej a podania mu výkladu úchylky svojej od jeho spôsobu písania v podrečí trnavskom a rozvinutia pred ním dôvodov svojich za centrálnu, čisté slovenské nárečie. Tak sme boli od pána domu [...] dekana Lackoviča, pohostinne prijatí a od barda starého, postavy vznešenej, vysokej, veľkých svetlých očí, vlasov strieborných, od Jána Hollého zulúbaní a slzami radosti uvítaní.*

-
- 3 Rozdiel medzi týmito dvoma prístupmi charakterizuje sociálny antropológ T. H. Eriksen: „*Zatímco mnozí historikové mají tendenci snažit se zjistit, co se skutečně stalo [...], většina antropologů by se spíše zaměřovala na objasnování způsobů, jakými jsou konkrétní historické popisy v současnosti využívány jako nástroje pro formování identit a pro politické účely.*“ ERIKSEN, Thomas Hylland. *Etnicita a nacionalismus. Antropologické perspektivy*. Praha : Sociologické nakladatelství, 2012, s. 124. ISBN 9788074190537.
 - 4 Kováčikovo výtvarné dielo je súčasťou vizuálneho prezentovania symbolickej stránky kodifikácie spisovnej slovenčiny aj v súčasnosti – nielen v rámci stálej expozície Múzea Ľudovíta Štúra v Modre, ale napr. aj v rámci výstavy realizovanej pri príležitosti 200. výročia narodenia Ľ. Štúra na Bratislavskom hrade (pozri ŠKVARNA, Dušan – MIHALKOVIČOVÁ, Beáta. *Ľudovít Štúr a moderné Slovensko. Stála expozícia SNM – Múzea Ľudovíta Štúra*. Modra : SNM – Múzeum Ľudovíta Štúra, 2015, s. 98. ISBN 9788080603700; podobne KOMORA, Pavol. *Ľudovít Štúr /1815 – 1856/ reformátor slovenskej spoločnosti. Katalóg výstavy*. Bratislava : Slovenské národné múzeum – Historické múzeum, 2015, s. 64, 65. ISBN 9788080603496). Veľmi často sú ukážky tejto olejomalby publikované v dielach, ktoré sú určené širokej laickej verejnosti. Pozri KOVÁČ, Dušan a kol. *Kronika Slovenska 1. Od najstarších čias do konca 19. storočia*. Bratislava : Fortuna Print, a. s., 1998, s. 432, 433. ISBN 807153174X. Príznačné je, že hoci samotná textová časť uvádza epizódu o návšteve štúrovcov na Dobrej Vode iba jednou vetou, Kováčikovo vizuálne stvárnenie tu jednoznačne dominuje (ako najväčší obrázok) na dvojstrane venovanej rokom 1843 – 1844. Spomedzi starších publikácií, ktoré využívajú Kováčikovo dielo, možno uviesť napr. *Slovenská jar. Slovenské povstanie 1848 – 1849*. Ed. Ján Sloboda. Bratislava : Obzor, 1971, 292 s.; REZNÍK, Jaroslav. *Po literárnych stopách na Slovensku*. Bratislava : Mladé letá, 1982; najnovšie ho nachádzame na obálkach kníh MARKUŠ, Jozef. *Ľudovít Štúr; štúrovcia a slovenský osud (1815 – 2015)*. Bratislava : Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov, 2015, 188 s. ISBN 9788080618766; FORDINÁLOVÁ, Eva. *Otec a syn národa. Vzťah Jána Hollého a Ľudovíta Štúra*. Skalica : Záhorské múzeum v Skalici, 2015, 94 s. ISBN 9788085446838. Rovnako sa s ním však môžeme stretnúť aj v školských učebniciach alebo v periodickej tlači. Pomerne vysoká frekvencia publikovania tohto výtvarného zobrazenia vyplýva zo skutočnosti, že okrem Kováčikového obrazu nemáme k dispozícii iné výtvarné dielo, ktoré by podobným spôsobom sprítomňovalo okamih stretnutia na Dobrej Vode.
 - 5 Katolícky kňaz Martin Lackovič, priateľ a bývalý spolužiak J. Hollého, prichýlil slovenského básnika na Dobrej Vode po tom, ako v máji 1843 postihol Madunice veľký požiar a vyhorela aj miestna katolícka fara, pôvodné pôsobisko Hollého.

On nielenže nič nemal proti čistej slovenčine, ale práve vyhovárал sa, že za jeho časov nebolo možností na Slovensku inou slovenčinou knihy písať ako tou, v ktorej už nebohý priateľ jeho Bernolák bol gramatiku spísal. ‚Aj, povedá, ‚moje metrum dalo sa výborne v tejto reči užiť. Už tie národné piesne najkrajšie znejú v tej hornoslovenskej reči.‘ To bol náhľad Hollého, s ktorým, rozumie sa, my úplne súhlasili. Hollý nám dal požehnanie svoje k dielam vtedy umierneným.“⁶

Ako príslušníci protestantskej komunity boli štúrovci pôvodne silne ovplyvnení ideami Jána Kollára a preferovali jazykovú komunikáciu v češtine, od polovice 30. rokov 19. storočia sa však čoraz intenzívnejšie hlásili k J. Hollému: „*Na mladú, národnú sa uvedomujúcu generáciu zapôsobil hlboká humánnosť, demokratickosť Hollého diela a predovšetkým neochvejná viera v budúcnosť svojho národa. Na neposlednom mieste pôsobila priamo aj Hollého osobnosť, jeho charakterové črty, ktoré u romantikov reprezentovali črty vlastného národa – dôstojnosť, pevnosť, pracovitosť a skromnosť.*“⁷

Žiada sa pripomenúť, že mladí romantici spočiatku akceptovali predovšetkým ideové posolstvo literárneho diela J. Hollého, ktoré im sprostredkovalo obraz slávnej minulosti Slovákov (Veľká Morava), ale odmietali jeho jazykovú stránku (berňolákovčina). Prvé pokusy o nadviazanie kontaktov a spoluprácu s Hollým pochádzajú z roku 1835, čo pravdepodobne súviselo so skutočnosťou, že v školskom roku 1835/1836 sa L. Štúr stal podpredsedom Spoločnosti česko-slovenskej na evanjelickom lýceu v Bratislave. Podľa Evy Fordinálovej bol práve Štúr „*medzi prvými jednotlivcami, nadväzujúcimi [...] osobné kontakty s Hollým, [...], ktorý Hollému začal preukazovať veľkú úctu a pravdepodobne sa v najväčšej miere zaslúžil o vytvorenie Hollého kultu u členov Spoločnosti v nasledujúcich rokoch*“.⁸

Úctu štúrovcov k Hollému sprevádzali postupne silnejúce slovenčiacie tendencie, ktoré napokon vyústili do rozhodnutia opustiť češtinu a za spisovný jazyk prijať slovenčinu. Ako pripomínajú autori sprievodcovskej príručky po novej expozícii modranského múzea, „[...] *vďaka tomuto rozhodnutiu sa štúrovský smer národného hnutia zblížil s katolíckymi mladoberňolákovcami, otupili sa ich názorové rozdiely a prekonala sa základná prekážka utvárania národnej jednoty, ktorú Štúr povýšil nad konfesijné, sociálne, regionálne či jazykové tradície. Na štúrovskej koncepcii sa zhodla väčšina národného hnutia, otvorili sa dvere novým formám spolupráce a bolo možné oveľa rýchlejšie si ujasniť základné otázky ďalšieho smerovania. Národné hnutie výraznejšie prenikalo k slovenskej spoločnosti a dostávalo politický rozmer*“.⁹

6 HURBAN, Jozef Miloslav. *Ludovít Štúr. Rozpomienky*. Ed. Zuzana Šeršeňová. Bratislava : Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o. v spolupráci s TASR, s. 336, 337. ISBN 9788055614236.

7 FORDINÁLOVÁ, Eva. Ludovít Štúr a Ján Hollý. In SEDLÁK, Imrich (ed.). *Ludovít Štúr v súradniciach minulosti a súčasnosti*. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie v dňoch 10. – 11. januára 1996 v Modre-Harmónii v rámci celonárodných podujatí Roka Ludovíta Štúra. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 1997, s. 68. ISBN 8070904046. Kult Hollého teda v štúrovských kruhoch vystriedal o niečo starší kult Jána Kollára: mladí študenti bratislavského evanjelického lýcea totiž ešte na prelome 30. a 40. rokov 19. storočia uctievali Kollára „*priam ako modlu*“. ŠKVARNA, Dušan. *Začiatky moderných slovenských symbolov. K vytváraniu národnej identity od konca 18. do polovice 19. storočia*. Banská Bystrica : Univerzita Matej Bela v Banskej Bystrici, 2004, s. 59. ISBN 8080550142.

8 FORDINÁLOVÁ, ref. 7, s. 61.

9 ŠKVARNA – MIHALKOVIČOVÁ, ref. 4, s. 99, 100.

Spisovná slovenčina ako štandardizovaná podoba národného jazyka sa stala hlavným atribútom národnej identity Slovákov, preto je logické že (mikro)naratív, príbeh o jej zrode a aktéri tohto príbehu fungovali a dodnes fungujú ako súčasť symbolického inštrumentária slovenského nacionalizmu.

Niet pochýb, že z úzko odborného hľadiska predstavuje proces formovania spisovnej slovenčiny dlhodobejší a pomerne komplikovaný proces. Ak sa však na tento proces pozeráme optikou národnej ideológie a politiky národnej pamäti, ak chceme skúmať médiá a mechanizmy nacionalizácie najširších vrstiev spoločnosti, je nutné položiť si otázku, prečo sa jedným z kľúčových prvkov slovenskej národnej narácie stala práve porada štúrovcov v Hlbokom a následná návšteva u J. Hollého na Dobrej Vode. Prečo sa ním nestala niektorá iná historická epizóda? Do úvahy totiž prichádzajú aj ďalšie udalosti a príbehy.

Nie je to len 10. august 1847, teda štvrté valné zhromaždenie spolku Tatrín v Čachticiach,¹⁰ na ktorom sa predstavitelia národného hnutia z radov katolíckej a evanjelickej inteligencie oficiálne a definitívne dohodli, že spisovným jazykom bude štúrovská slovenčina.¹¹

Ďalšou alternatívou, ktorú história ponúka(1a), je 21. október 1851, teda bratislavská porada o reforme slovenského pravopisu. Zúčastnili sa jej predstavitelia evanjelickej (L. Štúr, J. M. Hurban, M. M. Hodža) a katolíckej inteligencie (Andrej Radlinský, Ján Palárik, Štefan Závodník, Martin Hattala). Na základe ich vzájomnej dohody sa v spisovnej slovenčine nakoniec presadil nie fonetický, ale historicko-etymologický pravopis, ktorý okrem iného do slovenčiny zavádzal ypsilon.¹²

Zámerné som obišiel jeden z mílnikov, ktorí štúrovci absolvovali na svojej ceste k spisovnej slovenčine, a to 14. február 1843, keď sa malá skupina štúrovcov na prechádzke do prírody v okolí Bratislavy rozhodla opustiť češtinu a zaviesť ako spisovný jazyk slovenčinu. Stalo sa tak medzi 15.00 a 17.00 hodinou, pričom tejto takmer konšpiratívnej schôdzky sa zúčastnili Ľudovít Štúr, Ján Francisci, Ján Kalinčiak, Samo Vozár, Ján Gáber Lovinský a Samuel Štúr ml.

10 Niektoré zdroje uvádzajú, že k oficiálnemu prijatiu novej slovenčiny došlo v rámci Tatrína už roku 1844. Pozri napr. KAČALA, Ján – KRAJČOVIČ, Rudolf. *Prehľad dejín spisovnej slovenčiny*. Martin : Matica slovenská, 2006, s. 80. ISBN 8070908130 („kodifikácia štúrovej spisovnej slovenčiny bola oficiálne schválená na zasadaní Tatrína v Liptovskom Mikuláši v auguste 1844“). V skutočnosti však nový spisovný jazyk schválili iba príslušníci protestantskej inteligencie. V tejto súvislosti J. Demmel prizvukuje, že až do r. 1847 bol Tatrín z hľadiska konfesijného zloženia svojho členstva takmer výlučne evanjelickým spolkom. DEMMEL, József. *Ľudovít Štúr: Zrod moderného slovenského národa v 19. storočí*. Bratislava : Kalligram, 2015, s. 199. ISBN 9788081018794.

11 Pripomínam, že rôzne názory na konkrétnu podobu pravopisného systému nespochybňovali samotnú podstatu rozhodnutia pre spisovný jazyk osnovaný na báze stredoslovenčiny.

12 V tomto kontexte by sme mohli predbežne uvažovať ako o relevantných historických udalostiach aj o vydaní jazykovedných spisov L. Štúra či M. Hattalu, ktoré proces kodifikácie v istom zmysle završovali. Ich potenciál využiteľnosti pre potreby národnej ideológie, resp. pre formovanie kolektívnej pamäti a identity Slovákov bol však v porovnaní s vyššie uvedenými historickými epizódami oveľa menší. Nespájal sa s nimi totiž nijaký konkrétny, dobre inštrumentalizovateľný (a zapamätateľný) mikropříbeh, ktorý by pomáhal budovať kolektívne emócie, určité mentálne nastavenie a sociálne predstavy obyvateľov Slovenska.

Daniel Rapant vo svojej prednáške, ktorá odznela na pôde Štúrovej evanjelickej spoločnosti pri príležitosti storočnice spisovného jazyka v decembri 1943,¹³ označil práve tento dátum (a teda aj túto historickú udalosť) za moment *vzkriesenia* novej spisovnej slovenčiny. Rozhodnutie štúrovcov ovplyvnili predovšetkým dve významné okolnosti: v prvom rade vydanie kráľovskej rezolúcie o zákaze ilyrizmu v januári 1843¹⁴ (podľa Rapanta bola „*zlomením palice*“ aj nad československou koncepciou štúrovcov, čo si oni veľmi rýchle uvedomili); na druhej strane ich rozhodnutie prejsť od češtiny k slovenčine ovplyvnila časť hornouhorského (najmä turčianskeho) zemianstva, ktorá sa dožadovala vydávania novín v slovenčine.¹⁵

Hoci je presné datovanie, resp. časové určenie tejto schôdzky takmer fascinujúce, paradoxom zostáva, že pred slovenskou verejnosťou zostávala dlhú dobu nepoznaná; nespomína ju ani Hurban v Štúrovom životopise a dozvedáme sa o nej len z listu, ktorý adresoval Ľ. Štúr Samovi Bohdanovi Hroboňovi v septembri 1844.¹⁶

Jednoducho možno konštatovať, že až do polovice 20. storočia, keď túto historickú udalosť zaznamenala a tematizovala odborná historiografia, dátum 14. február 1843 vo verejnom diskurze nefiguroval, a preto ani nemohol na symbolickej úrovni „konkurovať“ iným dátumom, iným historickým mikropříbehom o zrode spisovnej slovenčiny, ktoré sa stihli etablovať už v priebehu 19. storočia.

Zrekapitulujme si identitotvorný potenciál uvedenej historickej udalosti, resp. narratívu o tejto udalosti: išlo o utajené neformálne stretnutie; v podstate to bolo interné rozhodnutie malej skupiny štúrovcov, teda príslušníkov evanjelickej komunity. Hoci môžeme predpokladať, že na tomto stretnutí odzneli aj myšlienky o spolupráci s katolíckymi mladobernolákovcami, príslušníci katolíckej inteligencie neboli jeho účastníkmi. Jednoducho v tomto historickom mikropříbehu katolíci nefigurujú ako priami aktéri, preto sa jeho prípadná inštrumentalizácia a medializácia ani nedala využiť ako legitimizáčny nástroj procesu medzikonfesionálnej spolupráce a vytvárania potenciálnej národnej jednoty. Navyše, ako som už naznačil, táto historická udalosť nebola dlhodobá známa a v podstate aj Rapantovo referovanie o nej (až) v decembri 1943 signalizuje, že zo strany tohto historika išlo skôr o odbornú než ideologickú záležitosť,¹⁷ a to napriek

13 RAPANT, Daniel. Nastolenie spisovnej slovenčiny. In *Služba*, 1944, roč. 8, č. 1-2, s. 16-28.

14 Podrobnejšie pozri BEDNÁROVÁ, Marcela. *Symboly a mýty chorvátskeho národného hnutia. Fenomén ilyrizmu*. Bratislava : VEDA, 2012, s. 45. ISBN 9788022412537.

15 Najnovšie sa k tejto problematike vyjadril DEMMEL, József. Spisovná slovenčina a uhorsko-slovenské zemianstvo. Štúrovčina ako nástroj spoločenskej integrácie? In MACHO, Peter – KODAJOVÁ, Daniela a kol. *Ludovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život, dielo, doba verzus historická pamäť*. Bratislava : Historický ústav SAV vo VEDE, vydavateľstve SAV, 2015, s. 53-68. ISBN 9788022414548. Autorova argumentácia je v princípe zhodná s interpretáciou D. Rapanta. J. Demmel (s. 56) pripomína, že štúrovci dospeli k svojmu rozhodnutiu iba niekoľko dní po tom, ako Štúr obdržal od Juraja/Gyorgya Kossutha (strýka Lajosa Kossutha) petíciu turčianskeho zemianstva na podporu vydávania novín v slovenčine.

16 AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Listy Ludovíta Štúra II. 1844 – 1855*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1956, s. 58-59, 353, list 195. Paradox možno vidieť aj v tom, že údaje o schôdzke nepochádzajú priamo od pisateľa listu, teda od Štúra. Hroboň si totiž na základe informácií, ktoré mu poskytol účastník schôdzky J. Gáber Lovinský, na tomto liste ceruzkou pripísal nasledujúce slová: „*Den skriseňja slovenčini Streda 14 unor 1843 [v skutočnosti to bolo v utorok – P. M.], medzi 3 a 5 po poludní L. Štúr; J. Rimavský, Samko Vozár, Janko Kalinčjak, Janko Lovinskí, ku koncu Samko Štúr.*“

17 Toto konštatovanie treba vnímať na pozadí dobovej politicko-ideologickej situácie: slávnostné podujatie,

skutočnosti, že operoval pseudoreligióznym termínom *vzkriesenie slovenčiny*, evidentne prevzatým z dobového slovníka.

Podobná je situácia aj s júlovým stretnutím štúrovcov z toho istého roku v Hlbokom: mikropribeh o tom, ako sa Ľ. Štúr, J. M. Hurban a M. M. Hodža stretli na Hurbanovej fare v malej obci na Záhorí a dohodli sa o zavedení nového spisovného jazyka, je najčastejšie uvádzaný ako symbolický akt kodifikačného procesu. Pripomínam, že aj v dnešnej dobe sa ešte stále objavujú zmienky o *uzákonení* spisovnej slovenčiny,¹⁸ hoci v odborných kruhoch v posledných desaťročiach silnie tendencia nahrádzať ho slovom *kodifikácia*.

Problém nespočíva len v tom, že prostredníctvom slova *uzákonenie* sa nechtiac sugeruje predstava akéhosi verejného legislatívneho aktu, čo porada v Hlbokom v júli 1843 a rozhodnutie v rámci nej – tak ako sú často prezentované – naozaj neboli. Podobne ako v prípade 14. februára 1843, aj teraz išlo o viac-menej privátne stretnutie niekoľkých štúrovcov (teda opäť iba príslušníkov luteránskeho spoločenstva), tentokrát však nie (len) študentov, ale dospelých mužov, ktorí sa už stihli etablovať v národnom hnutí.

Hurbanov životopisec Tomáš Winkler opisuje atmosféru v Hlbokom dosť podrobne, pričom najmä neinformovanému čitateľovi prináša prekvapujúce informácie, že totiž Štúr, Hurban a Hodža neboli jedinými účastníkmi tejto porady a že k dohode ohľadne slovenčiny vlastne vôbec nedošlo: „*Na hlbockej fare vládne priateľská atmosféra, ale ani tá nevie zakryť rozdielnosť názorov. Na jednej strane je Štúr s Hurbanom – zaniietení zastáncovia rozhodujúceho kroku k slovenčine – i váhavý Hodža, nabádajúci k opatrnosti, a na druhej strane Kadavý,¹⁹ ktorý ich varuje pred nebezpečnými dôsledkami jazykovej odľuky.*“²⁰

Winkler ďalej pokračuje vo svojom rozprávaní, ktoré nabúrava náš idylický, resp. značne zjednodušený, redukovaný obraz o tom, čo sa v Hlbokom odohralo: „*V peknom letnom týždni od 11. do 16. júla 1843 na fare v Hlbokom nevládla zhoda názorov. Veľký balvan na ceste k slovenčine je práve osobnosť Hodžova. [...] O jeho zápornom postoji k slovenčine sa niekoľko týždňov po hlbockej schôdzke dozvie najdôveryhodnejší človek – Samo Bohdan Hroboň [...]. Čo sa malo uvariť pod pokrievkou a čo nemal nik vedieť, to Hurban rozhlasuje po malom zvedavom Slovensku. [...] Napokon sa dohod-*

na ktorom v decembri 1943 odznela Rapantova prednáška, bolo zorganizované po tom, ako sa Štúrova evanjelická spoločnosť odmietla podieľať na režimistických oslavách storočnice spisovnej slovenčiny. Slovenská národná knižnica Martin – Literárny archív, fond Samuel Štefan Osuský, signatúra 46 BBB 1, Štúrova evanjelická spoločnosť – zápisky. Výborová schôdzka Štúrovej evanjelickej spoločnosti v Bratislave, konaná dňa 18. februára 1943 [...].

- 18 Pozri napr. *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I.* Bratislava : Národné literárne centrum, 1998, s. 299 (dokument 99, Uzákonenie spisovnej slovenčiny). ISBN 8088878438; podobne FRANKOVÁ, Libuša. *Slováci v novom veku národov (1780 – 1848)*. Prešov : Universum, 2006, s. 113. ISBN 8089046398. Autorka používa termíny *kodifikácia* a *uzákonenie* ako synonymá, ktorými tieto slová v podstate aj sú. Podľa môjho názoru sa pri prvoplánovom vnímaní termínu *kodifikácia* ako slovo cudzieho pôvodu zdá byť vhodnejšie, lebo zdanlivo neevokuje súvislosť s právnou sférou, v skutočnosti z nej však pochádza.
- 19 Ján Kadavý – príslušník českej inteligencie, pôsobiaci v slovenskom prostredí; v čase hlbockej porady bol učiteľom na evanjelickej cirkevnej škole v Pešti. Spočiatku patril k stúpencom Jána Kollára, s ktorým sa však nakoniec dostal do konfliktu práve kvôli slovenčine.
- 20 WINKLER, Tomáš. *Perom a mečom. Biografia J. M. Hurbana*. Bratislava : Tatran, 1982, s. 53.

*nú, že rok počkajú, ako sa vyvinie otázka slovenčiny. Ale v podstate sa čaká iba na Hodžov súhlas. Celý dlhý rok. A život sa rúti ďalej, prináša veľa zvrátov. Štúr i Hurban iste dúfali, že hlboké stretnutie sa skončí zhodou názorov, že všetci nájdu jedno koryto, kadiaľ by mal pretekať slovenský život. Ale namiesto dorozumenia vznikol spor a naliehavý problém slovenskej reči sa odsunul na neskorší čas. Aby sa uistili, že konajú správne, navštívia Hollého na Dobrej Vode a o všetkom sa s ním radia. Hollý s krokom k slovenčine súhlasí.*²¹

V podstate teda *Hlboké 1843*²² neprinieslo jednoznačnú dohodu či rozhodnutie, s ktorým by súhlasili všetci účastníci porady, nebolo dostatočne transparentné a opäť bolo z konfesijného hľadiska „jednofarebné“, hoci, ako vidíme zo záverečnej vety Winklerovho textu, aktéri spomínanej historickej udalosti urobili následné symbolické gesto, ktoré tento nedostatok v istom zmysle kompenzovalo: navštívili významného slovenského básnika a katolíckeho kňaza Jána Hollého na Dobrej Vode.

Z hľadiska vyššie uvedených kritérií by sme mohli teda vnímať ako pozitívne skôr valné zhromaždenie Tatrina v Čachticiach: oficiálne schválenie, resp. vyhlásenie slovenčiny za spisovný jazyk v auguste 1847 malo nielen transparentný charakter, ale aj výrazné inštitucionálne zázemie. Už to nebola len autorita konkrétnych fyzických, akokoľvek uznávaných osôb, ale autorita celonárodného spolku, ktorý za týmto rozhodnutím stál, pričom aktérmi udalosti boli príslušníci katolíckej i evanjelickej inteligencie.

Ďalšia historická udalosť, porevolučné stretnutie užšieho kruhu katolíckych a evanjelických národovcov v októbri 1851 v Bratislave, síce spĺňa kritérium nadkonfesijného spolupráce a interkonfesijného konsenzu, ale v porovnaní s čachtickou sednicou to bola predsa len o trochu menej transparentná záležitosť. Dosiahnutie dohody v jazykovej otázke v tomto prípade vyznieva ako produkt racionálno-pragmatického úsilia dotýčajúcich aktérov: bratislavská porada – tak ako ju poznáme z odborného spracovania – nepripomína stretnutie angažovaných národovcov, ale skôr zasadnutie byrokratizovanej jazykovednej komisie z druhej polovice 20. storočia, ktoré sa odohráva za zatvorenými dverami a bez prítomnosti emócií. Navyše si treba uvedomiť, že v októbri 1851 sa už neriešila základná otázka slovenčiny v pozícii spisovného jazyka, ale „iba“ otázka pravopisného systému: jednoducho povedané, nehľadalo sa už riešenie existenciálneho, ale iba „technického“ problému.

Ak budeme reflektovať jednotlivé udalosti, resp. s nimi spojené mikronarativity z emocionálneho hľadiska, veľmi rýchle zistíme, že napr. Hurban v Štúrovom životopise z 80. rokov 19. storočia opisuje návštevu na Dobrej Vode dosť podrobne a s určitým citovým nábojom, ba dokonca vo svojich spomienkach nechá Hollého priamo aj prehovoriť k meritu veci, teda k slovenčine; v predchádzajúcej pasáži však o sporoch ohľadne slovenčiny medzi múrmi hlbokkej fary takticky mlčí (zmieňuje sa iba o zámere založiť Tatrin), pričom nejaké emócie by sme v tejto pasáži hľadali márne.²³

21 WINKLER, ref. 20, s. 54.

22 V nasledujúcich pasážach tohto textu používam redukované a schematizované označenia jednotlivých historických udalostí/epizód, spojených s procesom formovania spisovnej slovenčiny a s konkrétnymi dátumami, teda: *Bratislava 1843* (14. 2. 1843), *Hlboké 1843* (11. – 16. 7. 1843), *Dobrá Voda 1843* (17. 7. 1843), *Čachtice 1847* (10. 8. 1847), *Bratislava 1851* (21. 10. 1851).

23 Nepochybne aj iné tu spomínané historické udalosti museli byť sprevádzané silnými (individuálnymi)

Hoci sa Hurban zmieňuje o *výlete* na Dobrú Vodu,²⁴ na inom mieste svojho textu sa o návštevách národovcov u Hollého – aj tých predchádzajúcich – vyjadruje ako o *pútach*: „*Bývali to púte stále do Madunic, kde Ján Hollý, slovutný, nadšený básnik slovenský, úrad farára rímskokatolíckeho zastával.*“²⁵

Teda aj návšteva na Dobrej Vode 17. júla 1843, zhruba dva mesiace po požari v Maduniciach, bola takouto púťou. Stretnutie s najväčším slovenským básnikom, ale v danom okamihu zrejme aj s najväčším slovenským martýrom, s Hollým, ktorý si zachránil iba holý život a takpovediac sa druhýkrát narodil, je Hurbanovým perom zachytené v značne idylickej podobe: vôbec nespomína básnikovo ľudské a telesné utrpenie,²⁶ naopak, z jeho opisu vyžaruje pohoda, optimizmus a radostné uvítanie štúrovcov veľkým básnikom. Základný pôdorys mikropříbehu *Dobrá Voda 1843* navyše vzdialene pripomína biblické putovanie troch mudrcov z východu: Štúr, Hurban a Hodža sa prichádzajú pokloniť národnému bardovi a prinášajú mu naozaj špecifický duchovný dar, zvest' o rozhodnutí prijať nový spisovný jazyk.

Na margo rozdielu medzi historickou skutočnosťou a Hurbanovým podaním Eva Fordinálová uvádza, že „*hoci z Hollého korešpondencie s Martinom Hamuljakom vieme, že priamy súhlas [so zavedením nového spisovného jazyka – P. M.] nevyslovil, rozhodujúce bolo, že nezaulaj ani jednoznačne odmietavé stanovisko. Naopak, na záver návštevy dal J. M. Hurbanovi, L. Štúrovi a M. M. Hodžovi svoje kňazské požehnanie, čo pokladali kodifikátori za súhlas.*“²⁷

Literárna historička v tejto súvislosti upozorňuje aj na ďalšie momenty: „*V tomto [...] [Hurbanovom] opise dobrovodskej atmosféry [publikovanom v 80. rokoch 19. storočia] je, pod vplyvom času a následných politických udalostí, cítiť miernu hyperbolizáciu, no nie mystifikáciu.*“²⁸ *Hollého psychická podpora im bola ‚živou vodou‘ v zápase o slovenčinu do budúcich rokov. Požehnanie, ktoré od neho dostali, bolo zrejme viac aktom kňaza než národného reprezentanta, avšak Štúr, Hurban a Hodža sa z tejto návštevy vrátili jednoznačne ‚povzbudení v národnej viere‘.*“²⁹

emóciami – či už negatívnymi alebo pozitívnymi (čo je napokon pri účasti ľudí s takými povahovými črtami, aké mal napr. Hurban, úplne prirodzené) – ale prejavy týchto emócií boli z historickej narácie vytesňované; do kolektívnej pamäti spravidla ako súčasť príslušného mikropříbehu neprenikli.

24 HURBAN, ref. 6, s. 336, podobne na s. 59.

25 HURBAN, ref. 6, s. 55.

26 Svedectvo Jána Francisciho, ktorý navštívil Hollého v Maduniciach bezprostredne po májovom požari 1843 (spolu so S. Vozárom a J. Gáberom Lovinským), je z tohto hľadiska – celkom prirodzene – konkrétnejšie: zmieňuje sa nielen o zničenom kostole a fare, ale aj o Hollého popáleninách a jeho biednej strave (pšenová kaša v koryte): „*Všetko to, čo sme videli, a pohľad na samého Hollého taký dojem urobilo na nás, že sme takmer na kolena padli pred ním a nevedeli sme tak skoro slova predniesť.*“ Citované podľa AMBRUŠ, Jozef (ed.). *Ján Hollý očami svojich súčasníkov*. Bratislava : Slovenské vydavateľstvo krásnej literatúry, 1964, s. 184.

27 FORDINÁLOVÁ, Eva. Dozrievanie Hurbanovej osobnosti a zápas za slovenčinu. In ROLKOVÁ, Natália (ed.). *Jozef Miloslav Hurban – prvý predseda Slovenskej národnej rady (Príspevky k 190. výročiu narodenia)*. Bratislava : Kancelária Národnej rady Slovenskej republiky, 2007, s. 54, 55. ISBN 9788089052370.

28 Eva Fordinálová tu naráža na tvrdenia niektorých autorov, upozorňujúcich na to, že Hurban v podstate zavádzal, klamal slovenskú verejnosť, keď jej podsúval predstavu, že Hollý vyslovil súhlas so zavedením nového spisovného jazyka, osnovaného na základe stredoslovenčiny.

29 FORDINÁLOVÁ, ref. 27, s. 55.

Zdá sa, že Hurban si uvedomoval nejednoznačnosť Hollého stanoviska v otázke nového spisovného jazyka, preto ju na jednej strane kompenzoval medializovaním spomínaného aktu požehnania: toto požehnanie nie je určené len im trom, teda Štúrovi, Hurbanovi a Hodžovi, ale nepriamo aj celému Slovensku, v Hurbanovom chápaní je to skôr posolstvo, odkaz významnej autority adresovaný všetkým Slovákom.

Na druhej strane je v Hurbanovom texte nejednoznačnosť Hollého stanoviska narušaná postupom, ktorý by sme mohli chápať ako určitú rétorickú stratégiu. Hurban predsa nepíše, že Hollý sa *expressis verbis* vyjadril v prospech novej slovenčiny, že ju priamo odobril, ale svojich čitateľov presviedča „iba“ o tom, že Hollý „*nič nemal proti čistej slovenčine*“, čím však nepriamo naznačuje, že Hollý v podstate so Štúrovou koncepciou súhlasil. Pritom ale zamlčuje básnikovo individuálne rozhodnutie zotrvať pri bernolákovčine, resp. sa o ňom nezmieňuje: v podstate však ani nevieme, či počas návštevy toto svoje rozhodnutie Hollý priamo vyjadril.³⁰

Údajný Hollého súhlas teda Hurban nevyjadruje prostredníctvom priamej reči, nevkladá Hollému do úst konkrétnu vetu, ale využíva iba autorský sprievodný komentár, ktorý je naozaj „šalamúnskym“ riešením tohto problému: prostredníctvom dvojitého záporu formuluje Hollého postoj ako negáciu negácie („*nič nemal proti čistej slovenčine*“). Ak porovnáme tento spôsob vyjadrenia súhlasu s potenciálne iným, no v bežnej ľudskej komunikácii obvyklejším spôsobom artikulovania súhlasu (teda: *nemal nič proti... verzus súhlasiť s...*), pravdepodobne si uvedomíme jemné nuansy, odlišujúce tieto dve formulácie, ktoré sa v konečnom dôsledku podpísali aj pod samotnú Hurbanovu výpoveď: na jednej strane síce čitateľovi podsúva predstavu, že Hollý so štúrovskou koncepciou súhlasil, ale zároveň prostredníctvom „pružného“ autorského jazyka čitateľovi odkazuje, signalizuje, že v tomto súhlase je badateľný určitý deficit osobnej (napr. citovej) zainteresovanosti Hollého. Tieto skutočnosti zvädzajú k vysloveniu záveru, že Hurbanova výpoveď o básnikovom súhlase so zavedením nového spisovného jazyka má v podstate ambivalentný charakter, no v skutočnosti Hurban túto ambivalenciu ako autor vzápätí sám narušá, keď necháva prehovoriť Hollého a do úst mu vkladá vetu „*už tie národné* [rozumej: ľudové – P. M.] *piesne najkrajšie znejú v tej hornoslovenskej reči*“. Ide o myšlienku, resp. argument, ktorý je typický skôr pre romantickú generáciu, bazírujúci nielen na predstave čistoty a ľubozvučnosti stredoslovenčiny v jej liptovskom či turčianskom variante, ale aj na predstave folklóru ako základnej inšpirácie pre kreovanie národnej kultúry, ktorý v tejto pozícii strieda antické klasické vzory, pôvodne fedrované práve Hollým. Je otázne, či Hollý túto myšlienku naozaj vyslovil, ak bol sám ukotvený v iných mentálnych štruktúrach a inom kultúrnom kontexte, resp. či ju chápal v súzvuку s romantickými ideálmi.³¹ Hurbanova výpoveď však sledovala dôležitý cieľ – dokázať,

30 Na okraj tohto momentu ďalšia bádatel'ka poznamenáva: „*Azda najviac sa [...] traduje nie celkom presná interpretácia [...] ako Hollý ‚posvätil‘ [...] rozhodnutie [štúrovcov] pre novú spisovnú slovenčinu s tým, že on sám zostal verný pri bernolákovčine iba zo zotrvačnosti. Karol Rosenbaum [však] [...] zdôrazňuje, že to nebolo celkom tak, ale že Hollý sa nevzdal bernolákovčiny z vlastného presvedčenia, a to aj napriek tomu, že už ako ‚starnúci básnik musel jasne pobaďať, že v bernolákovskom tábore niet už tvorivejších síl, že sám ani približne nemá nástupcu alebo partnera‘.*“ RIŠKOVÁ, Lenka. Z korešpondencie Jána Hollého. Niečo o vzťahu Jána Hollého k protestantským autorom. In *Slovenská literatúra*, 2015, roč. 62, č. 6, s. 496. ISSN 0037-6973.

31 Hollého reakcia z roku 1827 na Šafárikovu charakteristiku bernolákovčiny (resp. západnej slovenčiny),

že Hollého názory korešpondovali s myšlienkami, predstavami a zámermi štúrovej generácie. Preto Hurban vygeneroval obraz J. Hollého ako človeka, ktorý si uvedomuje svoje miesto v kultúrno-historickom vývoji Slovenska a jeho časovú podmienenosť, a ktorý pozitívne reflektuje a akceptuje nástup novej generácie, riešiacej podobné problémy, ale s inými nástrojmi a prostriedkami (nahradenie bernolákovčiny štúrovskou stredoslovenčinou).

Hurban tak prostredníctvom jazyka, na lexikálnej a štylistickej rovine, konštruuje konkrétnu podobu historického faktu. Prerozprávanie Štúrovho života (a v rámci neho aj opisy udalostí v Hlbokom a na Dobrej Vode) však sprevádza aj účelová selekcia či retušovanie faktov. Zdá sa, že niektorým momentom tohto mikropríbehu Hurban účelovo dodáva inú váhu, či iný význam, než aké mali pravdepodobne v historickej realite. Hurbanovo podanie je v podstate zamotaným kľbkom, v rámci ktorého je pomerne ťažké rozlíšiť autorskú fabuláciu, čiru fikciu alebo len významový posun (rozumej: oproti tzv. historickej pravde), vyprodukovaný z národnoideologických dôvodov. Do hry však vstupujú aj iné faktory, predovšetkým ľudská psychika, teda fenomén, ktorý historiografia spravidla príliš nezohľadňuje.

Uvedenú skutočnosť môžeme ilustrovať na prípade druhej konštitutívnej zložky Hurbanom sprostredkovaného príbehu, teda prostredníctvom požehnaní, ktoré Hollý udelil štúrovcom. Ako som už uviedol vyššie, E. Fordinálová zdôrazňuje, že išlo skôr o akt kňaza, teda o tradične chápaný náboženský úkon, ktorý si štúrovci vysvetlili (a následne aj prezentovali) ako národné požehnanie, ako posvätenie ich národnokultúrnej aktivity (Hurban: „*Hollý nám dal požehnanie svoje k dielam vtedy umierneným*“, t. j. ku kodifikácii, ale aj k založeniu Tatrína). Je toto ideologicky motivovaný významový posun voči tzv. historickej pravde? Alebo povedané ešte „tvrdšie“ – je to vyslovene klamstvo, nepravda?

V tomto kontexte pokladám za relevantné upozorniť na konštatovanie psychológa komunikácie, ktorý zdôrazňuje, že „*podstatou prijímaní a dekódovanií sdelení je převádění významu zprávy (tedy nejen obsahu) do mentálních struktur příjemce*“. Navyše príjem správy, akejkol'vek informácie nie je pasívnym, ale aktívnym procesom: „*Tam, kde se usilovně snažíme porozumět, event[uelně] velmi soustředěně naslouchat – a chápat, jde sice o přijímání sdelení kontrolované naší vůlí, ale ani vědomá kontrola a okamžitě ověřování přijímaných obsahů není zárukou ‚objektivitě‘. V tomto smyslu je frazeologismus ‚objektivně informovat‘, někdy stavěný do protikladu k subjektivním zprávám, pouhé klišé. Objektivní komunikace je fikcí a stejnou iluzí je i objektivní informace*.“³²

Literárna historička Jana Pácalová, ktorá Hurbanov životopis Ľudovíta Štúra analyzovala veľmi podrobne, konštatuje, že Hurbanovou motiváciou prerozprávať, resp. opísať udalosti „inak“, než ako sa v skutočnosti stali, bola „*inštalácia pravdy*“, ktorú on ako

uverejnenú v rámci *Geschichte der slavischen Literatur*, svedčí skôr o opaku: „*Znameňitá je to ovšem kniha, ale o naší slovenčine tak, jako i ostatní bratři jeho evaňgelíci nechvalitebne v něj píše; ano, abi ju tím víc znižil, a tak aj Slovár Bernoláka zlahčil, [Šafárik] noví úskok vimislet, keď ju moravsko-slovenskú volá a za čírú slovenčinu pokládá len tu, která v Liptove, Turci, Orave, v Tekovskej, Gemerskej stolici v obíčaji je [...] to že má bit' čirá čistá slovenčina, tá ale naša [je] moravská.*“ Citované podľa RIŠKOVÁ, ref. 30, s. 500.

32 VYBÍRAL, Zdeněk. *Psychologie komunikace*. Praha : Portál, 2009, s. 55. ISBN 9788073673871.

autor „*vníma a následne textovo konštruuje, zobrazuje, a tým potvrdzuje a upevňuje ako pravdu historickú a objektívnu*“.³³

Ak sa však zameriame na spomínaný akt požehnania, musíme si položiť základnú otázku: naozaj v tomto prípade opisuje Hurban udalosť „inak“, než ako sa skutočne stala, resp. naozaj pripisuje aktu požehnania taký význam, ktorý bol v rozpore s Hollého zámerom? Problém spočíva v tom, že skutočnosť, objektívnu realitu vôbec nepoznáme. Nevieme, s akým úmyslom akt požehnania Hollý realizoval nielen preto, že nemáme k dispozícii prameň (formulovaný nie *ex post!*), ktorý by z pozície Hollého jednoznačne a nespochybniteľne definoval tento akt; okrem Hurbanovej výpovede však nedisponujeme takými prameňmi, ktoré by z pozície ďalších aktérov stretnutia na Dobrej Vode vniesli svetlo do tejto problematiky.

V tejto súvislosti pripomínam skutočnosť, že do istej miery môžeme za relevantný prameň pokladať napr. list, ktorý J. Hollý adresoval 23. augusta 1844, teda približne rok po návšteve štúrovcov na Dobrej Vode, Martinovi Hamuljakovi: reaguje v ňom na vydanie II. ročníka almanachu Ľitva, prvej knihy v štúrovskej slovenčine. Konštatuje, že „*luteráni*“ dodržali svoj sľub prejsť od češtiny k slovenčine a naozaj začali písať po slovensky. Znepokojuje ho však to, že odteraz budú na Slovensku fungovať dve podoby spisovného jazyka, (Štúrova) hornoslovenská a (Bernolákova) dolnoslovenská. Vzápätí zdôrazňuje svoje stanovisko: „*Ja ale, až bich čo mohel, jako nemožem, abi[ch] si bol stáli, dolnoslovenské [nářečia], které u katolických Slovakov do običaje uvedené je a pre všekých najsucejšie je, bich sa do konca pridržal. Slepota, slepota je najvatšá pre mňa bida.*“³⁴ Z citovanej vety jednoznačne vyplýva, že Hollý neschvaľoval Štúrovu kodifikáciu na báze stredoslovenčiny a chcel zotrvať pri západoslovenčine kodifikovanej Bernolákom, lebo sa podľa jeho názoru osvedčila a pokladal ju za najvhodnejšiu pre kreovanie spisovného jazyka. Chcel jej zostať verný, ale zdôrazňoval, že reálne, prakticky je to už pre neho takmer nemožné, lebo v dôsledku požiaru v Maduniciach prišiel o zrak.

V liste adresovanom Hamuljakovi 20. júla 1846 zaujal podobný postoj: zmieňuje sa o tom, že ho navštívil Štúr so svojimi spolupracovníkmi a presviedčal ho, aby v kruhoch katolíckych vzdelancov sprostredkoval myšlienku stretnutia štúrovskej a bernolákovskej slovenčiny, aby sa mohli poradiť, dohodnúť a zjednotiť v jazykovej otázke.³⁵ Hollý v podstate odmietol ponúkanú rolu sprostredkovateľa, pričom sa vyhovoril aj na svoje problémy so zrakom. Pravou príčinou jeho zdržanlivosti či neochoty však bolo evidentné sklamanie z toho, že štúrovcovia neakceptovali v pozícii spisovného jazyka bernolákovčinu: „*Kebi boli zostali pri našej slovenčine, mohlo bit bez všekého [rozumie: bez všetkých problémov – P. M.]*“³⁶

33 PÁCALOVÁ, Jana. Subjekt, pamäť a identita v literárnych portrétoch Ľudovíta Štúra. In MACHO, Peter – KODAJOVÁ, Daniela a kol. *Ľudovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život, dielo, doba verzus historická pamäť*. Bratislava : Historický ústav SAV vo VEDE, vydavateľstve SAV, 2015, s. 140. ISBN 9788022414548.

34 AMBRUŠ, Jozef. *Korešpondencia Jána Hollého*. Martin : Matica slovenská, 1967, s. 183, list 94.

35 Nakoniec sa takéto stretnutie uskutočnilo až o rok neskôr (1847) v Čachticiach, na štvrtom valnom zhromaždení spolku Tatrin.

36 AMBRUŠ, ref. 34, s. 195-197, list 104.

Problém obidvoch citovaných listov ako relevantných prameňov týkajúcich sa udeľenia požehnaní Štúrovi, Hurbanovi a Hodžovi v roku 1843 spočíva v skutočnosti, že boli napísané so značným odstupom času (jeden, resp. až tri roky po návšteve na Dobrej Vode); navyše ani v jednom z nich Hollý tento akt priamo nespomína. Pochopiteľne, poznatky získané z uvedených prameňov (Hollého zdôraznenie „vernosti“ bernolákovčine/západoslovenčine) sú takého rázu, že na základe logického uvažovania môže bádateľ dedukovať záver spochybňujúci Hurbanovu interpretáciu aktu požehnaní. Napokon aj tzv. zdravý sedliacky rozum nám velí položiť si otázku: prečo by Hollý udeľoval trom štúrovcom požehnanie ako akt posväcujúci, legitimizujúci národné aktivity, s ktorými sa on sám osobne nestotožňoval? Jedno z možných vysvetlení je, že v danom okamihu bol ešte náchylný veriť tomu, že v nazeraní štúrovcov dôjde k zmene postoja voči bernolákovčine. Proti načrtnutému spôsobu argumentácie sa dá samozrejme namietať poukazovaním na jeho špekulatívnosť, keďže z prameňov nie je takáto Hollého taktika evidentná a priamo doložitelná.

Verbálny akt súhlasu a ritualizovaný akt požehnaní predstavujú v Hurbanovom príbehu spojené nádoby – ako také ich chápal a prezentoval Hurban, nepochybne ich však musel takto chápať aj sám Hollý: v opačnom prípade by spochybnil sám seba, svoju osobnostnú integritu. Takéto uvažovanie je z pohľadu dnešného bádateľa logické a úplne legitímne: privádza nás však k nejednoznačnému záveru. Aby som predišiel nedorozumeniu, upozorňujem, že vôbec nechcem dokázať, ktoré dekodovanie Hollého symbolického gesta je to „správne“ – náboženské alebo národné? Naopak, chcem dokázať, že sa to dokázať nedá: tento maličký gordický uzlík nedokážeme pravdepodobne nikdy ani rozpliesť, ani rozťať, ale vždy zostaneme iba v rovine predpokladov. V podstate aj z formulácie E. Fordinálovej („*požehnanie, ktoré od neho [Štúrovci] dostali, bolo zrejme viac aktom kňaza než národného reprezentanta [...].*“) vyplýva závažná skutočnosť: autorka si je vedomá toho, že na základe dostupných prameňov nemôže jednoznačne konštatovať, či zo strany Hollého išlo výlučne o tradične chápaný náboženský úkon alebo mu on sám prisudzoval aj istú národnú dimenziu.

Ak budeme teda výpovednú hodnotu príslušných dostupných prameňov konfrontovať s poznatkami psychológie komunikácie a premietneme ich do kontextu Hurbanovej verzie mikronaratív *Dobrá Voda 1843*, ako bádatelia musíme pripustiť fakt, že nedokážeme objektívne posúdiť, či v prípade požehnaní išlo zo strany J. M. Hurbana o zámernú, ideologicky motivovanú a účelovo artikulovanú dezinterpretáciu Hollého činu, teda o nepravdu/klamstvo postavené do služieb národnej idey. Upozorňujem však na skutočnosť, že nacionalistické dekodovanie a následné prezentovanie aktu požehnaní, ako ho poznáme z Hurbanovho životopisu E. Štúra, plne korešpondovalo s pseudoreligióznou štruktúrou symbolických reprezentácií Hollého ako *Otca Slovákov*. Tá je doložitelná napr. často citovaným listom z júna 1843, ktorý adresovala bratislavská študentská mládež básnikovi pri príležitosti jeho menín.³⁷

Tu upozorňujem na reflexiu Hollého v kruhu štúrovcov, resp. na jeho dvojaké oslovenie: buď ako *Velebného Otca*, čo je tradičné oslovenie duchovnej osoby v katolíckom

37 Zdravicu Hollému pozri napr. v publikácii FORDINÁLOVÁ, Eva. *Otec a syn národa. Vzťah Jána Hollého a Ludovíta Štúra*. Skalica : Záhorské múzeum v Skalici, 2015, s. 69, 70, 71. ISBN 9788085446838.

prostredí, alebo ako *Otca Slovákov*, čo je oslovenie konštruované na pozadí religiózne štrukturovanej kultúry a adaptované do rétoriky nacionalizmu. Práve chápanie Hollého ako *Otca Slovákov* signalizuje, že myslenie štúrovcov bolo prioritne nacionalistické. Z hľadiska tohto mentálneho nastavenia bolo úplne logické, že Hurban dešifroval Hollého gesto (t. j. akt požehnanie) ako národné. Naopak, zrejme by bolo dosť čudné a v radoch bádateľov by logicky vyvolávalo oveľa viac otázok, ak by Hurban ako príslušník národoveckej komunity, teda v podstate nacionalista, ktorý pokladal Hollého za významný symbol slovenského nacionalizmu, dešifroval a následne prezentoval spomínané gesto ako nenárodné.

Jana Pácalová konštatuje, že „*spôsob vzťahovania sa ku kolektívnej identite prostredníctvom konštruovania osobnej výpovede, ktorý je zreteľný v [...] Hurbanovom [...] [životopise Ludovíta Štúra], je pre memoárové texty sledovaného obdobia typický. Zdanlivo exemplárny prípad robí z Hurbanovej biografie skôr to, že ide o notoricky známy text, ktorý sa v konkurencii s inými dobovými výpoveďami súčasníkov presadil vďaka tomu, že bol prijatý ako text inštitucionalizujúci kolektívnu pamäť o Ludovítovi Štúrovi*“.³⁸

Autorkinu charakteristiku spomínaného životopisu môžeme zrejme rozšíriť, resp. modifikovať v tom zmysle, že ide o text, ktorý zároveň inštitucionalizoval aj kolektívnu pamäť na 17. júl 1843, teda na *Dobrá Vodu 1843*.

Vo svojej podstate je návšteva štúrovcov na Dobrej Vode – tak ako ju verejnosti predkladá Hurban – symbolickým aktom. Sprevádzajú ho emócie osnované na pozadí pomeru medzi Štúrom/Štúrovcami a Hollým, ktorý je prezentovaný ako synovsko-otcovský vzťah. To sú charakteristiky, ktoré vyššie uvádzaným historickým udalostiam (napr. *Čachtice 1847*, *Bratislava 1851*) a s nimi spojeným mikronarativom chýbajú,³⁹ pre formovanie kolektívnej pamäti a identity sú však nesmierne dôležité. Mikropribeh o návšteve na Dobrej Vode a v rámci neho medializovanie (údajného) Hollého súhlasu či následného požehnanie nadobúdalo v symbolickej inštrumentalizácii legitimizačnú funkciu: uvedený príbeh – a v jeho rámci najmä obraz Hollého – symbolicky posväcoval štúrovskú jazykovú (a národnú) koncepciu. V kontexte zápasu o spisovnú slovenčinu v 40. rokoch 19. storočia fungoval ako legitimizačný nástroj smerom voči jednotlivcom a skupinám z katolíckeho tábora, preferujúcim naďalej bernolákovčinu.⁴⁰ Je pochopi-

38 PÁCALOVÁ, ref. 33, s. 140. Podobne hodnotí Hurbanov životopis L. Štúra aj ďalší autor – ako biografu, ktorá „*fundamentálne formovala národný historický kánon a Štúrov obraz v pamäti slovenskej verejnosti*“; DEMMEL, ref. 10, s. 29.

39 Napriek tomu nemožno prehliadnuť skutočnosť, že aj *Čachtice 1847* sprevádzali početné symbolické akty a rituály, ktoré do istej miery evokovali prekonávanie konfesionálnych partikularizmov a utváranie národnej jednoty v prostredí slovenskej inteligencie.

40 Podrobne analyzoval ich názory a postoje J. Butvin. Pozri BUTVIN, Jozef. *Slovenské národno-zjednocovacie hnutie (1780 – 1848)*. Bratislava : Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1965, s. 324, 325. Nedôveru voči Štúrovmu jazykovému projektu v kruhoch bernolákovcov možno ilustrovať výrokom M. Hamuljaka v liste J. Hollému z 18. 3. 1844: „*lahko teda sa staňe, že celá vec do luteranských ruk prijde a samá čeština buďe*“ (citované podľa sekundárneho zdroja RIŠKOVÁ, ref. 30, s. 496). L. Štúr zaujal stanovisko voči „opozícii“ bernolákovcov v súkromnom liste S. B. Hroboňovi (18. 2. 1846), pričom ho informoval aj o potrebnej stratégii: „[...] *I zo strani bernoláckej sa daktorí malkotenti proti slovenčine ozývajú a bojsa, kebi sa schitili a zorganizovali, bojsa bi sme do nebezpečného medzi dva ohňe položeňa prišli. Musíme teda teraz na čechizm celou silou udrjet, a kím sme s čechistami nje hotoví a mladuo pokoleňa katolícko sa k nám nepřirazi, [staršiu generáciu] bernolákovcou zaobchádzať, im volkať, ich*

teľné, že túto úlohu nemohol plniť smerom k českému vzdelaneckému prostrediu, lebo v ňom J. Hollý nefiguroval ako uznávaný básnik a prirodzená autorita. V priebehu dlhodobého historického vývoja, najmä v 20. storočí, však mikronaratív *Dobrá Voda 1843* postupne získaval aj ďalšie funkcie.

• • •

Jozef Miloslav Hurban vo svojej štúdií *Slovensko a jeho život literárny*, ktorá vychádzala na pokračovanie na stránkach *Slovenských pohľadov* v rokoch 1846 – 1851, konštatoval, že verejný a kultúrny život na Slovensku pôvodne vyzeral tak, ako keby bol medzi oboma jazykovými tábormi postavený čínsky múr. Chcel tým naznačiť, že obidve skupiny inteligencie existovali vedľa seba, ale komunikovali medzi sebou minimálne, spravidla sa ignorovali alebo medzi sebou súperili: „*Každá strana zbierala svoje sily, jedna pred druhou ich zostrit' a k víťazstvu uspôsobiť sa usilujúc. [...] Slováci evanjelickí sa domnievali, že pravdu, a to úplnú pravdu majú, keď mohli povedať, že česká reč je vzdelanejšia ako slovenská, a zato dvojnásobnú prácu vynakladať museli, lebo im bolo reč aj veci učiť. Bernolákovi nášľapníci sa zas nazdávali, že oni majú úplnú pravdu, keď mohli s dobrým svedomím povedať, že pre Slovákov sa má po slovensky písať. Ale toto by ešte všetko bolo ušlo, keby sa len tá úzkosrdečnosť náboženská bola vysťahovala z hláv slovenských, pre ktorú sa nemohli synovia jedného národa po bratsky objasť.*“⁴¹

Odhládnuť od skutočnosti, že ponad tento pomyselný čínsky múr si sporadicky podávali ruky prostredníctvom ojedinelých iniciatív niektorí príslušníci inteligencie z obidvoch konfesionalných či jazykových táborov, pričom tieto sa čoraz častejšie stávali programovými,⁴² je dôležité uvedomiť si fakt, že to, čo Hurban označuje ako *náboženskú úzkosrdečnosť* v hlavách ľudí, nie je nič iné, než typický fenomén slovenského verejného života, tradičný konfesionalizmus, ktorý analyzoval Anton Augustín Baník. V súvislosti so situáciou v prvej polovici 19. storočia konštatoval: „[...] v slovenskom národnom konfesionalizme tejto doby nebolo [...] ešte znepokojivého ostňa, najmä nie toho zla, ktoré od konca 19. storočia preťahuje sa po slovenskom národe ako temná hmla konfesionalnej žiarlivosti a od začiatku 20. storočia ako čierny dym politicko-mocenského konfesionalizmu“.⁴³

S uvedeným fenoménom sa museli pochopiteľne vyrovnávať aj hlavní aktéri modernizácie, v slovenskom prostredí teda predovšetkým L. Štúr: veď konfesionalizmus a konfesionalný partikularizmus sa stávali brzdou ďalšieho vývoja slovenskej spoločnosti. Komplikovali vytváranie pocitu národnej spolupatričnosti a jednoty, a tým znižovali akcieschopnosť Slovákov v nadchádzajúcich spoločensko-politických zápasoch.⁴⁴

v šachu držať.“ AMBRUŠ, ref. 16, s. 120-121.

41 Citované podľa vydania HURBAN, Jozef Miloslav. *Slovensko a jeho život literárny*. Bratislava : Tatran, 1972, s. 132, 133.

42 Konkrétne príklady uvádza napr. BUTVIN, ref. 40, s. 94, 95, 114, 115. Na vzájomné kontakty, podporu a spoluprácu ako na základné určujúce charakteristiky pomeru medzi oboma konfesionalnými, resp. jazykovými tábormi odkazuje aj RIŠKOVÁ, ref. 30, s. 495, 496.

43 BANÍK, Anton Augustín. *O dialektickej podstate slovenského konfesionalizmu*. Ed. Augustín Maťovčík. Martin : Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2000, s. 35. ISBN 8070905662.

44 Podrobnejšie v štúdií ŠKVARNA, Dušan. *Ľudovít Štúr a modernizácia slovenskej spoločnosti pred ro-*

Vzájomné kontakty, pokusy o zblíženie a spoluprácu, hľadanie konsenzu, všetky tieto iniciatívy alebo aktivity boli vlastne prekračovaním onoho múru, či dokonca pokusom o jeho demontáž, v snahe urýchliť formovanie národne definovanej slovenskej spoločnosti. V podstate išlo o dlhodobější proces prekonávania mentálnych bariér.

V priebehu ďalšieho historického vývoja nadobúdala v očiach mienkotvorných predstaviteľov národného hnutia inštrumentalizovaný motív prekročenia/prekračovania mentálnych hraníc či bariér, prítomný v štruktúre príslušného historického mikronarativu, status symbolického gesta, ktoré funguje ako normotvorný akt, zakladajúci sociálnu predstavu jednoty národa. Zároveň však implikoval trvalú prítomnosť konfesionalnej (katolícko-protestantskej) duality, ktorú nepokladal za nutné zlo, ale – ak uvažujeme v intenciách primordialistického chápania národa, ktorého stúpcami boli (bez toho, aby si to priamo uvedomovali) aj slovenskí národovci 19. storočia – za prirodzenú súčasť národného „organizmu“.

Takéto gesto muselo (a musí) byť nielen dostatočne transparentné, čitateľné, ale aj mediálne komunikované (a podľa možnosti neustále reprodukované) v podobe symbolických reprezentácií, ktoré boli/sú rozširované medzi obyvateľstvom. Navyše by malo byť v oboch konfesionalných prostrediach akceptovateľné a akceptované ako zreteľný a nespochybniteľný prejav interkonfesionalného konsenzu.

Dôležitosť mikropribehu *Dobrú Vodu 1843*, ktorý je situovaný do rámca veľkého národného narativu, spočíva okrem iného aj v jeho edukačnej a socializačnej funkcii. Prostredníctvom neho si (nielen) žiaci a študenti osvojujú konkrétne poznatky o minulosti, čo vytvára racionálne i emocionálne predpoklady pre stotožnenie sa s predkladanou medializovanou verziou minulosti ako *národných dejín*. To je však podľa môjho názoru skôr sekundárna záležitosť. Primárnu dôležitosť tohto mikronarativu vidím v tom, že *nás učí byť Slovákmí*, presnejšie povedané, učí nás byť príslušníkmi slovenského národa ako dvojkonfesionalného spoločenstva.⁴⁵

V socializačnom procese vrastá každé dieťa či študent do národnej kultúry, teda osvojuje si národnú kultúru, stáva sa členom národného kolektívu. Jej súčasť tvorí aj kultúra medziludských vzťahov, sociálna komunikácia, kolektívna pamäť či sociálna predstavivosť. Spomínané vrastanie je sprievodným javom integrovania mladého človeka do sveta dospelých, do spoločnosti, ktorá je primárne definovaná národne, čo samozrejme neznamená, že v dospelosti už nie sme účastníkmi podobného procesu.

Inak povedané, overiteľné fakty a detaily, na ktoré si tak potrpí pozitivisticky orientovaný historik, samotný opis priebehu návštevy štúrovcov u Hollého, to všetko sú v tomto mikronarative sekundárne záležitosti. Oveľa dôležitejšie je nadčasové posolstvo, ktoré

kom 1848. In *Studia Academica Slovaca 44. Prednášky 51. letnej školy slovenského jazyka a kultúry*. Eds. Jana Pekarovičová, Miloš Vojtech. Bratislava : Univerzita Komenského v Bratislave, 2015, s. 84. ISBN 9788022339155.

45 Uvedené konštatovanie treba chápať skôr ako obrazné vyjadrenie: tento (alebo akýkoľvek iný) poučný príbeh z dejín nás neučí, nevychováva sám od seba; robia tak konkrétni ľudia (napr. učitelia, publicisti, osvetoví pracovníci atď.) alebo prostredníctvom týchto ľudí rôzne inštitúcie, systémy, či médiá (napr. školstvo, propaganda, tlač, televízia atď.), ktoré s podobnými naratívmi narábajú: určitéj cieľovej skupine (napr. žiakom, celej populácii) podsúvajú konkrétne, účelovo modelované a štruktúrované obrazy či príbehy z dejín, ktorých cieľom je ovplyvniť, usmerniť identitu (prípadne lojalitu) príslušníkov danej sociálnej skupiny.

tematizácia a medializácia tohto mikropříbehu prináša. Toto posolstvo, ktoré je súčasťou konštruktú *národných dejín* a ktoré zároveň tento konštrukt pomáha vytvárať a udržiavať, predstavuje základnú axiómu moderného slovenského nacionalizmu. Je esenciálnym vyjadrením národnej idey v slovenskom prostredí, lebo nás „učí“, že fenomén *národného* je výsledným produktom interkonfesionálneho konsenzu, ktorý sa musí neustále obnovovať.

Je len pochopiteľné, že v súčasnosti je v dôsledku sekularizácie, poklesu vplyvu cirkevných štruktúr, ale aj konfesionálne profilovanej kultúry na verejný život spoločnosti tento organizačný prvok sociálnej predstavivosti oslabený. Nemali by sme však zabúdať na skutočnosť, že počas celého 19. storočia a prinajmenšom ešte aj v prvej polovici 20. storočia predstavoval tento fenomén dôležitú súčasť verejného života na Slovensku.

Dobrá Voda 1843 teda nie je len emocionálne príťažlivý, dojemný príbeh s určitou dávkou pátosu, kvôli ktorému sa oplatí aj v súčasnosti urobiť príjemný výlet k básnikovmu hrobu či navštíviť jeho pamätnú izbu; je to aj naratív s univerzálnejším posolstvom: podľa môjho názoru funguje ako médium, nosič, v ktorom je zakódovaná dôležitá „genetická“ informácia o podstate slovenského nacionalizmu. Adjektívum *genetický* je v tomto kontexte nepresné, tak trochu zavádzajúce, lebo asociuje obraz národa ako živého organizmu a nedostatočne reflektuje skutočnosť, že aj národná identita je predovšetkým kultúrne a sociálne podmienený fenomén, že ide o konštrukt. Ak by sme však chceli zostať verní tejto rétorike a terminológii, potom by sme mohli distribúciu mikronarátívu *Dobrá Voda 1843* medzi široké vrstvy obyvateľstva prirovnáť k vakcinácii organizmu, ktorý si má prostredníctvom tohto medicínskeho zásahu vytvoriť protilátky práve proti „zhubnému“ vplyvu konfesionálneho partikularizmu.

Možno literárne či publicistické texty o návšteve štúrovcov na Dobrej Vode nemožňujú vždy také dekodovanie, aké som naznačil vyššie, no Kováčikov obraz z roku 1935 je v tomto smere viac-menej jednoznačný: podsúva svojim percipientom predstavu o Slovákoch ako o dvojkonfesionálnom národnom spoločenstve.

Zrejme sa už nikdy nedozvieme, čo bolo základným impulzom pri rozhodnutí troch štúrovcov navštíviť Hollého na Dobrej Vode. Išlo od prvopočiatku iba o súkromnú návštevu, ktorej cieľom bolo zistiť Hollého názor alebo získať od neho radu, pričom si až dodatočne uvedomili jej symbolický potenciál ako historickej udalosti relevantnej pre formovanie národnej ideológie a identity? Alebo od začiatku vnímali symbolickú stránku spomínanej návštevy a vopred kalkulovali s verejným pertraktovaním tohto príbehu a s jeho „propagandistickým“ využitím pri kodifikácii novej spisovnej slovenčiny?

Bez ohľadu na to, aká bola ich prvotná motivácia, mikronarátív *Dobrá Voda 1843* nám v konečnom dôsledku neposkytuje len obraz individuálnych zážitkov účastníkov tejto návštevy (konkrétne Hurbana, ktorý ju opísal). Približuje nám, teda dnešným konzumentom písaného textu, výtvarného (či iného, napr. filmového) zobrazenia, akt stretnutia príslušníkov dvoch odlišných konfesionálnych a jazykových táborov, ktorý je možné „čítať“ ako zámerné, programové, z hľadiska formovania národnej jednoty a identity intencionálne prekračovanie mentálnych bariér. Sprostredkúva symbolické gesto „našich“ predkov, hodné nasledovania pri budovaní konsenzuálne kreovanej spoločnosti.

Aktuálne „čítanie“ tohto mikronarátívu, ktoré je v súčasnosti najrozšírenejšie, by sme pravdepodobne mohli vtesnať do nasledujúcich viet: štúrovci, príslušníci protestantskej

komunity, navštívili katolíckeho kňaza a najvýznamnejšieho básnika tzv. Bernolákovej školy Jána Hollého za tým účelom, aby od neho získali súhlas so zavedením novej spisovnej slovenčiny. Keďže básnik bol nielen pre nich, ale aj pre katolíckych vzdelancov prirodzenou autoritou, rozhodli sa štúrovskú kodifikáciu zaštitíť práve takýmto symbolickým aktom.

Oproti pôvodnej instrumentalizácii zo 40. rokov 19. storočia je tu badateľný určitý posun, aktualizácia: zatiaľ čo pôvodne sa kodifikácia zaštitovala menom a symbolickými aktami Jána Hollého (jeho súhlasom a požehnaním), v súčasnosti sa za zaštitujúci symbolický akt pokladá skôr samotný rituál stretnutia Štúra/štúrovcov a Hollého ako predobraz prekonávania konfesiónálnych obmedzení a vytvárania (resp. udržiavania) národnej jednoty.

Spomínaná zmena v stratégii narácie súvisí s rekonfiguráciou kolektívnej pamäti: v staršej verzii mikropříbehu bol totiž vzťah medzi Hollým a Štúrom/štúrovcami prezentovaný a reflektovaný ako subordinatívny. Táto základná charakteristika je v rôznych textoch aj rôznym spôsobom artikulovaná, napr. prostredníctvom zdôrazňovania vekového rozdielu (*mladí štúrovci* kontra *starý Hollý*), prostredníctvom metaforického synovsko-otcovského pomeru, prípadne prostredníctvom účelovo konštruovaného obrazu Hollého ako veľkého učiteľa a štúrovcov ako jeho (duchovných) žiakov.

V priebehu 20. storočia sa čoraz viac Slovákov dostávalo do kontaktu s uvedeným mikropříbehom, od roku 1935 aj s jeho vizualizovanou verziou (A. Kováčik). Tá sugerovala skôr koordinatívnu štruktúru vzťahu medzi zúčastnenými aktérmi, ktorí vystupujú ako rovnocenní partneri, ako zástupné symboly svojich konfesiónálnych kolektívov.⁴⁶ Spočiatku sa s Kováčikovým zobrazením mohli ľudia stretnúť ako čitatelia v periodickej tlači, neskôr aj v rôznych publikáciách, pričom najmasovejší spôsob distribúcie tohto naratívu zrejme predstavovala a dodnes predstavuje didaktická produkcia (učebnice).

Z tohto hľadiska pokladám za produktívne skúmať napr. školské učebnice dejepisu či slovenčiny, pričom sa treba zamerať na možné interakcie ich textovej a obrazovej stránky. Oprávnené môžeme predpokladať, že ak príslušný autor pracoval s mikronarátívom *Dobrá Voda 1843*, výkladová (textová) časť spravidla konzervovala tradičnú podobu príbehu, ktorej dominoval subordinatívny vzťah, zatiaľ čo Kováčikovo výtvarné stvárnenie, prípadne aj sprievodný komentár k obrázku, podsúvali čitateľom (teda žiakom, študentom) skôr predstavu koordinatívneho vzťahu medzi Hollým a Štúrom.

Je pozoruhodné, že publikácia Františka Hrušovského, ktorá v období slovenského štátu slúžila ako učebnica dejepisu, programovo síce pracovala s motívom konfesiónálnej parity, teda s ideologicky motivovaným princípom rovnocennej účasti predstaviteľov oboch konfesiónálnych táborov na národnotvornom procese, ale v kontexte interpretácie vzniku spisovnej slovenčiny ako predpokladu formovania národnej jednoty autor nevyužil mikronaratív *Dobrá Voda 1843*. Hrušovský v tejto súvislosti píše: „*Prvou podmien-*

46 Daniela Kodajová pripomína, že do symbolickej pozície vodcu národného hnutia bol Štúr posúvaný až od roku 1935, keď Matica slovenská zorganizovala oslavu 120. výročia jeho narodenia. Dovtedy prevládali skôr iné obrazy Štúra (napr. Štúr ako učiteľ mládeže). KODAJOVÁ, Daniela. Oslavy Eudovíta Štúra ako médium formovania historickej pamäti Slovákov. In MACHO, Peter – KODAJOVÁ, Daniela a kol. *Eudovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život, dielo, doba verus historická pamäť*. Bratislava : Historický ústav SAV vo VEDE, vydavateľstve SAV, 2015, s. 198. ISBN 9788022414548.

*kou [...] národného sjednotenia Slovákov bola jednotná spisovná reč, ktorá by odstránila nielen doterajší zmätok, znemožnila všetky spory, ale ktorá by vedela spojiť všetkých Slovákov ako príslušníkov jednotného a samobytného národa. Ešte r. 1843 stretli sa na fare v Hlbokom Ludovít Štúr, Jozef Miloslav Hurban a Michal Miloslav Hodža, vedúce osobnosti slovenského života, kde sa dohodorili, že spisovným jazykom slovenským bude nárečie stredoslovenské [.....]. Na treťom [v skutočnosti štvrtom – P. M.] valnom shromaždení Tatrína roku 1847 v Čachticiach v otázke spisovnej reči dohodli sa katolíci i evanjelici, aby spoločnými silami v obrane i v útoku slúžili spoločnému národnému cieľu.*⁴⁴⁷

• • •

Na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že v ranej fáze národnoemancipačného procesu, v jeho osvietenskej etape, sa tiež objavili historické osobnosti, ktoré potenciálne mohli slúžiť ako sociálne vzory a symboly medzikonfesionalnej spolupráce – katolícky kňaz Anton Bernolák a evanjelický farár Michal Institoris-Mošovský. Na ich vzťah upozornili vo svojom spise z roku 1927 Štefan Krčméry a Eugen Klementis: „*Keď Anton Bernolák roku 1787 vydal svoje prvé dielo, smerujúce k stvoreniu spisovnej slovenčiny, v ňom s úctou spomína Michala Inštitorisa* [poznámka: Mošovský požičiaval zo svojej knižnice Bernolákovi knihy protestantských autorov – P. M.]. *On, katolícky kňaz, kňaza evanjelického. [...] Aký to moment na sklonku 18. storočia! Dobré je zaznamenať takúto vec pri Bernolákovi, o ktorom sa neodôvodnene tvrdieva, že jeho dielo vzniklo z odporu proti evanjelikom, poťažne Kralickej biblii.*“⁴⁴⁸

Spomínaní autori, teda Š. Krčméry a E. Klementis, síce prezentovali priateľský vzťah medzi obidvoma kňazmi ako prekonávanie mentálnych bariér, ale v podstate pri jeho tematizácii a medializácii nemali vytrvalejších nasledovníkov, ktorí by takto formulovaný a štrukturovaný mikropribeh v masovom meradle a systematicky distribuovali medzi obyvateľstvo. To je však iba časť odpovede na otázku, prečo sa vzťah Bernoláka a Institorisa nestal súčasťou traktovaného príbehu národných dejín. Výsledný efekt úsilia autorskej dvojice Š. Krčméry a E. Klementis je v tomto prípade iba poučný príklad z dejín, ktorý však nemá normotvorný charakter ani socializačnú funkciu.

Pod tento výsledok sa opäť podpísalo viacero faktorov, napr.:

1. nezáujem politickej moci (resp. dobových elít a autorít) o takýto mikropribeh a jeho využitie v intenciách národnej ideológie;
2. súkromný a málo transparentný charakter tohto vzťahu;
3. popisnosť na úkor príbehovosti (udalostná zložka – dôležitá pre formovanie kolektívnej identity a pamäti – je tu minimálna);
4. rovnako slabá je emocionálna zložka;

47 HRUŠOVSKÝ, Fr[antišek]. *Slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940, s. 256 (poznámka: v texte citátu podčiarkol P. M.). Podobne narábal autor aj s mikronaratívom *Bratislava 1851* (s. 285, 286). Tejto skutočnosti zodpovedá výber obrázkov: do učebnice nie je zaradené Kováčikovo výtvorné spracovanie návštevy na Dobrej Vode, ale len solitérne portréty Hollého a jednotlivých štúrovcov.

48 KRČMÉRY, Štefan – KLEMENTIS, Eugen. „*Moyseš a Kuzmány*“, *spoločná práca katolíkov a evanjelikov v slovenskej kultúre*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1927, s. 11.

5. tematizácia tohto vzťahu v rámci citovanej publikácie iba v poznámkovom aparáte, z čoho nepriamo vyplýva, že sami autori – teda Š. Krčméry a E. Klemen-tis – celú záležitosť chápali pravdepodobne „iba“ ako podporný argument, nie ako nástroj identitnej praxe.

Ešte dôležitejšia však bola skutočnosť, že v reálnom živote sa v konečnom dôsledku životné ciele oboch spomínaných historických osobností rozchádzali: zatiaľ čo Bernolák sa usiloval o spisovnú slovenčinu, Institoris patril k stúpencom češtiny.⁴⁹

Najdôležitejším faktorom, ktorý sa podpísal pod to, že Bernolák a Institoris sa nestali súčasťou slovenského národného naratívu ako symbolické figúry stelesňujúce prekonávanie konfesionálnych obmedzení, však bola podľa môjho názoru skutočnosť, že berno-lákovčina ako štandardizovaná podoba slovenského jazyka nebola produktom interkon-fesionálneho konsenzu: nevznikla na základe dohody medzi predstaviteľmi katolíckej a evanjelickej inteligencie, preto sa ani nepociťovala potreba dodatočne ju zlegitímniť symbolickými postavami-ikonami vychádzajúcimi z obidvoch konfesionálnych prostre-dí a príbehom z ich života.

V kolektívnej pamäti Slovákov a vo verejnom živote Slovenska fungovali, resp. dodnes fungujú aj ďalšie symboly (symbolické dvojice), ktoré stelesňujú konfeso-nálnu paritu v národne definovanej spoločnosti, medzikonfesionálnu spoluprácu a (nad-konfesionálne chápanú) národnú jednotu. V prvom rade sú to známe sociálne vzory ma-tičnej éry katolícky biskup Štefan Moyses a evanjelický superintendent Karol Kuzmá-ny⁵⁰ či v medzivojnovom období etablované symboly, ktoré boli funkčné predovšetkým v autonomistickom diskurze, Andrej Hlinka a Martin Rázus. Pre tieto párové symboly je však typická skôr emblematickosť a statickosť, dá sa povedať, že im chýba výraznejšia naratívna zložka: nespája sa s nimi emocionálne uchopiteľný príbeh, ktorý je naopak prítomný pri symbolike Štúra/štúrovcov a Hollého.⁵¹ Napriek tomu boli v medzivojno-vom i vojnovom období využívané vo verejnom živote Slovenska, dokonca aj v politike.

Táto tendencia je zjavná napr. pri formovaní politického spojenectva oboch auton-omistických strán a v súvislosti so Zvolenským manifestom, ktorý bol prezentovaný ako katolícko-evanjelické zmierenie. Na manifestačnom zhromaždení Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a Slovenskej národnej strany vo Zvolene 16. októbra 1932 Andrej Hlinka vyhlásil: „*Prišli sme do Štúrovho Zvolena,*⁵² *aby sme si tu slávnostne sľúbili, že sa roz-oštvat' nedáme, že odo dneška budeme kráčať ruka v ruke, že nebude medzi nami v národ-nom boji náboženských rozdielov a že pôjdeme svorne napred [...].*“⁵³ Súčasný publicista,

49 Podrobnejšiu charakteristiku M. Institorisa-Mošovského pozri v publikácii KOWALSKÁ, Eva. *Evanje-lické a. v. spoločenstvo v 18. storočí. Hlavné problémy jeho vývoja a fungovania v spoločnosti*. Bratislava : VEDA, 2001, s.156. ISBN 8022407046.

50 Podrobnejšie pozri MÉSÁROŠ, Július. Kuzmányovská tradícia. In MÉSÁROŠ, Július. *Zložené hľadanie pravdy o slovenských dejinách. Výber štúdií, odborných polemík a článkov z polstoročnej výskumnej a publikačnej činnosti*. Bratislava : VEDA, 2004, s. 288-301. ISBN 8022408085.

51 Emocionálne nasýtené mikropříbehy sa pochopiteľne spájajú s Rázusom a Hlinkom ako so samostatnými symbolmi fungujúcimi v priestore príslušnej konfesionálnej a národnej identifikácie.

52 Odkaz na historickú udalosť – zvolenie L. Štúra za poslanca uhorského snemu v tomto meste (1847).

53 KANDRA, Ľudovít. Andrej Hlinka a evanjelici. In KIRSCHBAUM, Jozef – FUGA, František (eds.). *Andrej Hlinka v slove a obraze*. Zborník článkov a fotografií, ktorý na uctenie Hlinkovej pamiatky do tlače začal zbierať Ján Mešťančík. Toronto; Ružomberok : Zahraničná Matica slovenská, 1991, s. 77.

ktorý opisuje vzťahy medzi Hlinkom a slovenskými protestantmi značne idealizujúcim spôsobom, v tomto kontexte dodatočne prízvukuje: „*Hlinka a Rázus vytvorili vtedy vo Zvolene zákon slovenského života: vytrvať spoluprácou ruka v ruke, bez náboženského rozdielu v národnom boji, po príklade Štúra a Hollého, Moyses a Kuzmányho.*“⁵⁴

Otázku, či sa v autonomistickom tábore programovo a systematicky pracovalo aj s mikronarátívom *Dobrá Voda 1843*, môže zodpovedať len podrobnejší výskum. V každom prípade však uvedené citáty signalizujú, že dobové autority si uvedomovali význam personálnych symbolov ako sociálnych vzorov a v kontexte svojich politických či ideologických koncepcií im prisudzovali úlohu legitimizačných nástrojov. V plnej miere to platilo aj pre vedúcich činiteľov Matice slovenskej, ktorí však preferovali skôr symbolickú dvojicu Moyses – Kuzmány. Mikronarátív *Dobrá Voda 1843* si všímala nielen odborná verejnosť, ale aj publicistika a umelecká sféra, jeho symbolický význam si začali postupne uvedomovať bežní občania. Na ilustráciu možno uviesť dva konkrétne príklady z obdobia slovenského štátu.

• • •

V prvom rade upozorňujem na špecifický prameň, scenár literárno-dramatického pásmo *Kroky slovenských dejín*. Bratislavský rozhlas odvysielal tento program 12. marca 1940, teda dva dni pred prvým výročím vzniku slovenského štátu. Scenár napísal Ladislav G. Faguľa, pásmo režíroval Emil Rusko, ktorý si zahral aj úlohu Ľudovíta Štúra. Scenár zachytáva historický vývoj Slovenska vo veľkom časovom oblúku, takpovediac od Pribinu až po slovenský štát. Celé pásmo je poňaté ako rozhovor otca so synom, ktorý svojho potomka oboznamuje s historickým vývojom slovenského národa, sprostredkuje mu národný príbeh. Autor do scenára zakomponoval viaceré historické udalosti, resp. mikronarátívy o tých udalostiach a osobnostiach, ktoré pokladal za kľúčové (napr. o spolupráci Moyses a Kuzmányho počas matičnej éry, o prvej svetovej vojne a vzniku Československej republiky, o pohrebe Andreja Hlinku a vzniku slovenského štátu atď.).

V rámci stáročného historického vývoja prisúdil Faguľa kontaktom štúrovcov a Jána Hollého významnú úlohu: „[...] a keď prešlo 900 rokov od stratenia slovenského štátu a samostatnosti [t. j. Veľkej Moravy – P. M.], stalo sa, že národ oživil náhle v starcovi kňazovi a básnikovi Hollom, ktorý bol katolík a v mladom bratislavskom štúrovovi a jeho priateľoch, ktorí boli zasa evanjelici. Títo boli jediným majákom slovenským pred sto rokmi“.⁵⁵

Autor scenára sa evidentne inšpiroval Hurbanovou verziou mikronarátívu *Dobrá Voda 1843*, ktorá bola pôvodne publikovaná v rámci Štúrovho životopisu v 80. rokoch 19. storočia.⁵⁶

54 KANDRA, ref. 53, s. 78.

55 Archív Slovenského rozhlasu Bratislava. Písomné dokumenty – FAGUĽA, Ladislav G. *Kroky slovenských dejín*. Scenár, kópia strojopisného textu (1940), s. 2.

56 Nasvedčuje tomu nielen samotný spôsob argumentácie Hollého a Štúra ako literárnych postáv, ale aj niektoré vetné formulácie scenára (napr. použitie dvojitého záporu v jednej zo Štúrových otázok, na ktorý som poukázal už vyššie – v rámci pokusu o analýzu rétorickej stratégie J. M. Hurbana ako pamätníka a priameho účastníka návštevy na Dobrej Vode).

V rámci dialógu medzi Hollým a Štúrom sú však identifikovateľné aj niektoré výroky alebo citáty zo Štúrových spisov či novinových článkov, ktoré nie sú v Hurbanovom texte priamo pri opise návštevy na Dobrej Vode pochopiteľne zaznamenané. Uvedenú skutočnosť samozrejme nemožno autorovi scenára zazlievať, nepísal faktografickú historickú prácu, ale opus, ktorý svojou podstatou stojí na rozhraní dokumentárneho a umeleckého spracovania.

Keď Štúr presviedča Hollého, že základom spisovného jazyka môže byť jedine stredoslovenské nárečie, lebo „*ono bolo v hlbine Tatier najviac chránené pred cudzími vplyvmi*“, Hollý argumentuje, že (na rozdiel od západnej slovenčiny, t. j. bernolákovčiny) toto nárečie nie je vedecky spracované a systematizované v gramatike.⁵⁷ Napokon však akceptuje stredoslovenčinu ako základ pre kodifikáciu, pričom mu scenárista priamo vkladá do úst mierne pozmenenú vetu, prevzatú zo spomínaného Hurbanovho textu: Hollý dáva Štúrovi za pravdu, pretože údajne „*aj tie národné piesne najkrajšie majú v tej hornoslovenskej reči*“. L. G. Faguľa však záverečný Hollého súhlas s novou podobou spisovného jazyka formuluje jednoznačne, teda tu sa odkláňa od predlohy (t. j. od Hurbanovho textu), čo bolo zrejme motivované nielen dialógovou formou tohto literárneho útvaru, ale pravdepodobne aj mimoliterárnymi cieľmi (národnoideologické dôvody, výchova k vlastenectvu). Na Štúrovu otázku adresovanú Hollému (Štúr: „*Teda nenamietate nič proti nášmu podnikaniu?*“) básnik v scenári zaujíma otvorené a jednoznačne pozitívne stanovisko (Hollý: „*Naopak, som veľmi rád, že ukážete národu cestu, po ktorej bude môcť kráčať ku svojmu rozkvetu.*“) a štúrovcom dáva svoje požehnanie (Hollý: „*Pán Boh vám v tom pomáha!*“),⁵⁸ ktoré v súlade s Hurbanovou interpretáciou čitateľ/poslucháč nemôže vnímať inak, než ako národný akt.

Nevieme a zrejme sa ani nikdy nedozvieme, ako presne dialóg medzi Hollým a Štúrom v skutočnosti prebiehal, aké myšlienky a argumenty z jednej i druhej strany odznali, no je pravdepodobné, že aspoň niektoré boli podobné tým, ktoré L. G. Faguľa vložil do úst svojim postavám/hercom. Prírodzene, s výnimkou jednoznačného súhlasu Jána Hollého ohľadne kodifikácie stredoslovenčiny.

Hoci sa dnešná vedecká komunita k tomuto kľúčovému prvku Hurbanovej narácie vyjadruje kriticky a konštatuje, že Hollý nijaký jednoznačný súhlas s novou slovenčinou nevyšloval, treba si uvedomiť, že uprostred roka 1940 takéto odborné názory ešte neboli artikulované, a teda vo verejnom diskurze ani nerezonovali. Naopak, autor scenára a v podstate aj režisér akceptovali skutočnosť, že Hurbanov životopis L. Štúra sa výrazným spôsobom podpísal pod formovanie národného historického kánonu a údajný súhlas Hollého so štúrovskou koncepciou zrejme chápali ako historický fakt. Nemali dôvod spochybňovať ho, skôr naopak, z národnoideologických dôvodov im vyslovene vyhovoval: tvoril predsa pointu ich literarizovaného, a či skôr dramtizovaného príbehu, ktorému prisudzovali nielen zábavný charakter, ale aj socializačné a edukačné ciele.

Z uvedeného hľadiska je možné spoločné umelecko-dokumentárne dielo L. G. Faguľu a E. Ruska zaradiť medzi tie ohnivká pomyselnej reťaze rôznych odborných,

57 Ladislav G. Faguľa používa slovo *nárečie* v našom dnešnom význame, teda ako *dialekt*, hoci Štúr vo svojich prácach termínom *nárečie* označoval spravidla slovenčinu, slovenský jazyk (pozri napr. aj názov jeho spisu *Nárečja slovenskua alebo potreba pisaňa v tomto nárečí*).

58 FAGUĽA, ref. 55, s. 3, 4.

publicistických či umeleckých produktov, ktoré širokej verejnosti sprostredkovali mikronaratív *Dobrá Voda 1843* v intenciách Hurbanovho výkladu.

Hoci sprievodný komentár k tomuto mikropříbehu v rámci Faguľovho scenára až príliš nápadne zdôrazňuje veľký vekový rozdiel medzi Hollým a Štúrom/štúrovcami (starec verzus mladí študenti), čím do istej miery podsúva predstavu subordinatívneho vzťahu medzi týmito symbolickými postavami, samotný dej, ktorý sa sústreďuje na moment stretnutia na Dobrej Vode, je utváraný a štrukturovaný takým spôsobom, že v konečnom dôsledku sugeruje obraz koordinatívneho vzťahu.

S výnimkou zdvorilostných fráz je rozhovor medzi Štúrom a Hollým v literárno-dramatickom pásmo koncipovaný ako racionálna výmena názorov. Štúr sa síce správa voči Hollému s mimoriadnou úctou, ale inak je jeho vystupovanie sebavedomé: nehovorí v mene malej skupiny bratislavskej študentskej mládeže, ale v mene celého Slovenska (Štúr: „*Prišli sme sa popýtať po zdraví nášho drahého majstra a ubezpečiť ho láskou, ktorú k nemu chová celé Slovensko*“). Zaujímavé je, že Hollého oslovuje slovom *majster*, čo je opäť výpožička z Hurbanovho textu (Hurban: „*Vtedy sme i my spoločný výlet podnikli k majstrovi poétovej slovenských Hollému na Dobrú Vodu [...]*“). Bez ohľadu na skutočnosť, či autor scenára poznal napr. zdravicu bratislavských študentov adresovanú Hollému v júni 1843, v ktorom básnika oslovovali ako *Otca Slovákov*, použil neautentické oslovenie, ktoré u Hurbana nachádzame takmer až o štyridsať rokov neskôr po návšteve na Dobrej Vode. Scenáristovi však poslúžilo na to, aby obidvom postavám prisúdil v kontexte národného hnutia rovnaký status, priblížil ich navzájom ako rovnocenné symboly: veď svojím spôsobom obaja vládli slovom, obaja boli majstri slova – Hollý ako básnik, Štúr ako jazykovedec/kodifikátor. Navyše, celá slovná výmena sa až na malé a nepodstatné výnimky (napr. pozvanie na spoločný obed vyslovené domácim pánom, farárom Lackovičom), odohráva medzi Štúrom a Hollým (Hurban a Hodža sú v tejto dramatinizácii úplne ticho, neprehovoria ani slovo). Stratégia scenára teda jednoznačne smeruje k tomu, aby sa Štúr a Hollý stali nielen dominantnými postavami/osobnosťami mikronarátivu sprostredkovaného týmto literárno-dramatickým pásmom, ale aby sa dostali aj do jednej roviny ako rovnocenné symboly, medzi ktorými je možné reflektovať koordinatívny vzťah. Posolstvo takto štrukturovaného príbehu spočíva nielen v tlmočení myšlienky, že na kreovaní spisovnej slovenčiny, teda základného atribútu národnej identity sa podieľali rovnakou mierou príslušníci evanjelickej a katolíckej inteligencie. Keďže Hollý a Štúr tu fungujú ako zástupné figúry, symbolizujúce katolícku a luteránsku zložku slovenskej spoločnosti, poslucháči mohli mikronaratív *Dobrá Voda 1843* v jeho rozhlasovej verzii chápať aj ako odkaz „našich“ predkov, inšpirujúci k hľadaniu interkonfesionálneho konsenzu v aktuálnom verejnom a politickom živote slovenského štátu.

Koordinatívna, či naopak subordinatívna štruktúra mikropříbehu *Dobrá Voda 1843* mohla prispieť ku generovaniu dvoch odlišných, politicky využiteľných variantov posolstva (zrod spisovnej slovenčiny na pozadí konsenzu rovnocenných subjektov alebo na pozadí akceptovania priority a dominance jedného zo zúčastnených subjektov). Niektoré indicie naznačujú, že súčasníci si tieto dve rôzne verzie posolstva a ich aktuálny politicko-ideologický význam uvedomovali. Otázkou, či bolo konkrétne kreovanie uvedeného príbehu motivované záujmami a cieľmi vládnej garnitúry alebo rodiacej sa

opozície, nechávam zatiaľ otvorenú.⁵⁹ Napokon, symbolika tohto mikronarativu nestála v stredobode záujmu vtedajších ideológov a propagandistov, súboj sa zvädzal skôr o nie symboly – Milana Rastislava Štefánika a Andreja Hlinku.

Druhý prípad, ktorý tu uvádzam, však potvrdzuje načrtnutú hypotézu: názor príslušného jedinca, formulovaný v podobe listu adresovaného redakcii mesačníka *Služba*, tlačového orgánu Štúrovej evanjelickej spoločnosti, môžeme interpretovať – a redakcia ho tak aj chápala – ako „hlas ľudu“, ktorý volá po aplikácii posolstva mikronarativu *Dobrá Voda 1843* v aktuálnom verejnopolitickom živote Slovenska. Pisateľ listu toto posolstvo vnímal ako odkaz „našich“ veľkých predkov z minulosti, ako recept, návod na reálne konanie v prítomnosti. Fakt, že redakcia ho publikovala v roku 1940 hneď v prvom čísle *Služby*, nás oprávňuje predpokladať, že dopisovateľ reagoval na situáciu a atmosféru v spoločnosti z predchádzajúceho roka (1939).⁶⁰

Tú ovplyvňovali dve závažné skutočnosti: predseda Štúrovej evanjelickej spoločnosti biskup Samuel Štefan Osuský vystúpil spolu s generálnym biskupom Pavlom Vladimírom Čobrdom v máji 1939 v rámci Štefánikových osláv na Bradle, organizovaných Zväzom evanjelickej mládeže. Vyzneli ako masový a spontánny nesúhlas s politikou národnej pamäti, ktorú presadzoval Ľudácky režim. Následne sa na organizátorov pripravujúcich slávnostné odhalenie Štúrovho pomníka v Modre snažil vyvíjať nátlak z pozície predsedu vlády Jozef Tiso, ktorý chcel zabrániť nielen tomu, aby súčasťou osláv bola posviacka novej budovy evanjelického sirotinca, ale aj tomu, aby pri Štúrovom pomníku oficiálne prehovoril S. Š. Osuský. Nakoniec však vládne kruhy odhalenie modranského pomníka zakázali.⁶¹

Zhodou okolností teda v tom istom roku, v ktorom rozhlas odvysielal literárno-dramatické pásmo *Kroky slovenských dejín*, mesačník *Služba* priniesol na svojich stránkach aj kratučký príspevok, v podstate list písaný rukou roľníka z obce Podbranč neďaleko Senice.

Pisateľ listu Pavel Kadlečík, reagujúci na udalosti z roku 1939, opisoval svoje dojmy, ktoré získal pri návšteve miestnej cirkevnej školy: „*Nedávno vošiel som do ev[anjelickej] školy. Čo moju pozornosť upútalo, boli obrazy staršieho i novšieho vydania. A medzi obrazmi zazrel som jeden, nad ktorým som sa hlboko zamyslel. Bol to obraz znázorňujúci návštevu troch slovenských výtečníkov v rokoch meru ôsmych, Štúra, Hodžu a Hurbana, u štvrtého veľkého národovca nášho, Jána Hollého na Dobrej Vode. Pri pohľade na tento obraz zaletela moja myseľ do dávnej minulosti, keď slovenský národ trpel v urputnej porobe tuhej maďarizácie, keď prichádzaly roky najväčšieho temna, keď iskierka nádeje na lepšie časy veľmi slabo blkotala! Títo traja mužovia, v dejinách slov. ev. cirkvi i národa zlatými literami zapísaní, idú ku katolíckemu kňazovi Hollému. Hodža*

59 Z tohto hľadiska by bolo zaujímavé analyzovať a porovnať napr. oficiálnu a neoficiálnu festiválnu kultúru spojenú so 100. výročím spisovnej slovenčiny roku 1943 (prípadne aj so 120. výročím Memoranda slovenského národa /1941/). V tejto súvislosti opätovne upozorňujem na rozhodnutie vedenia Štúrovej evanjelickej spoločnosti neparticipovať na vládnych oslavách storočnice slovenčiny, ale zorganizovať vlastné podujatie, na ktorom odznela prednáška Daniela Rapanta.

60 Podrobnejšie pozri v publikácii MACHO, Peter. *Milan Rastislav Štefánik v hlavách a v srdciach. Fenomén národného hrdinu v historickej pamäti*. Bratislava : Historický stav SAV, 2011, s. 114 a nasl. ISBN 9788089396139.

61 MACHO, ref. 60, s. 125-126, 158-160.

*putuje z ďalekého Mikuláša, Hurban z Hlbokého a Štúr z Prešporka, neľutujúc ani času, ani námahy. Idú sa radiť bez rozdielu vierovyznania, ako pomôcť ubiedenému národu.*⁶²

Pavel Kadlečík sa pýta, ako je možné, že v čase najväčšieho národného útlaku katolícko-evanjelická spolupráca fungovala, zatiaľ čo v dnešnej dobe, v čase slobody (t. j. po vzniku slovenského štátu), tomu tak nie je. Zdôrazňuje, že dokonca ani Štúrovo známe a často využívané heslo „*Nazpäť cesta nemožná, napred sa ísť musí*“ nekorešponduje s aktuálnym stavom spoločnosti: „*v tolerancii oboch našich konfesii [ho] použiť veru nemôžeme, lebo v tom ideme nazpäť.*“

Na druhej strane apeluje na dobové elity, aby si vzali poučenie z minulosti: „*Návšteva u Jána Hollého nech je poučením pre tých, ktorí nechcú pochopiť ducha času a nechcú spoluprácu v národe. Tu treba však nápravy s hora. Keď tá príjde, pospolitý ľud sa tomu ľahko prispôbi. Komu sa toto sblíženie podarí uskutočniť, priloží tehu k výstavbe slobodného Slovenska a prispeje k vývoju slovenského národa v každom smere. Dosť už bolo nedorozumenia. Nech svitne konečne deň radostného života. Návšteva u Jána Hollého nech je nám preto vzorom!*“⁶³

Citovaný list sprevádzala vysvetľujúca poznámka redakcie: „*Riadky tieto sme dostali od chudobného, jednoduchého (6 obecných tried) roľníka z Podbranče. Uverejňujeme ich ako povzbudivý príklad a dôkaz vyspelosti nášho ev[anjelického] slovenského pospolitého človeka k veciam národným.*“⁶⁴

Je vysoko pravdepodobné, že obraz, o ktorom sa pisateľ listu zmieňoval, predstavoval Kováčikovo výtvarné spracovanie z roku 1935; nie je však jasné, či mal na mysli klasický zarámovaný obraz tvoriaci výzdobu školských priestorov alebo skôr špeciálnu učebnú pomôcku.

Tento list obsahuje viaceré nepresnosti a omyly, pričom je evidentné, že P. Kadlečík mal silne idealizovanú a schematickú predstavu o návšteve na Dobrej Vode. Čitateľom *Služby* však predostrel takú verziu mikronaratívnu *Dobrá Voda 1843*, ktorá vykazovala koordinatívnu štruktúru (v jeho podaní sa všetci štyria – Štúr, Hurban, Hodža a Hollý – spolu stretli a radili o národných záležitostiach ako rovnocenní partneri). Je otáznne, či svoje pocity, dojmy a poznatky mohol získať len na základe jednorazového prezretia spomínaného obrazu. Domnievam sa, že základnú predstavu o spomínanej návšteve nosil dlhodobo vo svojej hlave a náhodné „stretnutie“ s obrazom v priestoroch cirkevnej školy fungovalo iba ako spúšťač, katalyzátor, ktorý aktivoval staršie vrstvy jeho individuálnej pamäti.

O Kadlečíkovi sme redakciou informovaní, že bol jednoduchý roľník, ktorý vychodil iba šesť tried ľudovej školy, pričom iné životopisné údaje nemáme k dispozícii: nepoznáme ani jeho vek, takže nevieme, kedy školskú dochádzku absolvoval a či ho mohla ovplyvniť práve školská lektúra z čias prvej republiky. Iba hypoteticky sa dá predpokladať, aké faktory nacionalistickej indoktrinácie mohli v prípade jeho osoby spolupôbiť na proces osvojenia si konkrétnych obrazov a príbehov národných dejín. Do úvahy prichádzajú symbolické reprezentácie šírené prostredníctvom tlače, spolkov, festivitej

62 KADLEČÍK, Pavel. Obraz. In *Služba*, 1940, roč. 4, č. 1, s. 26-27.

63 KADLEČÍK, ref. 62, s. 27.

64 KADLEČÍK, ref. 62, s. 27.

kultúry. Zvlášť upozorňujem na skutočnosť, že v tej časti západného Slovenska, z ktorej pochádzal aj autor listu, rozvíjal svoju činnosť napr. Národný spolok slovenský a jeho lokálne odbory. Súčasťou ich symbolickej agendy bol aj Ján Hollý a štúrovci.

• • •

(Mikro)naratív o návšteve troch štúrovcov u Jána Hollého na Dobrej Vode v júli 1843 sa stal jedným z kľúčových prvkov slovenského národného naratívu. Príbeh o tom, ako sa predstavitelia protestantskej komunity stretli s najvýznamnejším básnikom svojej doby, ktorý reprezentoval katolícku inteligenciu, obsahoval motív vzniku spisovnej slovenčiny ako základného atribútu národnej identity na pozadí konsenzu medzi katolíckou a luteránskou zložkou spoločnosti. V 40. rokoch 19. storočia plnil tento mikronaratív legitimitizačnú funkciu, symbolicky posväcoval Štúrovu jazykovú a národnú koncepciu. V jeho rámci bol podľa Hurbanovej interpretácie dôležitý najmä obraz Jána Hollého a jeho symbolických aktov, ústretových voči štúrovcom (údajný súhlas s kodifikáciou stredoslovenčiny a požehnanie národnokultúrnym aktivitám Štúra, Hurbana a Hodžu). Hoci kritická odborná verejnosť sponchybňuje Hurbanov výklad a zdôrazňuje, že Hollý nesúhlasil so zavedením nového spisovného jazyka, mikronaratív o spomínanej návšteve fungoval a funguje v kolektívnej pamäti Slovákov naďalej. V priebehu 20. storočia začal plniť nové funkcie, najmä edukačnú a socializačnú. V podstate prispieval k šíreniu sociálnej predstavy o slovenskom národe ako dvojkonfesionálnom spoločenstve a sprostredkoval poslanstvo, podľa ktorého je fenomén *národného* výsledným produktom interkonfesionálneho konsenzu. V súčasnosti, v druhom decénií 21. storočia, je v dôsledku sekularizačných trendov tento organizačný prvok sociálnej imaginácie oslabený, no v 19. a 20. storočí predstavoval dôležitú súčasť verejného života. Otázku, či bol mikronaratív o návšteve na Dobrej Vode programovo a systematicky využívaný konkrétnymi stranícko-politickými subjektami, by mal zodpovedať podrobnejší výskum. Predbežne je možné vysloviť hypotézu, že časť politických a kultúrnych elit si už v medzivojnovom období symboliku stretnutia Štúra a Hollého osvojila a využívala ju na legitimitizačné a propagandistické účely, na nacionalistickú mobilizáciu, teda podobne ako sa narábalo s ďalšími párovými symbolmi (napr. Moyses – Kuzmány, Rázus – Hlinka). V 20. storočí sa spomínaný mikronaratív šírila medzi obyvateľstvo aj modernejšími médiami (rozhlas, televízia), vizuálne vnímanie príbehu však odštartoval už Andrej Kováčik prostredníctvom svojej olejomalby z roku 1935. Tak ako Hurbanov text (životopis L. Štúra) inštitucionalizoval kolektívnu pamäť o Štúrovi i o návšteve štúrovcov na Dobrej Vode, tak neskôr, v priebehu 20. storočia, podobným spôsobom fungoval aj Kováčikov obraz, šírený v početných kópiách či zmenšených verziách na stránkach tlače, v knihách či školských učebniciach.

* Štúdia vznikla na základe výskumu realizovaného v rámci projektu VEGA 2/0139/13 *Historická pamäť a dejiny Slovenska – procesy inštrumentalizácie a manipulácie v 19. a 20. storočí*, ktorý sa riešil v Historickom ústave SAV v rokoch 2013 – 2016.

BESUCH DER ANHÄNGER ŠTÚRS BEI JÁN HOLLÝ IN DOBRÁ VODA.
HISTORISCHES (MIKRO)NARRATIV IM KONTEXT DER FORMUNG
DES KOLLEKTIVGEDÄCHTNISSES UND DER IDENTITÄT DER SLOWAKEN

PETER MACHO

Die Studie untersucht das historische Mikronarrativ darüber, wie sich die drei Anhänger Štúrs, die Repräsentanten der Protestanten-Kommunität, mit J. Hollý, dem bedeutendsten Dichter seiner Zeit der die katholische Intelligenz repräsentierte, getroffen haben. Sie beinhaltet das Motiv des Entstehens der Schriftsprache als des Grundattributes der slowakischen Nationalidentität auf dem Hintergrund des Konsensus zwischen der katholischen und lutherischen Komponente der Gesellschaft. In den 40. Jahren des 19. Jahrhunderts erfüllte dieses Mikronarrativ die Funktion der Legitimation, es heiligte symbolisch die Sprach- und Nationalkonzeption von Ľudovít Štúr. Im Laufe des 20. Jahrhunderts begann es eine neue Funktionen zu erfüllen, vor allem die Edukations- und Sozialisierungsfunktion. Im Wesentlichen trug es zur Verbreitung der sozialen Vorstellung über die slowakische Nation als einer zweikonfessionellen Gesellschaft bei. Ein Teil der politischen und kulturellen Elite hat sich bereits in der Zwischenkriegszeit die Symbolik der Begegnung von Štúr und Hollý angeeignet und nutzte sie für Legitimierungs- und Propagationszwecke, für die nationalistische Mobilisation. Im 20. Jahrhundert hat sich das erwähnte Mikronarrativ unter die Gesellschaft auch dank modernerer Medien verbreitet (Rundfunk, Fernsehen). Die visuelle Wahrnehmung und die Massenperzeption startete jedoch bereits im Jahr 1935 der akademische Maler Andrej Kováčik mit seinen Ölgemälden, welche es in reproduzierter und verkleinerter Form auch in die Lehrbücher schafften.

Mgr. Peter Macho, PhD.
Historický ústav SAV
P. O. BOX 198, 814 99 Bratislava, Klemensova 19
e-mail: peter.macho64@gmail.com

VÝVOJ V ČESKOSLOVENSKU V PRVEJ POLOVICI ROKA 1968
NA STRÁNKACH PUBLIKOVANÝCH FRANCÚZSKYCH
DIPLOMATICKÝCH DOKUMENTOV V KORELÁCII S VÝVINOM
ČESKOSLOVENSKO-FRANCÚZSKYCH VZŤAHOV OD VZNIKU ČSR
DO PRELOMU ROKOV 1967/1968

PAVOL PETRUF

PETRUF, Pavol. Developments in Czechoslovakia in the first half of 1968 on the pages of published French diplomatic documents against the background of the development of Czechoslovak – French relations from the origin of Czechoslovakia to the beginning of 1968. *Historický časopis*, 2017, 65, 2, pp. 265-293, Bratislava. The study is materially based mainly on the published French diplomatic documents relating to the first half of 1968¹, when the renewal process known as the Czechoslovak Spring was developing in the Czechoslovak Socialist Republic. The first part of the study briefly mentions the main features of Czechoslovak – French relations from the origin of the Czechoslovak Republic in autumn 1918 to the beginning of the renewal process in January 1968. The brief recapitulation of the key events in Czechoslovak – French relations in this period is intended to give the reader a better understanding of the generally restrained attitude of Paris to Prague during the first six months of 1968. In brief, it is possible to say that French government circles looked with sympathy at the developing reform process in Czechoslovakia, but it was not in the centre of their attention. Paris was considering mainly the global framework of international development, in which the reduction of tension between East and West had one of the key roles. Since Moscow played a key part in this process, neglect of its interests appeared to be counter-productive. This largely decided the cautious attitude to developments in Czechoslovakia in the first half of 1968.

Key words: Czechoslovakia and France. Political relations. Bonds of alliance 1918 – 1967. France and the “Czechoslovak Spring” in the first half of 1968.

Predtým než pristúpime k analýze postoja francúzskych diplomatických a politických kruhov k vývoju v Československu od začiatku januára 1968 do konca júna uvedeného roku, t. j. v období, keď sa obrodný proces v Československej socialistickej republike symbolizovaný slovami „československá jar“ rozvíjal bez akútnej hrozby vojenského zásahu zvonka, bude užitočné pripomenúť si v skratke hlavné znaky československo-francúzskych vzťahov od vzniku ČSR roku 1918 do začiatku obrodného procesu roku 1968. To nám umožní porozumieť, prečo Paríž zaujal k vývoju v ČSSR v prvej polovici roku 1968 vcelku zdržanlivý postoj. Je síce nepopierateľnou skutočnosťou, že niektorí pracovníci francúzskej zahraničnej služby sa – ako uvidíme – zaoberali myšlienkou, či „de-

1 Documents diplomatiques français, 1968, Tome 1 (1er janvier – 29 juin). (Ďalej DDF, 1968, I.). Bruxelles : P.I.E. Peter Lang, 2009. ISBN 9789052015378.

sovietizácia“ prebiehajúca podľa nich v ČSSR od prelomu rokov 1967/1968 nevyústi do „desatelizácie“ Československa, ktorá Prahu otvorí nové možnosti na poli zahraničnej politiky, avšak na takýto zvrat vo vývoji Československej socialistickej republiky boli – ako sa zakrátko ukázalo – potrebné ešte viac než dve desaťročia.

Je známe, že Francúzsko bolo najvýznamnejšou zahraničnopolitickou oporou pre predstaviteľov českého a slovenského exilu, ktorí v čase prvej svetovej vojny viedli v zahraničí boj za národné oslobodenie Čechov a Slovákov, ktorého zavŕšením sa mal stať samostatný československý štát. Francúzska vláda 28. júna 1918 – t. j. ešte v čase vojny – uznala Československú národnú radu, ktorá sídlila v Paríži, za najvyšší orgán českého a slovenského zahraničného odboja a budúcu vládu spojeneckého Československa,² a udržiavala s ňou tesné politické i vojenské kontakty. Keď na začiatku roka 1924 dospeli rokovania o uzavretí francúzsko-československej spojeneckej a priateľskej zmluvy do záverečnej fázy, zborník *Zahraniční politika*, úradný orgán československého ministerstva zahraničných vecí, preto oprávnene citoval slová ministra zahraničných vecí Edvarda Beneša, že „*Sporných záujmov medzi oboma štátmi niet. Citovo i tradíciou oba národy sú si veľmi blízke... nijaký veľký spojenec nepodporoval Československo tak význačne – tak vo vojne, ako v posledných piatich rokoch – ako Francúzsko vo všetkých našich vojnových i povelových politických ťažkostiach. Konštatujem tým len fakty.*“³

Podpísaniu uvedenej spojeneckej a priateľskej zmluvy predchádzala vzájomná vojenská spolupráca realizovaná formou pomoci, ktorú Francúzsko poskytovalo novému štátu na základe Zmluvy o francúzskych vojenských osobách pridelených československej armáde, ktorú minister zahraničných vecí Edvard Beneš a ministerský predseda a minister vojny Georges Clemenceau podpísali v Paríži 10. 1. 1919.⁴ Na uvedený dokument nadviazala Zmluva o vyslaní francúzskej vojenskej misie do Čiech, ktorú 20. 1. 1919 podpísali vyššie uvedení politickí činitelia. Necelý týždeň po podpísaní vyššie uvedenej zmluvy (26. 1. 1919) bola v Paríži podpísaná Dohoda medzi francúzskou a československou vládou o právomociach francúzskej vojenskej misie v Československej republike. Dohoda sa týkala spolupráce francúzskej vojenskej misie s československým ministrom národnej obrany a jej signatármi boli opäť G. Clemenceau a E. Beneš.⁵

V nadväznosti na uvedené i niektoré ďalšie dohody sa v poradí prvý šéf francúzskej vojenskej misie v ČSR gen. Maurice Pellé⁶ stal v priebehu februára 1919 fakticky kľú-

2 BŘACH, Radko. Spojenecká smlouva mezi Československem s Francií z 25. ledna 1924 a garanční smlouva čs.-francouzská z 16. října 1925. In *Historie a vojenství*, 1994, roč. 43, č. 6, s. 4. ISSN 0018-2583.

3 Exposé ministra zahraničí Dr. Beneša v Zahraničnom výbore poslaneckej snemovne dňa 6. februára 1924. In *Zahraniční politika*. Sborník pro studium mezinárodních otázek politických, právních, hospodářských a sociálních. Praha, 1924, s. 269. (V nadpise uvedeného Exposé je omylom uvedený dátum 6. 2. 1922).

4 Text uvedenej zmluvy pozri In *Mission militaire française auprès de la République Tchécoslovaque 1919 – 1939*. Edition documentaire. Série I: 1919 – 1925. Volume I: Contrats, accords, statuts. Francouzská vojenská mise v Československu 1919 – 1925. Svazek I.: Smlouvy, dohody, statuty. Praha: Service historique de l'armée de Terre Vincennes, Historický ústav Armády ČR, 1999, dok. 1, s. 65-71. K tejto zmluve bol 27. 3. 1919 podpísaný dodatok (dok. 7, s. 85) a 7. 5. 1919 bola v zmluve urobená určitá „oprava“ (dok. 10, s. 89). Uvedené čísla strán sa vzťahujú k českému prekladu citovanej edície dokumentov.

5 Ref. 4, dok. 3, s. 79-80.

6 Generál Maurice Pellé (18. 4. 1863 – 16. 3. 1924) bol v poradí prvým náčelníkom francúzskej vojenskej misie v ČSR, v rokoch 1919 – 1921 bol i hlavným veliteľom československej armády a náčelníkom jej

čovou osobnosťou československej brannej moci a samotná misia „čoskoro nadobudla taký význam, že zďaleka presiahla svoj pôvodný len vojenský rámeč“⁷, ale táto skutočnosť nevedla – napriek vytrvalému úsiliu a jasne signalizovanému záujmu francúzskej strany – k uzavretiu vojenského spojenectva oboch štátov. Príčinu neochoty Prahy uzavrieť s Francúzskom vojenské spojenectvo vo forme dvojstrannej zmluvy videl v poradí druhý šéf Francúzskej vojenskej misie v ČSR gen. Eugène Mittelhauser⁸ v úsilí Prahy nepohnevať si Berlín – v sotva zrodenom československom štáte žila vyše trojmiliónová nemecká menšina – a neurobiť nijaký krok, ktorý by mohol skomplikovať vzťah medzi novým štátom a v ňom žijúcim nemeckým obyvateľstvom. V marci 1921 preto Beneš na Mittelhauserovu sondáž, či je ČSR pripravená podpísať s Francúzskom vojenskú konvenciu podobnú tej, ktorú Paríž a Varšava podpísali vo februári 1921, odpovedal záporne s tým, že rozdelenie politických síl v ČSR to nateraz neumožňuje, a keďže navyše „výnimočné postavenie francúzskej [vojenskej] misie v ČSR je dostatočnou zárukou [bezpečnosti ČSR], možno s podpísaním vojenskej konvencie počkať“⁹.

Po roku – v marci 1922 –, keď vzťah medzi vojnovým víťazom Francúzskom a vo vojne porazeným Nemeckom charakterizovali viaceré vážne kontradiktórne postoje, sa gen. Mittelhauser v rozhovore s Benešom vrátil k otázke československo-francúzskej vojenskej zmluvy. Beneš mu ale dal najavo, „že nadišla chvíľa, keď je potrebné myslieť“ na podpísanie politickej zmluvy Československa s Francúzskom, ktorú by obidva štáty mohli podpísať koncom septembra 1922 s tým, že následne by mohli „spoločne“ pripravovať vojenskú konvenciu.¹⁰ Mittelhauser v domnienke, že otázka vojenskej konvencie s ČSR, na ktorej Parížu mimoriadne záležalo, je na dobrej ceste a je len otázkou času, kedy sa uzavrie, súhlasil s prednostným podpísaním československo-francúzskej politickej zmluvy s tým, že sa stane dôležitým krokom na ceste k podpísaniu československo-francúzskej vojenskej dohody. Tá však nikdy podpísaná nebola a príslušné parížske inštalácie mohli túto skutočnosť sotva nechať bez povšimnutia.

Prečo Beneš odsúval podpísanie československo-francúzskej vojenskej konvencie, ktorej sa Paríž viditeľne domáhal? Nerobil tak preto, že by si nebol uvedomoval šírku a naliehavosť bezpečnostných problémov a rizík, ktorým nevyhnutne musel čeliť novovytvorený štátny útvar, akým bolo Československo. V otázke vonkajšieho zabezpečenia republiky chcel však postupovať svojim spôsobom „metodicky“ a podľa gen. Mittelhausera eliminovať predovšetkým nebezpečenstvo zo strany Maďarska, na čo slúžili vojenské dohody ČSR v rámci Malej dohody. Čiastočný úspech dosiahol Beneš aj vo vzťahu k Poľsku, s ktorým Československo podpísalo v novembri 1921 arbitrážnu do-

Hlavného štábu.

- 7 MARÈS, Antoine. Francousko-československé vzťahy v oblasti vojenství 1918 – 1924 z pohľadu Paríže. In *Český časopis historický*, 1999, roč. 97, č. 1, s. 57. ISSN 0862-6111.
- 8 Generál Eugène Mittelhauser (7. 8. 1873 – 19. 12. 1949) bol v poradí druhým náčelníkom Francúzskej vojenskej misie v ČSR a v rokoch 1921 – 1925 i náčelníkom Hlavného štábu československej armády.
- 9 PETRUF, Pavol. Niekoľko poznámok na margo (nerealizovanej) francúzsko-československej vojenskej zmluvy po skončení prvej svetovej vojny. In MICHÁLEK, Slavomír a kol. *Slovensko v labyrinte moderných európskych dejín. Pocta historikovi Milanovi Zemkovi*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, s. 604. ISBN 9788089396283.
- 10 Ref. 9, s. 605.

hodu, ktorá však nebola ratifikovaná a československo-poľský spor o územie Javoriny ostal nevyriešený. Beneš tak urobil určité kroky signalizujúce úsilie Prahy stabilizovať medzinárodné postavenie ČSR. Podľa gen. Mittelhaussera však podcenil závažnosť nemeckého problému jednak tým, že vo vzťahu k Berlínu dávala Praha prednosť okamžitým záujmom pred dlhodobou potrebou, a jednak tým, že mala sklon ponechávať „na Dohode, aby sa starala, ako zabrániť znovuzrozeniu nemeckého militarizmu“, a pritom sa zároveň uspokojovať predstavou, že pražské kruhy pracujú v uvedenom smere už tým, že súbežnou politickou prácou napomáhajú rozkladu reakčných síl v Európe.¹¹ Tento postoj Prahy oživoval v generálovi pretrvávajúce pochybnosti o hodnote Československa ako presvedčeného spojenca „Západu“ a „Francúzska obzvlášť“. V tajnej nóte odoslanej maršalovi F. Fochovi¹² 11. 3. 1922 v tejto súvislosti o. i. uviedol, že za určitých okolností – keby sa Československá republika ocitla v dôsledku chybnjej politiky víťazných západných mocností v kritickjej situácii, v ktorej by musela vojensky čeliť súbežnému ohrozeniu zo strany Maďarska, Nemecka i Ruska, neváhala by „vyviazať sa zo západných povinností a solidarizovala by sa s Ruskom“, pretože „ľudia v Prahe sú predovšetkým Slovania a české sympatie pre Západ, pre Francúzsko zvlášť, sú vysvetliteľné súčasnou slabosťou veľkej ruskej ríše a hlavne stáročným antagonizmom, ktorý oddeľuje slovanský svet od pangermanizmu. No keby sme nešťastným sledom politických omylov dospeli ku zmiereniu Slovanov s Germánmi, s československou podporou v boji proti rusko-nemeckej koalícii by sa už nedalo počítať“.¹³ V trocha inom kontexte sa Mittelhausser k tomuto námetu vrátil a uviedol: „Čecho-Slováci sú v hĺbke srdca Slovania a nikdy sa nevzdajú nádeje na obnovu Ruska; práve tak dúfajú, že sa stanú spojnicou medzi západnými národmi a obnoveným Ruskom“.¹⁴ Táto generálova predtucha stojí za povšimnutie, lebo po Stalingrade a Kursku sa i v dôsledku aktivít československého exilu v Londýne začala konkretizovať.

Prejdime teraz k otázke Benešom preferovanej československo-francúzskej politickej zmluvy. Táto zmluva bola svojim názvom¹⁵ i obsahom zmluvou politickou a jej signatári ju podpísali tesne po tom, čo sa ukázalo, že uzavretie vojenskej dohody medzi nimi je z viacerých dôvodov neaktuálne. Táto politická zmluva vychádzala zo zásady, že národné a politické záujmy Československa a Francúzska boli totožné tak v rokoch prvej svetovej vojny, ako i po jej skončení. Ako uviedol zborník *Zahraniční politika*, zmluva bola „dôsledkom faktu, že Francúzsko ostáva ako celok ozajstným zástancom nového stredoeurópskeho poriadku a našej [československej] samostatnosti, a že svojou politikou, svojimi záujmami a celým svojím ideovým založením zostáva najdôslednejším nepriateľom tých európskych politických prúdov a síl, ktoré môžu ohrozovať aj naše zá-

11 *Francouzská vojenská mise v Československu 1919–1939*. Serie 1: 1919–1925. Svazek 2, B: 1921–1925. Běžné zprávy. Praha : Vojenský historický ústav, 2005, dok. 8, s. 116. ISBN 8072782606.

12 Maršal Ferdinand Foch (2. 10. 1851 – 20. 3. 1929) bol jednou z najvýznamnejších vojenských osobností prvej svetovej vojny a dôležitú úlohu hral i na mierovej konferencii v Paríži po skončení vojnového konfliktu.

13 Ref. 9, s. 606.

14 Ref. 11, dok. 14, s. 136. (Tajná správa gen. Mittelhaussera maršalovi Fochovi zo 17. 11. 1923).

15 *Zmluva o spojeníctve a priateľstve medzi Francúzskom a Československom* bola podpísaná v Paríži 25. januára 1924.

ujmy, našu nezávislosť a štátnu samostatnosť a proti ktorým naša politika musí smerovať z prirodzeného pudu sebazáchovy“.¹⁶ Československo-francúzska spojenecká a priateľská zmluva bola náhradou za chýbajúcu vojenskú dohodu medzi oboma krajinami, ktorú – ako vieme – si predovšetkým želali francúzske vojenské i politické kruhy. Beneš si prial zmluvu koncipovanú tak, aby tlmočila „*zásady politickej filozofie obidvoch demokracií*“, a stala sa tak vskutku „*zmluvou o večnom priateľstve medzi obidvoma národmi*“, ktorú by museli rešpektovať i budúce vlády zmluvných strán.¹⁷ Zmluva sa nerodila ľahko, pretože zatiaľ čo Francúzi vrátane maršala Focha si želali, aby sa stala dokumentom, ktorý by striktnie formulovaným textom politicky a vojensky pevne spojil Francúzsko, Poľsko a Československo, Beneš sledoval podpísaním zmluvy prinajmenšom sčasti iné ciele.¹⁸ Francúzskym vojenským i politickým kruhom to samozrejme neušlo a časť z nich ju preto od samého začiatku pokladala len za „*platonické*“ gesto.¹⁹

Bolo takéto nie príliš lichotivé označenie československo-francúzskej spojeneckej a priateľskej zmluvy adekvátne? Ak pripustíme, že Francúzov mrzela absencia československo-francúzskej vojenskej konvencie, a ak uznáme, že označenie československo-francúzskej spojeneckej zmluvy prívlastkom „*platonická*“ nebolo len momentálnym úsudkom prominentného francúzskeho právnika a znalca medzinárodnej politiky, ale názorom, s ktorým sa nie bezvýznamná časť francúzskych politických a vojenských kruhov stotožňovala, potom musíme pripustiť, že časť francúzskej politickej scény nesympatizovala s postupom Prahy. Vo vtedajšej medzinárodnej situácii to však z viacerých relevantných dôvodov nebolo také znateľné, no keď sa päť rokov po legálnom príchode Hitlera k moci 30. januára 1933 situácia v Európe postupne vyostrovala, Francúzsko svoju niekdajšiu (a pretrvávajúcu) nespokojnosť s absenciou vojenského spojenectva s Československom dalo Prahe jasne najavo slovami, ktoré vtedajší šéf francúzskej diplomacie Georges Bonnet²⁰ povedal československému vyslancovi v Paríži Štefanovi Osuskému²¹ v júli 1938: „*Československá vláda musí jasne poznať naše stanovisko: Francúzsko sa kvôli Sudetám nepustí do vojny. Pravda, na verejnosti potvrdíme našu solidaritu, ako si to praje československá vláda, ale toto potvrdenie solidarity jej má umožniť dospieť k pokojnému vyriešeniu [otázky sudetských Nemcov]. Československá vláda sa v nijakom prípade nesmie domnievať, že ak vypukne vojna, budeme na jej strane.*“²²

Po vstupe francúzskych a belgických vojsk do Porúria v januári 1923 Paríž márne naliehal na uzavretie vojenskej konvencie s ČSR. O 15 či 16 rokov neskôr sa karta obrá-

16 PETRUF, Pavol. Niekoľko poznámok na okraj československo-francúzskej spojeneckej a priateľskej zmluvy. In DUCHOŇOVÁ, Diana – RÁBIK, Vladimír (eds.). *Prudenti domine nobis honorandae... K životnému jubileu profesorky Márie Kohútovej*. Trnava : Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave; Bratislava : Historický ústav SAV, 2015, s. 479. ISBN 9788374906906.

17 Ref. 16, s. 488. Text zmluvy pozri In Ref. 16, s. 493-495.

18 Podrobnejšie o tom svedčí najmä s. 491 cit. štúdie (Ref. 16).

19 Podrobnejšie pozri s. 492 cit. štúdie (Ref. 16).

20 Georges Bonnet (22. 7. 1889 – 18. 6. 1973) zastával funkciu ministra zahraničných vecí od apríla 1938 do septembra 1939.

21 Štefan Osuský (31. 3. 1889 – 27. 9. 1973) bol československým vyslancom vo Francúzsku od 6. 1. 1921 do začiatku 40. rokov minulého storočia.

22 MILZA, Pierre. *Les relations internationales de 1918 à 1939*. Paris : Armand Colin, 1995, s. 163. ISBN 2200215916.

tila a Beneš v kritickej situácii spôsobenej Mníchovom 5. októbra 1938 „v záujme štátu“ abdikoval z funkcie prezidenta, rozhlasovým prejavom sa rozlúčil s „československým ľudom“²³ a 22. októbra odišiel do exilu. Vo Francúzsku však na rozdiel od prvej svetovej vojny pobudol len krátko, lebo situácia v tejto krajine mu robila starosti. Nebolo to Francúzsko z roku 1914, bola to krajina „ranená rozkladom Mníchova“, jej rany naďalej hnisali atď.²⁴ A tak sa trvalým sídlom Beneša i jeho exilovej garnitúry stalo Anglicko, ktoré sa zo situácie po rozpútaní druhej svetovej vojny podľa Beneša „vykresávalo“ oveľa lepšie než Francúzsko.

Na tomto mieste si musíme pripomenúť svojím spôsobom prorocké slová, ktoré svojho času – v novembri 1923 – vyriekol generál Mittelhauser: „*Čečo-Slováci sú v hĺbke srdca Slovania a nikdy sa nevzdajú nádeje na obnovu Ruska; práve tak dúfajú, že sa stanú spojnicou medzi západnými národmi a obnoveným Ruskom.*“ Áno Beneš sa po odchode z republiky usadil v Londýne, ale vývin na frontoch, skúsenosti z exilu a azda i túžba urobiť z povojnového Československa ozajstnú spojnicu – a či *most* – medzi Západom a Východom ho v decembri 1943 viedli k ceste do Moskvy, ktorá sa s odstupom času a s prihliadnutím k téme tejto štúdie ukázala byť svojím spôsobom osudová. Beneš v Moskve vystupoval tak, aby urobil čo najlepší dojem na kremľských vodcov a predovšetkým na Josifa V. Stalina²⁵ a Vjačeslava M. Molotova.²⁶ Obrazne povedané, obidvaja by boli mohli bezvýhradne potvrdiť niekdajšiu „prognózu“ gen. Mittelhaussera. V rozhovore so sovietskym ľudovým komisárom zahraničných vecí Molotovom, ktorý sa konal v pracovni menovaného 14. decembra 1943 o štvrtej popoludní, Beneš hneď úvodom napr. povedal, že „*chce, aby od tejto chvíle politiky oboch štátov boli koordinované*“, a preto si želá „*poznať stanovisko sovietskej vlády, tak aby mohla čsl. vláda a naši diplomatickí zástupcovia dostať presné pokyny, ako v zásadných veciach hovoriť a postupovať, vždy v súhlase s predstaviteľmi vlády sovietskej. Uisťuje našou lojálnou spoluprácou i postupom pri všetkých našich rokovaniach, ktoré v budúcnosti prídu*“.²⁷ Dve desaťročia po vyššie citovaných Mittelhausserových slovách sa ukázalo, že francúzsky generál mal v mnohom pravdu...

Desať dní pred citovaným Benešovým rozhovorom s Molotovom sa iný vysoký francúzsky dôstojník (a politik) – generál Charles de Gaulle²⁸ –, vedúca osobnosť francúzskeho odboja, ktorého centrom v tom čase už nebol Londýn, ale Alžír, vyjadril – bez

23 Text Benešovo rozhlasového prejavu In BENEŠ, Edvard. *Paměti. Od Mníchova k nové válce a k novému vítězství*. Praha : Orbis, 1948, s. 433-437.

24 PETRUŤ, Pavol. *Politické vzťahy medzi Francúzskom a Československom a Francúzskom a Slovenskom (1939 – 1948). Výber z dokumentov*. Martin : Matica slovenská, 2003, s. 13. ISBN 8070906979.

25 Josif/Iosif/ Vissarionovič Stalin (18. 12. 1878 – 5. 3. 1953) zastával v čase Benešovej návštevy Moskvy v decembri 1943 viaceré najvyššie štátne a stranické funkcie – bol generálnym tajomníkom ÚV KSSZ, predsedom Rady ľudových komisárov ZSSR, predsedom Štátneho výboru obrany atď.

26 Vjačeslav Michajlovič Molotov (9. 3. 1890 – 8. 11. 1986) bol v čase Benešovej návštevy Moskvy ľudovým komisárom (ministrom) zahraničných vecí ZSSR.

27 O Benešovej ceste do Moskvy a jeho rozhovoroch s vedúcimi sovietskymi predstaviteľmi, ale aj s vodcami československého komunistického exilu v sovietskej metropole pozri MASTNÝ, Vojtěch. Benešovy rozhovory se Stalinem a Molotovem. In *Svědectví*, 1974, č. 47, s. 467-498.

28 Generál Charles de Gaulle (22. 11. 1890 – 9. 11. 1970) bol v čase Benešovej návštevy Moskvy vedúcou osobnosťou francúzskeho odboja.

toho, aby bol oboznámený s obsahom Benešových rozhovorov s vedúcimi sovietskymi činiteľmi –, že sa teší na návštevu prezidenta Beneša, ktorého politiku voči Rusku plne chápe tým väčšmi, „že i my Francúzi si prajeme mať najlepšie styky a priateľské vzťahy s Ruskom... Francúzska politika sa musí opierať o Rusko a spolupracovať tesne s Československou republikou, resp. musí sa opierať o eventúálnu federáciu, ktorá bude na východe zriadená, lebo nemožno predvídať, čo bude s Anglickom, t. j. akú politiku v budúcnosti povedie. Výhliadky po tejto stránke nie sú pekné, lebo všetko, čo Veľká Británia činí a podniká, nasvedčuje, že nechce, aby Nemecko bolo dôkladne porazené a potrestané... Spojené štáty európskym pomerom nerozumejú... Veľká Británia je iba čiastočne európskou mocnosťou... bolo by teda po vojne Francúzsko v Európe samé proti Nemecku, keby sa nespojilo s Ruskom“.²⁹

Po návrate z Moskvy sa Beneš stretol 2. januára 1944 s de Gaulleom v Alžíri. Generál stretnutie vyličil nasledovne: „Beneš ma informoval, čoho sa jeho rozhovory v Moskve týkali... Potom mi vysvetlil svoju politiku: ‚Pozrite sa na mapu. Rusi sa blížia ku Karpatom a západné štáty dosiaľ nie sú pripravené na vylodenie vo Francúzsku. Moju krajinu teda oslobodí Červená armáda. Aby som v nej mohol nastoliť svoju vládu, musím sa dohodnúť so Stalinom. To som práve urobil, a to za podmienok, ktoré nespochybujú nezávislosť Československa, pretože – ako sme sa dohodli – nebude sa ruské velenie v ničom pliesť do našich politických záležitostí... aliancia s Ruskom je pre nás kategorickým imperatívom.“³⁰ Na de Gaulleovu námietku, „že by Západ mohol byť protiváhou“, reagoval Beneš skepticky: „[Franklin D.] Roosevelt³¹ ... sa chce dohodnúť so Stalinom... [Winston S.] Churchill³² sa o nás stará len málo... Je pravda, že ste tu ešte Vy, tvorca pevného a silného Francúzska, ktoré je nevyhnutné pre európsku rovnováhu. Keby nebolo Vás, pre slobodu Európy by už neostávala nijaká nádej... Ťažko [však] povedať, čo bude zajtra.“³³

Pokiaľ ide o československo-francúzske vzťahy, „zajtra“ – t. j. – prísne vzato – po parlamentných voľbách v Československu v máji 1946, v ktorých zvíťazila Komunistická strana Československa, začala Praha urýchlene podnikáť kroky na uzavretie novej spojeneckej zmluvy s Francúzskom. Francúzsky veľvyslanec v Prahe Maurice Dejean³⁴ Paríž v polovici júla informoval, že pri príležitosti francúzskeho štátneho sviatku vedúce politické osobnosti ČSR i československá tlač dávala jasne najavo záujem o uzavretie spojeneckej zmluvy medzi Československom a Francúzskom³⁵. Francúzsky minister

29 Ref. 24, s. 69.

30 DE GAULLE, Charles. *Válečné paměti 1940/1944*. Praha : Naše vojsko, 1989, s. 443-444.

31 Franklin Delano Roosevelt (30. 1. 1882 – 12. 4. 1945) bol v rokoch 1933 – 1945 prezidentom USA.

32 Winston S. Churchill (30. 11. 1874 – 24. 1. 1965) zastával v rokoch 1940 – 1945 a 1951 – 1955 úrad britského premiéra.

33 DE GAULLE, ref. 30, s. 444.

34 Maurice Dejean (30. 9. 1899 – 14. 1. 1982) bol v čase Benešovej návštevy Moskvy vyslancom de Gaulleovej odbojovej exilovej vlády pri československej exilovej vláde v Londýne. V druhej polovici štyridsiatych rokov (1945 – 1950) bol francúzskym veľvyslancom v ČSR.

35 PETRUF, Pavol. *Príprava povojnovej spojeneckej zmluvy medzi Československom a Francúzskom*. In PETRUF, Pavol (zost.). *Stredná a juhovýchodná Európa – sondy do vývoja v štyridsiatych rokoch*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1992, s. 93.

zahraničných vecí Georges Bidault³⁶ pokladal však za potrebné Dejeana upozorniť, že k podobným návrhom Prahy je „v *súčasných podmienkach*“, keď ešte nedošlo k celkovej stabilizácii pomerov v Európe, potrebné pristupovať „*veľmi rezervovane*“.³⁷ Úvahy o eventuálnom podpísaní československo-francúzskej spojeneckej zmluvy potom síce pokračovali až do leta 1947, ale boli v podstatnej miere ovplyvnené tajnou nótou, ktorú v júli 1946 vypracoval Odbor východnej Európy francúzskeho ministerstva zahraničných vecí a v ktorej sa o. i. uvádzalo: „... *aké výhody by [v súčasných podmienkach] Francúzsku priniesla [spojenecká] zmluva s Československom? ... ak by Praha hodlala klásť [za pomoci spojenectva s Francúzskom] odpor Moskve, zväzky... s ČSR by nám mohli byť len na ťarchu. Boli by to opäť železné okovy, ktoré by sme vládili na nohách...*“³⁸ A tak možno túto úvodnú časť štúdie zakončiť konštatovaním, že československo-francúzske zmluvné spojenectvo v období medzi dvoma svetovými vojnami sa buď vôbec nereali-zovalo (vojenská konvencia), alebo nenaplnilo (československo-francúzska spojenecká a priateľská zmluva z 25. januára 1924 a československo-francúzska garančná zmluva zo 16. októbra 1925), a istý (krátky) čas diskutovaná aliancia medzi Francúzskom a Československom po druhej svetovej vojne sa vôbec nerealizovala.

Bolo tomu tak – stručne povedané – preto, lebo v prvých povojnových rokoch, v období prechodu od vojny k mieru, pokladala časť vedúcich francúzskych politických kruhov spojenectvo s Československom za prílišné bremeno. Na sklonku 40. rokov v zmenených mocenských pomeroch v Európe a vo svete sa zmluvné spojenectvo medzi Prahou a Parížom stalo čírou utópiou. Francúzsko sa 4. apríla 1949 stalo jedným zo zakladajúcich členov NATO³⁹ a Československo tvorilo v tom istom čase už „pevnú súčasť“ formujúceho sa sovietskeho bloku. Francúzsko už pred založením Organizácie Severoatlantickej zmluvy prijalo Marshallov plán,⁴⁰ ktorý sa začal realizovať na jar 1948 a stal sa východiskom povojnovej hospodárskej rekonštrukcie i spolupráce západoeurópskych krajín, Československo Marshallov plán na príkaz Moskvy odmietlo. Stalin v plnej miere využil príležitosť, ktorú sovietskemu vedeniu ponúkol počas svojej návštevy v Moskve v decembri 1943 Beneš, keď – ako už bolo uvedené – prejavil želanie „*poznať stanovisko sovietskej vlády, tak aby mohla čs. vláda a naši diplomatickí zástupcovia dostať presné pokyny, ako v zásadných veciach hovoriť a postupovať, vždy v súhlase s predstaviteľmi vlády sovietskej*“. Marshallov plán bol „zásadnou vecou“, a tak Stalin v rozhovore s predsedom československej vlády K. Gottwaldom,⁴¹ ministrom zahraničných vecí J. Masarykom⁴² a ďalšími členmi československej delegácie, ktorá pricesto-

36 Georges Bidault (5. 10. 1899 – 27. 1. 1983) zastával rozličné vládne funkcie, v rokoch 1944 – 1948 bol dvakrát ministrom zahraničných vecí.

37 Ref. 35, s. 94.

38 Ref. 35, s. 95.

39 Základné fakty o rokovaníach o vzniku NATO pozri In PETRUF, Pavol. *Vznik Severoatlantickej aliancie*. Banská Bystrica : Metodicko-pedagogické centrum, 2004, 56 s. ISBN 8080414696.

40 Základné informácie o vzniku Marshallova plánu pozri In PETRUF, Pavol. *Marshallov plán*. Bratislava : Slovak Academic Press pre Historický ústav SAV, 1993, 192 s. ISBN 808566514X.

41 Klement Gottwald (23. 11. 1896 – 14. 3. 1953) bol od 2. 7. 1946 do 15. 6. 1948 predsedom československej vlády, od 14. 6. 1948 do 15. 3. 1953 prezidentom Československej republiky. Roky 2. svetovej vojny prežil v ZSSR, kam emigroval krátko po Mnichovskej dohode (v novembri 1938).

42 Jan Masaryk (18. 9. 1886 – 10. 3. 1948) navštívil Moskvu vo funkcii ministra zahraničných vecí ČSR,

vala na návštevu do Moskvy, dal 9. júla 1947 „presný pokyn“, aby sa československí zástupcovia nezúčastnili rokovaní o Marshallovom pláne v Paríži.

Príkaz bol splnený, a tak sa zjavne i pričinením toho cesty Československa a Francúzska na konci 40. rokov minulého storočia naddlho rozišli. Jedným z najočividnejších prejavov tohto rozchodu bolo zatváranie francúzskych (a práve tak i britských a amerických) kultúrnych a informačných inštitúcií v Prahe a v Bratislave. Tieto inštitúcie sa v súlade so želaním vládnej moci diskreditovať ich prácu a aktivity začali pokladať za ohniská „podvratnej činnosti“ zameranej proti pofebruárovému režimu. V súvislosti so „špionážnou aférou“, ktorú vykonštruovali orgány štátnej bezpečnosti, bol 14. apríla 1951 zatvorený Francúzsky generálny konzulát v Bratislave. Jeho činnosť sledovali bezpečnostné orgány už od polovice r. 1949, pričom osobitnú pozornosť venovali francúzskemu generálnemu konzulovi v Bratislave ě. M. Manac’hovi.⁴³ Francúzsky konzulát v metropole Slovenska bol obvinený jednak zo špionážnej činnosti a jednak z napomáhania ilegálnych prechodov československých občanov za hranice i z iných protištátnych aktivít.⁴⁴ Súdny proces s pracovníkmi francúzskeho generálneho konzulátu na Slovensku sa konal na sklonku druhej júnovej dekády 1951 v Bratislave. Krátko po ukončení činnosti francúzskeho generálneho konzulátu v Bratislave bol zatvorený Inštitút Ernesta Denisa v Prahe a ustanovizeň Maison de France (Francúzsky dom), pričom z ČSR boli vypovedaní viacerí francúzski diplomati.⁴⁵ Vzťahy medzi Prahou a Parížom sa tak od začiatku 50. rokov ocitli takmer na bode mrazu, čoho dôkazom je aj to, že jediným francúzskym ministrom, ktorý v uvedenom desaťročí zavítal na (niekoľkohodinovú) návštevu Prahy, bol minister zahraničných vecí Christian Pineau,⁴⁶ ktorý sa 25. mája 1956 zastavil v Prahe na spiatočnej ceste z Moskvy. Noviny *Rudé právo* uverejnili správu o jeho pobyte v Prahe na prvej strane, pričom uviedli, že hoci „osobný styk francúzskeho ministra zahraničných vecí s československými oficiálnymi osobnosťami bol krátky, možno napriek tomu očakávať, že srdečnosť stretnutia a jeho priateľské ovzdušie vykoná kladný vplyv na ďalší rozvoj francúzsko-československých vzťahov“.⁴⁷ Táto optimistická predpoveď sa však v dôsledku viacerých udalostí⁴⁸ naplňala len pomaly. Česko-

ktorú zastával od 21. 7. 1940 do 10. 3. 1948.

43 Étienne Manoël Manac’h (3. 2. 1910 – 14. 2. 1992) bol francúzsky diplomat a spisovateľ. Z ČSR bol vyhostený r. 1951. Po procese s Jozefom Tisom zaslal francúzskemu veľvyslancovi v Prahe Mauriceovi Dejeanovi vyše 80-stránkový materiál s názvom *Le Procès du Dr. Joseph Tiso dans ses rapports avec l’histoire de l’Etat slovaque et la reconstruction de la nouvelle Tchécoslovaquie* (Proces s Dr. Jozefom Tisom vo vzťahu s dejinami Slovenského štátu a obnovením nového Československa).

44 ŠTEFANSKÝ, Michal. *Studená vojna. Slovensko 1946 – 1954*. Bratislava : Vojenský historický ústav, 2008, s. 110. ISBN 9788096937554.

45 Podrobnejšie o tom: ŠTEFANSKÝ, ref. 44, s. 110-111.

46 Christian Pineau (14. 10. 1904 – 5. 4. 1995) zastával post ministra zahraničných vecí od 1. 2. 1956 do 14. 5. 1958.

47 *Rudé právo*, 26. 5. 1956. Pri citáciách z denníka *Rudé právo*, prípadne pri iných zmienkách o uvedených novinách boli využité materiály z Digitálneho archívu časopisů ÚČL AV ČR, v. v. i. (<http://archiv.ucl.cas.cz/>. [cit. 2017-05-22]).

48 Francúzsky historik Antoine Marès uvádza, že dôležitú úlohu pri rozvíjaní vzťahov medzi Československom a Francúzskom hralo rozvíjanie vzťahov medzi Parížom a Moskvou, ale aj ukončenie vojny v Alžírsku či vyriešenie aféry spojenej so zadržaním a prehliadkou československej nákladnej lode Lidí-

slovensko ostávalo mimo zorného uhla francúzskej politiky a francúzsky veľvyslanec v Prahe Jean-Paul Garnier⁴⁹ bol na začiatku 60. rokov presvedčený, že „Československo... nemá vlastnú zahraničnú politiku a obmedzuje sa na presné vykonávanie sovietskych smerníc“, čiže fakticky robilo to, o čo Moskvu žiadal – možno v naivnom presvedčení, že kremelští vodcovia na to časom pozabudnú – v decembri 1943 Beneš. Garnier preto Parížu radil „*aspoň udržať čo najaktívnejšie hospodárske a kultúrne styky a vyhnúť sa pokiaľ možno prílišnému zhoršovaniu stykov politických*“.⁵⁰ Tento trend sa vcelku darilo udržať, pretože od leta 1964 sa československo-francúzske vzťahy začali postupne zlepšovať.⁵¹ Jasným svedectvom toho bola napr. návšteva „frankofilsky“ orientovaného ministra školstva ČSSR Čestmíra Císařa v Paríži v marci 1965. Císař pokladal Francúzsko „*za kľúčové pre európsku kultúru a civilizáciu*“, za krajinu „*povolanú hrať i v tieni oboch supervelmocí pozitívnu úlohu pre prekonávanie blokovej rivality a narovnávanie vzťahov Západu s Východom*“.⁵² Signálom rastúceho porozumenia medzi Prahou a Parížom bola i návšteva francúzskeho ministra zahraničných vecí Couve de Murvillea⁵³ v Prahe a v Bratislave dňoch 26. – 28. júla 1966. Dňa 26. júla v popoludňajších hodinách sa v Černínskom paláci v Prahe začali rozhovory medzi Couve de Murvilleom a československým ministrom zahraničných vecí Václavom Davidom⁵⁴. Ministri hovorili o dovtedajšom vývoji československo-francúzskeho vzťahov vo všetkých oblastiach, pričom konštatovali, že v priebehu posledných rokov došlo k ich priaznivému rozvoju a zhodli sa na tom, že obe strany ho budú naďalej podporovať. Dospeli k záveru, že trvalé prehlbovanie rovnoprávných a vzájomne prospešných vzťahov súčasne prispieva k upevneniu bezpečnosti v Európe i mieru vo svete. Účinným predpokladom toho mal byť ďalší rozvoj vzájomných kontaktov v politickej oblasti a vytváranie možností pre zintenzívnenie obchodnej výmeny a hospodárskej spolupráce.⁵⁵ Dňa 27. júla prijal francúzskeho ministra zahraničia prezident Antonín Novotný⁵⁶ i predseda československej vlády Jozef Lenárt.⁵⁷ Popoludní o 15. hod. odcestoval Couve de Murville na návštevu Bratislavy, odkiaľ v nasledujúci deň pokračoval v ceste do Budapešti. Na tlačovej konferencii, ktorá sa konala v stredu 27. júla, Couve de Murville pripomenul, že ide o prvú návštevu ministra zahraničných vecí Francúzska od roku 1934, keď Československo navštívil francúz-

ce prepravujúcej zbrane pre alžírsky Front národného oslobodenia. MARÈS, Antoine. „Naším hlavným cieľom zůstává uvolnění napětí“. Francie – Československo 1961 – 1968. In *Soudobé dějiny*, roč. V, 4/98, s. 475. ISSN 1210-7050.

- 49 Jean-Paul Garnier (1904 – 1973) bol francúzskym veľvyslancom v ČSR od apríla 1959 do marca 1961.
 50 Ref. 48, s. 473.
 51 Ref. 48, s. 475 a n.
 52 CÍSAŘ, Čestmír. *Člověk a politik. Kniha vzpomínek a úvah*. Praha : ETC Publishing, 1998, s. 339. ISBN 808600659X. Č. Císař navštívil Francúzsko na pozvanie francúzskeho ministra školstva Christiana Foucheta.
 53 Maurice Couve de Murville (24. 1. 1907 – 24. 12. 1999) zastával viaceré významné vládne funkcie.
 54 Václav David (23. 10. 1910 – 5. 1. 1996) bol ministrom zahraničných vecí Československa od 31. 3. 1953 do 8. 4. 1968.
 55 Francouzský ministr zahraničí Couve de Murville v Praze. In *Rudé právo*, 26. 7. 1966, s. 1.
 56 Antonín Novotný (10. 12. 1904 – 28. 1. 1975) bol v rokoch 1953 – 1968 prvým tajomníkom ÚV KSČ a od 19. 11. 1957 do 22. 3. 1968 československým prezidentom.
 57 Jozef Lenárt (3. 4. 1923 – 11. 2. 2004) bol československým premiérom v rokoch 1963 – 1968.

sky minister zahraničných vecí Louis Barthou.⁵⁸ Couve de Murville uviedol, že medzi Francúzskom a Československom sa obnovujú vzájomné vzťahy na normálnej základni, a že hlavným účelom jeho návštevy „*bolo jasne dokázať, že väzby medzi Československom a Francúzskom sú zas normálne, to znamená dôveryhodné a priateľské*“.⁵⁹ V priebehu procesu zlepšovania francúzsko-československých vzťahov sa po viac než dvadsiatich rokoch opätovne objavila i myšlienka podpísať vzájomnú zmluvu o priateľstve, ale francúzska strana reagovala rezervovane: „*Pokiaľ Vás [mienený je francúzsky veľvyslanec v Prahe Roger Lalouette⁶⁰] vaši partneri [v Československu] znovu oslovia vo veci eventuálnej zmluvy o priateľstve a spolupráci, reagujte s rezervou. V súčasnej situácii možno totiž z mnohých dôvodov tento návrh realizovať len obťažne*“.⁶¹ I keď pozadie týchto „mnohých dôvodov“ ostáva sčasti nejasné, vzťahy medzi Parížom a Prahou v roku 1967 opätovne ochladli⁶², avšak nie do takej miery, aby to zabránilo návšteve predsedu československej vlády J. Lenárta v Paríži v októbri 1967 a jeho stretnutiu s vrcholnými predstaviteľmi štátu vrátane generála de Gaullea.⁶³ Na stránkach československej tlače – konkrétne denníka *Rudé právo* – sa „ochladienie“ vzťahov medzi Parížom a Prahou neprejavilo. Uvedený denník pomerne obsírne komentoval Lenártovu návštevu Francúzska, ktorá trvala od pondelka 23. októbra do štvrtka 26. októbra. Čitatelia novín *Rudé právo*, ktoré vychádzali vo vysokom náklade, si mohli v uvedený štvrtok napr. prečítať: „*Po dvojdnovom pobyte v Normandii strávenom väčšinou prehliadkami závodov, vrátil sa v stredu vo večerných hodinách predseda československej vlády J. Lenárt do francúzskeho hlavného mesta. Po príchode do Paríža usporiadal na jeho počesť slávnostnú večeru ministerský predseda Pompidou*“.⁶⁴ Večera sa konala v paláci ministerstva zahraničných vecí na Quai d'Orsay a predsedovia oboch vlád predniesli krátke prípitky... J. Lenárt vo svojom prípitku o. i. povedal: „*Zložitá medzinárodná situácia v povojnových rokoch nepriaznivo ovplyvnila vývoj vzájomných vzťahov. Rád konštatujem, že v posledných rokoch dochádza k oživeniu našich stykov. Užitočné kontakty máme v oblasti politickej a dobrá spolupráca sa rozvíja na úseku kultúry, vedy a techniky... dobré predpoklady na rozšírenie vzájomnej spolupráce sú v oblasti obchodnej a hospodárskej... Som preto rád, že pri našom rokovaní sa prejavili zhodné či blízke názory v celom rade dôležitých medzinárodných problémov, hlavne pokiaľ ide o udržanie mieru v Európe a vo svete, ako aj v otázke mierového spolunažívania štátov s rozdielnym spoločenským zriadením*...“⁶⁵ Francúzsky premiér vo svojom prípitku poukázal na sympatie, ktoré francúzsky ľud prechováva voči československému ľudu: „*Vo Francúzsku a v Čes-*

58 Louis Barthou (25. 8. 1862 – 9. 10. 1934) bol ministrom zahraničných vecí od 23. 10. 1917 do 16. novembra 1917, a od 9. 2. 1934 do 9. 10. 1934.

59 *Rudé právo*, 28. 7. 1966, s. 1.

60 Roger Lalouette (8. 9. 1904 – 17. 5. 1980) bol francúzskym veľvyslancom v ČSSR od júla 1964 do novembra 1969.

61 Ref. 48, s. 478.

62 Por.: ref. 48, s. 478.

63 Ref. 48, s. 479.

64 Georges Pompidou (5. 7. 1911 – 2. 4. 1974) zastával v čase Lenártovej návštevy Francúzska funkciu ministerského predsedu, neskôr (od 20. júna 1969 do 2. apríla 1974) bol francúzskym prezidentom.

65 *Rudé právo*, 26. 10. 1967, s. 7.

koslovensku sú rozdielne režimy a môžeme mať rozličné názory na určité otázky. Nemáme však protikladné záujmy. Je tu predovšetkým veľké pranie zblížiť sa konkrétne v oblasti stykov, výmen, spolupráce. Zdá sa nám, že francúzsko-československé priateľstvo, zrodené pred päťdesiatimi rokmi v nadšení zo zmien a upevnené v útrapách vojny, predstavuje jednu z nádejí nášho kontinentu“⁶⁶ – uviedol vo svojom prípitku G. Pompidou. Na stretnutí Lenárta s gen. de Gaulleom vo štvrtok 26. októbra krátko popoludní odzneli aj tieto slová francúzskeho prezidenta: „Československý ľud je seriózny a pracovitý. Máte výkonný priemysel. Mali by sme viac spolupracovať a rozširovať vzájomné kontakty. Na politickej úrovni nie sú medzi nami žiadne sporné otázky. Táto spolupráca by nemala byť nijako obťažná, vaša prítomnosť tu tomu nasvedčuje. Prišiel ste k nám na návštevu vo vhodnú dobu.“⁶⁷ Čas však onedlho po uvedenom konštatovaní ukázal, že táto „vhodná doba“ trvala len krátko, lebo na československej politickej scéne sa na prelome rokov 1967/1968 začali odohrávať udalosti, ktorých rozuzlenie sa v jeseni 1967 sotva dalo presne predvídať.

Živnou pôdou týchto udalostí boli krízové javy, ktoré mali svoje hospodárske, politické i ideologické príčiny, a na prelome rokov 1967/1968 začali určovať ďalší chod československej spoločnosti. Svojou podstatou boli – všeobecne povedané – prirodzeným vyústením procesu „destalinizácie a kulminujúcej krízy vo vyspelej krajine, v ktorej kultúre boli hlboko zakorenené prevažne demokratické tradície“.⁶⁸ Krízový vývoj generovali i ďalšie dôležité faktory – hospodárske problémy v rokoch 1962 – 1963,⁶⁹ ktoré vytvárali živnú pôdu pre ekonomický reformizmus, nevyriešená „slovenská otázka“⁷⁰, pomalý postup politických rehabilitácií, otvorená nespokojnosť spisovateľov a študentov so stavom československej spoločnosti, ako aj reformné požiadavky „intelektuálnej obce“ v Komunistickej strane Československa a jej boj za slobodu myslenia a prejavu.⁷¹ O existencii krízovej situácie, ktorá sa na sklonku roku 1967 v koncentrovanej podobe prejavovala zápasom medzi „konzervatívnymi silami“ reprezentovanými prvým tajomníkom ÚV KSČ a prezidentom republiky A. Novotným a jeho politickými súbežcami, a prvým tajomníkom ÚV KSS A. Dubčekom a jeho stúpenkami, jasne svedčil príchod generálneho tajomníka ÚV KSSZ Leonida I. Brežneva do Prahy na konci prvej decembrovej dekády 1967. Znáмым výrokom – „Eto vaše delo“ („To je vaša [československá]

66 *Rudé právo*, 26. 10. 1967, s. 7.

67 Ref. 48, s. 479.

68 VALENTA, Jiří. *Sovětská intervence v Československu 1968. Anatomie rozhodnutí*. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1991, s. 17. ISBN 8020502130.

69 Sumárne sa o nich zmieňuje LONDÁK, Miroslav. *Rok 1968 a ekonomická realita Slovenska*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodam, 2007, 177 s. ISBN 9788096978212; LONDÁK, Miroslav. *Ekonomické reformy v Československu v 50. a 60. rokoch 20. storočia a slovenská ekonomika*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2012. ISBN 9788089396221. Užitočné informácie poskytuje v daných koreláciách aj publikácia LONDÁK, Miroslav – SIKORA, Stanislav. *Rok 1968 a jeho miesto v našich dejinách*. Bratislava : VEDA, 2009, 575 s. ISBN 9788022410953.

70 O federalizácii unitárneho československého štátu, ktorá bola jednou z hybných síl reformného procesu v ČSSR r. 1968, pozri: ŽATKULIAK, Jozef. 1968 et la question nationale: entre démocratisation et fédéralisation. In *Le Printemps tchécoslovaque 1968. Sous la direction de François Fejtö et Jacques Rupnik*. Bruxelles : Complexe, 1969, s. 100-112. ISBN 2870277997.

71 Ref. 66, s. 17.

vec“) – sa Brežnev v tej chvíli dištancoval od konzervatívnych síl, čím bol ich osud spečatený. Jasne sa to ukázalo na zasadaní ÚV KSČ v dňoch 3. – 5. januára 1968, ktoré odvolalo A. Novotného z funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ a na uvedený post jednomyseľne zvolilo dovtedajšieho člena predsedníctva ÚV KSČ a prvého tajomníka ÚV KSS A. Dubčeka.⁷²

Prvé týždne po personálnej zmene na poste prvého tajomníka ÚV KSČ nesignalizovali nijaký zvrät v dovtedajšej vnútornej a zahraničnej politike ČSSR. Dubček 29. januára priletel na krátku priateľskú návštevu do Moskvy, kde ho na letisku privítal generálny tajomník ÚV KSSZ L. Brežnev, člen politbyra ÚV KSSZ a predseda prezídia Najvyššieho sovietu ZSSR Nikolaj Podgornij i ďalší vedúci sovietski činitelia.⁷³ Do Prahy sa Dubček podľa predpokladov vrátil 30. januára a *Rudé právo* informovalo, že počas rozhovorov v Moskve „boli prerokované otázky ďalšieho rozvoja a prehlbenia všestrannej sovietsko-československej spolupráce a uskutočnila sa tiež výmena názorov na aktuálne otázky medzinárodnej situácie a svetového komunistického a robotníckeho hnutia. Rozhovory prebiehali v ovzduší srdečného priateľstva, úprimnosti a priateľského porozumenia, čo zodpovedá charakteru bratských vzťahov medzi KSSZ a KSČ. Vo všetkých prerokúvaných otázkach bola znovu potvrdená úplná jednota názorov“.⁷⁴

Po tom, čo sme na predchádzajúcich stranách načrtli – v záujme lepšieho pochopenia postoja Francúzska k vývoju v Československu v prvej polovici roka 1968 – najprv vývoj československo-francúzskych vzťahov v rokoch 1918 – 1967 a následne v krátkosti pripomenuli postoj Sovietskeho zväzu k personálnej výmene na poste prvého tajomníka ÚV KSČ, ktorá otvorila cestu „československej jari“ r. 1968, môžeme prejsť k publikovaným francúzskym diplomatickým dokumentom a na ich pozadí sledovať, ktorým otázkam súvisiacim s vývojom v ČSSR v prvej polovici r. 1968 venoval Paríž najväčšiu pozornosť.

Publikované francúzske diplomatické dokumenty vzťahujúce sa k obdobiu od 1. januára 1968 do konca júna uvedeného roku⁷⁵ sa usilujú zachytiť a z pohľadu pracovníkov francúzskej diplomatickej služby i vysvetliť tak hlavné rysy krízového vývoja v Československej socialistickej republike v uvedenom období, ako aj jeho príčiny a hlavné hybné sily. Vychádzajú pritom zo stanoviska, že nahradenie prvého tajomníka Ústredného výboru KSČ Antonína Novotného⁷⁶ Alexandrom Dubčekom⁷⁷ na čele KSČ predstavovalo len jednu epizódu boja, ktorý mal viacero navzájom podmienených a dlhodobo pôsobiacich príčin. Z nich najvýznamnejšiu úlohu zrejme zohrávali hospodárske dôvody a v ich rámci predovšetkým zjavný nesúlady medzi vývojovými možnosťami a potrebami

72 *Rudé právo*, 6. 1. 1968, s. 1.

73 *Rudé právo*, 30. 1. 1968, s. 1.

74 *Rudé právo*, 31. 1. 1968, s. 1.

75 DDF, 1968, I.

76 Pripomeňme, že Antonín Novotný bol 5. 1. 1968 odvolaný z funkcie 1. tajomníka Ústredného výboru Komunistickej strany Československa, ktorú zastával od septembra 1953. Do marca 1968 však ostal vo funkcii prezidenta ČSSR, no v máji 1968 ho odvolali zo všetkých funkcií.

77 Alexander Dubček (27. 11. 1921 – 7. 11. 1992) bol 5. 1. 1968 zvolený do funkcie 1. tajomníka ÚV KSČ.

československej ekonomiky, ktorá bola spolu s ekonomikou Nemeckej demokratickej republiky hospodársky (priemyselne) a sociálne najrozvinutejšou krajinou východnej Európy. Vyspelosť československej (predovšetkým českej) ekonomiky si nevyhnutne vyžadovala uskutočnenie reforiem smerujúcich k trhovému hospodárstvu. To bolo zjavné už v rokoch 1962 – 1963, „*keď došlo k ozajstnému zastaveniu [hospodárskeho] rastu*“. No keďže takéto reformy sa nedali uskutočniť bez relatívne slobodnej diskusie o ekonomických a národohospodárskych otázkach, KSČ bránila slobodnej výmene názorov o ekonomických problémoch z obavy, že od relatívne tolerovateľnej kritiky hospodárskej oblasti možno ľahko prejsť k netolerovateľnej kritike politickej sféry vrátane jej riadiacich orgánov.⁷⁸ A na takúto kritiku nebolo vtedajšie vedenie KSČ pripravené.

Podľa citovaných dokumentov československá spoločnosť navyše zápasila aj s problémami iného druhu: s rezíduami čistiek z obdobia stalinizmu, s „*nacionálnou otázkou*“, podstatou ktorej mal byť „*tradičný spor medzi Čechmi a Slovákmi*“⁷⁹, s nesúhlasom intelektuálov s postojom komunistickej strany k obdobiu a praktikám „*kultu osobnosti*“. Vzájomná prepojenosť týchto problémov zvyšovala napätie v spoločnosti a v priebehu roka 1967 sa vystupňovala v dôsledku viacerých udalostí, z ktorých veľký ohlas vyvolal najmä zjazd spisovateľov na sklonku júna 1967, ale aj diskusie o riešení „*slovenskej otázky*“ a problematiky „*politickej liberalizácie*“, no najmä realizácie ekonomickej reformy, v súvislosti s ktorou sa podľa citovaných dokumentov okrem iného zrejme premenili „*možnosti exportu [ČSSR] do západných štátov*“.⁸⁰ Tieto skutočnosti zvyšovali napätie v spoločnosti, prechodne ho však do určitej miery prekryla rezolúcia ÚV KSČ prijatá na prelome prvej a druhej decembrovej dekády r. 1967. O pretrvávajúcom napätí v spoločnosti i v riadiacich stranických orgánoch však zjavne svedčilo to, že predsedenstvo ÚV KSČ bolo nejednotné a delilo sa na „*liberálov*“ a „*tvrdých*“ zástancov dovtedajšieho kurzu.⁸¹ Rokovania vedúceho orgánu strany, počas ktorých dochádzalo k ostrej výmene názorov medzi Dubčekom a Novotným, svedčiacej o narastaní napätia v riadiacich orgánoch štátu, boli 21. decembra prerušené a opätovne sa začali 3. januára 1968.

Ústredný výbor KSČ bol zvolaný na 4. januára.⁸² Nasledujúci deň sa uskutočnilo hlasovanie, ktoré rozhodlo o odvolaní Antonína Novotného z funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ a jeho nahradení Alexandrom Dubčekom. Charakteristickým znakom politického zápasu v Československu, ktorý v tejto fáze vyvrcholil personálnou zmenou na najvyššom poste vedenia strany, bolo podľa publikovaných francúzskych diplomatic-

78 Por.: DDF, 1968, I., dok. 127, s. 324. Nôta Odboru východnej Európy francúzskeho ministerstva zahraničných vecí vyhotovená v Paríži 16. februára 1968.

79 „*Nacionálna otázka*“ sa mala riešiť „*demokraticky*“. Budúci generálny tajomník ÚV KSČ a prezident republiky Gustáv Husák to zdôraznil v diskusii s „*pražskými novinármi*“, keď o. i. povedal, že pritom nejde „*o žiadny buržoázny nacionalizmus, veď ten už u nás bol v podstate dávno prekonaný... V súčasnej dobe musíme prekonávať nezdravé názory, že český národ dopláca na Slovensko, či opačne*. [Treba mať na zreteli], že vo vedení Komunistickej strany Slovenska i v zahraničnom vedení KSČ sa myšlienka federatívneho usporiadania Slovenska objavila už koncom druhej svetovej vojny“. O nový model socialistickej demokracie. In *Rudé právo*, 22. 3. 1968, s. 1.

80 DDF, 1968, I., dok. 127, s. 326. Ťažko povedať, čo pod touto formuláciou mysleli autori citovaného dokumentu. Vyslovovať určité domnienky nie je na tomto mieste zmysluplné.

81 DDF, 1968, I., dok. 127, s. 326, pozn. 2 pod čiarou.

82 Ústredný výbor Komunistickej strany Československa zasadal v dňoch 3. – 5. januára 1968.

kých dokumentov to, že politické sily mimo komunistickej strany hrali v krízovej situácii minimálnu úlohu; verejná mienka bola síce informovaná o diskusii v najvyšších štruktúrach strany, ale nevyvíjala nijaký viditeľný tlak na jej výsledok. Na otázku, či Novotný pomýšľal – ako sa hovorilo – využiť políciu a armádu na zastrašenie svojich protivníkov, citovaný francúzsky prameň nedáva odpoveď.⁸³ Isté však je, že „*Novotný sa neúspešne dovoľával rozhodcovského výroku ZSSR*“, o čom svedčia výsledky krátkej návštevy Leonida I. Brežneva⁸⁴ v Prahe 8. a 9. decembra 1967. Sily stojace za Novotným počítali s tým, že ak sa Brežnevovi predloží deformovaná verzia udalostí, podľa ktorej mal byť vinníkom Novotného ťažkosť „slovenský nacionalizmus“, sovietsky vodca sa prikloní na jeho stranu.⁸⁵ No nestalo sa tak, lebo keď sa Brežnev na mieste presvedčil o zložitosti situácie, vystríhal sa prikloniť k jednej z proti sebe stojacich strán a obmedzil sa na vágne odporúčanie postupovať umiernené.⁸⁶ Konal tak možno i preto, že v danej situácii pochyboval o možnosti ovplyvniť priebeh krízy svojím osobným zákrokom. Brežnevov svojím spôsobom kompromisnícky postoj však podľa citovaných dokumentov stačil na víťazstvo Dubčeka, „*ktorý [síce] viedol boj proti Novotnému*“, ale ktorý v ďalšom vývoji môže „*zaujať postoje, ktoré nebudú v úplnom protiklade so stanoviskami Novotného. Nový prvý tajomník je [totiž] aparátčik, ktorý prešiel klasickou komunistickou školou a dlhé roky žil v Sovietskom zväze. Zdá sa, že svojmu predchodcovi oponoval hlavne v otázke, slovenského problému*“. Jeho postoje v iných otázkach [však] nie sú dostatočne známe“. Treba teda mať na zreteli, že za danej situácie „stará garda“ má naďalej prostriedky na to, aby ju bolo počuť.⁸⁷

Citovaný diplomatický dokument ďalej upozorňuje, že vážne problémy, ktoré boli skutočnými príčinami vtedajšej československej krízy, sa fakticky nedočkali efektívneho riešenia, pričom sa nedalo presne predvídať, aký bude Dubčekov postup v nastávajúcom období. Česi môžu napríklad odmietnuť robiť ústupky Slovákom, ktorých požiadavky môžu pribrzdiť uskutočňovanie reformy.⁸⁸ Momentálne sa však prejavujú povzbudivé známky zmeny na čele KSČ, verejná mienka prijala s úľavou zvolenie Dubčeka do funkcie, ktorú zastával Novotný, diskusie v tlači sú slobodnejšie a liberálne orientovaní komunisti neváhajú verejne prezentovať svoje myšlienky, ktoré podľa citovaných dokumentov zachádzajú veľmi ďaleko. Dominantnými témami sa totiž stali demokracia v strane i v krajine a informovanosť verejnosti. Urobili sa tiež určité opatrenia na uspokoi-

83 V súvislosti s absenciou odpovede na uvedenú otázku sa žiada odcitovať aspoň nasledovné vety z publikácie venovanej A. Novotnému: „*Nikdy som sa nezaoberal myšlienkou zneužiť armádu vo svoj prospech...*“ „*Bolo by to hrubé zneužitie mne zverených funkcií!... Áno, existovali sily, ktoré naliehali, aby som šiel do toho... Poviem otvorene, že som ich odmietol, nechcel som o tom ani počuť, bolo to v rozpore so stanovami strany...*“ (ČERNÝ, Rudolf. *Exprezident (Vzpomínky Antonína Novotného). II. díl.* Praha : OREGO.FUTURA, 1998, s. 92. ISBN 8086117189. Preklad z češtiny autor štúdie.

84 Leonid I. Brežnev (19. 12. 1906 – 10. 11. 1982) bol v čase „československej jari“ generálnym tajomníkom Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu.

85 Por.: DDF, 1968, I., dok. 127, s. 329.

86 Citované publikované francúzske diplomatické dokumenty sa v daných súvislostiach odvolávajú na názor francúzskeho novinára Michela Tatua, ktorý bol v rokoch 1957 – 1966 korešpondentom novín *Le Monde* v Moskve a v rokoch 1966 – 1969 vo „východnej Európe“. DDF, 1968, I., dok. 127, s. 329 pod čiarou.

87 DDF, 1968, I., dok. 127, s. 330.

88 DDF, 1968, I., dok. 127, s. 330.

jenie požiadaviek Slovákov – takým bolo zriadenie Slovenskej tlačovej agentúry v Bratislave, pripravuje sa aj prerozdelenie kompetencií prislúchajúcich vláde a Ústrednému výboru KSČ, ktoré sa pravdepodobne prejaví posilnením kompetencií vlády a možno i úlohy parlamentu.⁸⁹

V závere citovanej nóty sa jej autori pokúsili odhadnúť, aký bude postoj Československa k niektorým otázkam zahraničnej politiky. V tejto súvislosti vyslovili názor, že postoj Prahy voči Moskve bude asi voľnejší, postoj k Bonnu menej „dogmatický“ a aspoň v určitých otázkach – napr. vo vzťahu k Izraelu – „menej konformný“ a či nie „celkom identický“.⁹⁰ Zahraničnú politiku Prahy môže silou príkladu navyše ovplyvňovať aj vývin udalostí v susedných krajinách. Odchod Novotného z najvyššej straníckej funkcie nemôže byť ľahostajný nielen Ulbrichtovi⁹¹. Ten spolu s ním predstavuje v tejto časti Európy stalinskú minulosť, ale ani Gomulka⁹², ktorý prešiel od nacionalistickej orientácie v roku 1956 k politike striktného vnútorného konzervativizmu. Čoraz viac mu hrozí, že bude konfrontovaný s podobnými túžbami po pravde a slobode, ktoré vyvolali Novotného konflikt s československou komunistickou elitou. Veľký rozdiel medzi Poľskom a Československom však spočíval v tom, že zatiaľ čo v ČSSR sa sily odporu a pokroku nachádzali v samotnom centre komunistickej strany, v Poľsku sa medzi stranou a národom prejavovali zjavné nezhody. Vývoj v Poľsku bol preto zložitejší, ale to vôbec nevylučovalo možnosť, že Gomulka jedného dňa padne ako obeť nepokojov spôsobených zneužívaním moci a strnulosťou jeho politiky.⁹³

Jednou z tých otázok, ktoré po personálnej zmene na poste prvého tajomníka ÚV KSČ vyvolávali najväčšiu pozornosť pracovníkov Odboru východnej Európy francúzskeho ministerstva zahraničných vecí, bolo to, či – a ako – sa zmenila československá zahraničná politika po príchode Dubčeka k moci. Zatiaľ čo existovala zhoda v tom, že „odkedy A. Novotného nahradil na čele KSČ A. Dubček, vnútorný vývin Československa napreduje na ceste liberalizácie“⁹⁴, v otázke, či je tomu tak aj pokiaľ ide o oblasť zahraničnej politiky, neexistoval – a nemohol existovať – jednoznačný názor. Totiž bezprostredne po personálnej výmene na čele KSČ sa nedala s primeranou dávkou pravdepodobnosti zodpovedať neľahká otázka, ktorú si na začiatku druhej marcovej dekády 1968 kládli pracovníci francúzskej zahraničnej služby, a síce či proces liberalizácie v Československu sprevádzal paralelný proces „desatelizácie“, t. j. svojho druhu cieľavedomé úsilie smerujúce k oslabeniu dovtedajšej jednostrannej ideologickej, politickej a hospodárskej, t. j. v konečnom dôsledku mocenskej orientácie na Moskvu. Existujú v tomto smere aspoň určité signály zmeny? Na takto postavenú otázku odpovedali, že na základe „oficiálnych krokov“, t. j. medzinárodných stretnutí, prejavov nového prvého tajomníka ÚV KSČ a článkov uverejnených v novinách *Rudé právo*, sa možno priklono-

89 DDF, 1968, I., dok. 127, s. 331.

90 DDF, 1968, I., dok. 127, s. 331.

91 Walter Ulbricht (30. 6. 1893 – 1. 8. 1973) bol v rokoch 1950 – 1971 generálnym tajomníkom Zjednotenej socialistickej strany Nemecka.

92 Władysław Gomułka (6. 2. 1905 – 1. 9. 1982) bol v čase „československej jari“ 1. tajomníkom Poľskej zjednotenej robotníckej strany.

93 Por.: DDF, 1968, I., dok. 127, s. 332.

94 DDF, 1968, I., dok. 186, s. 495.

niť k názoru, že „generálna línia československej politiky“ sa zrejme nezmenila. Dňa 10. januára 1968 úvodník novín *Rudé právo* podčiarkol Dubčekovu vernosť zásadám leninskej politiky, v ktorej nový šéf strany videl „základ úspechov Československa, ktoré je neoddeliteľnou súčasťou svetového socialistického systému pevne spojeného so ZSSR“; 1. februára potvrdil, že „Generálna línia československej zahraničnej politiky sa nebude meniť“.⁹⁵ O Dubčekovej vernosti zásadám leninskej politiky malo svedčiť aj to, že vzťahy ČSSR so ZSSR sa zásadne nezmenili⁹⁶, o čom podľa francúzskych diplomatických dokumentov svedčilo nielen to, že Brežnev v decembri 1967 odpovedal na Novotného výzvu a pricestoval do Prahy, ale aj to, že sa nepokúsil intervenovať v prospech ponechania bývalého prvého tajomníka ÚV KSČ na čele komunistickej strany. Navyše, Moskva od januárového pléna (v dňoch 3. – 5. januára 1968) doteraz⁹⁸ neprejavila nijakú zjavnú nespokojnosť s nahradením Novotného Dubčekom na čele strany. V Moskve, ktorú Dubček medzičasom navštívil, bol prijatý so všetkými poctami.⁹⁹ V korelácii s vyššie uvedeným vyznieva – prinajmenšom na prvý pohľad – dosť nezvyčajne (a či rozporuplne) konštatovanie, že „Napriek všetkým týmto skutočnostiam však nemožno zabudnúť na jeden fakt: že Sovieti mali všetky dôvody na to, aby lutovali nahradenie Novotného Dubčekom.“¹⁰⁰ Pravda, toto konštatovanie, ktoré sa objavilo v dokumente vyhotovenom 12. 3. 1968, nadobudne iný ráz, ak vezmeme do úvahy, že Dubček pri príležitosti 20. výročia „Februára 1948“, ktorého sa zúčastnil tak Brežnev, ako aj Gomuška, Ulbricht, Kádár¹⁰¹, Živkov¹⁰², Ceausescu¹⁰³ (a zástupca Tita¹⁰⁴), povedal nielen to, že „Naše plány a naše budúce perspektívy sú neoddeliteľné od príslušnosti Československa ku spoločenskému socialistickým krajín,“ ale aj to, že „Prírodnou oblasťou našich záujmov ostáva Európa, v ktorej srdci sa nachádzame. Tu sa musí prejavíť aktívna úloha našej zahraničnej politiky v úsilí o upevnenie spolupráce medzi štátmi bez ohľadu na ich politický systém a vybudovanie základov systému kolektívnej bezpečnosti.“¹⁰⁵ Prírodnou súčasťou tohto postoja boli myšlienky, ktoré sa objavili v ekonomickej tlači a akcentovali, že „Československo má záujem o rozšírenie svojho obchodu s krajinami Spoločného trhu“ a hoci sa nedomnieva – ako 8. februára uviedol podpredseda vlády Oldřich Černík na stretnutí s novinármi –, že by sa mohlo stať jeho súčasťou, prejavuje veľký záujem o spo-

95 DDF, 1968, I., dok. 186, s. 495.

96 Pripomeňme, že dokument, z ktorého preberáme uvedené údaje, bol vyhotovený v Paríži 12. marca 1968.

97 V citovaných francúzskych diplomatických dokumentoch je nesprávne uvedené v prospech „premier ministre“, t. j. v prospech „ministrského predsedu“.

98 To jest do začiatku druhej marcovej dekády 1968.

99 DDF, 1968, I., dok. 186, s. 497.

100 DDF, 1968, I., dok. 186, s. 497.

101 János Kádár (26. 5. 1912 – 6. 7. 1988) bol v rokoch 1956 – 1988 generálnym tajomníkom Maďarskej socialistickej robotníckej strany.

102 Todor Živkov (7. 9. 1911 – 5. 8. 1998) bol v čase „obrodného procesu“ v Československu 1. tajomníkom Ústredného výboru Komunistickej strany Bulharska.

103 Nicolae Ceaușescu (26. 1. 1918 – 25. 12. 1989) bol v tom istom čase prezidentom Rumunskej socialistickej republiky a generálnym tajomníkom Komunistickej strany Rumunska.

104 Prezident Juhoslávie Josip Broz Tito (7. 5. 1892 – 4. 5. 1980) zavítal na návštevu Československa až 9. augusta 1968, t. j. fakticky v čase kulminujúceho sporu medzi Prahou a Moskvou.

105 DDF, 1968, I., dok. 186, s. 500.

luprácu s každým členským štátom tohto zoskupenia, a keby sa otvorili cesty na spoluprácu s krajinami Spoločného trhu, neodmietlo by sa touto otázkou vážne zaoberať.¹⁰⁶

Zvýšený záujem o Európu a osobitne o hospodárske vzťahy s jej západnou časťou bol podľa publikovaných francúzskych diplomatických dokumentov v tom čase jediným novým prvkom zahraničnej politiky Prahy. Paríž však chápal, že postoj Dubčeka a formujúceho sa reformného krídla československej politiky vychádzal „z nevyhnutnosti vyhnúť sa boju na dvoch frontoch“ a nezachádzať ďalej než to vtedajšia situácia umožňovala. Vtedajší Dubčekov postoj vychádzal koniec-koncov z toho, že na jednej strane bol presvedčený o výhodnosti spojenectva so ZSSR, ale zároveň si želal, aby Československo prestalo byť kvázi bezvýhradným spojencom Moskvy, akým bolo za Novotného.¹⁰⁷ Pracovníci Odboru východnej Európy francúzskeho ministerstva zahraničných vecí zohľadňovali pri analýze vývoja v Československu v prvých dvoch mesiacoch roku 1968 aj to, že keby sa začatý proces liberalizácie skončil víťazstvom, logicky by mal nasledovať obrat v zmysle „desatelizácie“. Avšak v takom prípade by pre vedenie strany mohlo byť problémom pribrzdiť tento proces a udržať na uzde nepokojné mysle, ktorých predstavy možno ilustrovať článkom v *Literárnych listoch*, propagujúcim priaznivý názor na štatút neutrality Československa, alebo diskusiou v Radio-France 25. februára, v ktorej odznela žalosť nad tým, že pred rokmi neuspeli snahy, ktoré chceli z Československa urobiť most medzi Východom a Západom.¹⁰⁸ Niektoré okolnosti či stránky tohto pokusu podniknutého na konci roka 1943, ale aj v prvých povojnových rokoch, i to, ako dopadol, sme už naznačili.

V súvislosti s predstavou pracovníkov Odboru východnej Európy francúzskeho ministerstva zahraničných vecí, že za určitých okolností by pre vedenie KSČ mohlo byť problémom „udržať na uzde“ časť liberálne zmýšľajúcich a politicky exponovaných kruhov spoločnosti, treba uviesť, že rýchlosť, s akou sa tieto kruhy hodľali vyrovnáť s režimom, ktorý bol pri moci v Československu, prekvapila aj Štátny department. Svedčia o tom slová, ktoré francúzsky veľvyslanec v Spojených štátoch Charles Lucet¹⁰⁹ adresoval francúzskemu ministrovi zahraničných vecí Couve de Murvilleovi v telegrame zo dňa 8. marca 1968: „*Netrpezlivosť, s akou sa liberálne elementy v Československu usilujú zaviesť zmeny do politického života krajiny, pripomína podľa Štátneho departmentu v určitom ohľade horiúčkovitosť, ktorá v roku 1956 prepukla v Maďarsku po vytvorení vlády Imre Nagya. [Na Štátnom departmente] si kladú otázku, či – ako tomu bolo v prípade Imre Nagya – Dubček neriskuje, že sily o ktoré sa opiera, ho zaveľú ďalej, než by si sám želal... Všeobecne povedané, od Dubčekovho zvolenia [do najvyššej straníckej funkcie] sa Štátny department – ako sa zdá – prikláňa k názoru, že pre prvého tajomníka [ÚV KSČ] bude problém nájsť rovnováhu.*“¹¹⁰ Komentár krátky, ale nie nezaujímavý už preto, že – všeobecne povedané – uskutočnenie „rýchlych zmien“ v politickom živote

106 DDF, 1968, I., dok. 186, s. 500.

107 DDF, 1968, I., dok. 186, s. 501.

108 Por.: DDF, 1968, I., dok. 186, s. 501.

109 Charles Lucet (16. 4. 1910 – 25. 3. 1990) zastával viaceré diplomatické posty, veľvyslancom v USA bol v rokoch 1965 – 1972.

110 DDF, 1968, I., dok. 177, s. 470-471. Mienená je zrejme rovnováha medzi jednotlivými spoločenskými prúdmi a silami zapojenými či podieľajúcimi sa na „obrodnom procese“ v Československu.

krajiny nebolo v Československu na sklonku zimy 1968 nijakou zárukou ich úspešného zavŕšenia.

Pokiaľ možno usúdiť na základe citovaných francúzskych diplomatických dokumentov, o vývoj v Československu v prvých mesiacoch roku 1968 sa zaujímali nielen príslušné civilné francúzske štátne orgány či mediálne inštitúcie, ale i vojenské inštalácie. Názorným príkladom môže byť rozhovor vojenského atašé francúzskeho veľvyslanectva v Prahe pluk. Mantesa s náčelníkom Styčného oddelenia Generálneho štábu československej armády pluk. Drahomírom Balaštikom a s jeho pobočníkom pplk. Pivničkou. Stretnutie trvalo hodinu a desať minút a uskutočnilo sa 12. marca v salóne vily, ktorou disponovalo styčné oddelenie a bola jedinou vojenskou budovou, do ktorej mali v tom čase prístup vojenski pridelení cudzích štátov. Úvodná časť rozhovoru súvisela s tragickou smrťou francúzskeho generála Aillereta¹¹¹, ale druhá časť debaty sa týkala otázok súvisiacich s „aktuálnymi udalosťami“ v Československu, čo pluk. Mantesa využil na to, aby uvedených československých dôstojníkov „s veľkou dávkou opatrnosti“ požiadal o informácie, ako sa politický kontext vývoja v Československu prejavuje v jeho armáde. Svojim spoločníkom pritom „vysvetlil, čo o tom už sám vie z článkov uverejnených v tlači“.¹¹²

Odpovedal mu pluk. Balaštik, ktorý bol „veľmi otvorený“ a hovoril celkom uvoľnene. Okrem iného uviedol, že armáda plne podporuje rozhodnutia, ktoré v januári prijal Ústredný výbor KSČ, pretože nadmerná koncentrácia moci v rukách jednej osoby neprospievala socializmu a komplikovala i prácu na ministerstve národnej obrany. Podotkol, že „armáda sa plne zapojila do procesu demokratizácie“, a že demokracia je dedičstvom nielen I. Československej republiky, ale aj dávnejších období. Armáda si už dlho želala návrat ku skutočnej demokracii, ale podmienky vhodné na jej dosiahnutie vznikli až v decembri 1967. Armáda síce nemá zasahovať do formovania vnútornej politiky, ale má právo i povinnosť podieľať sa na politickej činnosti. A jedným z aspektov demokratizácie je to, že umožňuje základným organizáciám strany existujúcim v armádnych jednotkách vyjadriť svoj názor, dôveru či nedôveru voči vedúcim činiteľom krajiny. Prítom ide iba o to, aby príslušní zodpovední činitelia sami vyvodili dôsledky z prejavovaných názorov, to znamená, aby v určitých prípadoch odstúpili, pretože ten, komu sa čosi vyčíta a je kritizovaný, musí pochopiť, že nastal čas odísť.¹¹³

Na otázku pluk. Mantesa, koho tým v daných súvislostiach myslí, pluk. Balaštik odpovedal, že najvyššie orgány strany a riadenia štátu. Na ďalšiu otázku pluk. Mantesa, či tým myslí aj ministra obrany a náčelníka generálneho štábu, pluk. Balaštik odvetil, že nemôže uviesť nijaké meno, ale napriek tomu sa domnieva, že sa vyjadril dosť jasne, a že o tom koniec-koncov hovoria návrhy základných organizácií strany. A dodal, že armáda ostáva verná priateľstvu so Sovietskou armádou i s armádami ostatných socialistických štátov, ale je naklonená všetkému, čo môže prispieť k udržaniu mieru.¹¹⁴

111 Generál Charles Ailleret (27. 3. 1907 – 9. 3. 1968) tragicky zahynul pri leteckom nešťastí na ostrove Réunion.

112 DDF, 1968, I., dok. 188, s. 504.

113 Por.: DDF, 1968, I., dok. 188, s. 505.

114 DDF, 1968, I., dok. 188, s. 505-506.

Na základe uvedeného rozhovoru pluk. Mantes Parížu oznámil, že slová pluk. Ba-laštika i pplk. Pivničku (ktoré sme tu necitovali, lebo boli veľmi sporé – P. P.) nepriniesli nič, čo by bolo celkom nové, ale potvrdili jednak to, že československá armáda sa pripojila k novej orientácii stanovenej Ústredným výborom KSČ, a jednak to, že metóda, ktorú nová vládna garnitúra používa na to, aby sa zbavila niektorých vedúcich činiteľov bývalého systému, spočíva v snahe priviesť ich k tomu, aby pod tlakom návrhov na vyslovenie nedôvery, vychádzajúcich z rozličných zložiek stranického aparátu, sami odstúpili.¹¹⁵

V súvislosti s citovanými francúzskymi diplomatickými dokumentmi môže – ba musí – ich čitateľovi pripadať zvláštne, že sa vôbec nezmieňujú o dôležitej porade v Drážďanoch, ktorá sa konala 23. marca 1968, deň po odstúpení A. Novotného z funkcie prezidenta Československej socialistickej republiky.¹¹⁶ Dovtedajší „obozretný postoj“ Politického byra ÚV KSSZ k vývoju v Československu sa v polovici marca 1968, t. j. už pred drážďanskou poradou, zmenil na „nevraživý“ a dva dni pred začatím porady sa Brežnev na zasadaní uvedeného stranického orgánu vyjadril, že „*Súdruhovia Živkov, Gomulka, Kádár nám predložili naliehavú žiadosť, aby Komunistická strana Sovietskeho zväzu prijala opatrenia na nápravu situácie v Československu, ale nespresnili, na aký druh opatrení narážali.*“¹¹⁷

V čase zmeny postoja Moskvy k Československu označil jeho budúci premiér O. Černík vtedajší spoločenský pohyb v krajine za „*roznecujúci prúd myšlienok a nasledujúcich činov*“, ktorého zmyslom je „*obnoviť iniciatívu a nadšenie ľudí pre spoločnú vec – a tou je socializmus so všetkými svojimi najľudskejšími cieľmi, stále a vždy oživujúcimi a priťahujúcimi – spojiť toto nadšenie s vedeckými prúdmi modernej spoločnosti a vytvoriť ovzdušie vzájomnej dôvery a otvorenosti*“.¹¹⁸ Paralelne s tým sa ozývali výzvy viac prihliadať „*k československej realite, k našim podmienkam a tradíciám, k postaveniu vo svete i zmyšľaniu obyvateľstva*“, to všetko v záujme moderného poňatia socializmu, „*ktorý by prihliadal k demokratickým tradíciám, k podmienkam a záujmom krajiny a všetkých jej obyvateľov*“.¹¹⁹ Na drážďanskej porade sa však malo po prvýkrát jasne ukázať, že „*moderné poňatie socializmu*“ nebolo ani zďaleka ideálom všetkých účastníkov porady v Drážďanoch.

115 DDF, 1968, I., dok. 188, s. 506.

116 Antonín Novotný „režinoval“ na úrad hlavy štátu dňa 22. 3. 1968. (*Rudé právo*, 23. 3. 1968, s. 1.) Novotný si bol po odvolaní z funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ údajne „*istý, že prezidentskú funkciu vo svojich rukách dlho neudrží*“ (Ref. 80, s. 87). Prezidentove právomoci dočasne prevzala vláda ČSSR. O konaní porady v Drážďanoch priniesli noviny *Rudé právo* krátku správu uverejnenú 23. marca na prvej strane. V správe sa uvádzalo, že „*Prvý tajomník ÚV KSČ Alexander Dubček odišiel na čele straníckej a štátnej delegácie na krátku schôdzku predstaviteľov niekoľkých európskych socialistických krajín do Drážďan. Na schôdzi majú byť prerokované niektoré ekonomické a politické otázky.*“

117 PICHOUA, Rudolf. 1968 vu de Moscou: Comment l'invasion fut préparée. In *Le Printemps tchécoslovaque 1968. Sous la direction de François Fejtö et Jacques Rupnik*. Bruxelles : Complexe, 1969, s. 137-138. ISBN 2870277997.

118 ČERNÍK, Oldřich. Nadviazať na revolučné a demokratické tradície strany a ľudu. In *Rudé právo*, 14. marca 1968, s. 1.

119 VRABEC, Václav. Pred pätnástimi rokmi zomrel súdruh Gottwald. Československá cesta. In *Rudé právo*, 14. 3. 1968, s. 3.

Československá delegácia v zložení A. Dubček, J. Lenárt, O. Černík, D. Kolder a V. Biřak odcestovala do Drážďan s predstavou, že sa bude rokovať o skvalitnení práce Rady vzájomnej hospodárskej pomoci, v skutočnosti sa však v súlade s novým – nevraživým – postojom sovietskeho vedenia hovorilo v Drážďanoch o politickej situácii v Československu. Zo strany členov delegácií ostatných zúčastnených štátov – Bulharskej ľudovej republiky, Maďarskej ľudovej republiky, Nemeckej demokratickej republiky, Poľskej ľudovej republiky a ZSSR – išlo v podstate o prvú fázu frontálneho útoku proti vedúcim československým predstaviteľom, pričom obvineniam na ich adresu bolo tým ťažšie čeliť, že boli vágne a pohybovali sa od výčitky, že KSC trpí „*ohováranie a útoky*“ proti armáde, bezpečnosti, ľudovým milíciám a orientácii zahraničnej politiky, cez rekrimináciu, že Československo „*padá do osídíel imperializmu*“, až po obvinenie, že ÚV KSC fakticky už „*nemá moc v rukách*“.¹²⁰ Dubček a ostatní členovia československej delegácie sa síce pokúšali – s rozličnou dávkou vehemencie – odporovať poukazovaním na to, že účastníci drážďanskej porady by mali situáciu v Československu hodnotiť podľa toho, aké stanoviská zaujímal ÚV KSC, ale tento argument neuspel už z toho prostého dôvodu, že pre prítomných vodcov ostatných účastníckych krajín drážďanskej porady bolo ťažko predstaviteľné, že by tlač nejakej krajiny mohla písať v rozpore s pravidlami všeobecne platnými v sovietskom bloku.

V Drážďanoch sa československé vedenie fakticky ocitlo pred spoločným tribunálom piatich krajín sovietskeho bloku. Po skončení drážďanskej porady priniesla tlač veľmi všeobecne formulovanú „informačnú správu“ o jej konaní.¹²¹ Nadpis v novinách *Rudé právo* síce hovoril, že na drážďanskej porade išlo o „*súdržský duch rozhovorov*“, ale Dubček na otázky novinára pripustil, že „*o diani v našej strane bol značný záujem. Informovali sme ostatné delegácie o súčasnom obrodnom procese v našej krajine a o príprave budúceho pléna ÚV KSC, hlavne o akčnom programe. Nemožno sa diviť, že sa na porade prejavila aj určitá starosť obzvlášť v tom zmysle, aby sa na demokratizačnom procese u nás nepriživovali protisocialistické elementy. Všetci naši priatelia nám prajú, aby sa naše dielo podarilo, a uistili, že za nami plne stoja. Podrobnejšia vzájomná informovanosť významne prispela k pochopeniu politiky ÚV KSC pri riešení súdobých zložitých úloh a k podpore vedenia našej strany pri uskutočňovaní tejto politiky. Ešte by som chcel dodať, že rozhovory prebiehali v súdržskom, otvorenom duchu*“.¹²² I keď možno pripustiť, že v určitom zmysle rozhovory prebiehali v „súdržskom duchu“, k pochopeniu politiky nového vedenia ÚV KSC prispeli len minimálne. Skôr možno povedať, že v Drážďanoch sa predstavitelia piatich krajín iba utvrdili v názore, že so situáciou v Československu je potrebné niečo robiť. Rozbiehajúci sa „obrodný proces“ v ČSSR bol sprevádzaný nielen personálnymi zmenami na kľúčových politických postoch, ale aj podstatne vyššou kvalitou informácií o spoločenskom dianí. To bol jav v sovietskom bloku neobvyklý, a tak prirodzene a takmer od samého začiatku vyvolával v Moskve, Berlíne, Sofii, vo Varšave i v Budapešti nielen znepokojenie, ale i rastúcu nevraživosť.

120 Por.: PETRUF, Pavol. Medzinárodné súvislosti vývoja Československa od januára 1968 do apríla 1969. In *Slovenská spoločnosť v krízových rokoch. Zv. 1*. Bratislava : Politologický kabinet SAV, 1992, s. 18-19.

121 Informační zpráva o schůzce vedoucích představitelů komunistických stran a vlád socialistických zemí. In *Rudé právo*, 25. 3. 1968, s. 1.

122 *Rudé právo*, 27. 3. 1968, s. 1

Podobne ako je tomu v prípade porady v Drážďanoch, citované publikované francúzske diplomatické dokumenty sa vôbec nezmieňujú ani o „*krátkom súdružskom stretnutí so sovietskymi predstaviteľmi*“, na ktoré československá delegácia v zložení A. Dubček, J. Smrkovský, O. Černík a V. Biřák odletela do Moskvy vo večerných hodinách 3. mája 1968.¹²³ Rozhovory v Moskve sa konali celý ďalší deň a podľa Biřáka sovietske vedenie očakávalo, že ich jadrom bude otázka, „*ako skrotiť v Československu nástup kontrarevolúcie*“, v skutočnosti však ich hlavným námetom bola žiadosť ČSSR, tlmočená Dubčekom a Černíkom, o udelenie sovietskej finančnej pôžičky, po ktorej „*sovietski súdruhovia netajili svoje prekvapenie*“... a súdruh „*Brežnev oznámil, že sú ochotní nám poskytnúť pôžičku, ale až keď si urobíme doma poriadok*...“¹²⁴ Zjavným signálom nedorozumení medzi československou a sovietskou stranou bolo to, že keď sa večer rokovania skončili, delegácie „*o svojom rokovaní nevydali oficiálnu správu*“.¹²⁵ Komunike o pobyte delegácie ČSSR v Moskve citovalo o. i. Smrkovského slová, že „*Naše rokovania v Moskve boli veľmi užitočné pre socializmus i pre [Československú] republiku*“, k čomu Černík dodal, že „*pri rokovaní nešlo o nijaké senzácie*“, a že podrobné informácie o rokovaní poskytne tlači i verejnosti v pondelok 6. mája A. Dubček.¹²⁶ V Černíkom avizovaných „*podrobných informáciách*“ sa čitateľ napríklad dozvedel, že jedným z dôvodov návštevy Moskvy bolo, že „*sme si chceli so sovietskymi predstaviteľmi vymeniť názory na niektoré aktuálne otázky vzájomných vzťahov, medzinárodnej situácie a svetového komunistického hnutia*“; našich občanov „*môžem uistiť, že rokovanie prebiehalo v otvorenom a súdružskom ovzduší, ako to plynie z charakteru vzťahov našich krajín a strán, založených na plnom rešpektovaní vzájomných práv a úplnej jednoty záujmov; rokovania sa týkali „rozvoja československo-sovietskych vzťahov, hlavne otázok hospodárskej spolupráce..., výmeny názorov na situáciu v oboch krajinách, na činnosť KSCĽ a KSSZ a niektorých medzinárodných problémov; hospodárske problémy... sa týkali otázok krátkodobej spolupráce do roku 1970...; sovietski priatelia nás zoznámili s úspechmi hospodárskeho a politického vývoja v Sovietskom zväze...; znovu sa potvrdila naša názorová jednota na zásadné hodnotenie vývoja a úlohu medzinárodného komunistického hnutia, na nevyhnutnosť bojovať za upevnenie jednoty a zomknutosti krajín socialistického spoločenstva a medzinárodného komunistického hnutia v boji proti imperializmu*“.¹²⁷ Z týchto vecí nič nehovoriacich fráz si čitateľ novín nemohol vytvoriť nijakú reálnu predstavu o skutočnom obsahu moskovských rokovaní. Bolo by iste zaujímavé vedieť, ako na ne hľadeli kompetentné orgány v Paríži, ale publikované francúzske diplomatické dokumenty sa o tom – zaiste nie náhodou – nezmieňujú ani slovom.

123 Delegace ČSSR odcestovala do Moskvy. In *Rudé právo*, 4. 5. 1968, s. 1. Vasil Biřák vo svojich pamätiach (*Paměti Vasilu Biřáka. Unikátní svědectví ze zákulisí KSCĽ. II. díl*. Praha : Agentura cesty, 1991. ISBN 8085363062) na s. 22 nesprávne uvádza, že čs. delegácia cestovala do Moskvy 4. mája. Za sovietsku stranu sa rokovaní zúčastnil L. I. Brežnev, N. V. Podgornyj, A. M. Kosygin a tajomník ÚV KSSZ K. F. Katušev a vedúci oddelenia ÚV KSSZ K. V. Rusakov.

124 Ref. 120, s. 22.

125 Jednání o hospodářské spolupráci ČSSR-SSSR. Možnost sovětského úvěru Československu. In *Rudé právo*, 5. 5. 1968, s. 1.

126 *Rudé právo*, 6. 5. 1968, s. 1.

127 Výsledky návštěvy naší delegácie v Moskve. In *Rudé právo*, 7. 5. 1968, s. 1-2.

Vrátme sa preto k tým z nich, ktoré i s odstupom rokov prinášajú niektoré zaujímavé informácie o dôležitých stránkach vývoja v ČSSR v prvej polovici roka 1968.

Takým je napríklad dokument, ktorý svedčí o tom, že francúzsky veľvyslanec v Moskve Olivier Wormser¹²⁸ si jasne uvedomoval narastanie napätia vo vzťahoch medzi Moskvou a Prahou. V telegrame odoslanom ministrovi zahraničných vecí Couve de Murvilleovi 17. mája upozornil, že tieto vzťahy sa dostali do štádia, keď je potrebné položiť si otázku, či existujúce problémy môžu dospieť až do bodu, v ktorom by sa ZSSR rozhodol do vývoja v Československu vojensky zasiahnuť buď sám, alebo by príkaz na zásah dal svojim spojencom. Konštatoval, že uvedený zásah by, prirodzene, uľahčila žiadosť o pomoc, ktorá by mohla pochádzať buď od legitímnej, či nelegitímnej československej vlády.¹²⁹ Wormser správne predpokladal, že polemika, ktorá sa v tom čase rozvíjala medzi Prahou a Moskvou, mohla byť buď substitúciou, alebo predzvesťou silového riešenia, o ktorom sa však dalo v danej chvíli povedať len to, že Moskva by sa pre takýto krok „*dnes práve tak ako včera*“ rozhodla len nerada a až na poslednú chvíľu, lebo si bola vedomá vážnych následkov takejto operácie. V jej neprospech hovorilo podľa Wormsera aj to, že i keď bolo Československo bezpochyby dôležité pre sovietske politické a vojenské záujmy, v tomto súkolesí záujmov preda len nezaujímalo také dôležité miesto ako Poľsko, „*a tak neverím*“ – uviedol veľvyslanec –, že by sme mali byť svedkami takéhoto silového riešenia.¹³⁰

Wormser následne rekapituloval niektoré dôležité udalosti vo vzťahoch medzi Prahou a Moskvou a okrem iného – zrejme na podporu svojho skeptického stanoviska k možnosti vojenského zásahu ZSSR – uviedol, že Brežnevov osobný zákrok v Prahe 8. decembra 1967 [symbolizovaný slovami „Eto vaše delo“ – P. P.] bol diskretný a začiatkom januára 1968, keď Dubček nahradil Novotného vo funkcii prvého tajomníka ÚV KSČ, to sovietska strana prijala s patričnou poctou a v druhej polovici marca až do stretnutia v Drážďanoch sovietska tlač prerušila ticho vo veci Československa iba na to, aby publikovala upokojujúce správy, že noví vedúci československí činitelia sú verní socializmu a spojenectvu so ZSSR. Až po stretnutí v Drážďanoch sa podľa veľvyslanca začali v sovietskej tlači opakovane objavovať správy o znepokojení niektorých československých predstaviteľov na čele s Dubčekom, že demokratizačný proces zneužijú anti-socialistické sily. Táto etapa, v ktorej sa Sovietsky zväz a Československo správali voči sebe relatívne zdržanlivo, sa skončila 8. mája, keď Praha uverejnila vyhlásenie agentúry TASS, obviňujúce rozličné československé tlačové orgány, že sa cieľavedome usilujú zasievať podozrenie medzi ZSSR a ČSSR tým, že uverejňujú výmysly o smrti niekdajšieho československého ministra zahraničných vecí Jana Masaryka.¹³¹

128 Olivier Wormser (29. 5. 1913 – 19. 4. 1985) bol francúzskym veľvyslancom v ZSSR v rokoch 1966 až 1968.

129 DDF, 1968, I., dok. 301, s. 808.

130 DDF, 1968, I., dok. 301, s. 808.

131 Jan Masaryk (14. 9. 1886 – 10. 3. 1948) zastával funkciu ministra zahraničných vecí v rokoch 1940 – 1948 (najprv v exilovej československej vláde v Londýne a po oslobodení vo vláde Národného frontu). Uvedené vyhlásenie vyšlo pod nadpisom *Proti pomluvám. Dementi TASS k dohadům o smrti Jana Masaryka*. Hovorilo sa v ňom: „*V posledných dňoch sa v niektorých orgánoch západnej tlače i v jednotlivých československých novinách objavili články s rôznymi dohadmi o príčinách smrti bývalého československého ministra zahraničných vecí Jana Masaryka, ktorý, ako je známe, spáchal v roku 1948*

Nasledovali polemické články sovietskej tlače, spomedzi ktorých bola zrejme najostrejšia stať uverejnená začiatkom mája v novinách *Sovetskaja Rossija*, ktorá sa zaoberala kontrarevolučným a antisovietskym poslaním T. G. Masaryka a E. Beneša.¹³² Wormser však v súvislosti s uvedeným článkom uviedol, že ho „*podpísal veľmi pochybný autor*“, čím sovietske úradné orgány akoby fakticky zbavoval zodpovednosti za jeho uverejnenie. Francúzsky veľvyslanec v Moskve ďalej uviedol, že čo sa týka politických osobností, sovietski predstavitelia sa – na rozdiel od vedúcich činiteľov NDR – doteraz vyhýbali verejným obvineniam svojich československých kolegov. Vyhlásenie sovietskej tlačovej agentúry TASS vo veci Jana Masaryka síce signalizovalo vôľu zastrašovať, ale podľa veľvyslanca bolo obranného rázu.¹³³ Čo sa týka narážok československej strany na úlohu Anastasa Mikojana¹³⁴ v procese s Rudolfom Slánskym, nevyvolali podľa Wormsera doteraz verejnú odvetu. Francúzsky diplomat však pripustil, že slobodu tlače v ČSSR pokladajú vedúci sovietski činitelia za jeden z najodpornejších aspektov československej politiky.¹³⁵ Svoju správu Couve de Murvilleovi zakončil Wormser konštatovaním, že ak v politike Moskvy voči Prahe možno nájsť značný podiel vôle po odpate a zastrašovaní, Dubček tým – na druhej strane – získal argumenty, ktoré by prípadne mohol využiť na to, aby sa v mene štátneho záujmu pokúsil v krajine postupne opätovne vnútiť cenzúru tak, ako sa to stalo v Gomuľkovom Poľsku v rokoch 1956 – 1957.¹³⁶

Na okraj citovaného Wormserovho telegramu sa žiada uviesť, že sa nezmieňuje o dôležitej porade¹³⁷ vedúcich činiteľov Bulharska, Maďarska, Nemeckej demokratickej republiky, Poľska a Sovietskeho zväzu, ktorá sa konala v Moskve 8. mája a na ktorú československí predstavitelia neboli pozvaní napriek tomu (alebo – presnejšie – práve preto), že predmetom porady bola situácia v ČSSR. Brežnev v úvodnom slove sumarizoval kroky, ktoré po porade v Drážďanoch podnikala Moskva s cieľom pomôcť „*zdravým silám*“ v KSČ, avšak k výraznejšiemu zlepšeniu situácie nielenže neprišlo, ale v poslednom čase sa ešte zhoršila. Komunistická strana Československa a jej ústredný výbor strácali

samovraždu. Nepriateľská propaganda sa teraz snaží vylíčiť vec tak, akoby s Masarykovou smrťou mali niečo spoločného akýsi poradcovia zo sovietskych orgánov Bezpečnosti. TASS je splnomocnená čo najrozhodnejšie vyhlásiť, že uvedené informácie sú od začiatku do konca lživé. Tí, čo ich rozširujú, sledujú celkom zjavne určitý cieľ – pokúsiť sa hoci i provokáciou zasiahť nedôveru medzi dva priateľské štáty – Sovietsky zväz a Československo. Nepriatelia socialistického Československa, ktorí šíria tieto ohováračské správy, zjavne počítajú s tým, že u politicky nestálych ľudí vyvolajú protisovietske nálady. V Sovietskom zväze sa vyslovuje pevné presvedčenie, že československí komunisti, všetci, ktorým sú drahé socialistické vymoženosti československého ľudu, dokážu správne zhodnotiť špinavé spôsoby imperialistickej propagandy, ktorá sa v poslednej dobe takýmto falzifikáciami snaží rozrušiť zväzky priateľstva a bratstva medzi Sovietskym zväzom a Československom.“ Rudé právo, 8. 5. 1968, s. 1. Z češtiny preložil autor štúdie.

132 Benešov pobyt v Moskve v decembri 1943, o ktorom sme sa stručne zmienili, rozhodne nesvedčí o jeho „antisovietskom poslaní“.

133 DDF, 1968, I., dok. 301, s. 810.

134 Anastas Mikojan (25. 11. 1895 – 21. 10. 1978) bol sovietsky politik a diplomat, v rokoch 1964 – 1965 predseda Prezídia Najvyššieho soviету ZSSR.

135 DDF, 1968, I., dok. 301, s. 811.

136 DDF, 1968, I., dok. 301, s. 811.

137 Veľvyslanec sa o nej mohol, prirodzene, zmieniť v inej správe Parížu, nezaradenej do citovaných publikovaných francúzskych diplomatických dokumentov.

v dôsledku nerozhodnosti stranického vedenia jednu pozíciu za druhou, „kontrarevolúcia“ bola čoraz odvážnejšia a žiadala už aj legalizáciu ďalších politických strán, ale ÚV KSČ podľa Brežneva nekonal, neriadil činnosť masovokomunikačných prostriedkov, ustupoval nátlaku pravicových antikomunistických síl, nedostatočne sa staral o zabezpečenie hraníc štátu, v dôsledku čoho do krajiny denne prichádzali tisícky turistov, medzi ktorými mohli byť agenti cudzích výzvedných služieb. Vedúcich československých činiteľov, pokračoval generálny tajomník ÚV KSSZ, sme upozornili i na dezorganizáciu Československej ľudovej armády, na nemožnosť orgánov strany a bezpečnosti i na iné neduhy, a dali sme jasne najavo, že to takto ďalej nemôže ísť. Na záver svojho výkladu o situácii v Československu Brežnev prítomných vyzval, aby sa spoločne pričínili o uskutočnenie vojenských manévrov v Československu v máji, pretože by to prispelo k ozdraveniu pomerov v československej armáde i v spoločnosti. Brežnevov prejav sa stretol s plnou podporou ostatných účastníkov porady, i keď J. Kádár namietal proti tomu, aby sa situácia v Československu označovala slovom „kontrarevolúcia“.¹³⁸ Deň po konaní porady sa v novinách *Rudé právo* objavila na 1. strane strohá správa, že „V stredu [8. mája] prišli do Moskvy prvý tajomník ÚV Bulharskej KS T. Živkov, prvý tajomník ÚV MSRS [Maďarskej socialistickej robotníckej strany] J. Kádár, prvý tajomník ÚV SED [Zjednotenej socialistickej strany Nemecka] W. Ulbricht a prvý tajomník ÚV PZRS [Poľskej zjednotenej robotníckej strany] W. Gomulka. Na letisku ich privítali L. Brežnev, N. Podgornyj a A. Kosygin.“¹³⁹

Lakonická informácia, v súvislosti s ktorou francúzsky veľvyslanec vo Washingtone Lucet v telegrame odoslanom ministrovi zahraničných vecí Couve de Murvilleovi 15. mája poukázal o. i. na to, že podľa názoru pracovníkov Štátneho departmentu sa porada v Moskve konala do značnej miery v dôsledku iniciatívy W. Ulbrichta, ktorý počítal s tým, že sa na nej schvália represívne akcie proti Československu. Podľa analýz Štátneho departmentu však v tejto otázke neexistovala jednoznačná zhoda; Gomulka nepodporil silové riešenie a Kádár bol proti podobnému kroku.¹⁴⁰ Pracovníci amerického ministerstva zahraničných vecí, s ktorými o otázkach súvisiacich s poradou v Moskve hovoril veľvyslanec Lucet, sa preto nedomnievali, že za týchto okolností sa Moskva pokúsi vyvolať politickú krízu, pretože tá by sa v danej situácii mohla vymknúť spod akejkoľvek kontroly.¹⁴¹ O tom, že v československých politických kruhoch i vo verejnosti už v tom čase existovali obavy z budúceho vývoja, jasne svedčil článok v novinách *Rudé právo* venovaný nedávnej moskovskej porade; vyjadrovalo sa v ňom „úprimné presvedčenie, že zo strany účastníkov tejto porady sa nejedna[lo] ani v najmenšom o ‚exkomunikáciu‘ Československa a KSČ“.¹⁴²

Vráťme sa však opäť k citovaným francúzskym dokumentom. Veľvyslanec Wormser sa domnieval – tak to aspoň vyznieva z jeho depeše odoslanej novému francúzskemu ministrovi zahraničných vecí Michelovi Debrému¹⁴³ 6. júna 1968 –, že na rozdiel od

138 Ref. 118, s. 28.

139 Schůzka v Moskvě. In *Rudé právo*, 9. 5. 1968, s. 1.

140 Por.: DDF, 1968, I., dok. 296, s. 790.

141 DDF, 1968, I., dok. 296, s. 791.

142 Schůzka pěti v Moskvě. In *Rudé právo*, 11. 5. 1968, s. 3.

143 Michel Debré (15. 1. 1912 – 2. 8. 1996) bol ministrom zahraničných vecí od 31. 5. 1968 do 16. 6. 1969.

polovice mája, keď vzťahy medzi Prahou a Moskvou charakterizovali dve alarmujúce skutočnosti – otvorená polemika sovietskych a československých novín a viac či menej podložené špekulácie o pohyboch vojsk v blízkosti hraníc či o uvažovaných manévroch Varšavského paktu na československom území – sa situácia čiastočne normalizovala a vo vzťahoch medzi Prahou a Moskvou sa v dôsledku „*súbežnej návštevy*“ Alexeja Kosygina¹⁴⁴ a maršala Grečka¹⁴⁵ v ČSSR „*začala nová fáza*“.¹⁴⁶

Zatiaľ čo cieľom návštevy maršala Grečka bolo podľa komuniké uverejneného 23. mája nadviazanie styku s novým velením československej armády a vzájomná výmena informácií a skúseností smerujúca k posilneniu „*súčinnosti*“ v rámci Varšavskej zmluvy, Kosyginova návšteva a rozhovory, ktoré predseda sovietskej vlády mal s československým prezidentom Ludvíkom Svobodou¹⁴⁷, s prvým tajomníkom ÚV KSČ A. Dubčekom, s predsedom Národného zhromaždenia Josefom Smrkovským¹⁴⁸ a s predsedom vlády Oldřichom Černíkom¹⁴⁹ boli úspešné, priateľské a srdečné. Mali prispieť predovšetkým k upokojeniu vzťahov medzi Prahou a Moskvou; Wormser vyslovil názor, že „*Kosyginova diskrétna misia, časovo spadajúca do obdobia stíšenia polemiky [medzi Prahou a Moskvou], mohla byť v predvečer novej plenárnej schôdze ÚV KSČ vyrátaná na to, aby prispela k lepšiemu vzájomnému porozumeniu a dodala novým vedúcim predstaviteľom odvahu pokračovať v úsilí uskutočňovať dielo kontrolovanej obnovy.*“¹⁵⁰ Veľvyslanec opieral svoju mienku o skutočnosť, že vo chvíli, keď sa v Prahe začalo nové plénum ÚV KSČ, moskovská Pravda uverejnila 30. mája výňatky z článku publikovaného v *Rudom práve* v predvečer zasadania. Autor článku, člen predsedníctva ÚV KSČ Drahomír Kolder¹⁵¹, v ňom vystúpil proti antisocialistickým tendenciám i proti myšlienke vytvoriť v Československu opozičnú politickú stranu, ale vyjadril presvedčenie, že vedúci činitelia ZSSR majú porozumenie pre problémy, ktoré vyvstávajú v Prahe.¹⁵²

144 Alexej Kosygin (20. 2. 1904 – 18. 12. 1980) bol v čase uvedenej návštevy Československa predsedom Rady ministrov ZSSR a členom Politbyra Ústredného výboru Komunistickej strany Sovietskeho zväzu. Na návšteve ČSSR bol v dňoch 17. – 25. mája 1968.

145 Maršal Andrej A. Grečko (17. 10. 1903 – 26. 4. 1976) bol v čase „československej jari“ ministrom obrany ZSSR. Na návšteve v Československu bol v dňoch 17. – 22. mája 1968. Viedol osemčlennú delegáciu ministerstva národnej obrany ZSSR, ktorej členom bol aj náčelník Hlavnej politickej správy Sovietskej armády a vojenského námorníctva armádny generál A. A. Jepišev.

146 DDF, 1968, I., dok. 345, s. 898.

147 Generál Ludvík Svoboda (25. 11. 1895 – 20. 9. 1979) zastával úrad prezidenta ČSSR od 30. 3. 1968 do 28. 5. 1975.

148 Josef Smrkovský (26. 2. 1911 – 15. 1. 1974) zastával v roku 1968 funkciu predsedu Národného zhromaždenia ČSSR.

149 Oldřich Černík (21. 10. 1921 – 19. 10. 1994) bol 8 apríla 1968 vymenovaný za predsedu československej vlády. V tejto funkcii zotrval do roku 1970.

150 DDF, 1968, I., dok. 345, s. 899. Regular autor štúdie.

151 Drahomír Kolder (29. 12. 1925 – 20. 8. 1972) bol v čase „československej jari“ členom predsedníctva ÚV KSČ a poslancom Národného zhromaždenia ČSSR. Patril medzi stúpcov promoskovskej skupiny v KSČ.

152 Uvedená pasáž je preložená z článku Drahomíra Koldera Na čem se zjednotit, uverejneného v novinách *Rudé právo* 29. 5. 1968 na s. 3, a nie z jej francúzskeho prekladu publikovaného In DDF, 1968, I., dok. 345, s. 899-900.

V záverečnej časti správy adresovanej ministrovi zahraničných vecí Debrému Wormser poukázal na to, že „*Sovietska tlač sa iba veľmi krátko zmenila o rokovaniach pléna ÚV KSČ. Spomenula správu rehabilitačnej komisie, ale nerezumovala ju. Bez komentára informovala o zmenách v riadiacich štruktúrach vrátane rozhodnutí týkajúcich sa Novotného a ostatných členov suspendovaných až do objasnenia ich zodpovednosti za organizovanie politických procesov. Na dvadsiatich riadkoch zhrnula Dubčekov prejav a diskusiu, ktorú vyvolal. Napokon na niekoľkých riadkoch vyznačila hlavné body programu dňa mimoriadneho zjazdu ÚV KSČ zvolaného „po analýze situácie v strane, ktorá si vyžaduje stanoviť činnosť strany v najbližšej budúcnosti a zvoliť nový ústredný výbor, ktorý bude mať plnú dôveru a autoritu na zabezpečenie akčnej jednoty strany“*.¹⁵³ Pripomenul tiež, že sovietska tlač, ktorá 25. mája oznámila uskutočnenie štábných manévrov varšavského paktu, ktoré sa mali konať v júni v Poľsku a v Československu, sa odvtedy nezmienila o príchode predsunutých sovietskych jednotiek do Československa. Neinformovala ani o vyhlásení ministra národnej obrany M. Dzúra¹⁵⁴ z 31. mája,¹⁵⁵ ani o znepokojení, ktoré niektoré československé noviny vyjadrili tak v súvislosti s manévrami, ako aj so slovami, ktoré mal sovietsky generál Žadov¹⁵⁶ vysloviť v Litoměřiciach v súvislosti s prípadnou sovietskou intervenciou (ktorá by prichádzala do úvahy), „*keby dobrí československí komunisti požiadali o poskytnutie účinnej pomoci, aby sa zbavili antisocialistických síl*“.¹⁵⁷

Publikované francúzske diplomatické dokumenty, o ktoré sme sa faktograficky opierali pri písaní tejto štúdie, obsahujú viaceré zaujímavé a podnetné postrehy či zmienky o vývoji v Československu počas prvých šiestich mesiacov roku 1968, keď sa v krajine postupne spontánne stupňovalo očakávanie spoločenských zmien sľubujúcich viac občianskych slobôd tak v oblasti politickej, ako i ekonomickej a kultúrnej. Paríž bol týmto zmenám naklonený, ale v uvedenom období volil obozretný postoj zrejme i preto, že pomer síl medzi stúpcami reforiem v ČSSR, ich odporcami a tými politickými činiteľmi, ktorí kolísali v názore o potrebe či prospešnosti spoločenských zmien v krajine, bol v rozhodujúcich štruktúrach štátnej moci realitou, ktorá súvisela s celým povojnovým vývojom v Československu a ako taká sa nedala eliminovať v rozmedzí niekoľkých týždňov či mesiacov. Paríž veľmi dobre chápal, že tak Dubček, ako aj stúpenci a sym-

153 DDF, 1968, I., dok. 345, s. 900.

154 Martin Dzúr (12. 7. 1919 – 15. 1. 1985) bol v apríli 1968 vymenovaný do funkcie ministra národnej obrany a uvedenú funkciu vykonával do r. 1985.

155 Mienené je zrejme interview, ktoré minister národnej obrany generálplukovník Dzúr poskytol 30. mája spravodajcovi ČTK. Okrem iného v ňom „*vysvetlil význam a rozsah spojeneckého veliteľsko-štábného cvičenia, ktoré sa bude v júni konať na území ČSSR a sčasti PLR a ktorého sa zúčastnia štáby armád ČSSR, ZSSR, PLR a MLR*“. Okrem iného uviedol, že v stredu 29. mája prišla do ČSSR „*spracovateľská skupina*“ pod vedením náčelníka štábu spojených ozbrojených síl Varšavskej zmluvy armádneho generála M. I. Kazakova. Cvičenie sa bude konať až po spracovaní námetov a úloh a po prieskume, na ktorého prípravu je potrebný dlhší čas. Cvičenia sa zúčastnia početne malé jednotky, „*ktoré majú prakticky preveriť realnosť rozkazu*“. Priestor, v ktorom sa cvičenie uskutoční, neprezradil, ale uviedol, že „*je nutné, aby sa štáby a vojská spojeného velenia Varšavskej zmluvy neustále pripravovali na obranu nášho [socialistického] spoločenstva*“. *Rudé právo*, 31. 5. 1968, s. 1.

156 Alexej S. Žadov (30. 3. 1901 – 10. 11. 1977) mal hodnosť armádneho generála.

157 *Rudé právo*, 31. 5. 1968, s. 1.

patizanti formujúceho sa reformného krídla československej politiky museli vychádzať „z nevyhnutnosti vyhnúť sa boju na dvoch frontoch“ a nezachádzať ďalej než to vtedajšie pomery umožňovali. Počas prvých šiestich mesiacov roku 1968, ktorým sme v tejto štúdií, opierajúcej sa materiálovo primárne o publikované francúzske diplomatické dokumenty, venovali pozornosť, bola táto stratégia navonok úspešná, ale politické i vojenské orgány piatich krajín Varšavskej zmluvy – budúcich interventov – i z toho dôvodu už od druhej štvrtiny r. 1968 cieľavedome pracovali na jej deštrukcii.¹⁵⁸ To však vyšlo v plnej miere najavo až na prelome druhej a tretej augustovej dekády roku 1968.

* Štúdia vznikla na základe riešenia grantového projektu Ministerstva, školstva, vedy, výskumu a športu SR VEGA 1/0687/15 *Západné veľmoci (Francúzsko a Spojené štáty americké) a Československo v 1. polovici 20. storočia*, ako aj Grantového projektu HÚ SAV č. 2/0154/14 *Studená vojna a stredovýchodná Európa: niektoré aspekty jej vývoja v čase a priestore*.

ENTWICKLUNG IN DER TSCHECHOSLOWAKEI IN DER ERSTEN HÄLFTE
DES JAHRES 1968 AUF DEN SEITEN DER PUBLIZIERTEN FRANZÖSISCHEN
DIPLOMATISCHEN DOKUMENTE IN KORRELATION MIT DER ENTWICKLUNG
DER TSCHECHOSLOWAKISCH-FRANZÖSISCHEN BEZIEHUNGEN VON DEM
ENTSTEHEN DER TSCHECHOSLOWAKISCHEN SOZIALISTISCHEN REPUBLIK
BIS ZUM JAHRESWECHSEL 1967 – 1968

PAVOL P E T R U F

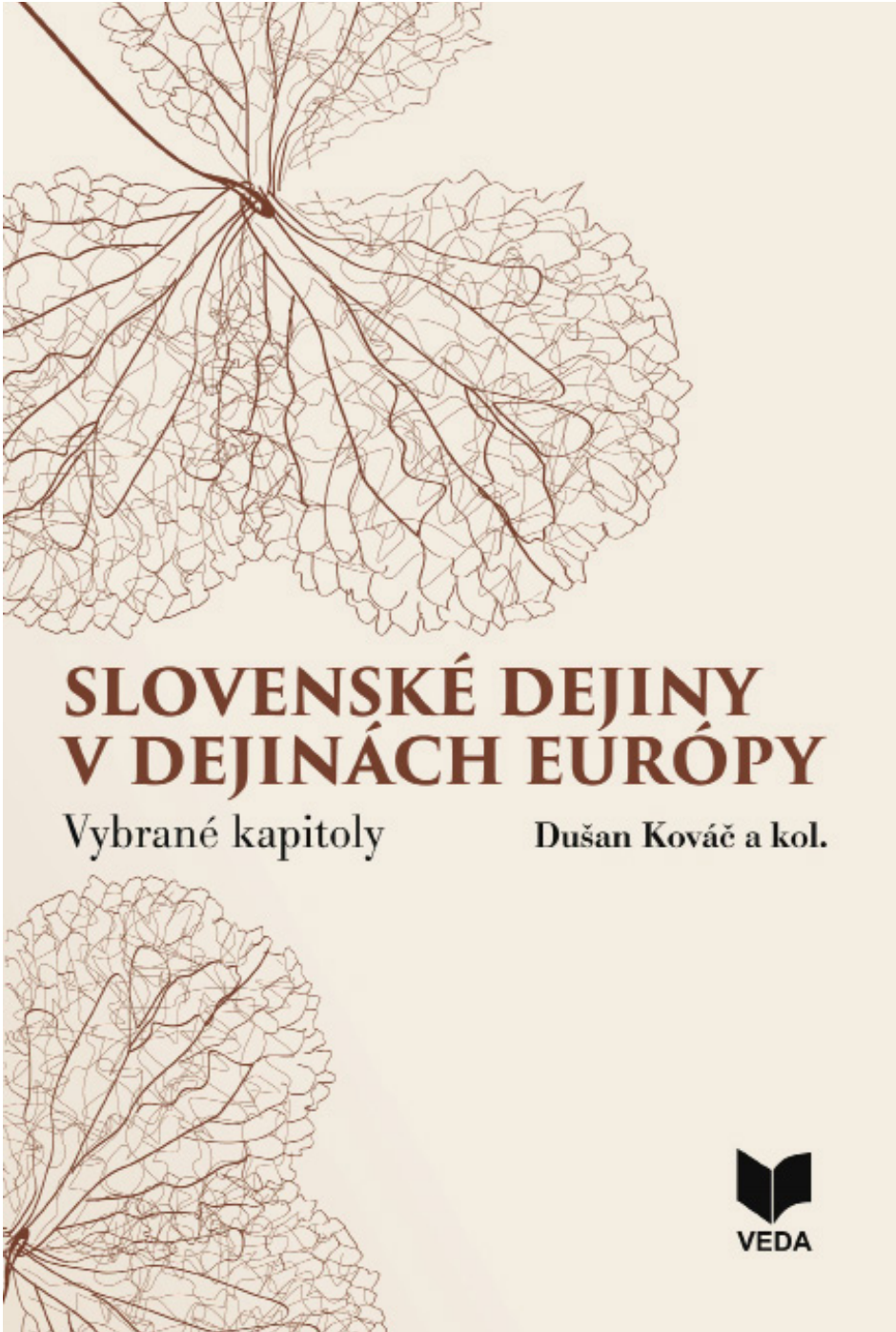
Die Studie stützt sich auf die sich auf die erste Hälfte des Jahres 1968 beziehenden publizierten französischen diplomatischen Dokumente, wann sich in der damaligen Tschechoslowakischen sozialistischen Republik der Reformprozess, bekannt unter der Bezeichnung Prager Frühling, entwickelte. Der einleitende Teil der Studie ähnelt in Abkürzung den Hauptmerkmalen der tschechoslowakisch-französischen Beziehungen vom Entstehen der Tschechoslowakischen Republik im Oktober 1918 bis zum Beginn des Reformprozesses im Januar 1968. Eine kurz gefasste Rekapitulation der Schlüsselereignisse der tschechoslowakisch-französischen Beziehungen im genannten Zeitraum soll dem Leser ermöglichen, die Hintergründe der weithin enthaltenen Haltung von Paris zu Prag in den ersten sechs Monaten des Jahres 1968 zu verstehen.

Im tragenden Teil der Studie stützt sich der Autor vor allem auf die ausführliche Analyse der Entwicklung in der Tschechoslowakei welche von den Mitarbeitern des Bereichs für Osteuropa des französischen Außenministeriums ausgearbeitet wurde, auf die diplomatische Korrespondenz zwischen der französischen Botschaft in Prag und dem Außenministerium in Paris, wobei in Fällen, wo es die publizierten französischen diplomatischen Dokumente ermöglichen, er auch die Berichte und Informationen analysiert, welche über die Entwicklung in der Tschechoslowakei

158 ŠTEFANSKÝ, Michal – MICHÁLEK, Slavomír. *Milníky studenej vojny a ich vplyv na Československo (Od Trumanovej doktríny po Vietnam)*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2015, s. 250. ISBN 9788022414494.

Paris von seinem Botschafter in Moskau und Washington bekommen hat. Die Analyse der genannten Dokumente und anderer verwendeter Quellen soll zusammen mit der Auslegung und dem Kommentar des Autors der Studie dem Leser zeigen, wie die französische Diplomatie die Entwicklung in der Tschechoslowakischen sozialistischen Republik in der ersten Hälfte des Jahres 1968 wahrgenommen und bewertet hat, wann die unmittelbare Drohung eines militärischen Eingriffs gegen den Reformprozess noch nicht am Tagesprogramm war, jedoch die entsprechenden politischen und militärischen Organe der fünf Länder des Warschauer Abkommens daran bereits zielstrebig gearbeitet haben.

prof. PhDr. Pavol Petruf, DrSc.
Filozofická fakulta Trnavskej univerzity
Hornopotočná 23, 91701 Trnava
e-mail: petruf.pavol@gmail.com

ROZHLADY

PODIEL FRANTIŠKA KARŠAIA NA ROZVOJI KOMENIOLÓGIE A DEJÍN ŠKOLSTVA NA SLOVENSKU

EDUARD LUKÁČ

LUKÁČ, Eduard. The contribution of František Karšai to the development of Comeniology and the history of education in Slovakia. *Historický časopis*, 2017, 65, 2, pp. 295-320, Bratislava.

Doc. PhDr. František Karšai, CSc. was one of the personalities who significantly contributed to the development of Comeniology and the history of education in Slovakia. His works contributed to knowledge of the activity of significant educators, their writings on educational theory and on the origin and activity of the Evangelical College in Prešov. His monographs, studies and articles on the problem of the study of the life and work of J.A. Comenius place him among the leading experts on Comenius not only in Slovakia, but also internationally. His leading role in organizing events concerned with Comenius in Prešov also contributed to this position. He was also the first in our country to introduce the use of internal television for the training of future teachers in the faculty of education.

Key words: František Karšai. J.A. Comenius and Slovakia. Comeniology. History of education and educational theory.

Tradícia skúmania života a diela J. A. Komenského má na našom území korene vztahujúce sa až do obdobia jeho života. I po jeho smrti sú v ďalších etapách vývoja našej spoločnosti badateľné prejavy domácich pedagógov a literátov zaoberať sa jeho myšlienkami a využívať ich najmä v pedagogickej praxi. Zrod modernej komeniológie ako systematického skúmania spadá do obdobia prelomu 19. a 20. storočia a je späté s výsledkami vedeckej práce Jána Kvačalu. Na jeho priekopnícku prácu nadväzovali ďalší odborníci, medzi ktorých môžeme právom uviesť i doc. PhDr. Františka Karšaia, CSc., ktorý sa zaradil medzi významných komeniológov a historikov školstva a pedagogiky.

František Karšai – hlavné životné udalosti a pedagogické pôsobenie

František Karšai sa narodil 3. apríla 1918 v Prešove ako najmladší zo siedmich súrodencov. Jeho otec pracoval ako vedúci účtovník pre mlyn v neďalekom Veľkom Šariši a matka sa pre svoj zlý zdravotný stav starala o domácnosť.¹ Základné vzdelanie získal na 5-ročnej ľudovej škole (1924/1925 – 1928/1929) a potom pokračoval v štúdiu

1 Archív Útvaru pre personálnu prácu a starostlivosť o zamestnancov, Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove (ďalej AÚPPSZ FF PU), Životopis datovaný 1. apríla 1972.

na 8-ročnom gymnáziu (1929/1930 – 1936/1937) v Prešove, ktoré ukončil 3. júna 1937 maturitnou skúškou.² Láska k prírode, ktorú dával najavo počas celého života, sa už vtedy prejavila jeho účasťou v skautskom hnutí. Po smrti matky (1936) ho na štúdiách v Bratislave podporoval brat Pavol, no roku 1942 zo sociálnych dôvodov predčasne ukončil štúdium odboru filozofia – nemecký jazyk na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave (v tom čase Slovenskej univerzity v Bratislave), kde vykonal len jednu štátnu skúšku. Počas vysokoškolského štúdia bol členom Spolku východoslovenských akademikov v Prešove a roku 1941 bol jeho predsedom.

Od 1. februára 1942 do konca augusta roku 1943 pôsobil ako učiteľ na Štátnom slovenskom reálnom gymnáziu v Prešove a od 1. septembra 1943 bol preložený a vyučoval pedagogiku a nemčinu na Štátnej učiteľskej akadémii v Prešove.³ Dňa 20. februára 1944 sa oženil s Helenou (rod. Gurská, nar. 1925)⁴ a zo šťastného manželstva sa narodili dve dcéry – Mária Magdaléna (nar. 1945) a Beáta (nar. 1948). „*Kým sme boli so sestrou Beátou malé, rady sme sa skrývali pod oteckovým ‚velkým‘ písacím stolom. Tam bola kúzelná atmosféra a mohli sme si všeličo vymýšľať. Keď mal troška voľného času spieval nám, hral na husličkách, vymýšľal pre nás hry.*“⁵

Vojenské udalosti donútili manželov v čase od 18. decembra 1944 do 5. marca 1945 k evakuácii do Liptovského Sv. Mikuláša, kde sa v januári narodila ich prvá dcéra. Po návrate z evakuácie do Prešova bol F. Karšai na odporúčanie dr. Stanislava Felbera, profesora Štátnej učiteľskej akadémie v Prešove, 10. apríla 1945 Poverenictvom SNR pre školstvo a osvetu poverený dočasným vedením tejto akadémie. „*Hneď po oslobodení r. 1945 spolu s profesormi Jozefom Koreňom a Stanislavom Felberom začal intenzívne pracovať na obnovení vyučovania vo svojej škole, v ktorej sa zakrátko stal riaditeľom.*“⁶ Vo svojom životopise si nasledovne spomína na uvedené neľahké obdobie s jemu vlastnou dávkou sebakritiky: „*Školu som dal do normálneho chodu tak, že školský rok bol ukončený riadne maturitnými skúškami. Nakoľko som videl, že som ešte veľmi mladý a pre vojnové pomery nemal som ešte uzavretú druhú štátnu skúšku, požiadaval som o uvoľnenie z funkcie riaditeľa a 1. októbra 1945 odovzdal som školu novomenovanému riaditeľovi Jánovi Fedákovi.*“⁷

Po odovzdaní funkcie riaditeľa ostal pôsobiť na učiteľskej akadémii v Prešove a v tom čase bol i členom skúšobnej komisie pre získanie učiteľskej spôsobilosti na ľudových a meštianskych školách, v ktorej mal na starosti pedagogiku. Povojnová preverovacia komisia Povereníctva školstva roku 1946 v jeho činnosti nenašla žiadne negatívne okolnosti a ponechala ho pôsobiť ako učiteľa v štátnych službách, pričom 9. decembra 1946 vykonal druhú štátnu skúšku na FF UK v Bratislave.⁸

Od 1. septembra 1947 sa stal pracovníkom Štátneho pedagogického ústavu v Bratislave (ŠPÚ), s vysunutým pracoviskom v Prešove. Zárodokom ŠPÚ bolo Reformné odde-

2 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Osobný dotazník, datovaný 5. júla 1972.

3 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Osobná karta, datovaná 31. decembra 1960.

4 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Osobná karta, datovaná 20. marca 1974.

5 Zápis zo spomienok dcéry Márie Žilinkovej, rod. Karšaiovej.

6 MÁTEJ, Jozef. František Karšai 50-ročný. In *Jednotná škola*, 1968, roč. 20, č. 5, s. 477.

7 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Životopis datovaný 1. apríla 1972.

8 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Osobná karta datovaná 1. septembra 1955.

lenie zriadené na Povereníctve školstva a osvetu (PŠO) v Bratislave. Štátny pedagogický ústav začal pracovať od 1. apríla 1947 a mal si „*zaistiť blízke, rýchle a krátke a úspešné spojenie so životom v škole – pedagogickou praxou i s pedagogickou teóriou, ktorá sa mala rozvíjať na novozaložených pedagogických fakultách (1946)*“.⁹

Štátny pedagogický ústav v Bratislave mal svoje vysunuté pracovisko v Prešove, na ktorom poveril 20. septembra 1947 F. Karšaia organizovaním okresných pedagogických zborov na východnom Slovensku. Prvým z nich bol práve Okresný pedagogický zbor v Prešove (1947) a František Karšai sa stal jeho tajomníkom. Okrem toho bol F. Karšai i pri zrode okresných pedagogických zborov napr. vo Svidníku, v Giraltovciach a pri Školskom inšpektoráte ukrajinských škôl v Prešove. „*Aby práca úspešne napredovala, združili sa prešovskí učitelia v prvý Okresný pedagogický zbor na Slovensku a za pracovnú náplň určili si:*

1. *Psychotechnický výskum školopovinného žiactva.*
2. *Zisťovanie vedného stavu žiactva (podľa predpísaných učebných osnov).*
3. *Zistiť, aká má byť vedná úroveň a ako by bolo možné dosiahnuť kvantitatívne a kvalitatívne maximum.*
4. *Pripraviť dobré pracovné učebnice.*
5. *Založiť príručnú knižnicu s odbornou literatúrou.*
6. *Zariadiť pedagogické pracovne a študovne.*
7. *Technicky čo najdokonalejšie zvládnuť určené úlohy.*¹⁰

Na tomto poste F. Karšai viedol metodické semináre pre učiteľov, prednášal na učiteľských poradách o pedagogických problémoch z oblasti teórie výchovy a dejín pedagogiky. Zapájal sa aj do realizácie pedagogického výskumu na školách, ktorého výsledky zasielal na Štátny pedagogický ústav v Bratislave.¹¹

Po zriadení krajských národných výborov začal F. Karšai od 1. mája 1949 pracovať na pedagogickom oddelení Referátu školstva KNV v Prešove. Viedol oddelenie škôl III. stupňa a v roku 1951 sa stal prednostom osobného oddelenia odboru školstva KNV. Túto funkciu vykonával do 31. januára 1952.

Na vlastnú žiadosť opustil prácu administratívneho charakteru a od 1. februára 1952 začal opäť pôsobiť ako učiteľ, tentoraz na Pedagogickom gymnáziu K. Gottwalda v Prešove, na ktorom vyučoval pedagogiku. Dňa 1. septembra 1952 bol KNV v Prešove menovaný za vedúceho Krajského pedagogického zboru a o rok neskôr sa stal zástupcom riaditeľa na Pedagogickom gymnáziu K. Gottwalda, a to až do 31. októbra 1954. Bol predsedom komisie pre vypracovanie nových učebných osnov a členom komisie pre prípravu učebníc pre ukrajinské školy. V úprimnej snahe o rozvoj povojnovej republiky, tak ako mnohí iní učitelia i on si podal prihlášku za člena KSS, no pre svoje „*nevyrovnanie sa s náboženskou otázkou*“¹² bol v lete 1953 vyškrtnutý zo zoznamu kandidátov.

9 PŠENÁK, Jozef. Úloha Štátneho pedagogického ústavu vo zvyšovaní úrovne pedagogického myslenia. In FERLÍKOVÁ, Klára (ed.). *Pamätnica pri príležitosti 60. výročia založenia Štátneho pedagogického ústavu*. Bratislava : Štátny pedagogický ústav, 2007, s. 11. ISBN 9788089225286

10 KARŠAI, František. Prvý Okresný pedagogický zbor na Slovensku. In *Jednotná škola, 1947 – 1948*, roč. III, č. 1, s. 31.

11 Múzeum školstva a pedagogiky, fond F. Karšaia, Životopis F. Karšaia, č. 2561/91, s. 1.

12 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Životopis datovaný 1. apríla 1972.

Neistota jeho ďalšieho pôsobenia, ktorá bola spôsobená spoločensko-politickým vývojom tohto obdobia i negatívnym stanoviskom vedúcim k vyškrtnutiu zo zoznamu kandidátov, viedla F. Karšai k rozhodnutiu navštevovať fotografický kurz, ktorý ukončil certifikátom. Láska k prírode našla vhodné spojenie so záľubou vo fotografovaní, čoho výsledkom boli i získané ocenenia za jeho fotografickú tvorbu. „*Mňa, ako staršiu z dcér brával na výlety do prírody, na hrady, alebo pomáhať pri archeologických prácach ešte v bývalej starej tehelni v Prešove. Chodili sme zbierať huby, poznávali Slovensko a tešili sa zo života. Veľa fotografoval a potom ma zaučal aj do vyrábania fotografií.*“¹³

Od 1. novembra 1954 do 31. augusta 1955 viedol Kabinet pedagogiky a psychológie na Krajskom ústave pre ďalšie vzdelávanie v Prešove, ktorý vznikol zreorganizovaním Krajského pedagogického zboru v Prešove a pôsobil aj ako externý pracovník Katedry pedagogických vied.

Na návrh Rady Vyššej pedagogickej školy v Prešove bol F. Karšai od 1. septembra 1955 prijatý za odborného asistenta pre pedagogiku na Katedru pedagogických vied.¹⁴ Vedúcom katedry, ktorá zabezpečovala aj výučbu hudobnej výchovy (neskôr to bol Ústav hudobnej výchovy pri katedre pedagogických vied) a výučby pre študentov ukrajinského oddelenia bol Jan Hvozdič.¹⁵

Katedra sa zároveň podieľala i na pedagogickom procese na Filologickej fakulte Vysokej školy pedagogickej v Prešove.¹⁶ Centrom záujmu F. Karšai sa stali dejiny pedagogiky a po odchode kolegyne Ľudmily Fábryovej zabezpečoval i prednášky z predmetu Teória výchovy. Jeho prvou výskumnou témou bol *Výskum dejín prešovského školstva od XV. do XVI. storočia*. Na zasadnutí katedry 29. septembra 1955 bol poverený úlohou vypracovať historické mapy k dejinám pedagogiky a koordinovať zabezpečenie praxe študentov.¹⁷

Stretnutie ku koordinácii aktivít vzťahujúcich sa k zabezpečeniu praxí sa konalo 20. októbra 1955¹⁸ a F. Karšai následne stanovil hlavné úlohy fakultnej (cvičnej) školy, odborných katedrií a ústavu praxe.¹⁹ Po ukončení praxe mal každý študent vypracovať záverečnú správu (počet hospitácií, výstupov, rozbor s metodikmi z fakulty a učiteľmi školy, účasť na mimotriednych a mimoškolských aktivitách, návrhy na zlepšenie), ktorú

13 Zo spomienok dcéry Márie Žilinkovej, rod. Karšaiovej.

14 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, menovanie odborným asistentom pre pedagogiku, č. 2751/55.

15 Archív Prešovskej univerzity v Prešove (ďalej APU), f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Správa o činnosti katedry od júna 1955 do 15. marca 1956, sig. D-I/5, inv. č. 714, k. 42, č. 277/1956.

16 Školskou reformou bola od škol. r. 1953/1954 na prípravu učiteľov stredných škôl zriadená Vysoká škola pedagogická v Bratislave s tromi fakultami: fakultou spoločenských vied, fakultou prírodných vied (obidve mali sídlo v Bratislave) a filologickou fakultou, ktorá sídlila v Prešove. Súčasťou reformy bolo i zriadenie Vyššej pedagogickej školy v Prešove (založenej v škol. r. 1953/1954), kde sa v 2-ročnom štúdiu pripravovali budúci učitelia pre druhý stupeň základnej školy.

17 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná na 2. zasadnutí Katedry pedagogických vied konanom dňa 29. septembra 1955 v miestnosti KPV na Stalinovej ulici 80/II, sig. D-I/5, inv. č. 713, k. 42, č. 323/1955.

18 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Verejné zasadnutie KPV o súvislej školskej praxi poslucháčov v škol. roku 1955/56, sig. D-I/5, inv. č. 713, k. 42, č. 350/1955.

19 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná na verejnom zasadnutí Katedry pedagogických vied konanom dňa 20. októbra 1955, sig. D-I/5, inv. č. 713.

bol povinný odovzdať metodikovi príslušnej katedry. „*Ako vážny nedostatok videl vedúci ústavu školskej praxe to, že ešte stále rozborov vyučovacích hodín a ich hodnotenie sa robí formálne, povrchné a príčinu vidí nielen u poslucháčov, ale aj v tom, že na týchto rozboroch nezúčastňujú sa vždy metodici odborných katedier a zástupca KPV.*“²⁰

Uznanie jeho koncepcnej činnosti vyjadril vtedajší vedúci katedry J. Hvozdič, keď na zasadnutí katedry 27. januára 1956 na rozdiel od predchádzajúceho tzv. obdobia „neujasnenosti úloh“, hodnotil obdobie činnosti ústavu školskej praxe pod vedením F. Karšaia už ako „*obdobie cieľavedomosti, keď nový člen KPV s. Karšai prebral vedenie Ústavu a skonsolidoval jeho prácu, čím práca Ústavu sa teraz uberá správnym smerom.*“²¹

Vďaka dobrej znalosti maďarčiny informoval ostatných pedagógov o pedagogickej tvorbe a výskumných aktivitách maďarských kolegov a presadzoval, aby učiteľom vysokých škôl boli umožnené študijné cesty do zahraničia. „*Jeho prednášky boli na vysokej úrovni, spájal ich nielen s dejinami kultúry, ale aj s filozofickým myslením, teoretickými otázkami pedagogiky a vývojom školských sústav. Osobitnú pozornosť venoval dejinám pedagogiky a školstva v ČSSR, osobitne na Slovensku.*“²² Dokladom tohto zamerania je napr. článok *Po stopách J. A. Komenského v Prešove* (*Učiteľské noviny*, 1957, č. 13, s. 3.) a významné štúdie. V prvej *Poznámky k otázke založenia prešovského kolégia (Jednotná škola*, 1957, č. 5, s. 595-615) na základe štúdia dobových prameňov a komparáciou s neskoršími monografiami a článkami dokázal vyvrátiť názory o prekrývaní sa obdobia existencie mestskej školy a kolégia, resp. názory o pokračovaní mestskej školy v podobe kolégia. Karšai naopak preukázal, že kolégium vzniklo „*ako nová škola, a nie je organickým pokračovaním prešovskej mestskej školy.*“²³ Štúdia je vhodne doplnená popisom organizácie a obsahu vzdelávania 10-ročného kolégia, ako i jeho zákonmi – zákonmi dozorcov, zákony profesorov, povinnosti žiakov.

Druhá štúdia s názvom *Lukáš Fabínius-Popradský. Pedagogické názory rektora prešovskej mestskej školy v 16. storočí* prešla v lete 1956 katedrovým oponovaním.²⁴ Karšai v nej priblížil význam tohto pedagóga z hľadiska jeho názorov na výchovu a vzdelávanie, jeho prínos pre tvorbu učebnic na Slovensku dielom *Exempla declinationum et coniugationum* (1573), čo je „*prvá známa vytlačená učebnica pre domáce potreby na území Slovenska vôbec*“²⁵ a bola venovaná pre potreby mestskej školy v Prešove. Z didaktickej stránky má napr. stále význam i ním odmietavý postoj k mechanickému memorovaniu, ktoré chcel nahradiť uvedomelým poznávaním učebnej látky. Okrem ďalších aktivít (napr. vystúpenia na seminároch a slávnostiach, publikačné aktivity) v marci

20 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná na zasadnutí KPV dňa 15. decembra 1955 v miestnosti KPV na Stalínovej ul. 80/II, sig. D-I/5, inv. č. 713, k. 42, č. 435/1955.

21 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná na zasadnutí Katedry pedagogických vied dňa 27. januára 1956, sig. D-I/5, inv. č. 713, k. 42.

22 RIČALKA, Michal. Vďačíme za vykonanú prácu. In *Jednotná škola*, 1975, roč. XXVII, č. 9, s. 821.

23 KARŠAI, František. Poznámky k otázke založenia prešovského kolégia. In *Jednotná škola*, 1957, roč. XII, č. 5, s. 603.

24 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Správa Katedry pedagogických vied o stave vedecko-výskumnej práce za I. polrok 1956, sig. C-I/2, inv. č. 363, k. 26, č. 255/1956.

25 KARŠAI, František. Lukáš Fabínius - Popradský. Pedagogické názory rektora prešovskej mestskej školy v 16. storočí. In HVOZDÍK, Jan (ed.). *Sborník Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. I. časť pedagogicko-metodická*. Bratislava : SPN, 1957, s. 55.

tohto roku predniesol i príhovor v československom rozhlase na tému *J. A. Komenský a Prešov*.

Aj nasledujúci rok pokračoval F. Karšai v plodnom diele a výrazom uznania jeho schopností a úsilia bolo menovanie F. Karšai za člena Poradného zboru pri Krajskom múzeu v Prešove, stal sa členom školskej komisie pri MsNV v Prešove a členom Slovenskej historickej spoločnosti SAV, prednášal v rámci cyklu Univerzita rodičov.

Problematika vzťahu J. A. Komenského k Prešovu i naďalej zaberala popredné miesto v pedagogickom historickom výskume F. Karšai a svoje najnovšie výsledky uverejnil v štúdiu *Osobné vzťahy J. A. Komenského k Prešovu a jeho didaktický vplyv na prešovskú školu*. (Archív pro bádání o životě a díle J. A. Komenského. Acta Comeniana ČSAV, 1958, č. 2, s. 178-183.) Od škol. r. 1958/1959 sa J. Šperka stal novým vedúcim katedry, pričom F. Karšai pôsobil ako tajomník katedry a vedením Ústavu školskej praxe bol poverený M. Ričalka.²⁶

Od škol. r. 1959/1960 bola realizovaná ďalšia zmena v systéme prípravy učiteľov. Z Filologickej fakulty Vysokiej školy pedagogickej bola zriadená Filozofická fakulta v Prešove v rámci Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach²⁷ a z Vyššej pedagogickej školy bol vytvorený Pedagogický inštitút v Prešove.²⁸

Po zriadení Filozofickej fakulty UPJŠ v roku 1959 sa F. Karšai stal členom Katedry pedagogických vied FF UPJŠ v Prešove, ktorú viedol M. Ričalka a od januára 1960 A. Čuma. Na katedre prednášal predmety: dejiny pedagogiky, teória výchovy, didaktika, úvod do vysokoškolského štúdia a pracoval na habilitačnej práci Jan Amos Komenský a Prešov, v rámci ktorej ukončil jej prvú časť. Pripravil bibliofilské vydanie Komenského mapy Moravy, ktorá sa našla v Prešove a doteraz je prvým známym exemplárom tohto Komenského kartografického diela na Slovensku.²⁹ „*Týmto nálezom neobohacuje sa Slovensko len o ďalšie dielo Komenského, ale súčasne sa získava pevný oporný bod, ktorý sám primárne dokazuje, že Komenského tradícia žila na východnom Slovensku dlho i v 18. storočí.*“³⁰

Prešovský exemplár je v čierno-bielom vyhotovení s názvom *Moravia Marchionatus auctore J. A. Comenius*, t. j. Markgrófstvo moravské od J. A. Komenského, bez uvedenia roku vydania. „*Je to tiež ďalší dôkaz o kontinuite Komenského tradície na Slovensku, ktorá v spojitosti s objavením jeho kartografického diela dostáva zvláštnu patinu, keďže*

26 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná na zasadnutí Katedry pedagogických vied dňa 28. augusta 1958, sig. D-I/5, inv. č. 717, k. 42, č. 435/1955.

27 Filozofická fakulta v Prešove bola zriadená pri reorganizácii vysokého školstva vládny výnosom č. 58, 1958 § 16, Ú. v. a spolu s Lekárskou fakultou v Košiciach založili od škol. r. 1959/1960 Univerzitu P. J. Šafárika so sídlom v Košiciach. (Lekárska fakulta v Košiciach fungovala od škol. r. 1949/1950 do škol. r. 1958/1959 ako súčasť Univerzity Komenského v Bratislave.)

28 Pedagogické inštitúty boli vysokoškolské inštitúcie, ktoré vznikli na základe reorganizácie vysokého školstva od škol. r. 1959/1960 vládny nariadením č. 57/1959 Zb. (po zrušení vyšších pedagogických škôl) a slúžili na 4-ročnú prípravu učiteľov základných škôl a vychovávateľov v mimoškolských výchovných zariadeniach.

29 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Správa o činnosti Katedry pedagogických vied za štud. rok 1959/60, sig. D-I/5, inv. č. 718, k. 42.

30 KARŠAI, František. Vzácný komeniologický nález. In *Učiteľské noviny*, 1959, roč. IX, č. 42, 22. októbra 1959, s. 6.

*znalosť klasických diel Komenského u nás, najmä učebníc, rozširuje sa i na jeho tvorbu kartografickú.*³¹

František Karšai už od r. 1958 pracoval na téme *Osobné vzťahy J. A. Komenského k Prešovu a jeho didaktický vplyv na prešovskú školu* a výsledkom práce bola rovnomená štúdia uverejnená v časopise *Acta Comeniana* (1958, roč. 17, č. 2, s. 178 - 183.)³² Výskum materiálov však Karšaiovi ukázal, „že štúdium možno prehĺbiť a rozšíriť aj na knižné vydanie, ktoré by prinieslo nové pohľady i nové fakty k uvedenému problému, práca bola naplánovaná na rok 1959 s perspektívou ukončiť ju do decembra 1959“.³³ Z tohto dôvodu zmenil názov práce so širším obsahovým charakterom *J. A. Komenský a Prešov*, pretože v nej chcel prihliadať i k politicko-diplomatickej činnosti Komenského po tridsaťročnej vojne prostredníctvom Prešova. Pri hodnotení stavu na zasadnutí katedry sa uvádza, že plán nebol splnený, pretože sa „objavili novšie materiály, ktoré došli zo zahraničia, alebo sa našli tu v Prešove (napr. Komenského mapa Moravy) a tieto ukázali nutnosť prácu ďalej rozšíriť. Termín ukončenia práce bol pojatý do plánu na rok 1960. Katedra povolila posunúť termín vzhľadom na nové materiály, ktoré z práce nemôžu vypadnúť“.³⁴

V súlade s úlohou stanovenou na zasadnutí katedry 26. januára 1960³⁵ F. Karšai koncom leta 1960 dokončil habilitačnú prácu a na zasadnutí katedry 7. septembra 1960 sa konala jej interná oponentúra M. Ričalkom a A. Čumom. Po dopracovaní pripomienok bolo na novembrovom zasadnutí katedry³⁶ F. Karšaiovi odporúčané, aby rukopis habilitačnej práce zaslal oponentom. „Práca má svoj vedecko-pedagogický význam, lebo pojednáva o probléme, ktorý prispieva k parciálnemu riešeniu otázky, ktorá doteraz celkove riešená nebola – a to vzťahov Komenského ku Slovensku a jeho pôsobenie na vývin tunajšej pedagogiky.“³⁷

Vo výskumnej oblasti spolu s vtedajším vedúcim katedry Andrejom Čumom spolupracoval na riešení témy *Z dejín školstva východného Slovenska (ukrajinské školy)*, v rámci ktorej mal spracovať slovenské školstvo. Okrem toho začal pracovať aj na výskumnej téme *Výchova vzťahu žiakov k práci v podmienkach výrobných prác na všeobecnovzdelávacích školách*. Pre Krajské múzeum vypracoval *Libreto k historickej mape škôl prešovského kraja* (11 s.) a regionálne dejiny školstva zmapoval v štúdiu *Z minulosti školstva Šariša a Zemplína* (*Nové obzory*, č. 2, 1960, s. 67-81.)

31 KARŠAI, František. Exemplár Komenského mapy Moravy na východnom Slovensku. In *Nové obzory*, 1960, roč. II, s. 207.

32 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zoznam tém vedecko-výskumných prác z pedagogiky, sig. C-I/2, inv. č. 365, k. 26, č. 147/1959.

33 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, František Karšai, odborný asistent KPV. Správa o vedecko-výskumnej činnosti za rok 1959, sig. C-I/2, inv. č. 366, k. 26.

34 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná dňa 4. januára 1960 na zasadnutí Katedry pedagogických vied za prítomnosti podpísaných členov katedry, sig. D-I/5, inv. č. 718, k. 42.

35 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica napísaná na zasadnutí Katedry pedagogických vied 26. januára 1960 za prítomnosti všetkých členov katedry, sig. D-I/5, inv. č. 718, k. 42.

36 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica zo zasadnutia Katedry pedagogických vied dňa 16. novembra 1960, sig. D-I/5, inv. č. 719, k. 42.

37 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Správa o hodnotení vedecko-výskumnej práce Katedry pedagogických vied FF UPJŠ v Prešove za kalendárny rok 1960, sig. D-I/5, inv. č. 718, k. 42.

V škol. r. 1959/1960 mu bola Vedeckou radou FF UPJŠ udelená pamätná insígnia a čestné uznanie. Okrem priamej pedagogickej aktivity viedol a usmerňoval pedagogickú aj výrobnú prax, bol predsedom študijnej komisie fakulty i pedagogickým vedúcim ročníka. Katedra pripravila ku dňu učiteľov 28. marca 1961 výstavu o živote a diele J. A. Komenského s jeho hlavnými publikáciami a pri jej otvorení mal F. Karšai „*hodnotnú prednášku na tému Politický vplyv Komenského na niektorých mešťanov Prešova*“.³⁸ V mimoškolskej oblasti sa zaslúžil o premietanie filmov pre študentov, bol členom Slovenskej historickej spoločnosti, Historického krúžku pri Krajskom múzeu v Prešove, školskej komisii pri MsNV v Prešove, prednášateľom Spoločnosti pre šírenie politických a vedeckých poznatkov, predsedom Krajského poradného zboru ľudovej umeleckej tvorivosti pre odbor fotografia, odborným poradcom fotografického krúžku pri Dvanásťročnej strednej škole v Prešove a zúčastnil sa na 5. celoslovenskej výstave amatérskej fotografie v Bratislave. Svojej záľube – fotografovaniu sa venoval i v rámci pedagogickej činnosti, keď zhotovoval série fotografických snímok z výrobných praxí študentov a z imatrikulačných slávností pre školskú kroniku.³⁹

Od začiatku škol. r. 1960/1961 Ústav telesnej výchovy bol dislokovaný na Katedru telesnej výchovy do Košíc a pri katedre vznikol Kabinet praxe, ktorého vedením bol poverený F. Karšai, ktorý bol zároveň uvoľnený z funkcie tajomníka katedry. Už na zasadnutí katedry 29. septembra 1960 stanovil hlavné úlohy kabinetu⁴⁰ a roku 1961 na februárovom rokovaní katedry predložil návrh na zriadenie bazovej (cvičnej) školy.⁴¹ Karšai ju ponímal ako organickú súčasť fakulty za účelom praktických výstupov študentov, vzorových hodín metodikov katedier a riešenia výskumných problémov.

V škol. r. 1961/1962 katedra pôsobila už ako Katedra pedagogiky FF UPJŠ v Prešove a skladala sa z dvoch zložiek:

a/ oddelenia pedagogiky a psychológie,

b/ ústavu praxí, mimotriednej a mimoškolskej práce s mládežou.

Poslaním ústavu, na čele ktorého stál F. Karšai, bolo „*pedagogicky viesť, usmerňovať a organizovať výrobnú prax poslucháčov, pedagogickú prax poslucháčov, odbornú prax poslucháčov, ako aj mimotriednu a mimoškolskú prax poslucháčov*“.⁴² V teoretickej oblasti mal ústav za úlohu pripraviť poslucháčov na prax, usmerňovať metodikov katedier a ich spoluprácu s cvičnými učiteľmi, usmerňovať odborníkov z praxe pri zabezpečovaní výrobnéj praxe študentov. Oblasť vedeckého výskumu bola orientovaná na skúmanie praxí a tieto výsledky mali byť využívané pre zvyšovanie celkovej efektívnosti prípravy študentov. Za túto prácu mu Dekanstvo FF UPJŠ a Závodný výbor Revolučného odbo-

38 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Správa o politicko-výchovnej práci Katedry pedagogických vied v r. 1961 predložená dekanátu 11. novembra 1961, sig. D-I/5, inv. č. 719, k. 42.

39 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Správa o hodnotení vedecko-výskumnej práce Katedry pedagogických vied FF UPJŠ v Prešove za kalendárny rok 1960, sig. D-I/5, inv. č. 718, k. 42.

40 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica zo zasadnutia Katedry pedagogických vied zo dňa 29. septembra 1960, sig. D-I/5, inv. č. 719, k. 42.

41 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Zápisnica zo zasadnutia KPV dňa 16. februára 1961, sig. D-I/5, inv. č. 719, k. 42.

42 APU, f. FF UPJŠ 1954 – 1990, Rámcový plán práce Katedry pedagogiky Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove na študijný rok 1961/62, sig. D-I/5, inv. č. 720, k. 42.

rového hnutia (ZV ROH) udelilo roku 1962 čestné uznanie za úspešné vedenie Ústavu praxí.

Katedra pedagogiky a psychológie bola umiestnená na Grešovej ul. v priestoroch filozofickej fakulty. Podľa vtedajších záznamov vo fakultnej kronike: „*V Slovenskej pedagogickej spoločnosti, východoslovenskej odbočke so sídlom v Košiciach, pracujú: doc. Andrej Čuma, CSc. a doc. František Karšai, ako členovia výboru; prvý z uvedených je taktiež členom celoslovenského výboru SPS. Doc. František Karšai je vedúci sekcie dejín pedagogiky a školstva, doc. M. Ričalka je vedúcim teórie výchovy. Ináč KPePs [Katedra pedagogiky a psychológie – E. L.] stáva sa dôležitým pracoviskom kmenologického výskumu, a to v meradle slovenskom, celoštátnom i medzinárodnom.*“⁴³

Jedným z výsledkov nadviazaných stykov s pracoviskom Institut za serbski ludospyt Nemeckej akadémie vied v meste Bautzene (Budyšin) v spolkovej republike Sasko (vo vtedajšom členení to bol kraj Sasko), bolo i vydanie pedagogicko-historicky orientovanej štúdie F. Karšai a tamojšej tlači *Ján Bocatus – pedagóg – humanista 16. storočia. (Létopis Instituta za serbski ludospyt. Rjad A. Rečespyt a literatura. Budyšin: Ludove nakladnictvo Domovina, č. 7, s. 124-138.)*

V tomto období F. Karšai intenzívne pokračoval vo výskumnej činnosti, čoho výsledkom bola napr. kmenologicky orientovaná práca *Jan Amos Komenský a východné Slovensko*, ktorú uverejnil v zborníku *Nové obzory* (roč. III, 1961, s. 327-333.) a v tom istom roku uverejnil i článok v *Učiteľských novinách* s názvom *Z pedagogického odkazu P. J. Šafárika* (1961, č. 25.)

Dňa 6. septembra 1962 sa F. Karšai habilitoval na docenta pedagogiky a s platnosťou od 1. júna 1963 bol menovaný a ustanovený docentom pedagogiky⁴⁴ na Katedre pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove. Svoju znalosť nemeckého jazyka využíval okrem výskumných účelov aj v rámci pedagogického procesu, keď napr. pre nedostatok učiteľov bol požiadaný vedením Strednej ekonomickej školy v Prešove o externé vyučovanie nemčiny na škole v škol. r. 1964/1965 v rozsahu 6 hodín, čo mu vedenie katedry umožnilo.⁴⁵

Tvorba koncepcie filozofickej fakulty a jej štrukturálne zmeny sa odzrkadlili i na vývoji katedry. Členovia katedry podali 19. januára 1965 návrh na zmenu názvu katedry. Vedecká rada UPJŠ v Košiciach na svojom 4. zasadaní 11. februára 1965 odsúhlasila predložený návrh a rektor zmenil názov katedry na Katedru pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove s účinnosťou od 1. februára 1965 a zároveň menoval A. Čumu za vedúceho tejto katedry.⁴⁶ V tejto podobe katedra existovala do roku 1968, keď po vzniku samostatnej katedry psychológie stala sa i katedra pedagogiky jednodborovou.⁴⁷ So

43 Archív Dekanátu Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove (ďalej ADFFP), Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 29.

44 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Menovanie docentom – úprava služobných príjmov, č. 2221/1963.

45 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Žiadosť o udelenie povolenia externe vyučovať datovaná 4. septembra 1964.

46 Súkromný archív rodiny Čumovej. Rozhodnutie rektora UPJŠ v Košiciach prof. MUDr. E. Matejička, DrSc. č. 119/1965 z 19. februára 1965 o zmene v pomenovaní katedry a ustanovení jej vedúceho.

47 ČERNOTOVÁ, Marta – LUKÁČ, Eduard. Vedecký profil Katedry pedagogiky Filozofickej fakulty PU v Prešove. In *Pedagogická revue*, 2002, roč. 54, č. 4, s. 377. ISSN 1335-1982

stabilizáciou vyučujúcich a ich odborným rastom sa na katedre postupne črtali presnejšie kontúry výskumného zamerania. „*Pracovníci katedry sa začali zapájať do riešenia štátnych i fakultných vedeckovýskumných úloh. Objavili sa prvé komeniologické práce, ktorých rozvoj priniesol katedre závažné postavenie v československom komeniologickom výskume. Paralelne s ním pokračoval výskum v regionálnej historiografii.*“⁴⁸

Katedra pedagogiky a psychológie sa zásluhou F. Karšaia postarala o zavedenie priemyselnej televízie pre pedagogickú prax poslucháčov 4. a 5. ročníka, ktorá bola odovzdaná do užívania v novembri 1965 na Strednej všeobecnovzdelávacej škole na ul. T. Ševčenka v Prešove. „*Z jeho iniciatívy sa vybudovalo pre účely pedagogickej prípravy poslucháčov vo fakultnej škole (SVŠ Prešov, ul. T. Ševčenka) prvé experimentálne pracovisko s uzavretým okruhom priemyselnej televízie v ČSSR.*“⁴⁹ Tento televízny okruh zabezpečovali tri televízne kamery, ktoré boli inštalované v jednej triede a umožňovali zaznamenávať obraz i zvuk počas vyučovania.⁵⁰ O toto pracovisko prejavili záujem pedagógovia z celého Československa a podľa jeho vzoru boli založené podobné pracoviská aj v iných krajinách – v NDR, ZSSR, Rumunsku. K tejto problematike publikoval F. Karšai článok *Využitie televízie pri nácvuchoch* v časopise *Učební pomůcky ve škole a osvětě* (1964/65, roč. IV, č. 8, s. 98-100.) „*Pri príležitosti započatia študijného roku 1966/67 bolo otvorené Elektronické laboratórium – Metodický kabinet, zriadený 1. septembra 1966. Je pracoviskom Katedry pedagogiky a psychológie a jeho účelom je oboznamovať poslucháčov s modernými učebnými pomôckami. Kabinet vedie doc. František Karšai, pracovník KPePs.*“⁵¹

Publikačne plodným bol pre F. Karšaia rok 1965, keď mu vyšla monografická práca *Stúpenci Jana Amosa Komenského v politických a školských dejinách Prešova* (Bratislava, SPN 1965). V tom istom roku vyšla publikácia *Dejiny Prešova I.* (Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1965) a členom autorského kolektívu bol i Karšai. Spracoval v nej časť s názvom *Školstvo* (s. 238-246), ktorá je umiestnená do kapitoly *Kultúrne pomery v období feudalizmu*. Karšai podal obraz o vývoji školstva v Prešove od prvých správ dokumentujúcich existenciu učiteľa v meste, s predpokladom pôsobnosti školy už aj v skoršom období, až po obdobie 30. rokov 19. storočia. Jeho skúsenosti s fotografovaním boli využité aj pri príprave uvedenej monografie, v rámci ktorej mal na starosti obrazovú dokumentáciu.

V nasledujúcom roku sa F. Karšai stal členom Československej pedagogickej spoločnosti. Spolu s prof. PhDr. A. Čumom, CSc. napísali štúdiu na konferenciu k 100. výročiu narodenia významného učiteľa F. A Diesterwega s názvom *Diesterwegs Einfluss auf die slowakische Pädagogik im 19. Jahrhundert* (vyšla v zborníku *Diesterweg und wir*. Berlin 1967, s. 217-222). Jeho význam pre slovenskú pedagogiku vidia autori štúdie i v tom, že „*stúpenci Diesterwega v ňom hľadali oporu v boji za uchovanie národného jazyka,*

48 Katedra pedagogiky. In ŠTEC, Mikuláš (ed.). *25 rokov Filozofickej fakulty v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach. 1959 – 1984*. Prešov : Filozofická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, s. 387- 388.

49 MÁTEJ, Jozef. František Karšai 50-ročný. In *Jednotná škola*, 1968, roč. XX, č. 5, s. 447.

50 KONEČNÝ, Zdeněk. *Moderná didaktická technika v vyučovacom procese na vysokých školách*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970, s. 73.

51 ADFFP, Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 71.

v rozvíjaní národného povedomia vzdelávaním a pestovaní národného jazyka, ktorého sila sa najmarkantnejšie prejavila v revolučných rokoch 1848/1849, i v prenášaní jeho didaktických názorov do školskej praxe“.⁵²

František Karšai sa zaoberal i dnes aktuálnym problémom prípravy rodičov na výchovnú činnosť, čím rozumel „*ich usposobovanie pre vykonávanie výchovnej činnosti nielen v rodinnom, ale aj mimo rodinnom prostredí. To znamená, že našou úlohou je urobiť rodičov vlastníkmi tých pedagogických vedomostí, zručností a návykov, ktoré nutne potrebujú k tomu, aby aj oni sa mohli podieľať na uvedomelej, pedagogickou vedou i pomocnými vedami pedagogiky odôvodnenej aplikácii teórie vo výchovnej praxi*“.⁵³ Išlo mu o systematické neprofesijné vzdelávanie dospelých, ktoré malo prispieť k výchove mladej generácie.

Oslavy 300. výročia začatia výučby na prešovskom kolégiu, konané v roku 1967, obohatil F. Karšai svojím referátom *Prešovské kolégium v dejinách pedagogiky* (zborník *Prešovské kolégium v slovenských dejinách*. Košice: Východoslovenské vydavateľstvo, 1967) a k tejto téme publikoval i svoju štúdiu v časopise *Jednotná škola* (1967, roč. XIX, č. 4) *Tristo rokov prešovského kolégia* (s. 351-361.) V tom istom období prezentoval i ďalšiu štúdiu z regionálnych dejín školstva *Prešovské školstvo od najstarších čias do roku 1945* (*Jednotná škola*, 1967, roč. XIX, č. 2, s. 157-175). Podal v nej podrobnejší obraz o vývoji školstva v Prešove od počiatočných zmienok o platení učiteľa magistrátom mesta z roku 1249, cez rozvoj mestskej školy prostredníctvom významných rektorov, pôsobenia známeho evanjelického kolégia s jednotlivými ústavmi až k rozvoju školských inštitúcií v duchu požiadaviek jednotlivých období (napr. materské, odborné, učňovské, dievčenské školy) až do konca II. svetovej vojny.

Koncom júna 1968 požiadal A. Čuma vedenie FF UPJŠ v Prešove o uvoľnenie z funkcie vedúceho katedry. „*Situácia na katedre je teraz taká, že možno uskutočniť zmenu vedúceho katedry. Zmena vedúceho iba prispeje katedre, nakoľko sa vnesie nový systém práce a vo vedení katedry bude svieža osoba*“.⁵⁴ Na návrh Dekanátu FF UPJŠ v Prešove sa F. Karšai stal od 1. septembra 1968 vedúcim katedry pedagogiky a psychológie na tejto fakulte⁵⁵ a od 1. novembra 1968 i vedúcim Katedry pedagogiky dospelých a osvetu FF UPJŠ v Prešove.⁵⁶ Roku 1968 obhájil na Univerzite Komenského v Bratislave kandidátsku dizertáciu s prácou *Štúdie z dejín pedagogiky I. a II.* a získal titul kandidáta vied CSc., o rok neskôr získal titul doktor filozofie PhDr.

52 ČUMA, Andrej – KARŠAI, František. Diesterwegov vplyv na slovenskú pedagogiku 19. storočia. In MICHALIČKA, Vladimír – PLEŠKOVÁ, Eva (eds.). *Aktuálne otázky školského múzejníctva. III.* Zborník Múzea školstva a pedagogiky na Slovensku. Bratislava : Ústav informácií a prognóz školstva, mládeže a telovýchovy, 1991, s. 163.

53 KARŠAI, František. Príspevok k problému pedagogickej prípravy rodičov na výchovnú činnosť. In ČUMA, Andrej (ed.). *Filozofická fakulta Univerzity P. J. Šafárika. I. Pedagogika. II. Metodika*. Bratislava : SPN, 1966, roč. VI, s. 27.

54 AÚPPSZ FF PU, f. Andrej Čuma, Žiadosť doc. A. Čumu, CSc. dekanovi FF UPJŠ v Prešove o uvoľnenie z funkcie vedúceho katedry a predsedu komisie pre rigorózne skúšky z 27. júna 1968, C-42, č. j. 87/1968.

55 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Menovanie vedúcim Katedry pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove, č. 1104/68.

56 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Poverenie vedením Katedry pedagogiky dospelých a osvetu FF UPJŠ v Prešove, č. 1894/1968.

Po reorganizácii pracovísk na fakulte bol od škol. r. 1969/1970 vedúcim Katedry všeobecnej pedagogiky a pedagogiky dospelých FF UPJŠ v Prešove.⁵⁷ Andrej Čuma, ktorý bol v čase od 1. 9. 1970 do 31. 8. 1973 dekanom FF UPJŠ v Prešove, v hodnotiacej charakteristike vysoko ocenil jeho riadiace schopnosti a vedecký prínos: „*V tejto funkcii vykazuje veľmi dobré výsledky. Podarilo sa mu konsolidovať zložité problémy na katedre, ktoré vznikli zlúčením dvoch katedier v roku 1969. ... Vedecký profil menovaného je veľmi pozoruhodný. Vedeckú prácu zameriava na dejiny slovenského školstva a pedagogiky. Zameriava sa tiež na komeniologickú tematiku, ktorá je obsiahnutá v jeho dvoch monografických prácach. Jeho práce sú známe ako doma, tak aj v zahraničí. Zúčastňuje sa aj vedeckých podujatí v zahraničí.*“⁵⁸ Pri príležitosti osláv 550. výročia založenia univerzity v Rostocku mu bola na tamojšej univerzite roku 1969 udelená pamätná plaketa.

Na základe úspešnej voľby a následného potvrdenia ministrom školstva SSR⁵⁹ vykonával F. Karšai v škol. roku 1969/1970 funkciu dekana FF UPJŠ v Prešove a vo funkcii vedúceho katedry ho zastupoval A. Čuma. Funkciu dekana ukončil F. Karšai na vlastnú žiadosť 31. augusta 1970 a následne od 1. septembra 1970 zastával tri roky, t. j. do 31. augusta 1973, post prodekana FF UPJŠ pre vedecký výskum a zároveň bol opäť vedúcim katedry pedagogiky a psychológie.⁶⁰ Ako prodekan sa podieľal na plnení hlavných úloh fakulty, spracoval plán rozvoja vedeckého výskumu fakulty, prijatie a odborný rast aspirantov (doktorandov) na fakulte.

Rok 1970 sa niesol v znamení osláv venovaných 300. výročiu úmrtia J. A. Komenského a ako s popredným československým komeniológom pripravila Československá televízia v Bratislave príhovor F. Karšai o živote a diele J. A. Komenského, ktorý mal názov *Jan Segeš z Komnej*, ktorý bol odvysielaný 6. septembra 1970.

Karšai dostal aj pozvanie na komeniologické oslavy do Holandska.⁶¹ Bolo to však v období významných prípravných aktivít súvisiacich s nadchádzajúcou konferenciou v Prešove a zrejme preto sa tohto podujatia nezúčastnil. „*V rámci osláv Komenského výročia (300. výročie od smrti) prodekan doc. Karšai navštívil v novembri r. 1970 Moskvu a Tbilisi.*“⁶² V Moskve odznel jeho referát *Komenský a Slovensko* a následne aj v Tbilisi, kde sa taktiež zúčastnil oslavných podujatí venovaných Komenskému a bol ocenený medailou.

František Karšai bol vedeckým redaktorom a členom redakčnej rady pre vydanie publikácie ďalšieho významného predstaviteľa komeniológie na Slovensku A. Čumu *Komenskij i ruskaja škola* (Bratislava: SPN, 1970).

V tomto období stál i na čele tímu, ktorý pripravoval študijný program pre vysokoškolské vzdelávanie budúcich vychovávateľov. „*Vychovávateelia sú dnes po učiteľoch*

57 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Menovanie vedúcim Katedry všeobecnej pedagogiky a pedagogiky dospelých, č. 579/69.

58 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Charakteristika.

59 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Vymenovanie za dekana FF UPJŠ v Prešove, č. 1273/69.

60 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Poverenie za prodekana pre vedecký výskum na FF UPJŠ v Prešove, č. 1607/70.

61 Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave, f. František Karšai, Životopis F. Karšai, č. 2561/91, s. 4.

62 ADFFP, Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 138.

najpočetnejšou skupinou pedagogických pracovníkov, ktorá však je bez profesionálnej prípravy.⁶³ Absolventi tohto štúdia mali pôsobiť ako vychovávatelia pre mládež na 2. stupni škôl v domovoch mládeže, v domovoch pre opustené deti a siroty, v internátoch učňovských škôl a pod. Pre túto činnosť neboli pripravovaní odborníci, pretože stredné pedagogické školy vzdelávali budúcich vychovávateľov len pre vekovú skupinu žiakov na 1. stupni škôl.

Roku 1971 sa stal členom redakčnej rady ČSAV pre vydávanie spisov J. A. Komenškého. Na požiadanie Československého rozhlasu pripravil roku 1972 rozhlasovú reláciu *Jan Amos Komenský – Moudrym býti* v rozsahu 30 minút, ktorá bola odvysielaná 26. marca 1972 na III. programe VKV v čase 19.00 – 19.30 a jej repríza 27. marca 1972 v čase 9.00 – 9.30.⁶⁴

Od 1. novembra 1972 sa F. Karšai vrátil na post vedúceho Katedry pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove.⁶⁵

V marci roku 1973 sa stal členom Ústredného výboru Slovenskej pedagogickej spoločnosti, zapojil sa do autorského kolektívu na vypracovanie hesiel pre *Encyklopédiu Slovenska*, vystúpil na mnohých podujatiach. Medzi ne môžeme zaradiť aj vystúpenie na podujatí v Budapešti, ktorého sa zúčastnil na pozvanie Maďarskej akadémie vied a v maďarčine predniesol príspevok *O započatí spolupráce medzi maďarskými a slovenskými vedeckými pracovníkmi na úrovni vedeckých inštitúcií MTA a SAV*.⁶⁶

Karšai pracoval aktívne do posledných chvíľ svojho plodného života. Riadil Katedru pedagogiky a psychológie na FF UPJŠ, vypracovával oponentské posudky, pripravoval medzinárodné slovensko-maďarské komeniológické sympóziom v Prešove (konalo sa po jeho smrti 24. – 25. októbra 1975), pracoval ako člen autorského kolektívu vysokoškolskej učebnice *Dejiny českej a slovenskej pedagogiky* (Bratislava: SPN, 1976), bol školiteľom dizertačných prác. „Dovolím si povedať z úcty k tejto osobnosti, že ako aj môj školiteľ vo vedeckej aspirantúre bol príkladom zodpovednosti pri plnení pracovných povinností a bol vždy nápomocný a empatický aj pri riešení študijných a vedeckých problémov najmä mladších spolupracovníkov.“⁶⁷

Portrét obetavého pedagóga a významného historika pedagogiky by nebol úplný, ak by sa opomenula jeho celoživotná záľuba – fotografovanie. Jeho fotografické diela boli vystavené napr. na krajských výstavách Ľudovej umeleckej tvorivosti (LUT) v Prešove v r. 1958 a 1960, za ktoré získal i cenné ohodnotenia. Karšai bol členom najvýznamnejších pedagogických organizácií a nositeľom ocenení, ako napr. čestné uznanie za usilovnú pedagogickú prácu (udelené 28. marca 1966 Vedeckou radou FF UPJŠ pri prí-

63 KARŠAI, František. Návrh na vysokoškolské štúdium vychovávateľov pripravený. In *Prešovské noviny*, 1971, roč. 14, č. 18, 4. mája 1971, s. 2.

64 Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave, f. František Karšai, Životopis F. Karšai, č. 2561/91.

65 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, Menovanie vedúcim Katedry pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove, č. 2137/1972.

66 Múzeum školstva a pedagogiky v Bratislave, f. František Karšai, Životopis F. Karšai, č. 2561/91.

67 KOMINAREC, Igor. Prínos doc. PhDr. Františka Karšai, CSc. pre rozvoj komeniológie a komeniológických podujatí v Prešove. In PORTIK, Milan – BELÁSOVÁ, Ľudmila (eds.). *Jan Amos Komenský a súčasná predškolská a elementárna edukácia*. Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 1993, s. 16. ISBN 9788055510231.

ležitosti dňa učiteľov), pamätná medaila konferencie Komenský a Slovensko (udelená 15. septembra 1970 na konferencii Komenský a Slovensko), čestné uznanie (udelené 20. novembra 1974 pri príležitosti 15. výročia založenia FF UPJŠ), bronzová medaila FF UPJŠ (udelená 22. novembra 1974 na slávnostnom zasadnutí Vedeckej rady FF UPJŠ k 15. výročiu založenia FF UPJŠ).

Sľubná kariéra tejto významnej osobnosti bola, žiaľ, prerušená 15. júla 1975, keď František Karšai v Prahe podľahol ťažkej chorobe autoimunitného ochorenia (myastémia gravis). Návrh na jeho menovanie za profesora pedagogiky vypracovaný J. Mátejom v máji 1973 už nebol v praxi realizovaný a pomyselnú štafetu v komeniologickom bádani a organizovaní stretnutí prevzal po ňom A. Čuma. „Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. spolu s doc. PhDr. F. Karšaiom, CSc. sa zaslúžili o dobré meno FF v Prešove, kde sa ako na jedinej vysokej škole na Slovensku rozvíjal komeniologický výskum.“⁶⁸

Pri príležitosti 10. výročia úmrtia F. Karšai sa konal 18. decembra 1985 na Pedagogickej fakulte UPJŠ v Prešove seminár s názvom *Dielo doc. PhDr. Františka Karšai, CSc. v slovenskej pedagogike*. Seminár usporiadali: Slovenská pedagogická spoločnosť pri SAV, Katedra pedagogiky Pedagogickej fakulty UPJŠ a Katedra vysokoškolskej pedagogiky, výchovy a vzdelávania dospelých Filozofickej fakulty UPJŠ. K hlavným referátom patrili vystúpenia: *Dielo doc. PhDr. Františka Karšai, CSc. v slovenskej pedagogike* (prof. PhDr. Michal Ričalka, CSc.) a *Prínos Františka Karšai pre československú komeniológiu* (prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc.)

František Karšai – autor monografických komeniologických prác

Stúpenci J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova (Bratislava: SPN, 1965)

Prvá monografická práca F. Karšai bola zadaná do tlače v júli 1964 a vydalo ju Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave v apríli roku 1965. Celkový rozsah monografie je 120 strán a jej textová časť je členená na úvod a 9 kapitol, ktoré autor prezentoval na 81 stranách. Publikácia, ktorá bola zostavená po kompletizácii materiálov z dlhodobu vykonávaného výskumu, ku ktorému slúžil i 2-mesačný študijný pobyt v Budapešti, obsahuje bohatý pramenný materiál, ktorý poskytujú poznámky a odkazy na literatúru s celkovým počtom 228. (s. 82-96). Ten nielen pomáhal autorovi pri spracovaní uvedeného diela, ale je výrazom i jeho výbornej orientácie v latinských, maďarských a nemeckých textoch, prejavujúcej sa aj kritickými pripomienkami pri komentovaní stanovísk starších autorov. V zozname literatúry nachádzame 112 prác v podobe monografií, štúdií, lexikónov a pod. Po resumé v ruskom a nemeckom jazyku sa publikácia končí obrazovou prílohou, ktorú v sumárnom počte trinásť tvoria reprodukcie zobrazujúce pohľad na mesto Prešov v 17. storočí, na budovu Kolégia v Prešove, resp. fotokópie diel J. Bayera (*Filum Labyrinthi*, *Návrh na zriadenie sedemtriedneho lýcea*), J. A. Komenského (*Historia Revelationes*, *Vestibulum*, *Brána jazykov*, *Orbis pictus*, *Fyzika*), J. Webera (*Wappen der köningl. Freyen Stadt Epperies*) a fotokópia listu A. Klobušického o odporúčaní J. A. Komenského do služieb Žigmunda Rákocziho z 10. mája 1650.

68 BAČOVÁ, Marta. Prof. PhDr. Andrej Čuma, CSc. 70-ročný. In *Pedagogická revue*, 1998, roč. 50, č. 1, s. 92. ISSN 1335-1982.

V *Úvode* (s. 5-7) F. Karšai uvádza čitateľa do počiatkov histórie školstva v Prešove, ktoré sú prezentované činnosťou mestskej školy. Pri jej popise vychádza z archívnych dokumentov poukazujúcich na označenie vzdelaných notárov mesta (r. 1377), resp. na neskoršie pramene uvádzajúce výšku platby pre učiteľa (r. 1429) či prvé známe meno učiteľa, ktorým bol Johan (r. 1448). Ďalej stručne uvádza tri etapy rozvoja mestskej školy so zvyšovaním jej statusu až na lyceálny stupeň, čím sa vytvorilo východisko pre založenie evanjelického Kolégia v Prešove. Autor vymedzil i historické obdobie (druhá polovica 17. storočia), ktoré potom analyzoval v nasledujúcich kapitolách vo vzťahu k dominantnej téme práce a uviedol ďalších autorov (Imre Bán, Jaromír Červenka, Ján Mikleš, Ľudovít Rácz a i.⁶⁹), ktorí sa čiastočne zaoberali zvolenou problematikou. Ako však hodnotil ich prínos Jozef Mátej: „*No ani jeden to neurobil tak dôkladne ako František Karšai.*“⁷⁰ Na záver úvodu uviedol F. Karšai svoje želanie, aby sa jeho publikácia „*stala skromným príspevkom ku komeniologickému bádaniu u nás a pomohla pri utváraní celkového obrazu o Komenskom, o jeho spoločenských vzťahoch, ktoré sa viažu k územiu Slovenska, ako aj o jeho vplyve na vývin slovenského školstva a pedagogiky, v ktorom prešovská škola zohrala významnú, progresívnu úlohu.*“⁷¹

V prvej kapitole *Hospodárske, politické a spoločenské pomery v Prešove v prvej polovici 17. storočia* (s. 8-15) na ôsmich stranách v súlade s názvom kapitoly F. Karšai analyzuje jednotlivé faktory ovplyvňujúce rozvoj mesta v danom období. Prešov vďaka svojej výhodnej geografickej a obchodnej polohe hral významnú úlohu pre hospodársko-politický vývin regiónu, no zároveň získaval, resp. strácal benefity v rámci svojho zástoja na tej či onej strane vojenských aktérov protihabsburských povstaní (Štefan Bočkaj, Gabriel Betlen, Juraj I. Rákoci) a tridsaťročnej vojny. Ich dôsledkom, ako i následkom tragických udalostí po bitke na Bielej hore, bol príchod významných osobností do Prešova, ktoré sa podieľali na pedagogickom a kultúrnom rozmachu mesta, ako napr. Jakub Jakobeus⁷², Jan Matthaides, neskôr Eliáš Ladiver ml.⁷³ a ďalší. Zároveň už v tejto kapitole načrtáva spoločensko-politické, pedagogické a náboženské okolnosti, ktoré nakoniec viedli k tomu, že Komenský nebol pozvaný za rektora v tom čase pokročilej mestskej školy v Prešove. Jeho snahy o demokratizáciu vzdelávania, ako súčasť všenápravného

69 BÁN, Imre. Comenius és a magyar szellemi élet. In *Pedagógiai Szemle*, 1948, č. 10, s. 928-938; ČERVENKA, Jaromír. 1940. Prešovské Evanjelické kolégium v dejinách filozofie. In LAZAR, Ervín – ŽILKA, Július (eds.). *Sborník prác profesorov evanj. kolegiálneho gymnázia v Prešove*. Prešov : Evanjelické kolégium, 1940, s. 97-138; MIKLEŠ, Ján. *Izák Caban – slovenský atomista v XVII. storočí*. Bratislava : Slovenská akadémia vied a umení, 1948, 172 s.; RÁČZ, Lajos. *Comenius Sárospatakon*. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia, 1931, 264 s.

70 MÁTEJ, Jozef. Komenský a Prešov. In *Kultúrny život*, 1965, roč. XX, č. 36, s. 5.

71 KARŠAI, František. *Stúpenec J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1965, s. 7.

72 OTČENÁŠ, Michal – KÓNYA, Peter (eds.). *Jakub Jakobeus – život, dielo a doba*. Zborník príspevkov zo seminára venovaného 400. výročiu narodenia Jakuba Jakobeu, ktorý sa konal v Prešove 5. decembra 1991. Prešov : FF UPJŠ, 1993, 129 s. ISBN 8096703110

73 KÁŠA, Peter (ed.). *Eliáš Ladiver a Michal Greguš, osobnosti a ich dielo v obraze doby*. Zborník príspevkov z rovnomennej medzinárodnej konferencie, konanej 26. novembra 1993 na pôde Filozofickej fakulty UPJŠ v Prešove. Prešov : Biskupský úrad Východného dištriktu ev.a.v.cirkvi na Slovensku, 1995, 182 s. ISBN 80-967253-9-4

plánu, ešte nenašli vo vtedajšej spoločnosti čas na uplatnenie. „*Jeho heslo ,Omnes-omnia-omnino‘ (všetci-všetko-úplne) ostalo pre nich dobove nepochopiteľným a zo snáh Komenského – podobne ako u jezuitov – našlo u nich ozvenu jedine didaktické novátorstvo v jazykovom vyučovaní. Preto mali v Prešove ohlas a uplatnenie predovšetkým praktické diela Komenského slúžiace jazykovej výučbe; podobne ako to bolo v ostatnej Európe.*“⁷⁴ K dokresleniu kultúrneho významu mesta uvádza F. Karšai aj pôsobenie prvej tlačiarne v Prešove, ktorú založil Tomáš Scholtz⁷⁵ roku 1656.

Kapitola *Základné črty vývinu prešovskej mestskej školy v prvej polovici 17. storočia* (s. 16-19) v stručnosti podáva základné vývinové tendencie školy a autor sa odvoláva i na tradíciu vysokej úrovne vzdelávania v meste. To dokumentujú i záznamy o študentoch pochádzajúcich z Prešova, ktorí boli zapísaní na univerzitách v Krakove, Viedni, Wittenbergu, Halle, Jene, Toruni, Gdaňsku a pod. Uvádza i zásluhy popredných rektorov školy v tomto období, akými boli Lukáš Fabínius Popradský⁷⁶ a Ján Bocatius⁷⁷, ktorých pedagogické aktivity analyzoval v predchádzajúcich samostatných štúdiách. Aj ich zásluhou získala škola stupeň sedemtriedneho lýcea a vďaka tomu „*v polovici 17. storočia prechádza pedagogické prvenstvo medzi školami východného Slovenska na prešovskú školu. Jej význam už nie je regionálny, lebo zaujíma popredné miesto medzi školami horného Uhorska*“.⁷⁸ K uvedenému prvenstvu samozrejme prispeli i ďalší pedagógovia a rektori školy (J. Buringer, J. Matthaëides, J. Sartorius, J. Curiani, I. Caban, E. Ladiver ml., J. Bayer), ktorí vniesli do obsahu vzdelávania nové myšlienkové prúdy z oblasti filozofie, prírodovedy, jazykovej výučby a pod. V tomto kontexte bolo prínosom F. Karšaia osvetlenie okolností vzniku evanjelického Kolégia v Prešove⁷⁹, ktoré nebolo pokračovaním prešovskej mestskej školy, ako to bolo mylne interpretované predchádzajúcimi historikmi školstva.

Po týchto úvodných informáciách pristupuje autor k analýze nosnej témy publikácie. Tretia kapitola s názvom *Prvé styky J. A. Komenského s mešťanmi Prešova a jeho diela na východnom Slovensku* (s. 20-25) poukazuje na vplyv českých exulantov na tomto teritóriu a uvádza rôzne podoby vydania Komenského diel *Brána jazykov* a *Vestibulum* v Bardejove a Levoči. Osobitným zdrojom informácií o Komenskom a jeho dielach boli spišskí a šarišskí študenti študujúci na zahraničných vysokých školách. Niektorí z nich sa aj osobne stretli s Komenským (J. Curiani a M. Madarász), keď mu priniesli poštu

74 KARŠAI, ref. 71, s. 13.

75 Zatiaľ jediným zachovalým exemplárom z tejto knižnice je *Horváth, Andreas: Disputatio adversus pontificios de Scripturae Sacrae Veteris Testamenti canone. Quam ... sub praesidio - Rectoris Eperienis defendere annitetur Andreas Braxatoris Rosemberga Liptovien: Die [] Decemb. Anno 1656 Eperesini (1656) excudebat Thomas Scholtz. A4-E2 = [18] fol. 4°.*

76 KARŠAI, František. Lukáš Fabínius - Popradský. Pedagogické názory rektora prešovskej mestskej školy v 16. storočí. In *Sborník Filologickej fakulty Vysokej školy pedagogickej v Prešove. I. časť pedagogicko-metodická*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1957, s. 55-73.

77 KARŠAI, František. Ján Bocatius – pedagóg – humanista 16. storočia. In *Lětopis Instituta za serbski ludospyt. Rjad A. Rečespyt a literatura*. Budyšin : Ludove nakladnictvo Domovina, 1960, č. 7, s. 124-138.

78 KARŠAI, ref. 71, s. 17.

79 KARŠAI, František. Poznámky k otázke založenia prešovského kolégia. In *Jednotná škola*, 1957, roč. 12, č. 5, s. 595-615.

z Prešova, ako tomu bolo v prípade od Andreja Klobušického, správcu šarišských majetkov rodiny Rákocziovej. Ďalšia časť *Vestfálsky mier a Komenského príchod do Uhorska* (s. 26-31) dokumentuje negatívny dopad mierového dohovoru pre Komenského cirkev Jednotu bratskú a jeho pôsobenie na škole v Sárospataku (Blatný Potok), ktoré bolo spojené aj s nádejami na prinavrátenie náboženskej slobody. No rozdielnosť vierovyznania, úmrtie Žigmunda Rákocziho a nepripravenosť pedagogického zboru v škole viedli k nezhodám, ktoré mali za následok odchod sklamaného Komenského zo školských služieb v Sárospataku. Pre priaznivcov Komenského v Prešove, ku ktorým patrili najmä J. Curiani a J. Sartorius, to bola priaznivá situácia a ich aktivity v tomto smere opisuje F. Karšai v časti *Snahy pozvať Komenského na prešovskú školu* (s. 32-36). Následne uvádza logické dôvody (politické, náboženské a ideologické), prečo magistrát mesta neprikročil k tomuto pozvaniu a na druhej strane i úvahu smerujúcu k jeho hypotetickému odmietnutiu samotným Komenským.⁸⁰ Napriek tomuto neúspechu F. Karšai radí k najvýznamnejšiemu ten jav, že v oblasti pedagogiky nastalo „*vítané prenikanie Komenského ideí do prešovskej školy, čo je nakoniec z hľadiska dejín pedagogiky na Slovensku najcenejšie*“.⁸¹ Tento záver dokumentuje i samotným výrokom Komenského, ktorý potvrdil používanie jeho „metódy“ na prešovskej a levočskej škole.

Pre pochopenie celkových vzťahov Komenského k Prešovu má veľký význam text, v ktorom F. Karšai poukazuje na účasť prešovských prívržencov Komenského na protihabsburskom boji (s. 37-53). Na základe hlbokej znalosti vtedajšej situácie autor v tejto kapitole osvetlil politickú dimenziu kontaktov Komenského s prešovskými sympatizantmi, ktorá sa v predchádzajúcom bádani pre iných autorov javila ako menej významná. Na tento aspekt prínosu poukázal vo svojej recenzii i Juraj Čečetka: „*Karšai takto podal jednak historicky pravdivý obraz Komenského a Prešova v protihabsburskom odboji, jednak aj tu ukázal vzájomnú úzku spojitost pedagogiky, školy so sociálnymi hnutiami, s politickými, ideologickými prúdmi v dejinách.*“⁸² Karšai zdôraznil, že Komenského hlavní prívrženci (J. Bayer, I. Caban, J. Sartorius) stáli aj na čele úsilia o zriadenie evanjelického Kolégia v Prešove, čo zaraďuje k významným prejavom „*boja protestantov proti svojvôli Habsburgovcov i prejavom politického zápasu medzi týmito antagonistickými stranami*“.⁸³ Zároveň upresňuje niektoré nesprávne závery známeho komeniológa J. Kvačalu, vzťahujúce sa na jeho hodnotenie situácie postavenia Komenského priaznivcov medzi evanjelikmi v Prešove.

František Karšai ako pedagóg sa samozrejme zaujímal aj o prenikanie prvkov Komenského pedagogiky na prešovskú školu, ako tomu nasvedčuje rovnomenný názov prí-

80 Na poslednej komeniologicky orientovanej konferencii v Prešove s názvom *Jan Amos Komenský a súčasná predškolská a elementárna edukácia*, ktorá sa konala 28. marca 2012 v priestoroch Metodicko-pedagogického centra v Prešove, sa touto problematikou zaoberal prof. Kónya. KÓNYA, Peter. Jan Amos Komenský a Prešov. In *Jan Amos Komenský a súčasná predškolská a elementárna edukácia*. Eds. Milan Portík, Ľudmila Belásová. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2013, s. 26-38. ISBN 9788055510231.

81 KARŠAI, ref. 71, s. 36.

82 ČEČETKA, Juraj. František Karšai: Stúpenci J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova. Bratislava: SPN, 1961. 106 strán a obr. príloha. In *Jednotná škola*, 1965, roč. XVII, č. 9, s. 850.

83 KARŠAI, ref. 71, s. 53.

spevku (s. 54-72), a to už pred jeho príchodom do Sárospataku prostredníctvom učebníc, no a potom zvlášť počas jeho pedagogického pôsobenia v spomínanom meste. To, že Komenský sám dosvedčil používanie svojej „metódy“ na prešovskej škole, podporuje Karšaiove presvedčenie o jeho pobyte na škole. „Potom je zrejmé, že prešovskú školu navštívil, prácu učiteľov poznal a takáto návšteva sa už nikdy nezaobíde bez diskusií o problémoch, ktoré sú predmetom návštevy.“⁸⁴ Komenského idey boli presadzované napr. J. Matthaidesom, ktorý od nástupu za rektora školy roku 1651 zaviedol učebnicu *Brána jazykov*. Karšai poukázal i na myšlienkovú zhodu v oblasti organizácie školy a jej obsahu v návrhu *Školské pravidlá*⁸⁵, posledným rektorom mestskej školy J. Bayerom a Komenského šárošpatackých spisov *Zákony dobre organizovanej školy* a *Vševedná škola*. „No ešte bližšie stoja k sebe Komenský a Bayer v názoroch na pedagogicko-kontrolnú činnosť rektora školy.“⁸⁶ Tieto zhodné črty sleduje Karšai v ďalšej časti *Vedenie učebno-výchovnej práce podľa zásad Komenského a Bayera. Ďalší pedagogickí nasledovníci Komenského na prešovskej škole* (s. 65-72), konfrontujúc ich názory na disciplínu v škole, používanie trestov, pôsobenie inšpektorov a organizáciu školského roka. Oboch mysliteľov však, bohužiaľ, spojil i rovnaký osud, a to nenaplnenie svojich pedagogických predsavzatí – obidvaja opustili svoje pôsobiská. Po založení novej vzdelávacej inštitúcie, t. j. Kolégia v Prešove, sa do obsahu vzdelávania opäť dostali Komenského učebnice (*Brána jazykov*, *Vestibulum*, *Svet v obrazoch*) a medzi jeho priaznivcov F. Karšai radí I. Cabana a J. Rezika. V tejto časti je nutné osobitne oceniť i to, že Karšai svojimi závermi korigoval staršie názory na pedagogické názory E. Ladivera ml., ktoré mali byť ovplyvnené Komenského dielami. Túto skutočnosť zdôraznil i významný historik Jozef Mátej: „Ladivera nemožno považovať ani z hľadiska pedagogickej teórie za stúpenca J. A. Komenského.“⁸⁷ V závere autor obracia pozornosť na tradície Jana Amosa Komenského v Prešove (s. 73-81), ktoré vidí najmä v používaní spomínaných učebníc, opisuje Komenského mapu Moravy objavenú v Prešove roku 1959, využívanie jeho myšlienok pri príprave učiteľiek materských škôl v Prešove od konca 19. storočia, resp. vyzdvihuje dielo J. Hörka venované dejinám Kolégia v Prešove, v ktorom sú zachytené údaje o pôsobení Komenského.

Práca bola pozitívne hodnotená v mnohých recenziách a o značný krok posunula komeniologické bádanie v našich podmienkach. „Karšaiho dielo je záslužným prínosom do našej – ináč, žiaľ, chudobnej – komeniologickej literatúry, je poučné a jasne i zaujímavo napísané.“⁸⁸ Uvedené vyjadrenie v recenzii Juraja Čečetku je stále platným hodnotením tohto diela, ktoré je dodnes jediným komplexným spracovaním uvedenej témy. Jej význam bol zaznamenaný aj do fakultnej kroniky zaradením medzi významné publikácie.⁸⁹ Po-

84 KARŠAI, ref. 71, s. 56.

85 *Regulae scholasticae. Pro Juventute Evangelici et eorundem Docentibus concinatae et praescriptae.* (Školské pravidlá. Pre evanjelickú mládež a jej učiteľov zostavené a predpísané).

86 KARŠAI, ref. 71, s. 65.

87 MÁTEJ, Jozef. Komenský a Prešov. In *Kultúrny život*, 1965, roč. XX, č. 36, s. 5.

88 ČEČETKA, Juraj. František Karšai: Stúpenec J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova. Bratislava : SPN, 1965. 106 s. a obr. príloha. In *Jednotná škola*, 1965, roč. XVII, č. 9, s. 850.

89 ADFP, Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 15.

predný slovenský historik školstva Jozef Mátej v recenzii tejto publikácie ocenil, že „je dôkladne spracovaná a má osobitný význam pre dejiny školstva a pedagogiky u nás, ale aj pre politické a kultúrne dejiny Prešova, východného Slovenska a vôbec pre históriu bývalého Uhorska“.⁹⁰

Jan Amos Komenský a Slovensko (Bratislava: SPN, 1970)

Najvýznamnejším monografickým výstupom vedeckej práce F. Karšaia je publikácia *Jan Amos Komenský a Slovensko* v rozsahu 364 strán, ku ktorým je pripojených 16 strán obrazovej prílohy. Toto „v každom ohľade originálne a pozoruhodné vedecké dielo, v ktorom nám autor predstavuje Komenského vplyv na Slovensko z viacerých aspektov v novom svetle“⁹¹, je členené na úvod a štyri hlavné kapitoly, v ktorých vyčerpávacím spôsobom podal jednotlivé otázky týkajúce sa Komenského a Slovenska.⁹² V úvode autor stručne načrtol hlavné politické udalosti Komenského doby a vyčlenil tri etapy jeho vzťahov k Slovensku: pred príchodom do Uhorska v roku 1650; počas blatnopotockého pobytu v rokoch 1650 – 1654; po odchode z Uhorska do konca jeho života v roku 1670. „Na tejto vertikálnej osi Fr. Karšai skúmal a interpretoval Komenského činnosť na Slovensku, sledoval, ako sa jeho vzťahy vyvíjali a čo sa z toho zachovalo ako trvalá hodnota.“⁹³ Zdôraznil i význam komeniologického výskumu, ktorý sa začal rozvíjať na podnet komeniológa Jána Kvačalu a vyjadril želanie, aby aj jeho práca prispela k oslavám trojstého výročia narodenia Komenského. Na druhej strane si však bol dobre vedomý zložitosti nastolenej problematiky a preto si ani netrúfal vydať komplexne spracované dielo. „Potrebovali by sme na to viac čiastkových štúdií, bez ktorých sa syntetické dielo napísať nedá. No i za takýchto okolností chceli by sme sa pokúsiť o niekoľko pohľadov, ktoré azda dajú podnet na prehĺbené štúdium doteraz menej povšimnutých faktorov v slovenskom komeniologickom bádani.“⁹⁴

Prvá kapitola *Slovensko – útočisko českobratských exulantov* (s. 11-47) začína určitým emocionálnym vyjadrením vzťahu autora ku skúmanej osobnosti. „Málokto z popredných českých mysliteľov stojí tak blízko k Slovákom svojim pôvodom i rodom ako Učiteľ národov Jan Amos Komenský.“⁹⁵ Obhajuje to umiestnením rodiska na územie Moravského Slovácka, slovenským pôvodom jeho predkov a Komenského znalosťou okolia, ktorú využil pri tvorbe mapy Moravy. Samostatne sa potom zaoberá historickým obdobím humanizmu a renesancie, husitstvom, reformáciou a úlohou kníhtlače v kultúrnom rozvoji. Pre celostné ponímanie Komenského pôsobenia bolo nevyhnutné stručne popísať históriu Jednoty bratskej a následky bielohorskej katastrofy. Ďalšou mozaikou dokresľujúcou danú etapu je popis situácie v politickej a kultúrnej oblasti na dnešnom

90 MÁTEJ, ref. 87, s. 5.

91 KARŠAI, František. Jan Amos Komenský a Slovensko. Bratislava : SPN, 1970, 364 s. + 16 príloh a mapa Moravy (recenzia Jozefa Máteja). In *Jednotná škola*, 1970, roč. XXII, č. 10, s. 957.

92 KARŠAI, František. Jan Amos Komenský a Slovensko. SPN : Bratislava, 1970, str. 364 + prílohy a mapa (recenzia Henricha Janusa). In *Komenský*, 1970/1971, roč. 95, č. 8, s. 511.

93 ANTALÍK, Juraj. O Komenskom a Slovensku knižne. In *Pedagogika*, 1971, roč. XXI, č. 4, s. 638.

94 KARŠAI, František. *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970, s. 10.

95 KARŠAI, ref. 94, s. 11.

území Slovenska, prienik bratrickeho a husitského hnutia, udomácnenie reformácie a jej dopad na školské pomery vo významných strediskách – Kežmarku, Bardejove, Levoči, Prešove a pôsobenie slovenských intelektuálov a rektorov škôl.

V druhej kapitole *Slovensko v politickej koncepcii J. A. Komenského* (s. 49-147) autor „s neobyčajným rozhľadom, dôkladne a odborne podáva obraz politických a hospodárskych pomerov na Slovensku v prvej polovici 17. storočia“.⁹⁶ Aj tu je jej začiatok venovaný Komenskému, tentoraz jeho *Reči o vzdelávaní ducha*, v ktorej charakterizuje vtedajšiu hospodársku situáciu krajiny. Z tohto východiska Karšai smeruje k charakterizovaniu faktorov ovplyvňujúcich hospodársky život a jeho negatívny dopad na ľud prejavujúci sa známymi povstaniami. Bližšie sa zaoberá prejavmi Komenského kontaktov so Slovenskom pred príchodom do Uhorska, ktoré mali podobu používania jeho učebníc, korešpondencie s členmi Jednoty bratskej a ich patrónmi na Slovensku, šírenia jeho učenia prostredníctvom bývalých žiakov. „Za objavnú považujeme tú časť tejto kapitoly, v ktorej sa autor zaoberá puritanizmom a independizmom ako protifeudálnymi ideológiami v Uhorsku.“⁹⁷ Karšai opisuje okolnosti pozvania od Žigmunda Rákociho, s ktorým Komenský spájal svoje politické ambície vedúce k vybojovaniu náboženskej slobody, ako i prvú cestu Komenského do Sárospataku cez jednotlivé slovenské mestá. V knihe je plasticky zobrazené neľahké postavenie Komenského počas jeho pôsobenia ako pedagóga v Sárospataku, v ktorom na základe tragických udalostí zlyhávali jeho politické nádeje a vplyvom rozdielnych stanovísk s ostatnými učiteľmi i jeho reformné úsilie v oblasti školskej organizácie a pedagogiky. V rámci komeniologických prác iných autorov je práve Karšaiho práca novou v tom zmysle, že vníma oblasť a význam Slovenska vo sfére Komenského politických záujmov.⁹⁸ V ďalšej časti F. Karšai využíva svoje poznatky z predchádzajúcej monografie *Stúpeni J. A. Komenského v politických a školských dejinách Prešova*, keď čitateľovi približuje problematiku možného pozvania Komenského za rektora prešovskej mestskej školy. K najagilnejším predstaviteľom tejto myšlienky patrili J. Curiani a J. Sartorius, aj keď Karšaiovi chýbala odpoveď na to, či títo „konali na vlastnú päsť, alebo s vedomím a súhlasom Komenského“.⁹⁹ Autor sleduje politické snaženie Komenského aj po jeho odchode zo Sárospataku, keď sú pre jeho ambície a korešpondenciu nevyhnutné kontakty na Slovensku. V poslednej časti kapitoly poukazuje na kontroverzný dopad jeho kníh *Lux in tenebris*, resp. jej obmeny *Lux e tenebris*, ktoré mali „aktivizovať protihabsburské sily pre konečný a rozhodný boj za slobodu českého národa a protestantských cirkví žijúcich pod habsburským mocnárstvom“.¹⁰⁰

Najrozsiahljšou časťou monografie je tretia kapitola *Komenský v slovenskej pedagogike* (s. 149-326), v ktorej F. Karšai mapuje prienik jeho myšlienok do vyučovacieho procesu na slovenských školách, „najmä jeho nových vyučovacích metód jazykov do

96 KARŠAI, František. Ján Amos Komenský a Slovensko. Bratislava : SPN, 1970, 364 s. + 16 s. prílohy a mapka Moravy (recenzia Michala Faltina). In *Predškolská výchova*, 1971, roč. XXV, č. 10-11, s. 297.

97 MÁTEJ, ref. 91, s. 957.

98 VÁROSSOVÁ, Elena. Jan Amos Komenský a Slovensko. In *Filozofia*, 1971, roč. XXVI, č. 5, s. 568.

99 KARŠAI, ref. 94, s. 93.

100 KARŠAI, ref. 94, s. 111.

vyučovania na Slovensku v 17. a začiatkom 18. storočia“.¹⁰¹ Okrem žiakov, ktorí si napr. aj zo zahraničia donášali jeho knihy, do našich škôl ich zasielal i samotný Komenský. V tejto kapitole F. Karšai poskytol početné údaje týkajúce sa mnohých pedagógov i literárneho života na našom území, v ktorom sa prejavil rôznorodý záujem literátov¹⁰² o Komenského (J. Matthaëides, M. Zimmermann, J. Bayer, E. Ladiver ml., I. Caban, D. S. Horčíčka, J. Láni, J. Rezik, D. Krman, J. Simonides, M. Bel, P. Doležal, G. Fabri, A. F. Kollár, D. Lehocký, S. Tešedík, J. Ribay, J. Kollár, J. Kadavý, E. V. Rizner, J. Kvačala). „Jednotlivé údaje autor spracoval na základe niekoľkoročnej činnosti v knižniciach, archívoch atď. V tomto smere uviedol autor veľa nového a hodnotného materiálu.“¹⁰³

Komenského odkaz stále živý (s. 327-336) je poslednou a zároveň najkratšou kapitolou práce. Pre kladenie základov tradícií Komenského na Slovensku bola vytvorená vhodná pôda už v rámci slovensko-českých vzťahov počas husitského obdobia a reformácie. Osobitnou etapou bolo potom samozrejme obdobie Komenského pedagogických a politických aktivít. K ďalším etapám radí F. Karšai obdobia pietizmu, národného obrodzenia, Riznerove a Kvačalove pôsobenie, I. ČSR a vojenskej Slovenskej republiky. „Kvalitatívne nové obdobie“ je spojené s povojnovými rokmi, keď začali vychádzať slovenské preklady Komenského diel a komeniologická tematika je rozvíjaná aj v časopiseckej tvorbe.

Na pozadí politických a hospodárskych pomerov vtedajšej doby sprítomnil F. Karšai, ktorý sa tejto téme venuje so značným zápalom¹⁰⁴, význam Komenského a jeho myšlienok nielen pre pedagogické myslenie a prax, ale i zo širšieho záberu jeho filozofických, teologických a politologických úvah. „Autor vyvozuje své výklady z historických súvislostí, s nevšední pečlivosťou shromažďuje a přesně cituje veškeré dostupné prameny, podává mnoho zcela nových poznatků a řadu starších názorů koriguje nebo uvádí na pravou míru.“¹⁰⁵ Ako sa uvádza i v recenzii na obale (autori J. Brambora a J. Mátej) „práce doc. Dr. F. Karšaiho J. A. Komenský a Slovensko je v každom ohľade originálnym a pozoruhodným vedeckým dielom, v ktorom sa nám predstavuje Komenského vplyv na Slovensko vo viacerých aspektoch v novom svetle. Tento vplyv učiteľa národov na našu vlasť skúma autor v širokých európskych reláciách, pričom si dôkladne všíma najmä politické dejiny nielen českého a slovenského národa, ale v úzkej súvislosti s nimi aj históriu susedných európskych a vzdialenejších národov – najmä počas života J. A. Komenského.“ Karšai v tomto diele preukázal výbornú orientáciu v komeniologickej problematike, schopnosť prezentovať Komenského názory v aktuálnom kontexte, ako aj bohatú znalosť prameňnej a sekundárnej komeniologickej i historickej literatúry. „Doc. dr.

101 GUNDOVÁ, Mária. Učiteľ národov na Slovensku. In *Učiteľské noviny*, 1970, roč. XX, č. 42.

102 Mnohé podnetné informácie vo vzťahu k dejinám literatúry vyslovil vo svojej recenzii Rudolf Brtáň. František Karšai, Jan Amos Komenský (Bratislava : SPN, 1970, 363 s. +26 fotokopických príloh a mapa Moravy, Moravia Marchionatus Auctore J. A. Comenio). In *Slovenská literatúra*, 1971, roč. XVIII, č. 3, s. 311-313.

103 JANUS, Henrich. Pozoruhodná publikácia k výročiu Komenského (František Karšai: Jan Amos Komenský a Slovensko) In *Slovenské pohľady*, 1970, roč. 86, č. 12, s. 150.

104 JURKOVIČ, Ladislav. František Karšai, Jan Amos Komenský a Slovensko. In *Cirkevné listy*, 1971, roč. DXXXIV, č. 2, s. 30.

105 ČERVENKA, Jaromír. Komenský a Slovensko. In *Učiteľské noviny*, 1971, roč. XXI, č. 7, s. 3.

*F. Karšaimu sa vynikajúco podarilo spracovať túto rozsiahlu a náročnú problematiku najmä preto, že ako skúsený historik pedagogiky pracoval úspešne najmä heuristickou metódou.*¹⁰⁶

František Karšai – organizátor komeniologických podujatí

Jan Amos Komenský a Slovensko – I. medzinárodná komeniologická konferencia (Prešov, 15. – 19. septembra 1970)

S menom F. Karšaia budú v oblasti československej komeniológie už neodmysliteľne spájané aktivity smerujúce k organizovaniu najvýznamnejších vedeckých podujatí na Slovensku v druhej polovici 20. storočia. Rok 1970, ktorý bol OSN vyhlásený za Medzinárodný rok výchovy, bol pre komeniológov, a samozrejme i pre pedagogickú verejnosť, významný rôznymi podujatiami smerujúcimi k 300. výročiu úmrtia J. A. Komenského.

Začiatok prešovských komeniologických podujatí je reprezentovaný I. slovenskou komeniologickou konferenciou s medzinárodnou účasťou, ktorá sa konala v dňoch 15. – 16. septembra 1970 v historických priestoroch komplexu Čierny orol, kde sídli Park kultúry a oddychu v Prešove. Konferenciu, ktorá bola „*prvým vedeckým podujatím pre zhodnotenie spoločenského a pedagogického odkazu Učiteľa národov vo vzťahu ku Slovensku*“¹⁰⁷, usporiadali Filozofická a Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach, v spolupráci so Slovenskou pedagogickou spoločnosťou pri SAV a pod patronátom ministra školstva SSR, rektora UPJŠ v Košiciach, rektora Univerzity J. A. Komenského v Bratislave a predsedu Mestského národného výboru v Prešove. Predsedom jej prípravného výboru bol F. Karšai, čo svedčí o váhe jeho autority na tomto poli pedagogického bádania.

Na konferencii boli prednesené dva hlavné referáty: Mátejev príspevok *Pedagogické dedičstvo J. A. Komenského na Slovensku* a Karšaiove vystúpenie *Ideologické vplyvanie J. A. Komenského na spoločensko-politické pomery na Slovensku*. V obsahu príspevku Karšai osvetlil vplyvanie Komenského „*v širších medzinárodných reláciách, v ktorých prebiehal vývoj 17. storočia v oblasti Slovenska*“.¹⁰⁸ Referujúci objasnil dva hlavné problémy: postoj Komenského k puritanizmu a independizmu, ktoré Komenský jednoznačne odmietal vo svojej obhajobe klasickej cirkevnej organizácie a úlohu reuelacionizmu, najmä v podobe vízií M. Drábika, spájanú s Komenského nádejami na odstránenie vlády Habsburgovcov a prinavrátenie náboženskej slobody v krajine.

Na margo samotného vystúpenia F. Karšaia sa vyjadrila v recenzii M. Bečková: „*K najzaujímavejšiemu, čo bolo na konferencii prednesené, patril referát F. Karšaia Ideologické vplyvanie J. A. Komenského na spoločensko-politické pomery na Slovensku, ktorého prednosťou bol i správny metodologický prístup a logická koncepcia. Na*

106 MÁTEJ, ref. 91, s. 957.

107 Úvodné slovo. In KARŠAI, František (ed.). *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Zborník materiálov prvej slovenskej komeniologickej konferencie konanej v Prešove v dňoch 15. a 16. septembra 1970. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 11.

108 KARŠAI, František. Ideologické vplyvanie J. A. Komenského na spoločensko-politické pomery na Slovensku. In KARŠAI, František (ed.). *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Zborník materiálov prvej slovenskej komeniologickej konferencie konanej v Prešove v dňoch 15. a 16. septembra 1970. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 47.

*základe materiálu zo svojej monografie Jan Amos Komenský a Slovensko, inak často neznámeho, objasnil dva ideové problémy, ktoré priamo ovplyvnili ako vlastný pobyt Komenského v Uhorsku, ako i recepciu jeho myšlienok – to je postoj Komenského k puritanizmu a independizmu a problém revelácií na Slovensku, ktoré F. Karšaii poníma ako nástroj Komenského v politickom boji proti Habsburgovcom.*¹⁰⁹

Prípravný výbor konferencie zhromaždil v Prešove výkvet československých i zahraničných komeniológov, ktorí účastníkov oboznámili s aktuálnymi výsledkami výskumov v oblasti pokrokovej pedagogickej vedy a komeniológie.¹¹⁰ Zaujímavým počínom organizátorov konferencie bolo, že účastníci konferencie dostali knihu *Jan Amos Komenský a Slovensko*, ktorej autor bol F. Karšaii.

V rámci sprievodných aktivít bola usporiadaná výstava prác Komenského z fondov východoslovenských knižníc, konali sa exkurzie do múzea v Sárospataku, Levoči, Kežmarku a popredným bádateľom bola odovzdaná pamätná medaila. Divadlo poézie FF UPJŠ prezentovalo prvé divadelné predstavenie Komenského hry *Diogenes Kynik* v réžii K. Horáka, ktoré zaujalo účastníkov konferencie svojím netradičným prevedením a vtipom.¹¹¹ Netradičným sprievodným javom bolo, že pošta pečiatkovala listové zásielky príležitostnou pečiatkou s textom „*Vedecká konferencia J. A. Komenský a Slovensko. Prešov, 15. – 16. septembra 1970.*“ Cieľom F. Karšaiia bolo ukotviť systematické stretávanie komeniológov na Slovensku každých päť rokov na konferenciách s názvom *Komenský a Slovensko*.¹¹²

Tejto prvej slovenskej konferencie, ktorá bola zároveň i šiestou komeniologickou konferenciou v Československu, sa zúčastnilo 178 českých a slovenských komeniológov, historikov pedagogiky, ako i zahraničných odborníkov, ktorí zastupovali ZSSR, Maďarsko, Anglicko, Juhosláviu, Poľsko. „*Hlavné referáty aj všetky príspevky potvrdili historický význam Komenského pre Slovensko a zároveň zvýraznili vývin komeniologických záujmov a štúdií aj na našej univerzite.*“¹¹³ Publikačným výstupom konferencie bolo vydanie zborníka *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Zborník s prezentovanými 18 príspevkami sa stal „*veľmi cenným príspevkom do slovenskej školskej historiografie a do slovenskej komeniologickej literatúry.*“¹¹⁴

Priebeh a výsledky tejto významnej medzinárodnej komeniologickej konferencie hodnotilo 1. októbra 1970 na svojom zasadnutí Predsedníctvo Slovenskej pedagogickej

109 BEČKOVÁ, Marta. Jan Amos Komenský a Slovensko. (recenze sborníku). In *Studia Comeniana et historica*, 1972, roč. II, č. 4, s. 62. ISSN 0323-2220

110 ADFFP, Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 131.

111 BEČKOVÁ, Marta. J. A. Komenský a náprava věcí lidských. In *Učitel'ské noviny*, 1970, roč. XX, č. 37, s. 1.

112 KARŠAI, František. Závěrečné slovo předsedu Přípravného výboru konferencie Komenský a Slovensko doc. PhDr. Františka Karšaiho, CSc. In KARŠAI, František (ed.). *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Zborník materiálov prvej slovenskej komeniologickej konferencie konanej v Prešove v dňoch 15. a 16. septembra 1970. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971, s. 258.

113 ADFFP, Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 130.

114 SÝKOROVÁ, Želmira. Jan Amos Komenský a Slovensko. Zborník materiálov z prvej slovenskej komeniologickej konferencie konanej v Prešove v dňoch 15. a 16. septembra 1970. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1971. In *Jednotná škola*, 1972, roč. XXIV, č. 7, s. 661-664.

spoločnosti pri SAV. „Konštatovalo veľmi dobrú prípravu a priebeh konferencie, ktorá bola dôstojným príspevkom slovenských pedagógov pri hľadaní pokrokového odkazu učiteľa národov – Jana Amosa Komenského.“¹¹⁵ Za svedomitú prípravu a samotný zdarný priebeh konferencie vo všetkých oblastiach, t. j. vedeckej, spoločenskej a exkurznej, vyslovilo Predsedníctvo pochvalu a uznanie všetkým členom prípravného výboru, no zvlášť jeho predsedovi F. Karšaiovi.

Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského – celoštátne vedecké sympóziium (Prešov 16. októbra 1972)

V rámci 380. výročia narodenia J. A. Komenského sa v Dome kultúry ROH v Prešove 16. októbra 1972 konalo celoštátne vedecké sympóziium *Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského*, ktorého hlavným organizátorom bola Katedra pedagogiky a psychológie FF UPJŠ v Prešove.¹¹⁶ Pozvanie na vystúpenie prijali opäť významné osobnosti z radov českých a slovenských historikov a komeniológov a ako hosť sa na sympóziu zúčastnil prof. dr. Ferencz Ábent, CSc., vedúci Katedry pedagogiky na Univerzite v Budapešti.¹¹⁷ Cieľom sympózia bolo „ukázať analýzou a interpretáciou myšlienok Komenského, ako ovplyvnil vo svojej dobe, ale najmä v nasledujúcich storočiach, demokratizačné snahy vo vývoji pedagogickej teórie, v školskej praxi, ale aj v širších kultúrno-spoločenských reláciách“.¹¹⁸

Hlavným organizátorom tohto rokovania, ktoré sa orientovalo na „odhaľovanie progresívnych demokratizačných myšlienok výchovy a vzdelávania Komenského, čím sa stal vzorom pre moderné vzdelávacie systémy“¹¹⁹, bol opäť F. Karšai. Po privítaní hostí dekanom prof. A. Čumom, predniesol F. Karšai úvodný referát *Demokratizmus v pedagogickom odkaze J. A. Komenského*, v ktorom v súlade s témou rokovania vyzdvihol to, že „práve v oblasti výchovy a vzdelávania sú obsiahnuté u Komenského najhlbšie prvky demokratizmu, ktoré svojou pokrokovosťou, všeobecnosťou a priebojnosťou našli hlboký odraz nielen u českých a slovenských pedagogických mysliteľov, ale aj v širokých medzinárodných reláciách u tých pedagógov, ktorí kľiesnili cestu zľudoveniu vzdelávania“.¹²⁰ V príspevku sa následne zamerl na analýzu jednotlivých prvkov demokratizačných snáh Komenského, a to napr. v podobe požiadavky vzdelávania všetkej mládeže vo verejných školách, s dôrazom i na vzdelávanie dievčat a chudobných detí, čo nebolo v jeho dobe samozrejmosťou. V tomto duchu poukazuje i na samotnú polemiku Komen-

115 AÚPPSZ FF PU, f. František Karšai, List prorektora UPJŠ v Košiciach prof. MUDr. J. Lukáčiho dekanovi FF UPJŠ v Prešove prof. dr. A. Čumovi, CSc., datovaný dňa 17. novembra 1970, č. 1829/72.

116 ADFFPU, Kronika FF UPJŠ v Prešove, s. 177.

117 H. J. V Prešove o Komenskom. In *Matičné čítanie*, 1972, roč. V, č. 25, s. 2.

118 Úvod. In KARŠAI, František (ed.). *Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského*. Acta facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, s. 3.

119 BAČOVÁ, Marta. Komeniologické konferencie, sympóziá a semináre usporiadané FF UPJŠ a KPÚ v Prešove (1970 – 1990). In PAVLOV, Ivan (ed.). *50 rokov venovaných ďalšiemu vzdelávaniu slovenského učiteľstva*. Prešov : Metodické centrum, 1998, s. 118.

120 KARŠAI, František. *Demokratizmus v pedagogickom odkaze J. A. Komenského*. In KARŠAI, František (ed.). *Demokratizmus v diele Jana Amosa Komenského*. Acta facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1974, s. 6.

ského s výrokom v Písme, resp. s predsudkami predchádzajúcich generácií. Pripomenul i hlavné činitele efektívneho školského edukačného procesu: školy – učitelia – učebnice, ktorý tvoril nevyhnutnú a najdôležitejšiu súčasť Komenského všenápravného úsilia. V prvej časti rokovania ešte odzneli príspevky P. Flossa o filozofických predpokladoch Komenského demokratizmu a D. Čapkovej venovaný demokratizmu Komenského systému pansofického celoživotného vzdelávania. Dopoludnia ešte vystúpili s referátmi J. Kyrášek (*O demokratizme obsahu vzdelávania u Komenského*), A. Čuma (*Vzťah ruskej školy k demokratickému odkazu J. A. Komenského v druhej polovici 19. storočia*), bol prečítaný príspevok neprítomného J. Bramboru (*J. A. Komenský o demokratizácii a popularizácii vedy*) a v diskusii prehovoril P. Vajcik. Bohatý program ponúkali i popoludňajšie vystúpenia J. B. Čapka, J. Máteja, J. Cacha, V. Ružičku, K. Angelisa a M. Faltina. V záverečnom vystúpení F. Karšai „*hovoril o vysokej hodnote a prínose Komenského diela*“¹²¹, poďakoval za účasť a vystúpenia a vyjadril nádej na stretávanie sa odbornej komunity pri organizovaní ďalších komeniologických podujatí v Prešove.

Na druhý deň rokovania komeniologického sympózia, ktoré svojimi mnohými podnetnými úvahami znamenalo „*ďalší prínos k rozvoju nášho komeniologického bádania*“¹²², sa jeho účastníci zúčastnili výletu na pamätné miesta na Dukle. Príspevky autorov boli publikované v zborníku s rovnomenným názvom sympózia, ktorý bol vydaný v r. 1974 a jeho vedeckým a zodpovedným redaktorom bol F. Karšai.

Úspech týchto stretnutí rezonoval v samotných odborných kruhoch, o čom svedčí aj počet ich účastníkov a ich ohlas medzi komeniológmi doma i v zahraničí. „*Kladem prešovských komeniologických vedeckých zasadání je – vedle již uvedeného rozsahu problematiky sledované vždy se zdůrazněním aktuálnosti idejí Komenského a významu jejich studia pro naši současnost – skutečnost, že se v pohostinném prostředí Prešova shromáždí značný počet zástupců pedagogické vědy, komeniologie a praxe, především z řad učitelů a studentů pedagogických věd.*“¹²³ Tieto priaznivé odozvy, rozvíjajúca sa spolupráca medzinárodného charakteru na riešení komeniologickej problematiky a snaha o systematické stretávanie, podnietili F. Karšaia k organizovaniu prvého slovensko-maďarského komeniologického sympózia.¹²⁴ Žiaľ, tohto stretnutia sa už nezúčastnil.

Výchovno-vzdelávacia, výskumná, publikačná a organizátorská práca F. Karšaia, obetavého pedagóga, autora monografií a významných štúdií a článkov, historika pedagogiky a komeniológa, milovníka prírody a fotografovania, má trvalé miesto v pedagogickom odkaze našich najvýznamnejších osobností, ktoré sa výraznou mierou podieľali na rozvoji pedagogickej vedy a to nielen v našich podmienkach. Do oblasti komeniológie sa navždy zapísal ako organizátor podujatí, ktorý svojou erudovanosťou dokázal orientovať záujem odbornej komunity na prešovskú akademickú pôdu a kreovať jej dôstojné

121 BAČOVÁ, Marta. Komeniologické sympóziu v Prešove. In *Jednotná škola*, 1973, roč. XXV, č. 1, s. 84.

122 BAČOVÁ, ref. 121, s. 84.

123 BEČKOVÁ, Marta. Sborníky z prešovských komeniologických sympozií. In *Pedagogika*, 1982, roč. XXXII, č. 1, s. 107. ISSN 0031-3815

124 Sympóziu s názvom *O význame J. A. Komenského pre socialistickú pedagogiku* sa konalo na dvoch miestach: 28. a 29. októbra 1975 v Krajskom pedagogickom ústave v Prešove a 31. októbra a 1. novembra 1975 v Sárospataku.

miesto na mape komeniologických pracovísk. Okrem ponímania F. Karšaia ako vedúcej osobnosti prešovských komeniologických stretnutí, k jeho trvalému komeniologickému odkazu patrí najmä jeho spis *Jan Amos Komenský a Slovensko*. Vyjadrenie recenzenta Michala Faltina, že „od čias najväčšieho komeniológa Jána Kvačalu nikto zo slovenských komeniológov nenapísal také základné dielo o Komenskom ako Fr. Karšai“¹²⁵, môžeme považovať za aktuálne i v dnešných časoch.

Na znak úcty k nemu a jeho dielu, ako aj jeho osobnosti slúžiacej ako vzor vedeckého pracovníka, je jeho meno, spolu s ostatnými osobnosťami Prešova, vyryté na pamätníku pred Mestským úradom v Prešove.

* Text je čiastkovým výstupom riešenia projektu VEGA č. 1/0517/13 *Prínos prešovských vysokoškolských pedagógov k rozvoju komeniológie na Slovensku*.

doc. PhDr. Eduard Lukáč, PhD.
Ústav pedagogiky, andragogiky a psychológie
Katedra andragogiky FHPV PU v Prešove
Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov
e-mail: eduard.lukac@unipo.sk

125 FALTIN, ref. 96, s. 297.

MATERIÁLY

ZAČIATKY PESTOVANIA PRÁVNEJ VEDY NA SLOVENSKU: STÉ VÝROČIE ZALOŽENIA PRÁVNEHO OBZORU A PRVÉ OSOBNOSTI SLOVENSKEJ PRÁVNEJ VEDY

JOZEF VOZÁR

VOZÁR, Jozef. The beginnings of cultivation of legal science in Slovakia: The centenary of the establishment of the *Právny obzor* and the first personalities in Slovak legal science. *Historický časopis*, 2017, 65, 2, pp. 321-333, Bratislava.

The author points to the beginnings of the cultivation of legal science in Slovakia. Consciously Slovak advocates played an important role in this process. The first expert articles written in Slovak appeared in the *Slovenský Peňažník* (Slovak Financier) in 1909. However, the real development of legal science began only in 1917, when the advocate Emil Stodola established the first Slovak legal periodical *Právny obzor* (Legal Horizon). This year, we are marking the hundredth anniversary of its continual publication. No other academic periodical in Slovakia has such a distinguished history. The *Právny obzor* stood at the beginning of the formation of Slovak legal science and it also significantly contributed to the formation of legal practice. Apart from articles devoted to current legal problems such as the unification of Czechoslovak law, the *Právny obzor* published articles on legal history. For this paper, the author selected the articles of the outstanding First Republic period lawyer Vladimír Fajnor, who held various ministerial positions and later became the first president of the Supreme Court of the Czechoslovak Republic. In these articles he presented the lives and works of the most important nationally conscious advocates from before 1918, such as the brothers Pavol and Michal Mudroň, Štefan Fajnor and Vladimír Štefanovič.

Key words: Beginnings of the cultivation of Slovak legal science. Centenary of the establishment of the *Právny obzor*. Important legal personalities: Pavol Mudroň, Michal Mudroň, Miloš Štefanovič, Emil Stodola, Vladimír Fajnor.

Úvod

V Bratislave už od roku 1855 do roku 1860 vychádzal špecializovaný právnický časopis pod názvom *Zeitschrift für Gesetzkunde und Rechtspflege zunächst in Ungarn, Croatien und Slavonien, Siebenbürgen, Serbien und dem Temeser Banat*. Písaný bol po nemecky¹ a jeho trvanie bolo krátke; navyše však ani neplnil poslanie, ktoré by v tom čase slovenský národ potreboval – odborné články písané po slovensky, aby sa vytvorilo a zdokonalilo slovenské právne názvoslovie.

1 MORÁVEK, Jaroslav. Bratislavský právnický časopis z poloviny 19. stololetí. In *Právny obzor*, 1967, roč. 50, č. 7, s. 659. ISSN 0032-6984. Uvedený časopis mal názov *Zeitschrift für Gesetzkunde und Rechtspflege zunächst in Ungarn, Croatien und Slavonien, Siebenbürgen, Serbien und dem Temeser Banat*.

Nezastupiteľnú úlohu v tejto oblasti zohrávali uvedomelí slovenskí advokáti. Advokácia v tom čase poskytovala, ako jediné právnické povolanie, určitý priestor na obhajobu národných požiadaviek slovenského národa. Nebolo to však vôbec jednoduché a mnohí uvedomelí slovenskí advokáti čelili represáliám zo strany maďarskej vládnej moci. Viacerých dokonca v politických procesoch aj odsúdili a odpykali si svoj trest (napr. Pavol Mudroň, Matúš Dula, Andrej Halaša, Rudolf Markovič, Svetozár Hurban Vajanský, František Veselovský).² Zrejme aj preto sa k slovenskej národnosti hlásila len malá časť advokátov pôsobiacich na Slovensku. Roku 1909 z celkového počtu 994 advokátov to bolo iba 82 advokátov.³

Trvalý rozvoj slovenskej právnej vedy sa mohol začať až po založení právnického časopisu *Právny obzor a vzniku Československa*.

1. Začiatky vydávania *Právneho obzoru* – najstaršieho právnického časopisu

Prvé odborné po slovensky písané články z oblasti práva, kladúce základ slovenskej právnej vedy, môžeme nájsť v časopise *Slovenský Peňažník*. Ich autorom bol národne uvedomelý advokát Vladimír Fajnor. V troch z nich sa na pokračovanie venoval exekučnej novele, ktorá bola vyhlásená v krajiniskom zákonníku ako XVI. zák. článok z roku 1908 a bola uvedená do života nariadením ministra pravosúdia pod č. 19.900/1908. Ako advokát znály veci sa V. Fajnor snažil analyzovať dôsledky, ktoré prinesie táto novela pre peňažné ústavy. Poukázal na to, že dovtedajší uhorský exekučný zákon nechával príliš veľa možností na to, aby rafinovaný dlžník naťahoval exekučnú procedúru takmer donekonečna. To zapríčiňovalo veľké trovy konania, ktorými bola ohrozená samotná exekučná podstata.⁴

Pri písaní článkov použil porovnávaciu metódu, aby poukázal na odlišnosti medzi platným a minulým právnym stavom. Analyzoval, ako sa uvedená novela dotkne hnutelých, ale aj nehnuteľných vecí. Poukazoval na tzv. *licitačný hyenizmus*, keď nastrčená osoba vydražila majetok, hoci nebola vstave zaplatiť licitačnú kúpnu cenu a takýmto spôsobom sa vydražovali dotknuté nehnuteľnosti tzv. donekonečna a dlžník ich mohol ďalej užívať.⁵

V poslednej časti svojich článkov o exekučnej novele poukázal na fenomén, ktorý je známy aj dnes, a to, že súdy sa radšej zastanú dlžníka ako peňažného ústavu.⁶

V článku *Daňová reforma* poukázal na vplyv novej daňovej reformy v rôznych oblastiach, pričom po analýze nových daňových zákonov uviedol, že táto „novota zase len zvýši daňovú tarchu mnohým vrstvám poplatníckeho obecnstva, bez toho aby upomernenie dane bolo uskutočnené“.⁷

2 KEREČMAN, Peter – MANIK, Rudolf. História advokácie na Slovensku. Bratislava : Eurokódex, 2011, s. 190. ISBN 9788089447336.

3 BALÍK, Stanislav. Historická mozaika. In *Bulletin slovenskej advokácie*, 2005, roč. 11, č. 1, s. 101. ISSN 1335-1079.

4 FAJNOR, Vladimír. Exekučná novella. In *Slovenský Peňažník*, 1909, roč. 1, č. 1, s. 10.

5 FAJNOR, Vladimír. Exekučná novella (pokračovanie). In *Slovenský Peňažník*, 1909, roč. 1, č. 2, s. 28.

6 FAJNOR, Vladimír. Exekučná novella (dokončenie). In *Slovenský Peňažník*, 1909, roč. 1, č. 3, s. 47.

7 FAJNOR, Vladimír. Daňová reforma. In *Slovenský Peňažník*, 1909, roč. 1, č. 8, s. 145.

Uvedené články spoločne s monografiou od Augustína Rátha⁸ a Emila Stodolu⁹ tak zrejme môžeme považovať za začiatky pestovania modernej právnej vedy na Slovensku.

Roku 1917 ďalší národne uvedomelý advokát Emil Stodola¹⁰ urobil významný krok pre slovenskú právnu vedu – založil *Právny obzor*, prvý právnický časopis písaný po slovensky.¹¹ Jeho prvé číslo vyšlo v septembri toho istého roku v Budapešti.

Začiatky vydávania *Právneho obzoru* pritom neboli vôbec jednoduché. Časopis mal asi 100 predplatiteľov, a objektívne ani vyšší potenciál nebolo možné predpokladať. V tom čase v Uhorsku slovenská právnická obec pozostávala približne z 80 – 90 advokátov, asi zo 40 vysokoškolákov – právnikov vrátane advokátskych koncipientov a z jedného sudcu.¹² V pomere k ostatným nemaďarským národom Uhorska bolo slovenských právnikov najmenej. Sebakriticky sa pritom konštatovalo, že „počet slovenských renegátov je, žiaľ, veľký“, a že pri nedostatku slovenských gymnázií sa slovenská inteligencia nepostarala ani o podporu minimálneho počtu slovenských vysokoškolákov, a preto si nevychovala dostatočný počet národne uvedomelých právnikov.

Zodpovedný redaktor a vydavateľ v jednej osobe vo svojom úvodnom príhovore v prvom čísle časopisu pod názvom *Príhlas ku obecnstvu*¹³ oslovil čitateľov a stanovil nasledujúce hlavné úlohy časopisu:

- vybudovať slovenskú právnu terminológiu
- informovať o platnom práve
- vydávať judikatúru
- pestovať právnu vedu

Štruktúra časopisu bola navrhnutá tak, aby obsahovala články teoretické aj praktické, uhorské zákonodarstvo, rozhodnutia Kráľovskej kúrie a rozličné informácie vrátane informácií o novej literatúre.

Obsah prvého ročníka svedčí o tom, že sa od začiatku snažil presadzovať národné práva Slovákov v Uhorsku. Šťastím bolo, že vtedajšia cenzúra si menej všimla obsah súkromne financovaného slovenského časopisu. Aj preto v ňom nájdeme okrem iného smelú úvahu o tom, že uhorský národnostný zákon z roku 1868 bol „veľkým podvo-

8 RÁTH, Augustín. *Právo medzi mužom a ženou v Uhorsku*. Praha : Alois Wiesner, 1906, 59 s.

9 STODOLA, Emil. *Súdobný poriadok uhorský 1. zák. čl. z roku 1911 s dodatkami: XLII. zák. čl. z roku 1914. O právnej pomoci pri prevádzaní exekúcií medzi Rakúskom a Uhorskom a maďarsko-slovenským slovníkom právnych názvov*. Budapešť : E. Stodola, 1914, 82 s.

10 Emil Stodola (*22. marec 1862, Liptovský Mikuláš – †28. jún 1945, Bratislava), slovenský politik, publicista a advokát, zaujímal popredné miesto vo verejnom i politickom živote na Slovensku takmer polstoročie. Viac: KRAJČOVIČOVÁ, Natália. *Emil Stodola : Džentlmen slovenskej politiky*. Bratislava : Kalligram, 2007, 230 s. ISBN 8071499609; VOŽÁR, Jozef. *Významní slovenskí právnici z Liptova*. Bratislava : Veda, 2016, s. 10-49. ISBN 978802241471.

11 ZAVACKÁ, Katarína. *Právna veda na Slovensku v rokoch 1918 – 1939*. In MALÝ, Karel – SOUKUP, Ladislav (usp.). *Československé právo a právni veda v meziválečnom období (1918 – 1938) a jejich miesto ve střední Evropě : 1. sv.* Praha : Univerzita Karlova, Karolinum, 2010, s. 81. ISBN 9788024617183.

12 VIETOR, Martin. *K polstoročným dejinám Právneho obzoru*. In *Právny obzor*, 1967, roč. 50, č. 6, s. 500. ISSN 0032-6984.

13 STODOLA, Emil. *Príhlas k obecnstvu*. In *Právny obzor*, 1917, roč. 1, č. 1, s. 1-2. ISSN 0032-6984.

dom“, ktorý sa nikdy neuskutočnil a to, čo z neho ešte ostalo, sa prakticky zlikvidovalo ustanoveniami zákona o ľudových školách a občianskym súdnym poriadkom.¹⁴

V článku *Slovenčina pri súdoch* poukázal autor na § 7 národnostného zákona, podľa ktorého mohli využívať procesné strany svoj materinský jazyk len ak neboli zastúpení advokátmi.¹⁵ Zároveň je v tomto článku citovaná myšlienka z českého časopisu *Právnik*, podľa ktorého Slováci v jazykovej oblasti nepoužívajú ani toľko práv, čo Slovania v Sliezske.¹⁶

Emil Stodola bol predovšetkým praktickým právnikom – advokátom. To sa naplno prejavilo v jeho článku *O rozsobáši rakúskych manželov a uzavieraní tak zv. uhorských sňatkov*.¹⁷ Poukázal na praktické dôsledky ustanovenia § 111 všeobecného Občianskeho zákonníka, podľa ktorého manželstvo katolíckych veriacich môže byť rozviazané len smrťou jedného z manželov. Mnohí rakúski občania si preto nemali štátne občianstvo na uhorské, kde zákony neboli také prísne a snažili sa takto obísť túto právnu úpravu. Staršie rozhodnutia rakúskych súdov pritom vychádzali z toho, že sa rozsobášom manželov v Uhorsku a zmenou štátneho občianstva nové manželstvo uzavreté v Uhorsku nestáva platným. Stodola poukazoval vo svojom článku na zmenu judikatúry Najvyššieho rakúskeho súdneho dvora z roku 1907, podľa ktorej o platnosti druhého v Uhorsku uzavretého manželstva rozhodujú výlučne zákony v tom mieste, kde bolo manželstvo uzatvorené. Súd dokonca uznal, že nie je na prekážku, ak štátne občianstvo bolo nadobudnuté len za účelom rozsobáša a uzavretia nového manželstva.¹⁸ Tento problém E. Stodola ďalej rozviedol v ďalších dvoch pokračovaniach tohto článku.¹⁹

Slovenský právnický jazyk po vzniku Československej republiky naliehavo potreboval názvoslovie. Jeho pestovanie dal *Právne mu obzoru* do vienka sám jeho zakladateľ E. Stodola a aj prispieval do časopisu článkami z tejto oblasti.²⁰ Viacerí ďalší autori sa venovali tejto problematike. Svojou *Maličkosťou z terminológie* prispel aj Augustín Ráth, právnik, ktorý stál pri zrode Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Tento článok napísal pod pseudonymom Kazimír Konšel.²¹

Z prvého ročníka vyšlo ešte dvojčíslo 2 – 3 a v júni 1918 číslo 4. Napriek ťažkostiam E. Stodola vydal v roku 1919 aj druhý ročník *Právneho obzoru* – ako trojčíslo. Tento ročník pritom vyšiel už v čase existencie Československej republiky, keď sa slovenčine dostalo aj v oblasti práva uznania, čo vyjadril E. Stodola pozitívne aj v úvodníku k tomtomu vydaniu.²²

14 STODOLA, Emil. Či je pravda, že Slováci smú slobodne užívať slovenčinu pri súdoch a vo verejnej správe? In *Právny obzor*, 1918, roč. 1, č. 2-3, s. 33-37. ISSN 0032-6984.

15 STODOLA, Emil. Slovenčina pri súdoch. In *Právny obzor*, 1917, roč. 1, č. 1, s. 2. ISSN 0032-6984.

16 STODOLA, ref. 15, s. 3.

17 STODOLA, Emil. O rozsobáši rakúskych manželov a uzavieraní tak zv. uhorských sňatkov. In *Právny obzor*, 1917, roč. 1, č. 1, s. 4. ISSN 0032-6984.

18 STODOLA, ref. 17, s. 5. Rozsobáš = zrušenie manželstva. Rozvod = odlúčenie od lože a stola.

19 STODOLA, Emil. O rozsobáši rakúskych manželov a uzavieraní tak zv. uhorských sňatkov (Pokračovanie). In *Právny obzor*, 1918, roč. 1, č. 2-3, s. 37-39; 1918, č. 4, s. 101-105. ISSN 0032-6984.

20 STODOLA, Emil – ZÁTURECKÝ, Adolf. Právne názvoslovie. In *Právny obzor*, 1917, roč. 1, s. 21-32; 1918, s. 65-96 (pokračovanie); 1918, s. 115-128 (pokračovanie). ISSN 0032-6984.

21 KONŠEL, Kazimír. Maličkosť z terminológie. In *Právny obzor*, 1919, roč. 2, č. 1-3, s. 4-6. ISSN 0032-6984.

22 STODOLA, Emil. Na úsvite novej doby. In *Právny obzor*, 1919, roč. 2, č. 1-3, s. 1-2. ISSN 0032-6984.

Štefan Luby, významný slovenský právnik, s odstupom času takto hodnotil počín E. Stodolu založiť *Právny obzor*: „*I keby nebol E. Stodola založil Právny obzor, mali by sme dnes slovenský teoretický právnický časopis, či už nazývaný Právnym obzorom alebo inak. Ved' po oslobodení z roku 1918 založenie takéhoto časopisu nebolo už veľkým problémom. Ale bez Stodolu nemal by náš časopis a slovenský písaná teoretická práca v oblasti práva tradíciu siahajúcu späť do doby, v ktorej budovanie ich začiatkov predpokladalo vysokú úroveň národného uvedomenia, poriadnu dávku odvahy a obetavosti.*“²³

Emil Stodola nemohol sám znášať celé bremeno nákladov na vydávanie časopisu a vo veľkej časti aj bremeno jeho obsahovej stránky. Bolo potrebné nájsť inštitúciu, ktorá by zastrešovala vydávanie časopisu, ako aj finančné náklady s tým spojené. Stodolov koncipient Cyril Bařinka takto spomínal na to obdobie: „*Nadchnutý pre všetko dobré, čo rozvoju jednotnosti československej myšlienky napomáhala a ju podporovalo, obrátil som sa vtedy na Doc. Dr. Vladimíra Fajnora jako predsedu súdnej tabule s návrhom, aby sme československých právnikov na Slovensku sústredili k vedeckej spolupráci, založili Právnickú Jednotu na Slovensku v Bratislave a obnovili ‚Právny obzor‘. Doc. Dr. V. Fajnor bol zrejme potešený mojim zápalom a úprimným nadšením pre vec, ktorú sám s najväčšou radosťou uvítal, naznačil mi hneď kultúrne a spoločenské prúdenie na Slovensku, a tak do mojich zámerov a môjho nadšenia vniesol triezvu životnosť slovenského prostredia.*“²⁴

2. Založenie Právnickej jednoty na Slovensku a prevzatie vydávania *Právneho obzoru*

Dňa 12. februára 1920 sa zišli viacerí právnici k porade a jednomyselne sa uzniesli na založení Právnickej jednoty so sídlom v Bratislave.²⁵ Prvým predsedom tohto spolku sa stal V. Fajnor, podpredsedami E. Stodola a Otto Eisenstein. K samotnému vzniku tohto spolku došlo 12. mája 1920 na ustanovujúcom Valnom zhromaždení. Okrem iného sa tu zakladatelia dohodli, že budú vydávať vedecký časopis. Konkrétne so súhlasom E. Stodolu prevzali ďalšie vydávanie *Právneho obzoru*. Právnická jednota na Slovensku si aj v tejto súvislosti vytýčila dva hlavné ciele:²⁶

- pomôcť vybudovať slovenské právne názvoslovie,
- plniť vedecké poslanie až do doby, keď túto úlohu prevezme profesorský zbor novobudovanej právnickej fakulty v Bratislave.

Dňa 10. decembra 1921 sa uskutočnilo riadne zasadnutie Valného zhromaždenia Právnickej jednoty na Slovensku. Správu o tomto zasadnutí priniesol časopis *Právny obzor*.²⁷ Na zasadnutí sa konštatovalo, že v tomto spolku sú takmer všetky odvetia práv-

23 LUBY, Štefan. Založenie Právneho obzoru a začiatky slovensky písanej právnej vedy. In *Právny obzor*, 1967, roč. 50, č. 6, s. 500. ISSN 0032-6984.

24 BAŘINKA, Cyril. K päťdesiatinám nášho hlavného redaktora doc. dra Vladimíra Fajnora. In *Právny obzor*, 1925, roč. 8, s. 258. ISSN 0032-6984.

25 BAŘINKA, Cyril. Založení „Právnické jednoty na Slovensku“. In *Právny obzor*, 1920, roč. 3, č. 1, s. 61. ISSN 0032-6984.

26 Právnická Jednota na Slovensku v Bratislavě. In *Právnik*, 1920, roč. 59, č. 10, s. 390. ISSN 0231-6625.

27 Zpráva o riadnom valnom zhromaždení Právnickej jednoty na Slovensku vydržiavanej dňa 10. decembra 1921. In *Právny obzor*, 1922, roč. 5, s. 26-31. ISSN 0032-6984.

nikov: 55 sudcov, 34 pravotárov, 60 kolegov z administratívy, 13 z finančnej služby, dvaja zo štátnych železníc, traja verejní notári, traja profesori, dvaja zo súkromného povolania.²⁸ Na začatie vydávania *Právneho obzoru* bola zostavená redakčná rada na čele s hlavným redaktorom V. Fajnorom. Prvé dvojčíslo tohto časopisu z roku 1920 vytlačili v náklade 1 000 kusov a rozposlali po rôznych inštitúciách. V nasledujúcom roku bolo prvé číslo vytlačené v náklade 3 000 exemplárov. Cieľom bolo získať nových predplatiteľov, aby mal časopis náklady zabezpečené predplatným. Ako sa písalo v správe zo zasadnutia Právnickej Jednoty na Slovensku, nebolo snád' právnik, ktorý by časopis nedostal.²⁹

Druhé riadne zasadnutie Valného zhromaždenia Právnickej jednoty na Slovensku sa uskutočnilo 17. apríla 1923 v Bratislave. Na zasadnutí sa rozhodlo, že k *Právemu obzoru* sa pridruží aj vydávanie *Vestníka ministerstva Unifikačného*.³⁰ Okrem toho spolok s podporou ministerstva školstva a národnej osvety vydal dielo profesora Václava Horu *Civilní soudní řád na Slovensku a v Podkarpatské Rusi* a pripravoval vydanie druhého dielu *Právnického terminologického slovníka* od V. Fajnora a A. Zátureckého. Potešiteľnou správou bolo, že *Právny obzor* mal ku dňu konania zhromaždenia už 2 209 predplatiteľov.³¹ Medzi najväčších predplatiteľov patrili notariáty – 935 ks, advokáti – 577 ks a sudcovia – 149 ks.³²

Právny obzor sa stal aj vedeckým orgánom úradníkov administratívnej služby. Preto sa očakávalo ďalšie zvýšenie počtu predplatiteľov, ako aj prispievateľov z odboru správne právo. Ako vyplynulo z výročnej správy Právnickej jednoty na Slovensku prednesenej na VI. valnom zhromaždení konanom dňa 1. apríla 1928, počet objednávateľov *Právneho obzoru* k 31. decembru 1927 stúpol na 2 360.³³ Od roku 1926 sa z mesačníka stal dvojtýždenník, a taktó vychádzal *Právny obzor* až do roku 1938. V prvom desaťročí (1920 – 1929) bolo medzi stálymi spolupracovníkmi redakcie *Právneho obzoru* 16 univerzitných profesorov.

Na XII. riadnom zasadnutí valného zhromaždenia Právnickej Jednoty na Slovensku konanom 13. mája 1934 sa zdôrazňovalo, že *Právny obzor* sa snaží zachytiť vedecké snahy teoretikov i praktikov. Veľkú pozornosť v tom období venovali vydávaniu bezplatnej prílohy *Úradnej zbierky*, pričom svojich odberateľov oboznámili s 329 rozhodnutiami Najvyššieho správneho súdu, so 192 trestnými a 472 občianskymi rozhodnutiami.³⁴ V tejto súvislosti vyzdvihli zásluhu prvého prezidenta Najvyššieho súdu ČSR V. Fajnora, ktorý z titulu svojej funkcie zabezpečoval, aby medzi vyhlásením rozsudku Najvyšším súdom ČSR a jeho publikovaním v *Úradnej zbierke* prešlo čo najkratšie obdobie.³⁵

28 Ref. 27, s. 27.

29 Ref. 27, s. 29.

30 BAŘINKA, Cyril. Zpráva o II. riadnej valnej hromade Právnickej Jednoty na Slovensku v Bratislave. In *Právny obzor*, 1924, roč. 7, s. 51. ISSN 0032-6984.

31 BAŘINKA, ref. 30, s. 52.

32 BAŘINKA, ref. 30, s. 52.

33 Výročná zpráva Právnickej Jednoty na Slovensku v Bratislave prednesená na VI. valnej hromade, konanej dňa 1. IV. 1928. In *Právny obzor*, 1928, roč. 11, s. 422. ISSN 0032-6984.

34 Z právnickej Jednoty a jej odbočiek. In *Právny obzor*, 1935, roč. 18, č. 10, s. 222. ISSN 0032-6984.

35 Ref. 34.

Hlavným cieľom bolo zvýšiť atraktivnosť tohto periodika všetkým právnikom, tak praktikom, ako aj teoretikom. Na stránkach *Právneho obzoru* sa objavovali články, ktoré reagovali na vtedajšie právne problémy, stav unifikácie československého práva, ale nezabúdalo sa ani na právnu históriu – osobitne históriu zrodu slovenskej právnej vedy.

3. Zrod slovenskej právnej vedy na stránkach *Právneho obzoru*

Prvý právnohistorický článok uverejnil samotný zakladateľ *Právneho obzoru* – Emil Stodola pod názvom *Dejinami poddanstva v Uhorsku*. Poskytol v ňom obraz o živote, osudoch a postavení poddaných v Uhorsku od jeho vzniku až do roku 1848.³⁶ Neskôr boli uverejnené aj ďalšie články z právnej histórie.³⁷ Na tomto mieste však možno za všetky podrobnejšie rozobrať príspevky V. Fajnora – najvšestrannejšieho právnik tohto obdobia, ktorý sa prepracoval až do funkcie prvého prezidenta Najvyššieho súdu ČSR. Dva z nich poukazujú na úlohu slovenských advokátov pri zrode slovenskej právnej vedy pred a po roku 1918.

3.1 Práca slovenských právnikov pred a po roku 1918

V prvom príspevku zhodnotil Vladimír Fajnor prácu slovenských právnikov pred prevratom a v prvom desaťročí existencie prvého československého štátu.³⁸ Za slovenských právnikov pred prevratom považoval tých, „ktorí vyšli zo slovenského ľudu, zostali svojmu pôvodu a materskej reči verní a venovali svoju odbornú prácu k právnym, kultúrnym a politickým záujmom svojho ľudu“.³⁹ V príspevku uvádza samých advokátov. Odôvodňuje to tým, že maďarský režim netrpel uvedomelého Slováka – najmä právnika – v žiadnom odvetví verejnej správy.⁴⁰ Tí, ktorí sa počas sudcovskej činnosti otvorene hlásili k slovenčine, ako napríklad Pavol Országh Hviezdoslav⁴¹ alebo podsudca Stanek, museli sudcovskú službu opustiť (P. O. Hviezdoslav) alebo zostali na nižších priečkach súdnictva – Stanek tak až do smrti zostal podsudcom a ešte ako mladý bol daný do výslužby.⁴²

36 STODOLA, Emil. *Dejiny poddanstva v Uhrách*. (dľa spisu Ignáca Acsádyho „A magyar jobbágyság története“, 1906, Budapešť). In *Právny obzor*, 1920, roč. 3, s. 39-52. ISSN 0032-6984.

37 EISNER, Jan. *Děvin a Karnuntum*. In *Právny obzor*, 1930, roč. 13, č. 15, s. 498-503. ISSN 0032-6984; CHALOUPECKÝ, Václav. *Proces proti husitským přívržencům v Bratislavě roku 1434*. In *Právny obzor*, 1930, roč. 13, č. 15, s. 508-513. ISSN 0032-6984.

38 FAJNOR, Vladimír. *Práca slovenských právnikov pred prevratom a v prvom desaťročí Republiky*. In *Právny obzor*, 1928, roč. 11, č. 9, s. 704-712. ISSN 0032-6984.

39 FAJNOR, ref. 38, s. 704. Na strane druhej uvádza mnohých významných právnikov, ktorí pochádzali zo slovenského rodu, osvedčili sa v právnickej práci, ale k slovenčine sa nepriznávali (napr. Š. Verbőczy, L. Kossuth, I. Hajník, B. Lányi, I. Szivák).

40 FAJNOR, ref. 38, s. 705.

41 Pavol Országh Hviezdoslav (*2. február 1849, Vyšný Kubín – †8. november 1921, Dolný Kubín). Slovenský básnik, dramatik, spisovateľ, prekladateľ, právnik, člen Revolučného Národného zhromaždenia ČSR (1918) a čestný predseda Matice slovenskej (1919). Pôsobil ako advokát v Námestove, pričom mal povest' dochvilného a dobrého zástupcu svojich klientov. Jeho nástupca A. Ráth ani po desiatich rokoch ne-našiel prípad, že by niektorá zmluva pripravovaná P. O. Hviezdoslavom bola predmetom sporu. In JANČO, Štefan. *Advokát Pavol Országh Hviezdoslav*. Bratislava : SAK, 2013, s. 107. ISBN 9788097121808.

42 FAJNOR, ref. 38, s. 705-706.

Slovenskí advokáti slúžili podľa Fajnora svojmu ľudu nielen ako obhajcovia v bežných právnych sporoch, ale aj ako obhajcovia proti zločinným manipuláciám pri zápisoch slovenských voličov, pri predvolebných a povolebných perzekúciách a pod.⁴³

Aj po prevrate roku 1918 bola práca slovenských advokátov priam nenahraditeľná. Dostali sa na vrcholné miesta nových štátnych úradov ako župani, župní poradcovia, župní tajomníci, hlavní slúžni, slúžni, notári župní a obecní, vládni tajomníci, vládni poradcovia atď.⁴⁴ Vladimír Fajnor takto vyzdvihuje ich prínos po prevrate: „*Kto bude písať dejiny prevratu a prvých dôb po prevrate na Slovensku, užasne nad veľkou a krajne obetavou prácou slovenských právnikov na všetkých miestach, kamkoľvek ich postavila dôvera vlády a potreba doby. Najmä v obore správy politickej vykonali v oných ťažkých časoch služby nedocenené, ba nedoceneniteľné.*“⁴⁵

Fajnor venuje v ďalšom historickom príspevku pozornosť štyrom významným slovenským právnikom, pričom, ako píše, to však neznamená, „že by slovenský národ nebol mal pred prevratom okrem nich aj veľmi zdatných advokátov. Je však isté, že bratia Mudroňovi, Štefan Fajnor a Miloš Štefanovič boli v slovenskej advokácii – a vôbec v slovenskom verejnom živote – svojho času vedúce osobnosti“.⁴⁶ V úvode tohto článku autor ozrejmil atmosféru vtedajšieho Uhorska, keď v dobách uhorského feudalizmu bola advokácia a súdnictvo prevažne v rukách vyššej šľachty. Až na konci 18. a začiatkom 19. storočia sa dostávala k tomuto povolaniu aj drobná šľachta. Znalosť uhorského, najmä ústavného práva a rečnícke schopnosti – to boli hlavné požiadavky vtedajšieho advokáta v Uhorsku umožňujúce aj drobnému zemanovi dosiahnuť najvyššie méty v politike, spoločnosti, hodnosti i v majetku.⁴⁷

V ďalšej časti opisuje V. Fajnor život a prácu štyroch advokátov, pričom zdôrazňuje systém a špecifiká obhajob, ktoré vykonávali, ako aj oblasti, v ktorých vynikali.

3.2 Najvýznamnejší slovenskí právnici pred rokom 1918

3.2.1 Michal Mudroň

Michal Mudroň sa narodil 9. decembra 1935 v Čabradskom Vrbovoku, okres Zvolen. Študoval na gymnáziu v Sarvaši, Banskej Štiavnici a v Bratislave. Štúdium práva absolvoval na Univerzite vo Viedni. Ako advokát sa stal vedúcou postavou slovenského národného života v Bratislave. Mal veľký vplyv na slovenských študentov na bratislavských školách, ktorí sa často schádzali v jeho byte, poskytoval im rady a pomáhal organizovať národné podujatia.⁴⁸ V 60. rokoch 19. storočia sa na právnickej akadémii za podpory M. Mudroňa a iných slovenských advokátov, najmä trnavského Vendelína Kut-

43 FAJNOR, ref. 38, s. 707.

44 FAJNOR, ref. 38, s. 710.

45 FAJNOR, ref. 38, s. 710.

46 FAJNOR, Vladimír. Bratia Mudroňovi, Štefan Fajnor a Miloš Štefanovič. In *Právny obzor*, 1935, roč. 18, č. 9, s. 165. ISSN 0032-6984.

47 FAJNOR, ref. 46, s. 167.

48 *Slovenský biografický slovník. IV. zv. (M – Q)*. Martin : Matica slovenská, 1990, s. 238. ISBN 8070900709.

líka, vytvorilo stredisko študentov práv *Naprej*, ktorého členovia sa usilovali rozličným spôsobom o zachovanie svojej slovenskej národnosti.⁴⁹

Michal Mudroň bol zakladajúcim členom a právnikom Matice slovenskej. Ako advokát bránil stovky slovenských roľníkov a želiarov v súdnych sporoch, v politických procesoch, obhajoval predstaviteľov národného hnutia (Jozefa Miloslava Hurbana, Viliama Paulíny-Tótha a i.), ale i pokrokových predstaviteľov maďarských opozičných síl a novinárov.⁵⁰

Michal Mudroň a Pavol Mudroň boli dvojčatá, ktoré spoločne prežili celý svoj študentský život. Rozdelilo ich až povolanie advokáta. M. Mudroň sa usídlil v Bratislave a P. Mudroň nakoniec zostal v Martine. Miesto výkonu povolania ako keby bolo predurčené pre ich povahy. M. Mudroňa spolu s Milošom Štefanovičom charakterizuje Vladimír Fajnor ako moderných mestských advokátov, zatiaľ čo P. Mudroň a Štefan Fajnor ostali viac v psychológii vidieka a malého mesta.⁵¹ V prvorepublikovom almanachu československých právnikov je M. Mudroň označený za najlepšieho rečníka medzi vrstovníkmi. Bol taký vynikajúci právnik, že vzbudzoval obdiv aj u nepriateľov.⁵²

Michal Mudroň okrem advokátskej činnosti napísal aj odpoveď na politickú štúdiu Bélu Grünwalda, ktorej cieľom bolo vytvoriť jeden rečový politický národ. Vychádzal dôsledne z právo-historickej argumentácie, pričom uhorský politický národ chápal ako spojenectvo „šiestich celokrajinských národov“. Táto polemika vyšla v roku 2014, prvý raz v slovenskom vydaní.⁵³

V nekrológu v *Národných novinách* sa s ním Svetozár Hurban Vajanský lúčil slovami: „Michal Mudroň bol zjavom fenomenálnym, nadaním prevyšil ďaleko a vysoko svojich súputníkov, prinútil najväčších nepriateľov k úcte a obdivu. Jeho juridické znalosti i čo do šírky i čo do hĺbky nevyrovnané v našej zemi, stali sa v ruke jeho obranou zbraňou nášho národa. Dľa svedectva Michala Dobroviča, niekdajšieho predsedu prešporskej súdnej stolice, muža *Catovej prisnosti*, Mudroň patril medzi prvé juridické kapacity Uhorska.“⁵⁴

3.2.2 Pavol Mudroň

Pavol Mudroň sa narodil 9. decembra 1935 v Čabradskom Vrbovoku, okres Zvolen. Podobne ako jeho brat Michal študoval aj on na gymnáziu v Sarvaši, Banskej Štiavnici a v Bratislave. Právo študoval na Univerzite vo Viedni. P. Mudroň je považovaný za vodcu slovenského národného hnutia. Od roku 1887 stál na čele Slovenskej národnej strany. Bol zakladajúcim členom Matice slovenskej, vydavateľom *Národných novín*. Zaslúžil sa o obnovenie *Slovenských pohľadov*. Bol spoluzakladateľom martinskej Sporiteľne

49 BOKES, František. Právnicki v slovenskom národnom hnutí. In *Právny obzor*, 1967, roč. 50, č. 3, s. 261. ISSN 0032-6984.

50 Ref. 48, s. 238.

51 FAJNOR, ref. 46, s. 171.

52 NAVRÁTIL, Michal. *Almanach československých právnikov*. Praha : J. Slovák, 1930, s. 296.

53 *Horný vidiek : Felvidék. Polemika Bélu Grünwalda a Michala Mudroňa o slovenskej identite*. Bratislava : Kalligram, 2014, s. 434. ISBN 9788081018381.

54 VAJANSKÝ, Svetozár Hurban. Nekrológ za Michalom Mudroňom. In *Národné noviny*, 13. 9. 1897, s. 1.

a Tatra banky a následne pôsobil aj vo vedení týchto inštitúcií. Pre svoju politickú a národno-kultúrnu činnosť bol vystavený perzekúcii zo strany uhorského štátneho aparátu. Roku 1895 ho zbavili funkcie inšpektora turčianskeho a trenčianskeho seniorátu evanjelickej cirkvi.⁵⁵

Podľa Vladimíra Fajnora sa o viacerých advokátoch dalo hovoriť ako o právne humánnych, uspokojujúcich sa s minimálnou odmenou. Ako príklad uvádza práve Pavla Mudroňa, ktorého nepraktickosť v tomto smere musel korigovať jeho zať Ondrej Halaša, inak by vraj P. Mudroň nemal pri svojej rozsiahlej kancelárii často ani na domácnosť. Pritom, ako ďalej uvádza V. Fajnor, „*najmä obciam hornotrenčianskym Dlhému Poľu, Turzovke, Rovnému, Kysuciam zachránil miliónové majetky proti pochybným svedkom, a ešte pochybnejším listinám zemepanským. Požehnával ho jedným hlasom slovenský ľud katolícky i evanjelický*“.⁵⁶

Na prípade advokáta P. Mudroňa možno demonštrovať absurdnosť vtedajšieho uhorského trestného zákonodarstva. Začiatkom roka 1900 ho totiž odsúdili ako takmer sedemdesiatročného len za to, že 24. júna 1898 vítal na martinskej železničnej stanici svojho švagra, redaktora *Národných novín* Ambra Pietra, ktorého deň predtým odsúdil pešťbudínsky tlačový súd na 8 mesiacov väzenia a peňažný trest 600 zlatých za „*po-burovanie proti národnostiam*“. V takzvanom banskobystrickom procese boli odsúdení aj ďalší 27 národovci, ktorí spolu s Mudroňom vítali na železničnej stanici v Martine redaktora *Národných novín*. P. Mudroň si musel odsedieť 4 mesiace vo väzení v Banskej Bystrici.⁵⁷ Následne ho odsúdil aj cirkevný disciplinárny súd za renitenciu (spurnosť) proti pomaďarčenému dištriktuálnemu úradu na stratu funkcie seniorálneho inšpektora so zákazom až do smrti zastávať akúkoľvek hodnosť v evanjelickej cirkvi.⁵⁸

3.2.3 Štefan Fajnor

Svojho otca Štefana Fajnora predstavil Vladimír Fajnor ako advokáta, ktorý sa zúčastnil všetkých politických a hospodárskych bojov svojho ľudu v obci, okrese, v župe i v národe.⁵⁹ Celý život bol vyznávačom československej myšlienky, a to tak v politike, vo svojej činnosti, ale aj v rodinnej výchove. Svojich štyroch synov a jednu dcéru dal na štúdiá do českých škôl.⁶⁰

Štefan Fajnor (1844 – 1909) bol považovaný za najpohotovejšieho rečníka. Známe sú jeho aj niekoľkohodinové záverečné reči.⁶¹ Z politických procesov, na ktorých vykonával funkciu obhajcu, sú za najvýznamnejšie považované tieto:⁶²

55 KEREČMAN – MANIK, ref. 2, s. 232-241.

56 FAJNOR, ref. 46, s. 174.

57 FAJNOR, ref. 46, s. 175.

58 FAJNOR, ref. 46.

59 FAJNOR, ref. 46, s. 178.

60 FAJNOR, ref. 46, s. 179.

61 KEREČMAN – MANIK, ref. 2, s. 255. Napríklad v politickom procese s advokátom Veselovským, ktorého zastupoval, obranná reč trvala 6 hodín.

62 KEREČMAN – MANIK, ref. 2, s. 253.

- tlačový spor Michala Boora a Jána Lešku (1886),
- Oroslánske procesy (1887 – 1888),
- memorandový proces v Kluži (1892),
- Veselovského proces (1904),
- Jurovatého proces (1906),
- politický proces proti Jánovi Valáškovovi (1901),
- obhajoba Svetozára Hurbana pred senickým trestným súdom pre článok *Hyenizmus v Uhrách*,
- tzv. nitriansky politický proces s bratmi Markovičovcami a seniorom Čulikom (1903).

Okrem advokátskej práce bol aj hudobným skladateľom a propagátorom Smetanovho diela. Zhudobnil aj texty mnohých slovenských básnikov.⁶³ Učiteľom mu bol organista nemeckej evanjelickej cirkvi Volkmar Schurig.⁶⁴

Štefan Fajnor zomrel 26. apríla 1909 vo Viedni po ťažkej operácii žalúdka a pochovali ho na evanjelickom cintoríne v Senici 29. apríla 1909.⁶⁵

3.2.4 Miloš Štefanovič

Miloš Štefanovič sa narodil 2. novembra 1854 Balážskych Ďarmotách. Ľudovú školu vychodil v Krupine, stredoškolské štúdium absolvoval na slovenských gymnáziách v Martine, Revúcej a v Bratislave. Po skončení štúdia na právnickej fakulte pracoval v rokoch 1880 – 1884 ako advokátsky koncipient v kancelárii M. Dulu v Martine a neskôr v advokátskej kancelárii M. Mudroňa, ktorú po ňom potom aj prevzal. Od roku 1903 bol hlavným riaditeľom Tatra banky v Martine. V 90. rokoch 19. storočia patril k čelným predstaviteľom Slovenskej národnej strany. Bojoval za jazykové práva Slovákov v evanjelickej cirkvi a ako jej svetský funkcionár vystupoval proti maďarizácii cirkevného života. Zaslúžil sa o spoluprácu Slovákov s Rumunmi a Srbmi v zápase za národné práva. Ako advokát bol obhajcom vo viacerých politických procesoch. Jedným z najznámejších bola obhajoba (spoločne so Š. Fajnorom a M. Dulom) obvinených v tzv. memorandovom procese v Kluži.⁶⁶

Vladimír Fajnor informoval o práci a živote M. Štefanoviča už v roku 1924 na treťom zasadnutí valného zhromaždenia Právnickej jednoty na Slovensku.⁶⁷ Vtedy išlo o dvadsiate výročie úmrtia M. Štefanoviča a svoju spomienku na tohto významného slovenského advokáta zakončil slovami: „*Bol vzorom obhájcu, ktorý sa za právo svojho chránenca vedel nielen exponovať, ale aj obetovať. Od neho sme sa učili my, vtedy mladí, jaký má byť vir bonus, dicendi peritus.*“⁶⁸

63 Napríklad Pavol Országh Hviezdoslav, Viliam Paulíny-Toth, Andrej Sládkovič, Peter Horal, Tomáš Hroš, Samo Hroboň, Samo Chalúpka, Ján Kalinčiak a ďalší.

64 OREL, Dobroslav. *Štefan Fajnor slovenský skladateľ (1844 – 1909)*. Bratislava : Štátna tlačiareň v Prahe, 1935, s. 4.

65 OREL, ref. 64, s. 4.

66 *Slovenský biografický slovník. V. zv. (R – Š)*. Martin : Matica slovenská, 1992, s. 513. ISBN 8070902167.

67 BAŘINKA, Cyril. Výročná zpráva Právnické Jednoty, přednesená na II. řádné valné hromadě, konané dne 2. prosince 1924. In *Právní obzor*; 1924, roč. 7, č. 7, s. 310-311. ISSN 0032-6984.

68 BAŘINKA, ref. 67, s. 311.

Miloš Štefanovič bol najmladším z uvedenej štvorice advokátov. Dospieval v čase, keď silneli protislovenské ataky maďarských úradov. Ako uvádza Vladimír Fajnor, bolo to „v prostriedku rokov sedemdesiatych, v dobe najkrutejšej perzekúcie všetkého, čo bolo Slovákom sväté, v dobe vraždenia slovenských kultúrnych ústavov, zatvárania Matice Slovenskej, troch gymnázií, učiteľskej preparandie, konfiškácie imania všetkých týchto kultúrnych inštitúcií, krutých politických procesov bez konca, v ére maďarizátorských Batukhánov, Kolomana Tiszu, Treforta, Bélu Grünwalda a pekelnou zlobou nie menších, Czékuša, Thébusza a celých légii väčších-menších šíalených megalomaniakov, jako ich sám Miloš Štefanovič priliehave pomenoval“.

Obdobie dospievania a najmä výchova otcom Samuelom Štefanovičom, najväčším slovenským radikálom tej doby, urobili z Miloša Štefanoviča nielen nezmieriteľného nepriateľa maďarsko-uhorského džentríctva a všetkého, čo s tým súvisí, ale zároveň najvedomejšieho politického aktivistu a realistu.⁶⁹

Za jeden z vrcholov jeho advokátskej praxe považoval V. Fajnor obhajobu Svetozára Hurbana Vajanského kvôli článku *Hyenizmus v Uhrách*. Tento článok napísal pod dojmom brutality vtedajšieho maďarského režimu, ktorý nepripustil Hurbanovho syna k hrobu svojho otca.⁷⁰ Obhajoba síce nebola úspešná, ale priniesla národno-politický a literárny úspech a niekedy i hľadanú príležitosť k hláseniu krivdy na slovenskom národe páchanej ako pred verejnosťou bývalého Uhorska, tak i pred verejnosťou zahraničnou (Scotus Viator, B. Björnson, L. N. Tolstoj a i.). Túto príležitosť si nesmel nechať ujsť žiadny slovenský advokát, ktorý si bol vedomý svojich národných povinností.⁷¹

Záver – Právny obzor ako nástroj slovenskej právnej vedy

Pod vedením Vladimíra Fajnora sa z *Právneho obzoru* stal renomovaný vedecký časopis, do ktorého prispievali tak teoretici, ako aj praktici a aj významné osobnosti zo zahraničia,⁷² predovšetkým slovanských štátov. *Právny obzor* vychádzal 24-krát do roka a v roku 1935 mal svoju ustálenú štruktúru:

- vedecké a odborné články,
- rozhodnutia Najvyššieho súdu RČS vo veciach trestných,
- rozhodnutia Najvyššieho súdu RČS vo veciach občianskych,
- rozhodnutia Najvyššieho správneho súdu,
- zásadné rozhodnutia Rozhodcovského súdu bratislavskej burzy,
- z Právnickej jednoty a jej odbočiek,
- z Právnického sveta slovanského,
- písomníctvo,
- hliadka sudcov,

69 FAJNOR, ref. 46, s. 171.

70 KERECCMAN – MANIK, ref. 2, s. 274.

71 KERECCMAN – MANIK, ref. 2, s. 171.

72 ADAMUS, Jan. W. A. Maciejowski a program srovnacího dějepisu práv slovanských. In *Právny obzor*, 1932, roč. 15, č. 5, s. 145-152. ISSN 0032-6984; NOWOTNY, Juljusz. Reforma tiskového práva v Republice polské. In *Právny obzor*, 1932, roč. 15, č. 7, s. 201-209. ISSN 0032-6984; TASIČ, Gj. O osnovách unifikace a kodifikace zákonů v Jugoslavii. In *Právny obzor*, 1932, roč. 15, č. 5, s. 369-377. ISSN 0032-6984.

- hliadka advokátov,
- hliadka verejných notárov,
- hliadka administratívnych úradníkov,
- hliadka knihopisná,
- hliadka časopisov,⁷³
- hliadka osobná (prehľad jubileí významných osobností),
- rôzne,
- dve prílohy (*Úradná sbierka občianskych rozhodnutí Najvyššieho súdu RČS z právnej oblasti Slovenska a Podkarpatskej Rusi; Vestník ministerstva pre sjednotenie zákonov a organizácie správy*).

Prvých dvadsať rokov vydávania *Právneho obzoru* predstavuje veľmi dôležité obdobie z pohľadu jeho etablovania sa v právnickom povedomí a získaní pevného miesta pri budovaní novodobej právnej kultúry. *Právny obzor* ako jediný časopis kontinuálne vychádzal aj počas dvoch totalitných režimov na Slovensku a stal sa súčasťou obrodného procesu po roku 1989.

doc. JUDr. Jozef Vozár, CSc.
Ústav štátu a práva SAV
Klemenosva 19, 813 64 Bratislava
e-mail: usapvoza@savba.sk

73 *Právny obzor* monitoroval domáce, ako aj vybrané zahraničné časopisy. Z domácich časopisov to boli: *Právnik, časopis pro Právní a státní vědu, Soudcovské listy, Veřejná správa, Moderní stát, Česká advokacie, časopis pro železničné právo, České právo, Obzor národohospodárský, Hospodárske rozhlady, Soutěž a tvorba, Věstník ministerstva průmyslu, obchodu a živností, časopis Svobodné školy politických nauk v Praze, Živnostenská Akademie, Sociologická revue, Účetní listy, Daňová a bilanční revue*. Zo zahraničných časopisov to boli: *Pravosudje, Archiv za pravne a družtvene nauke, Advokatski pregled, Gazeta Sadowa Warszawska, Czasopismo Adwokatów Polskich, Juridičeski pregled, Prawo*.

MARTINA FIAMOVÁ
JÁN HLAVINKA

Kapitoly z dejín holokaustu na Slovensku

SLOVENSKÝ DIPLOMAT ILJA RATH V ČESKOSLOVENSKÝCH SLUŽBÁCH
U SVATÉHO STOLCE.
ÚNOR 1948 A KONEC ČESKOSLOVENSKÉHO DIPLOMATICKÉHO
ZASTOUPENÍ U SVATÉHO STOLCE

MICHAL PEHR

PEHR, Michal. The Slovak diplomat Ilja Rath in the Czechoslovak service with the Holy See. *Historický časopis*, 2017, 65, 2, pp. 335-351, Bratislava.

The study approaches the problematic situation in relations between Czechoslovakia and the Holy See from February 1948, when the communists took full power into their hands until spring 1950, when our diplomatic mission to the Holy See was liquidated. The main aim is to use the archive sources of the Ministry of Foreign Affairs to clarify the role in this process of the Slovak diplomat Ilja Rath, who was entrusted with the leadership of this diplomatic mission in March 1949. A different picture of this diplomat to that previously presented in the expert literature is given on the basis of a series of hitherto unpublished documents.

Key words: Czechoslovakia and the Holy See 1948–1950. Czechoslovak embassy to the Holy See. Ilja Rath. Diplomatic relations.

Studie přibližuje problematickou situaci ve vzájemných vztazích mezi Československem a Svatým stolicem po únoru 1948,¹ kdy komunisté poté co získali plně moc do vlastních

1 Z dosavadní literatury ke sledovanému tématu blíže viz např. HALAS, František X. *Fenoménu Vatikán*. Brno : CDK, 2013. ISBN 9788073253134; HRABOVEC, Emilia. Der Heilige Stuhl und die böhmischen Länder 1938–1945. In *Religion in den böhmischen Ländern 1938–1948. Diktatur, Krieg und Gesellschaftswandel als Herausforderungen für religiöses Leben und kirchliche Organisation*. Eds. Martin Zückert, Laura Hözlwimmer. München : Oldebnbourg, 2007. ISBN 9783486583755; KONÍČEK, Jiří. *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa: církevní politický vývoj v letech 1918–1993*. Olomouc : Společnost pro dialog církve a státu, 2005. ISBN 8023960733 nebo MACHULA, Jaromír. *Vatikán a Československo (1938–1948). Paměti*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. ISBN 8085270757. Vzájemnému vztahu se též věnuje ZLÁMAL, Bohumil. *Příručka českých církevních dějin VII. Doba československého katolicismu (1918–1949)*. Olomouc : Maticе cyrilometodějská, 2010. ISBN 9788072663507 nebo práce Václava Vaška či práce Karla Kaplana. Blíže viz např. VAŠKO, Václav. *Dům na skále 1. Církev zkoušená: 1945–začátek 1950*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2004. ISBN 8071928917 a KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu v letech 1948–1953*. Brno : Doplněk; Praha : Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1993. ISBN 8085270226 či KAPLAN, Karel. *Československo v poválečné Evropě*. Praha : Karolinum, 2004. ISBN 8024606550. V poslední době se problematice vzájemných vztahů věnuje též Zlatuše Kukánová, která již některé své výsledky publikovala na stránkách odborných periodik. Srovnej blíže viz KUKÁNOVÁ, Zlatuše. *Od tolerance k nepřátelství. Diplomatičké vztahy Československa s Vatikánem v letech 1945–1950*. In *Semper Paratus*, 2014, roč. 3, s. 52-88. Z dalších autorů věnující se této problematice připomeňme též Marka Šmída. Blíže viz ŠMÍD, Marek. *Apoštolský nuncijs v Praze: významný faktor v československo-vatikánských vztazích v letech 1920–1950*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2015. ISBN 9788073253622. Mimo to ovšem vycházela v době komunistického režimu řada tendenčních prací zabývající se otázkou vztahu církve a státu. Blíže viz například KREIBICH, Karel. *Z dějin sporů církve a státu II*. Brno : Rovnost, 1950.

rukou, zakrátko zlikvidovali naše diplomatické zastoupení u Svatého stolce. Cílem je objasnit roli, jakou v tomto procesu sehrál slovenský diplomat Ilja Rath.

Uchopením moci ze strany komunistů vzniká pro katolickou církev zcela nová situace na všech úrovních. O církevní otázce se už nerozhodovalo na půdě vlády či ministerstva zahraničních věcí. Do hry vstupují noví hráči reprezentující novou moc. Ze strany komunistů to byla například speciální komise při Ústředním výboru Komunistické strany Československa (ÚV KSČ), ale i při Národní frontě (NF), respektive při Ústředním akčním výboru Národní fronty (ÚAV NF), kde vzniká komise pro náboženské a církevní otázky. Později dokonce vznikne i speciální státní úřad pod vedením Alexeje Čepičky, který bude mít tuto problematiku primárně na starosti.²

Z Vatikánu, respektive Svatého stolce se v očích nové moci poměrně rychle stává centrum „reakce“, které má za cíl rozvrátit lidově demokratické zřízení.³ Duchovní byli roztrženi na tři skupiny: na spolehlivé (pokrokové), nerozhodné a reakcionáře. Všechna opatření směřovala k tomu, aby byla církev plně ovládnuta, kontrolována a zcela odkázána na novou státní moc. Nastupující doba tak byla pro věřící velkým časem zkoušky.⁴

Pracně a komplikovaně obnovované diplomatické vztahy po druhé světové válce tak dostávají povážlivé trhliny. V materiálech československých diplomatů zasílaných v době kolem února 1948 z Vatikánu však není ani zmínka o tom, že by se blížil nějaký zásadní spor. V čele našeho zastoupení stál od léta 1946 vyslanec a dlouholetý československý diplomat a odborník na církevní problematiku Arthur Maixner⁵ a jeho zástupce, český šlechtic František Schwarzenberg.⁶ Důležitou roli na vyslanectví ještě sehrával

- 2 Státní úřad pro věci církevní vznikl na základě zákona přijatého v roce 1949 (zákon 217/49 Sb.) a existoval až do roku 1956. Úřad byl zrušen skrze vládní nařízení č. 19/1956 Sb. a jeho pravomoc následně přešla pod Ministerstvo školství a kultury. Z činnosti úřadu se dochoval rozsáhlý archivní fond, který je uložen v Národním archivu v Praze.
- 3 Tyto formulace se velmi často používaly v dobových prohlášeních na téma vatikánské politiky. Srovnej například článek Vatikánský agent odsouzen na 10 let pro vlezradu (In *Rudé právo*, 1949, roč. 29-30, č. 221, 20. 9.): „*Vatikán jako činitel mezinárodní politiky vydáním exkomunikačních dekretů sleduje jasné politické cíle, a to hospodářský a politický rozvrat lidově demokratického zřízení v tomto státě [...]. Vatikán – v důsledku svého nezměrného pozemkového a kapitálového bohatství – stojí na straně kapitalistů proti hnutím směřujícím k odstranění kapitalistického řádu.*“
- 4 V této souvislosti jsem použil jistou parafrázi slov Msgre. Angela Giuseppe Roncalliho, toho času papežského nuncia ve Francii a pozdějšího papeže Jana XXIII., který sloužil 27. ledna 1952 mši pro české a slovenské emigranty. Při promluvě řekl: „*moje srdce je pro Vás, žijete v bolestech, je to velká zkouška, obětujete své utrpení pro Vaši vlast, jejímu vzkříšení*“. Blíže viz Archiv Ministerstva zahraničních věcí České republiky (dále AMZV), f. IV. odb. 1945–54 Vatikán, k. 1. Zpráva o politické činnosti Vatikánu za měsíc leden 1952.
- 5 Artur Maixner, československý právník a diplomat. Narodil se 5. března 1899 v Praze a po maturitě na gymnáziu (1907) vystudoval práva na PF UK v Praze, kde získal doktorát (1914). Po studii byl zaměstnán nejprve jako úředník na presidiu místodržitelství a po vzniku Československa pracoval krátce na ministerstvu zemědělství. Od roku 1920 působil po celou dobu meziválečného Československa ve službách MZV. V letech 1920–1922 jako konsul v Paříži a 1928–1935 jako konsul v Krakově. Ve třicátých letech též působil v politicko-církevním oddělení MZV (1938–1939 přednosta oddělení II/3). V roce 1939 byl jmenován naším vyslancem ve Finsku, ale vzhledem k březnové okupaci ČSR již nestihl převzít tuto funkci. V době nacistické okupace působil jako úředník ministerstva zemědělství a po osvobození se znovu vrátil v létě 1945 do služeb MZV. V letech 1946–1948 se stal vyslancem ČSR u Svatého stolce, v roce 1949 byl penzionován a 1949–1950 vězněn. Zemřel 29. září 1971 v Praze. K jeho osobě blíže viz AMZV, f. osobní spisy 1945–1992, k. 574, složka Arthur Maixner.
- 6 František Schwarzenberg (1913–1993), československý diplomat, politolog a příslušník staré české šlech-

poradce v církevních otázkách kněz Jaromír Machula, který hrál roli prostředníka mezi katolickou církví a našimi úřady.⁷ Všichni tito jmenovaní diplomaté měli důvěru Svatého stolce, ať už pro svoje osobní kvality anebo proto, že byli praktikujícími katolíky. Na československém zastupitelském úřadě byl dále jen pomocný personál.⁸ Z personálního hlediska došlo po únoru 1948 jen k té změně, že na protest proti únorovým událostem rezignoval na svůj post František Schwarzenberg. Nic více se nedělo. Na jeho místo nebyl poslán žádný nástupce a úřad i nadále řídil Arthur Maixner.

Na jaře 1948 se řešily naprosto více či méně banální záležitosti (například účast československých umělců v soutěži o návrh na nové dveře baziliky sv. Petra, či spor o to, zda byla, nebo nebyla v dubnu 1948 sloužena mše v chrámu sv. Petra za popraveného Josefa Tisu, což bylo později vysvětleno jako chybná interpretace). Úřad se také zabýval některými nedořešenými záležitostmi z minulosti (např. otázka možného zřízení nového biskupství na Moravě atd.)⁹, či jak dlouho bude nepřítomen vatikánský internuncius Ritter v Praze, který odjel na léčení.¹⁰

tické rodiny. Po vysokoškolských studiích působil v době první republiky na MZV a za války na začátku okupace krátce u protektorátního prezidenta. Od ledna 1946 se stal československým zástupcem u Svatého stolce a po nástupu vyslance Maixnera v létě 1946 jeho zástupcem. K osobě Františka Schwarzenberga blíže viz ŠKUTINA, Vladimír. *Český šlechtic František Schwarzenberg*. Praha : Rozmluvy, 1990. ISBN 0946352712.

- 7 Jaromír Machula (1916–?), katolický duchovní. V letech 1937–1942 studoval teologii v Římě a posléze byl vysvěcen na kněze. Zbytek války prožil v Itálii, když se odmítl vrátit do vlasti. V roce 1944 vstoupil do československé zahraniční armády. Na sklonku války působil jako prostředník mezi exilovou a následně československou košickou vládou a Svatým stolicem při znovuoobnovování vzájemných styků. Od roku 1946 působil na našem vyslanectví u Svatého stolce jako poradce. Po komunistickém puči zůstal v Itálii. V letech 1948–1951 studoval církevní právo v Římě a angažoval se v pomoci československým uprchlíkům. Od roku 1954 žil v Německu. O svém působení vydal paměti. Blíže viz MACHULA, Jaromír. *Vatikán a Československo (1938–1948). Paměti*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998. ISBN 8085270757.
- 8 K personálnímu obsazení našeho vyslanectví po druhé světové válce blíže viz AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 2. Přehled o zaměstnancích úřadu za rok 1946–1949. Vedle Arthura Maixnera a jeho zástupce Františka Schwarzenberga pracovali na našem vyslanectví: Jaromír Machula jako církevní poradce, Josef Minařík (vrchní kancelářský oficiál), který měl na starosti účetnictví, správu budov atd.; Josef Jánošík (kancelářský pomocník) mající na starosti podatelnu (do července 1949) a řidič a sluha v jedné osobě Jindřich Koller, který působil ve službách našeho vyslanectví do února 1949. Zajímavé v té souvislosti bylo Kollerovo hodnocení vyslancem Maixnerem: „*Je velmi zručný a obratný chauffeur; v tom ohledu zná také přesně všechny předpisy řízení vozu se týkající. Jinak je pilný, svědomitý a spolehlivý, jest možno se naň spolehnout, že bude pracovat přes čas, kdykoliv toho bude třeba. Jemu na závalu je jedině pít.*“ (hodnocení A. Maixnera z 21. 7. 1947). V roce 1947 k tomuto počtu přibylí ještě dva noví zaměstnanci: uklízečka Karla Matanová a poslíček Mario Vanzolini.
- 9 O zřízení nového biskupství se jednalo již delší dobu. Československý vyslanec Maixner v říjnu 1947 referoval do Prahy o svém rozhovoru s Ritterem, z kterého vyplývalo, že nuncius je pro variantu zřídit biskupství se sídlem v Opavě, které hodnotil jako daleko klidnější místo než Ostrava, která je „*místem příliš obchodním a průmyslovým*“. Blíže viz AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 3 – zpráva A. Maixnera z 23. října 1947. Dne 5. února 1948 informoval ministerstvo zahraničních věcí vyslanec Maixner, že Svatý stolec souhlasí s myšlenkou zřídit na severní Moravě nové biskupství. Sekretář kongregace pro mimořádné církevní záležitosti Domenico Tardini sdělil dle této zprávy vyslanci, že nuncius Ritter dostal pověření o této věci rokovat s československou vládou. Svatý stolec tuto myšlenkou bude podporovat, pokud nenastanou z československé strany problémy a pokud bude nová diecéze dostatečně hospodářsky zajištěna. Blíže viz AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 2. Zpráva A. Maixnera z 5. února 1948.
- 10 Internuncius Ritter nebyl v době únorové krize v Praze. Vyslanec Maixner k tomu ve své diplomatické

Otázkou ovšem zůstávalo, jak se budou vzájemné vztahy vyvíjet po radikální změně politických poměrů v Československu. Budou vůbec pokračovat? Některé hlasy naznačovaly, že se bude jednat jen o krátké provizorium a že stejně vzájemné diplomatické vztahy s ohledem na politický vývoj v Československu brzo skončí. Zvláště římský či obecně italský tisk byl pesimistický ve výhledech týkajících se budoucího postavení církve v komunistickém Československu.¹¹

Po únoru byla patrná nejistota, kterým směrem se vzájemné vztahy budou ubírat a až kam zajde československá strana. Československá místa se snažila naznačovat, že v Praze sice došlo k podstatným změnám, které ovšem nebudou mít na československo-vatikánské vztahy žádný vliv.¹² Tuto tezi vyslovil i vyslanec Arthur Maixner při své osobní rozmluvě s G. Montinim¹³ 6. března 1948. Klasickým příkladem bylo ujišťování kardinála Giovanniho Mercati,¹⁴ že v Praze sice došlo ke změně poměrů, ale to nic nemění na tom, že dostane udělen čestný doktorát na katolické teologické fakultě v Praze u příležitosti oslav výročí 600 let od založení pražské univerzity v dubnu 1948.¹⁵

Únorové události byly v diplomatickém světě ještě zesíleny smrtí Jana Masaryka 10. března 1948, kdy po jeho úmrtí kondoloval československým zástupcům velký počet zahraničních diplomatů akreditovaných u Svatého stolce.¹⁶ Československu kondolovali i přední osobnosti vatikánského světa.¹⁷ Zajímavá byla v tomto ohledu reakce oficiálního vatikánského tisku, který žádným způsobem nezpochybňoval oficiální vysvětlení okolností smrti Jana Masaryka ze strany československých orgánů a litoval jeho sebevraždy, která byla z katolického pohledu nepřístojná. Byly sice uznávány jeho zásluhy, ale z katolického hlediska jeho dobrovolné ukončení života vrhalo na jeho osobu určitý stín nepochopení a nepřipustného porušení úcty k životu. Vatikánský deník *Osservatore Romano* otiskl dva dny po ministrově smrti 12. března 1948 nekrolog s následujícím

zprávě z 28. února 1948 MZV dodával, že Ritter přiletěl z Prahy do Říma 19. února 1948 a následně se léčil. Dne 25. února pak Maixner volal do Ritterova soukromého bytu, kde mu bylo sděleno, že Ritter odjel do Milána a následně po zotavení bude pokračovat v cestě do Prahy. K Ritterovu návratu do Prahy vlastně už nedošlo. Blíže viz AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 2. K této věci blíže viz též AMZV, f. TO-O Vatikán 1945–59, k. 5. Záznam Eduarda Jelena o rozmluvě s papežským chargé d'affaires Msgre Verolino dne 25. února 1948. „Na konec sdělil mi Msgre. Verolino, že internuncius Msgre Ritter odjel před několika dny z Prahy, aby se pozeptal svého italského lékaře na další léčení; jest stále značně churav. Mínil se za několik dní vrátit do Prahy, avšak na radu svého lékaře požádal Vatikán o delší dobu zdravotní dovolené, které míní využití k upevnění svého zdravotního stavu. Msgre. Verolino myslí, že internuncius bude mimo Prahu aspoň jeden měsíc.“ Ritter se však do Prahy již nevrátil.

- 11 AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 3. Politická zpráva č. 30/48. Situace katolické církve v Československu po 25. únoru 1948.
- 12 Srovnej v této věci záznam o rozhovoru Maixnera s G. Montinim 6. března 1948. Blíže viz AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 2. Zpráva Arthura Maixnera MZV.
- 13 Giovanni Batista Montini, též Pavel VI. (1897–1978), italský duchovní a v letech 1963–1978 papež.
- 14 Giovanni Mercati (1866–1957), italský duchovní, knihovník, archivář a kardinál.
- 15 AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 3 – výstřižek *Svobodných novin* 9. dubna 1948, s. 3, článek *Oslavy výročí Karlovy univerzity*.
- 16 AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 2. Zpráva Arthura Maixnera MZV z 15. března 1948.
- 17 AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 2. Kondolence Montiniho a státního sekretariátu z 15. března 1948.

komentářem: „*Velmi žalostný konec československého státníka, i když má závažný význam politický, který mu přikládají velmi povolané hlasy celého světa, nepřestává tímto vzbuzovati hrůzu a neuniká odsouzení, jež nad ním musí vyslovit křesťanský cit a katolická víra. Život se neobětuje na znamení protestu. Naopak, životem a prací se vyjadřuje protest. Sebevražda, nad níž vyslovujeme své politování – i když je vysvětlitelná, nemůže býti ospravedlňována ani atheismem, ani přehlížením nesmrtelných nadějí. Je to zoufalé gesto a opuštění místa – to co politik a státník musí odmítati za každou cenu, jak to již mnozí příkladem dokázali za okolností a podmínek neméně pohnutých. Toto vše říkáme ne proto, abychom upírali motivům tragického činu hrdost úmyslu, nýbrž proto, že se nemůžeme přiznati a souhlasiti s oslavováním, jež dnešní komentáře připojují k nekrologům. Smutek, ne oslava, je nám všem upřímně dána.*“¹⁸

Záhy po únoru došlo k podstatným personálním změnám na našem vyslanectví. Z vyslanectví odešel nejprve František Schwarzenberg a po něm v létě 1948 odešel také církevní poradce Jaromír Machula. Schwarzenberg na svůj úřad rezignoval takřka okamžitě na protest proti únorovým událostem. Stalo se tak symbolicky 10. března v den smrti Jana Masaryka. František Schwarzenberg následně zůstal v zahraničí, kde působil řadu let jako vysokoškolský pedagog (1949–1979 profesor politických věd na Loyolově univerzitě v Chicagu) a výraznou měrou se zapojil také do činnosti československého demokratického exilu. Reakce nového režimu na sebe nenechala dlouho čekat. V červnu 1948 byl oficiálně propuštěn ze služeb MZV. Jeho majetek byl zabaven a na Františka Schwarzenberga se mělo jako na „nepřítele lidově demokratického režimu“ zcela zapomenout.¹⁹ Machula byl na jaře 1948 pozván do Prahy, což odmítl učinit. Nakonec byl zbaven své funkce, byl mu zakázán vstup na naše vyslanectví a také se z něho stal exulant.

Čas nejistoty a jistého váhání jak formulovat budoucí vatikánskou politiku komunistického Československa byl ovšem velmi rychle vystřídán radikalismem totalitního státu, který v církvi spatřoval úhlavního nepřítele. Na podzim 1948 tak došlo k podstatné změně, a to na postu našeho vyslance.²⁰ Artur Maixner byl v listopadu 1948 povolán do Prahy, aby referoval o situaci. Po příjezdu mu byl zabaven diplomatický pas.²¹ Nemohl

18 AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 2. Zpráva vyslance A. Maixnera z 15. března 1948.

19 AMZV, f. osobní spisy, k. 867. František Schwarzenberg svůj krok oznámil dopisem datovaným 10. března 1948 a zůstal následně v zahraničí. Ke dni 26. června 1948 byl oficiálně propuštěn ze služeb MZV. V souvislosti s propuštěním byl vyzván také k tomu, aby zachovával i nadále mlčenlivost o informacích, které během své služby získal. Navíc byl ještě 11. května 1950 vyzván úředním dopisem, aby zaplatil československému státu, respektive Ministerstvu zahraničních věcí dluh ve výši 40 722,- Kč, který vznikl na základě vyplacených záloh na platu a služebních požitků za březen 1948.

20 V Archivu ministerstva zahraničních věcí je uložena poslední Maixnerova politická zpráva č. 67/48 datována 25. října 1948, věnující se problematice papežské encykliky zabývající se problémem Palestiny. Blíže viz AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 3.

21 AMZV, f. TO Vatikán 1945–1959, k. 10. Maixner chtěl do Itálie ještě odcestovat z ČSR. Dne 19. dubna 1949 napsal ministerstvu zahraničních věcí dopis, kde uvedl, že je toho času nemocen, že se nemůže dostavit do ministerstva a navrhol, že by na svoje náklady odjel do Říma, aby mohl svému nástupci předat úřad, „*jak je zvykem v naprostém pořádku*“. Navíc poukazoval na to, že jeho služební byt byl vypovězen k 30. dubnu 1949. A v dopise ještě uváděl: „*Dodávám, že jsem byl do Prahy povolán pouze k referátu, zde však byl zadržen.*“ MZV na jeho dopis odpovědělo v květnu 1949, kde mu bylo lakonicky oznámeno, že MZV „*Vám cestu do Itálie nepovoluje.*“

se do Říma vrátit ani pro své osobní věci. Jeho manželka žila v té době spolu se synem v Římě a na rozdíl od svého manžela, jak uvádí Jaromír Machula ve svých pamětech, zůstali v zahraničí a do vlasti se již nevrátili. Maixner oficiálně vyslancem zůstal až do února 1949, kdy byl oficiálně odvolán. O této skutečnosti pak informoval ministr zahraničních věcí Vladimír Clementis vatikánskou stranu v rozhovoru s vatikánským pražským diplomatem Sensim.²² Dne 4. února 1949 odvolání Maixnera vysvětloval slovy, že „*byl odvolán v rámci reorganizace, kterou nyní právě provádíme v centrále i v zahraničí, kde nové Československo musí býti zastoupeno vhodnými representanty*“. Současně s tím ovšem Clementis ujistil, že do Vatikánu: „*nepošleme nikoho, kdo by byl nepřijatelný Svaté stolici*“.²³

Tato slova však byla pouhým eufemismem. Československá diplomacie procházela obdobím velkých čistek, staří diplomaté s potřebnou zkušeností a vzděláním, kteří pamatovali demokratické poměry meziválečného Československa, byli ve velkém propuštěni z veřejné služby a nahrazováni prověřenými kádry. Personální čistky probíhaly naplno v celé státní správě. Maixnerovy následující osudy jsou toho osudným dokladem. V roce 1949 byl propuštěn ze služeb ministerstva zahraničních věcí a krátce poté zatčen, v letech 1949–1950 vězněn pro údajnou protistátní činnost a pro podezření z plánování útěku za hranice. V červnu 1950 byl propuštěn z vězení ze zdravotních důvodů.²⁴

* * *

Novým československým diplomatickým zástupcem u Svatého stolce v hodnosti pouhého chargé d'affaires (a ne vyslanec jako jeho předchůdce)²⁵ se nakonec stal slovenský právník a diplomat Ilja Rath (též Ráth), který byl vatikánskými politickými kruhy vnímán jako poněkud záhadná postava. Zpravidla je tak popisován a charakterizován, což je ovlivněno především svědectvím Jaromíra Machuly, který ho ve svých vzpomínkách popisuje jako „*záhadného aparátčíka*“, jehož úkolem bylo vybudovat špionážní síť ve prospěch Československa a následně zlikvidovat československé vyslanectví u papežského dvora.²⁶

Dochované archivní prameny nám však poskytují poněkud odlišnější obraz. Ilja Rath či také Ilja Ráth (12. listopadu 1904 Námestovo – 25. září 1987 Bratislava)²⁷ byl slo-

22 Giuseppe Sensi (1907–2001), italský duchovní a vatikánský diplomat. V roce 1929 vysvěcen na kněze. Od roku 1934 byl zaměstnán v diplomatických službách Svatého stolce. Ve 30. letech působil nejprve jako sekretář apoštolských nunciatur v rumunské Bukurešti a později v Budapešti. Za druhé světové války byl činný na nunciatuře v Bernu a od roku 1946 v Bruselu. Na přelomu let 1948/1949 krátce působil jako Verolinův zástupce v Československu.

23 AMZV, f. GS-A, k. 196. Záznam o rozhovoru Vl. Clementise s G. Sensim ze 4. února 1949.

24 Srovnej ABS, sign Z-10175/29. Ve spise je uvedeno, že Arthur Maixner dříve bytem Praha XIX, Wolkerova 15 nyní Praha 12, U Havlíčkových sadů 1470/13 byl 12. 10. 1949 zatčen pro protistátní činnost v ilegální organizaci Šležhar a pro podezření přípravy útěku za hranice. Dne 16. června 1950 byl na základě lékařského dobrozdání propuštěn z vazby pro svou nevyléčitelnou chorobu.

25 Skutečnost, že ke Svatému stolci byl poslán nový zástupce v hodnosti chargé d'affaires a nikoliv jako vyslanec, je možné s ohledem na diplomatický protokol interpretovat jako zhoršení vzájemných vztahů.

26 MACHULA, Jaromír. *Vatikán a Československo 1938–1948*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998, s. 180. ISBN 8085270757.

27 K jeho osobě blíže viz AMZV, f. osobní spisy 1945–92, k. 811. Datum jeho úmrtí uvedeno v publikaci

venský právník, působil řadu let jako soudce, a to nejprve v Bratislavě, posléze působil u Nejvyššího soudu v Brně a v letech druhé světové války u slovenského Nejvyššího soudu v Bratislavě. Vždy uváděl, že je katolického vyznání. Přinejmenším byl matrikovým katolíkem. V řadě zpráv se rovněž objevuje i to, že Rath byl velmi společenský, což bylo ovlivněno i jeho rodinným zázemím. Jeho otec byl významným slovenským právníkem a pedagogem s řadou cenných společenských kontaktů.²⁸ V době meziválečného Československa přispíval mladý Ilja Rath svými články do filmové rubriky *Slovenského deníku* a rovněž byl i nadaným sportovcem (člen řady sportovních organizací např. ŠK Slávia a další). Koncem dvacátých let patřil mezi nejlepší běžce (sprintery) v Československu v běhu na 100 metrů (svůj osobní rekord zaběhl v roce 1929 za 11,0 s).²⁹ Rath byl také jazykově velmi nadaný. Ovládal pět jazyků (maďarsky, srbsky, anglicky, francouzsky a italsky) a mimo právnícká studia v Bratislavě studoval v době meziválečného Československa v USA a ve Velké Británii.³⁰ Za války pak působil, jak již bylo uvedeno, u Nejvyššího soudu v Bratislavě. Politicky se však i s ohledem na svoje zaměstnání neangažoval. To mu koneckonců umožnilo, aby se po válce bez problémů zapojil do činnosti pro znovuoobnovený stát.

Po druhé světové válce začal pracovat pro československé ministerstvo zahraničních věcí a od října 1945 pracoval nejprve v úřadu československého delegáta OSN v Londýně a od března 1946 působil tři roky v New Yorku jako právní poradce v OSN, odkud se v únoru 1949 vrátil do Československa a takřka okamžitě byl poslán do Vatikánu.³¹ Jeho jmenování je možné interpretovat i tak, že komunisté měli nedostatek kvalitních lidí pro diplomatickou službu ve Vatikánu. Mimochodem to sděloval Vladimír Clementis Jaromíru Machulovi v září 1948, když se ho při osobním setkání v Paříži snažil znovu získat pro služby ve prospěch komunistického Československa.³²

V Římě byl Rath mnoha katolíky vnímán jako zarytý komunista a nevzbuzoval přílišnou důvěru. Ve skutečnosti ovšem Rath nikdy nebyl členem komunistické strany. A jistě bylo paradoxní i to, že nepožíval příliš velké důvěry nové komunistické moci. A to i přesto, že se nové moci bezesporu snažil zavděčit. O jisté nedůvěře svědčí i zápis církevní šestky (ÚV KSČ) z 18. ledna 1950, kde se ve věci Ratha uvádí: „*protože dosavadní chargé d'affaires dr. Rath neplní dostatečně svůj úkol, je málo iniciativní, není dobrým informátorem, navrhuje Zamini přidělit mu schopného a spolehlivého soudruha*

LETENAYOVÁ, Zdenka. *Šport a osobnosti*. Bratislava : Slovenské združenie telesnej kultúry SR, 2008, s. 66. ISBN 9788097005863.

28 JUDr. Augustín Rath (1873–1943) slovenský právník a pedagog. Od roku 1921 profesor občanského práva na právnícké fakultě Univerzity Komenského v Bratislavě. V letech 1921–1922 rektor UK v Bratislavě a 1920–1921; 1923–1924 a 1927–1927 děkan právnícké fakulty UK v Bratislavě.

29 Blíže viz LETENAYOVÁ, ref. 27, s. 66.

30 Ilja Rath studoval právo v letech 1924–1925 na Indiana University v Bloomingtonu a v roce 1928 studoval půl roku na London school of economics and political sciences.

31 AMZV, f. osobní spisy 1945–1992, k. 811, složka Ilja Rath.

32 MACHULA, Jaromír. *Vatikán a Československo 1938–1948*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998, s. 176. ISBN 8085270757. „*Stěžoval si [Vladimír Clementis – M. P.] na špatný výběr spolupracovníků v diplomatických službách; chybí prý mu zkušené odborníci. Platí prý to také pro obor církevní a pro styky s Vatikánem.*“

jako prvního tajemníka“.³³ K provedení byl pověřen Státní úřad pro věci církevní (SÚC), ale věc již nebyla realizována. Komunistické vedení rozhodlo jinak. Podle zápisu z 9. března 1950 byla zahájena kampaň proti vatikánskému diplomatovi v Československu Ottaviu de Livovi s cílem následného vyhoštění a o dr. Rathovi bylo rozhodnuto, že bude zavolan na konzultace a do Říma se nevrátí, „*ale bude dále uváděn na diplomatické listině*“.³⁴ Nedůvěra komunistické moci byla patrná i v jeho ne zcela pozitivních kádrových hodnoceních, ale také v tom, že již nikdy nebyl vyslán do ciziny.³⁵ V roce 1954 byl propuštěn ze služeb ministerstva zahraničních věcí a odešel do ČTK. Ale i z tiskové kanceláře odešel a vrátil se do Bratislavy, kde žil v ústraní a v zapomnění. Kádrováci mu zpravidla vyčítali jeho laxnost i jeho minulost, byl hodnocen jako předválečný příznivec agrární strany a sympatizant londýnského odboje.³⁶ I to bylo velmi nadnesené. Rath byl člověk, který chtěl využít příležitosti. Nebyl přesvědčením komunistou, ale politickou změnu vnímal jako realitu a současně i jako příležitost k možnému společenskému postupu. Jeho krátké působení u Svatého stolce pak představuje vrchol jeho diplomatické kariéry.

Jeho diplomatická mise u Svatého stolce trvala rok. S jistou nadsázkou je možné říci jeden rok a jeden den. Do Říma přicestoval jako nový diplomat 13. března 1949.³⁷ Ještě týž den si prohlédl úřední místnosti vyslanectví na Via Giovanni Vitelleschi čp. 26 a převzal zároveň inventář vyslanectví od dočasného správce Josefa Mynaříka.³⁸ Za několik dní se pak šel nový zástupce představit do Státního sekretariátu. První oficiální návštěva a odevzdání pověřovacích listin se uskutečnili 24. března 1949. Setkání bylo na obvyklé diplomatické zvyklosti relativně krátké a signalizovalo vzájemně napjaté vztahy. Podle Rathovy zprávy trvalo pouze 20 minut, jak napsal, oznámil vatikánské straně, že jeho pražský protějšek Verolino³⁹ je pro československou stranu nežádoucí, což vyvolalo u Svatého stolce velké překvapení. Rath také zmínil, že o jeho předchůdci nepadlo ani slovo. To až později v rozhovoru s dalšími vyslanci zazněla slova o tom, že Maixner byl odborník a „*diplomat, který nic nepověděl*“.⁴⁰

33 Národní archiv v Praze (dále NA Praha), f. Klement Gottwald, sv. 47, aj. 862. Ze zápisu je rovněž patrné, že komunisté se rozhodli, že vízum Rossimu nedají proto, že působil delší dobu v nacistickém Německu.

34 NA Praha, f. Klement Gottwald, sv. 47, aj. 862. Zápis 21. schůze církevní šestky 9. března 1950.

35 AMZV, f. osobní spisy 1945–1992, k. 811, složka Ilja Rath. V posudku z 22. března 1953 se výslovně uvádí: „*Pro vyslání do ciziny nepřichází v úvahu. Po stránce pracovní nevyhovuje.*“

36 AMZV, f. osobní spisy 1945–1992, k. 811, složka Ilja Rath. Srovnej kádrový posudek z Nejvyššího soudu v Brně z 22. února 1949: „*Patrně přívrženec agrární strany za první republiky.*“ V podobném duchu vyzníval i kádrový posudek ROH MZV z 27. května 1953, kde je hodnocen jako pasivní jedinec, který nepodává pracovní výkon, který by odpovídal jeho znalostem a zkušenostem. Práci si podle kádrováků zjednodušoval. „*Člověk dobromyslný, avšak pohodlný bez dostatečného vztahu k práci.*“

37 AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 3 (politická zpráva č.1/49 z 24. března 1949).

38 Úřední byt našeho vyslance se v té době nacházel v Římě na adrese Via Jacopo Peri 1. Pro nevyřešené problémy stran Rathova předchůdce se Ilja Rath ubytoval na Via Nomentana 122. Blíže viz AMZV, f. Diplomatické listiny, k. 34. *Liste du corps diplomatique près le Saint Siège*, Décembre 1949, s. 48.

39 Gennaro Verolino (1906–2005), italský duchovní, právník a vatikánský diplomat. Za druhé světové války působil na vatikánské nunciatuře v Budapešti, kde se významně angažoval v pomoci maďarským židům. Od roku 1946 působil v Československu.

40 AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 3 politická zpráva ze 7. dubna 1949. Tuto charakteristiku měl sdělit dominikán-

Rath se snažil od počátku vystupovat velmi suverénně a usiloval o to být rovnocenným následovníkem předcházejícího vyslance. Úkolem naší diplomatické mise bylo několik. Pomineme-li klasické funkce zastupitelského úřadu jako byly pasové a vízové záležitosti, které v tomto případě představovali malý zlomek agendy,⁴¹ tak za prvé to bylo především hájit československé zájmy u Svatého stolce. Součástí toho bylo ovšem i udržovat společenské styky prostřednictvím pořádání nejrůznějších setkání, recepcí, společenských čajů a jiných podobných akcí či naopak se účastnit jiných podobných akcí pořádaných v prostředí vatikánských diplomatických a společenských kruhů.⁴²

Všechny tyto aktivity měly dvě věci společné – získávat informace a za další budovat československou pozici a propagovat náš stát ve vatikánském prostředí a vůbec v rámci celé katolické církve. V neposlední řadě řešilo naše vyslanectví i běžné záležitosti jako byly záležitosti občanství jednotlivých osobností žijící v Římě a působících v řadách církve.⁴³

ský vyslanec u Svatého stolce Roberto Despradel.

- 41 Pro představu o činnosti vyslanectví blíže viz např. AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 2. Přehled úřední činnosti za rok 1946. Z celkového počtu 592 spisů, které vznikly během celého roku na našem vyslanectví, se jen 8 dotýkalo pasové problematiky a 9 spisů se dotýkalo vízové otázky. V následujících letech ovšem došlo k nárůstu agendy. Srovnej AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 2. Přehled úřední činnosti za rok 1947. V tomto roce bylo celkem 773 spisů, z čehož 26 se dotýkalo pasových otázek a 77 vízových. Zvláštní kapitolou byla také otázka vyřizování řádů, které dostávali naši občané od Svatého stolce, kdy československá vláda vyslovovala souhlas s jejich přijetím. Některé případy se řešily ještě z doby války. Tak například se poměrně dlouho řešil případ průmyslníka z Prostějova Arnošta Rolného, který obdržel 19. srpna 1941 od papeže titul rytíře řádu sv. Řehoře Velikého civilní třídy za svoje zásluhy v oblasti podpory církve (kostelů) a chudých. Teprve na podzim 1946 mu bylo dáno toto povolení. Stalo se tak na základě usnesení předsednictva vlády 31. října 1946. Případ udělení rytířského kříže řádu sv. Silvestra pplk. Ing. Vratislavu Halenovi z vojenského technického ústavu v Praze se vlekl ještě déle. Řád mu byl udělen již v roce 1938, ale pro mnichovské události se celá věc nezrealizovala. Důvodem pro udělení řádu byly zásluhy, které si „jmenovaný získal horlivou snahou o rozkvět náboženského života v okruhu své působnosti“. O souhlasu s udělením vláda rozhodovala až v lednu 1949. Blíže viz AMZV, f. Diplomatický protokol, k. 106, složka vyznamenání.
- 42 Jistou představu o četnosti společenských kontaktů nám mohou poskytnout zprávy zasláné vyslancem do pražského ústředí MZV o společenských kontaktech. Tak například v říjnu 1947 uspořádal vyslanec jednu recepci na počest našeho státního svátku, čtyři společenské čaje pro významné návštěvy, jeden společenský oběd na počest československé delegace dam na sociálně demokratický sjezd 30. října a jeden „coctail“ 29. října. Těchto akcí se zúčastnilo 150 hostů na recepci 28. října a na ostatních akcích 46 hostů. Pravidelný společenský život probíhal i po únoru 1948. V dubnu 1948 se dokonce uskutečnilo osm společenských setkání (recepce, bankety, večeře atd.). Těchto akcí se celkem zúčastnilo 68 hostů. Většina těchto akcí se konala v budově našeho vyslanectví. Jen recepce ke státnímu svátku se konala v roce 1947 a 1949 v římském Grand Hotelu. Maixner tuto skutečnost vysvětloval ve své zprávě ústředí z 29. října 1947: „přijímací místnosti Grand hotelu byly zvoleny proto, že reprezentační místnosti bytu na Via Jacopo Peri nejsou dodnes vybaveny koberci, o něž několikrát vyslanectví žádalo ministerstvo zahraničních věcí“. Blíže viz AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 2, složka společenské styky.
- 43 Klasickým příkladem byla záležitost zachování československého občanství pro římského profesora církevního práva a generálního prokurátora a později i generálního opata cisterciáckého řádu Matouše Quatembra (1894–1953), který byl sudetským Němcem a měl původně československé občanství. Vyslanec Maixner se za něho přimlouval v osobní intervenci československým úřadům v lednu 1947 a zdůrazňoval, že byl vždy loajální občan, který navíc stejně s největší pravděpodobností zůstane po zbytek života v Římě a že zachování občanství by v Římě dobře působilo. Blíže viz AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 2, složka Matouš Quatembr.

Všechny tyto funkce se snažil Rath plnit. Jako československý zástupce uspořádal také několik společenských akcí. Například u příležitosti československého státního svátku zorganizoval 27. října recepci ve velkém sále římského Grand hotelu, které se zúčastnilo na 130 zástupců římského diplomatického světa. Příznačné ovšem bylo, že na jeho akci nepřišel nikdo z kuriálního prostředí. Rath oznámil do Prahy, že pozval i několik kardinálů a významných činitelů Vatikánu. Ještě před recepcí mu však náměstek Státního sekretariátu Montini a pozdější papež Pavel VI. poděkoval za pozvání a sdělil mu, že s ohledem na současný stav vzájemných vztahů nebude možné jemu ani komukoliv jinému přijít.⁴⁴ Mimochodem, ještě před rokem probíhala oslava státního svátku úplně jinak. Oslava měla primárně náboženský charakter. Právě přítomný pražský arcibiskup Josef Beran sloužil v kapli Nepomucena za účasti našeho vyslance mši a odpoledne bylo v prostorách vyslanectví slavnostní setkání, kterého se zúčastnili jak diplomaté, tak členové státního sekretariátu.⁴⁵

Při jednání s vatikánskými úřady se Rath snažil vystupovat velmi sebevědomě. Vystupoval jako diplomat, který si může hodně dovolit a chtěl na vatikánská místa zapůsobit jako člověk, který má vliv na své pražské ústředí. To se projevilo například v situaci, kdy intervenoval ve prospěch zatčeného spolupracovníka pražské internunciatury salesiánského kněze Aloise Zmrzlíka, který byl zatčen v létě 1949.⁴⁶ Rath psal do ústředí, že by mu v Římě velmi pomohlo, kdyby byl tento kněz propuštěn. Českoslovenští komunisté ho ovšem rychle umravňovali. Náměstek ministra zahraničních věcí (později rovněž zatčený) Vavro Hajdů⁴⁷ napsal Rathovi 6. srpna 1949: „Zmrzlík je náš občan a byl zatknutý pro porušení našich zákonů. Každou další intervenci odmítni s tímto poukazem. Není důvodů, abychom dělali Vatikánu ústupky. Názor směrodatných orgánů je, že vyšetřování Zmrzlíka se nemůže dít na svobodě.“⁴⁸

Rath dostával v průběhu svého krátkého působení z Prahy řadu instrukcí, jak se má chovat. A v porovnání se svým předchůdcem byl pod daleko větší kontrolou. Mimo to ministr zahraničních věcí Vladimír Clementis například 11. května 1949 varoval Ratha, aby byl opatrný v kontaktu s českými duchovními působícími v Římě. Doslova mu napsal, že vicerektor české koleje monsignore Josef Bezdíček⁴⁹, stejně jako další duchovní

44 AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 2. Zpráva Ratha č. 586/49 ze 7. listopadu 1949.

45 Srovnej AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 2 – Zpráva Artura Maixnera čj. 789/48 z 30. října 1948.

46 Alois Zmrzlík (1912–1992), český salesiánský duchovní. V roce 1949 zatčen a uvězněn. V roce 1951 odsouzen na osm let pro údajně zločiny špionáže. Z vězení se vrátil s podlomeným zdravím. Po propuštění pracoval v dělnických profesích. Komunistický režim mu již neumožnil návrat do duchovní služby. Po zatčení P. Zmrzlíka se stal novým tlumočnickem internunciatury další salesiánský kněz P. Václav Mrtvý (1907–1977), který byl rovněž zatčen v březnu 1950 a odsouzen na 15 let pro údajnou špionáž.

47 Vavro Hajdů (1915–1978) komunistický politik a diplomat. Od roku 1945 působil na Ministerstvu zahraničních věcí. Blízký spolupracovník Vladimíra Clementise. Od roku 1949 působil jako náměstek ministra zahraničních věcí. Na počátku roku 1952 byl zatčen. V listopadu 1952 odsouzen v procesu s tzv. protistátním spikleneckým centrem na doživotí a v roce 1956 rehabilitován. Po sovětské invazi v roce 1968 emigroval do USA. Blíže viz DEJMEK, Jindřich – NĚMEČEK, Jan – MICHÁLEK, Slavomír. *Diplomacie Československa, Díl II. Biografický slovník československých diplomatů (1918–1992)*. Praha: Academia, 2013, s. 339 ISBN 9788020022851.

48 AMZV, f. TO (obyčejné) Vatikán 1945–59, k. 12. Instrukce Vavro Hajdů Ilju Rathovi ze 6. srpna 1949.

49 Josef Bezdíček (1902–1972), český duchovní. V letech 1935–1965 vicerektor české (československé)

z Nepomucena, jsou „*nepřátelsky naladěni proti nám i když předstírají opak. Bud' s nimi opatrný*“.

Zajímavostí Rathova působení bylo i to, že se osobně nesetkal s papežem. Vatikánská strana při předávání pověřovacích listin možnost setkání nadnesla, ale československý zástupce této možnosti na základě pokynů pražského ústředí vůbec nevyužil.⁵⁰ Když se pak řešila otázka novoroční audience u papeže, i té se Rath vyhnul a koncem roku pro jistotu odjel na dovolenou do ČSR, aby se nemusel setkat s papežem.⁵¹

Československá strana také svého nového zástupce daleko více úkolovala. Nejvíce ji zajímaly přesné zprávy o situaci a byl často pověřován, aby podával informace o jednotlivých papežských dokumentech (například ve věci generální exkomunikace komunistů) atd. Mimochodem tento dokument znamenal velký zlom ve vzájemných vztazích, komunisté jej vnímali jako jisté vyhlášení války.⁵² Dekret o exkomunikaci katolíků-komunistů byl datován 1. července 1949 a řešil čtyři okruhy problémů. Za prvé, zdali je katolíkům povoleno vstupovat do komunistické strany nebo je podporovat. Za druhé, zdali je dovoleno uveřejňovat, rozšiřovat nebo číst knihy, časopisy nebo letáky obsahující učení komunismu. Za třetí, zdali věřící, kteří se dopouštějí prvního a druhého bodu mají povoleno přistupovat ke svátostem a konečně čtvrtá otázka, zdali jsou věřící komunisté (respektive ti, kteří vyznávají nauku komunismu, materialistickou a protikřesťanskou, zvláště ti, kteří jí obhajují a propagují), jakožto odpadlíci od katolické víry exkomunikováni *in modo speciale*, tj. zvláštním způsobem vyhrazeným Apoštolskému stolci.⁵³ Nejvyšší Kongregace svatého officia na tyto otázky následně odpověděla tak, že komunismus je: „*materialistický a protikřesťanský; vedoucí komunismu, i když někdy slovy prohlašují, že nebojují proti náboženství, ve skutečnosti přece, naukou a činností, se ukazují nepřátelští Bohu, pravému náboženství a církvi Kristově*“. Ve druhém případě bylo zakázáno číst literaturu s odkazem na kodex kanonického práva a paragraf 1399. Třetí a čtvrtá otázka byly rovněž negativně zodpovězeny.

Důležitou otázkou v době Rathova působení bylo vyřešení problému personálního obsazení vatikánské internunciatury. Vatikánská strana s velikým překvapením přijímala zprávy o požadavcích na odvolání Verolina, kterého měl nahradit nový vatikánský diplomat Paolo Bertoli.⁵⁴ Zde se ovšem československá strana rozhodla tak, že Bertoliho

koleje Nepomucenum v Římě.

- 50 AMZV, f. GS-A, k. 196. Dopis Vladimíra Clementise Ilju Rathovi z 11. května 1949. Clementis na základě Rathova dotazu napsal, že ve věci přijetí u papeže má sdělit, že očekává instrukce od ministra.
- 51 AMZV, f. TO Vatikán 1945–1959, k. 10. Dopis Ilji Ratha z 18. prosince 1949. Rath v dopise poukázal, že má ještě 14 dní nevyčerpané dovolené, kterou chtěl využít tak, že odjede na přelomu roku do vlasti, aby nemusel gratulovat papeži k novému roku.
- 52 K této otázce bližze viz např. KAPLAN, Karel. *Stát a církev v Československu 1948–1953*. Brno : Doplněk, 1993 s. 134–135. ISBN 8085270226.
- 53 AMZV, f. IV odbor 1945–54 Vatikán, k. 1. Dekret o exkomunikaci katolíků z července 1949.
- 54 Paolo Bertoli (1908–2001), italský duchovní a diplomat. Po absolvování arcibiskupského semináře v Luce a studiích v Římě byl 1930 vysvěcen na kněze. Po vysvěcení dále studoval a stal se diplomatem Svatého stolce. Následně působil na řadě míst jako vatikánský diplomat (1933–1938 působil v Jugoslávii na nunciatuře v Bělehradě, 1938–1942 ve Francii nejprve v Paříži a posléze ve Vichy a 1942–1946 na Haiti a v Dominikánské Republice) a od roku 1946 v Bernu. Poté, co nemohl zastávat post v Praze, se stal v roce 1952 apoštolským delegátem v Turecku. Následně působil v řadě zemí jako diplomatický zástupce

nepustí do Prahy jako diplomata Svatého stolce. Rath ve své zprávě z 9. července 1949 poukazyval na to, že vatikánská strana chce, aby Bertoli přijel do Prahy, Verolino mu předal svůj úřad a ten by měl následně odcestovat ze země. Rath při jednání v Římě poukazyval na to, že není nutné, aby si takto předávali úřad a přirovnával tuto situaci k podobnému případu z minulosti – když Maixner odjel do Prahy a teprve po půl roce se nový nástupce ujal úřadu. Montinimu v té souvislosti naznačil, že Verolino je podněcovatelem vypjaté situace ve vzájemných vztazích a trval na jeho urychleném odvolání. Montini měl podle Rathovy zprávy na znamení nesouhlasu s kritikou Verolina bouchnout do stolu.⁵⁵ Československý zástupce současně naznačoval, že otázka přijetí Bertoliho se vyřizuje a že vše dobře dopadne.⁵⁶

Jeho jednání působilo jako taktický manévř dosáhnout odvolání Verolina a naopak nepustit do Československa Bertoliho. Jako důvod, proč nakonec nebylo Bertolimu povoleno působit v Československu, byla skutečnost, že českoslovenští diplomaté působící ve Švýcarsku jej označili za nepřítele lidově demokratického státu a socialismu. Vatikánská strana proti tomuto zdůvodnění protestovala s poukazem, že ani Svatý stolec si nezjišťoval, jaké názory má Dr. Rath.

Pro vatikánskou stranu bylo důležité, že požívá důvěry své vlády, a to samé mělo platit i o Bertolím. Vatikánská strana poukazyvala na to, že další (a poslední) diplomat Svatého stolce působící v Praze Ottavio de Liva⁵⁷ (přišel do Prahy z vídeňské nunciatury), nemůže odcestovat ani na pohřeb svého otce.⁵⁸ Mimo něj už nebyl na vyslanectví žádný diplomat mající diplomatickou imunitu.⁵⁹ Na internunciatuře byl jinak pouze služební personál. Československá strana ovšem takticky naznačovala, že se celá věc prošetřuje a že jistě bude Bertolimu vízum uděleno. Celá věc se však neúměrně protahovala a výsledkem bylo nakonec zamítnutí Bertoliho příjezdu.⁶⁰

Svatého stolce (mimo jiné jako nuncius v Kolumbii a Francii). Od roku 1969 se stal kardinálem.

55 AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 3. Rathova zpráva z 9. července 1949.

56 AMZV, f. GS-A, k. 196. Telegram Vladimíra Clementise Ilju Rathovi z 12. července 1949. Clementis informoval Ratha, že Bertoli včera požádal o vízum, „*kteří však nemíníme vydat automaticky, ale jen po předchozím šetření*“.

57 Ottavio de Liva (1911–1965) italský duchovní a vatikánský diplomat. V roce 1934 vysvěcen na kněze a posléze působil v diplomatických službách. Do Československa přišel z Rakouska, kde působil na vídeňské nunciatuře.

58 AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 3. Rathova zpráva z 18. července 1949.

59 Podle zprávy nunciatury z 24. října 1949 MZV ve službách internunciatury pracovali tyto lidé: Páter Václav Mrtvý (tlumočník), Josef Schwamberger (majordomus), Josef Dobeš (šofér), Marie Dvořáková (služebná), sestra Anďela Komárková (kuchařka) a sestra Vilma Jakešová (posluhuvačka). V Karlových Varech pak působila sestra Verarda Chvilíčková a sestra Filotea Dovhaninková. Blíže viz AMZV, f. DP, k. 56. Dopis apoštolské nunciatury č. 7943 z 24. 10. 1949.

60 AMZV, f. GS-A, k. 196. Telegram Cementise Rathovi 15. července 1949. Clementis pochválil Ratha za to, jak rozhovory vedl. Oznámil mu také, že na základě zpráv z Bernu od našich diplomatů je Bertoli popisován nejen jako nepřítel lidově demokratického zřízení, ale zároveň jako „*nepřístupný a nekonziliantní člověk, který i sám o sobě prohlašuje, že je nesmiřitelný nepřítel lidové demokracie*“. Rath měl ovšem Montinimu současně naznačit, že si Československo tyto informace prověřuje a že „*odklad udělení víza sám o sobě neznamená jistě definitivní rozhodnutí*“.

Československá strana v září 1949 v rozhovorech s de Livou naznačila, aby vatikánská strana netrvala na Bertolim a navrhla „jinou osobu na tuto funkci“.⁶¹ To Svatý stolec skutečně učinil. Dalším z navrhovaných diplomatů Svatého stolce byl vatikánský diplomat Rossi,⁶² ale ani tomu nebylo uděleno vízum. Mimochodem, ve stejné době se československá strana začala negativně vyjadřovat o de Livovi. Jeho chování bylo označováno za nesrovnatelné „s důstojností jeho povolání, ačkoliv nemá té nejmenší příčiny ke stížnostem“.⁶³

Vzájemné vztahy se ovšem v té době vedle personálních otázek soustředily především na vyřizování protestů z obou stran. Jen výjimečně se řešily jiné záležitosti, jako bylo například slavení Husova svátku⁶⁴ atd. Především vatikánská internunciatura v Praze vznášela řadu diplomatických protestů proti porušování práv církve v Československu. Tyto otázky byly předmětem řady jednání mezi Svatým stolicem a naším velvyslanectvím v Římě. V nótách se často řešila otázka církevních škol, omezování katolického tisku, zavedení národní správy do ústředí katolické charity, ale třeba i zatýkání jednotlivých duchovních. Na nóty odpovídalo naše ministerstvo zahraničních věcí často jen formálně. Úředníci ministerstva zahraničí se zpravidla pokoušeli o nemožné – velmi často se totiž můžeme v těchto dokumentech setkat s formulacemi, které se snaží obhájit neobhajitelné, respektive v diplomatickém jazyce sdělovat, že k ničemu závažnému nedochází a že případné protesty vznikly jen špatnými informacemi či nepochopením situace. Rovněž se také stávalo, že mnohé protesty zůstaly v podstatě bez odpovědi.

Na oplátku komunisté vznášeli protesty proti vysílání vatikánského rozhlasu a poukazovali na „zrádnou“ činnost katolického kléru. V průběhu roku 1949 bylo patrné, že není naděje na nějaké smírné vyřešení vzájemných sporů. Československá strana čím dál tím výrazněji zasahovala do práv katolické církve a diplomatické protesty Svatého stolce se nesetkávaly s adekvátní reakcí. Likvidace náboženských fondů, výrazné omezování katolického tisku a zákaz mnohých katolických periodik, zabavování církevního majetku, rušení církevních škol, to všechno byly příklady stále většího a násilnějšího omezování práv církve. Tento postupný proces vrcholil přijetím tzv. církevních zákonů v říjnu 1949.⁶⁵ Katolická církev, stejně jako další státem uznané církve na základě těchto

61 AMZV, f. DP, k. 56. Záznam Dr. Klvaňi z 20. září 1949.

62 Opilio Rossi (1910–2004), italský duchovní a vatikánský diplomat. Po vysvěcení na kněze (1933) vstoupil do diplomatických služeb Svatého stolce. Nejprve působil na nunciatuře v Belgii a Nizozemí, za druhé světové války na berlínské nunciatuře.

63 AMZV, f. DP, k. 56. Záznam Dr. Klvaňi z 1. 10. 1949 o stížnosti De Livy u dojena diplomatického sboru francouzského vyslance Maurice Dejeana. „Konstatoval jsem [Klvaňa Dejeanovi – M. P.], že De Liva se chová v posledních dnech způsobem, který se nesrovnává s důstojností jeho povolání, ačkoliv nemá té nejmenší příčiny ke stížnostem.“

64 Srovnej AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 3. Dopis MZV vyslanectví u Svatého stolce z 19. července 1948. Verolino v průběhu července 1948 zjišťoval průběh Husových oslav a intervenoval v tomto smyslu, aby oslava byla konána v rámci státní, respektive národní slavnosti, která není nikterak zaměřena proti katolické církvi. Na tuto intervenci mu bylo odpovězeno, že nový prezident republiky (tj. Klement Gottwald) se husitské bohoslužby zúčastní proto, aby ukázal, že je „reprezentantem všech občanů“.

65 Zde se jednalo o zákony 217/1949 Sb. a 218/1949 Sb. První zákon 217/1949 Sb. ze 14. října 1949 zřizoval výše připomínaný Státní úřad pro věci církevní. Druhý zákon 218/1949 Sb. ze stejného dne nesl název Zákon o hospodářském zabezpečení církvi a náboženských společností státem. Na základě tohoto zákona

zákonů, byla uvržena do naprosté kontroly státu, a to jak z hlediska hospodářského, tak z hlediska politického (mocenského).

Ze všech jednání, která byla vedena na diplomatické úrovni, bylo patrné, že z československé strany není ochota ke smírnému jednání. To vyústilo v otevřené útoky proti církvi, které vyvrcholily v roce 1950 několika monstrprocesy s katolickými duchovními a likvidací mužských klášterů a později i (koncem léta a na začátku podzimu) likvidací ženských klášterů. Současně s tím také došlo na jaře 1950 k likvidaci řeckokatolické církve. Navíc, v předešlém roce došlo k rozsáhlému zabavení církevního majetku atd. Součástí této anticírkevní kampaně, která měla podobný průběh i v ostatních zemích sovětského bloku, bylo faktické přerušování diplomatických vztahů, k němuž došlo v průběhu jara 1950. Vzájemné diplomatické vztahy československé straně nic nepřinášely a naopak byly na obtíž při provádění proticírkevní politiky.

* * *

Konec našeho diplomatického zastoupení přišel vlastně velmi nečekaně a byl proveden se značnou rychlostí. Dne 9. března 1950 poslal ministr zahraničních věcí Clementis Rathovi telegram, v němž ho informoval, že vatikánský zástupce de Liva bude z Prahy vyhoštěn a žádný další nástupce do Prahy nepřijde, „protože za dané situace není možné očekávat vyslání takového zástupce Vatikánu, který by se choval jinak než jeho předchůdcové“. Současně s tím mu ministr zahraničních věcí oznámil, že skončí i jeho mise: „nepřerušujeme diplomatické styky, ale fakticky je nebudeme vykonávat“, informoval Clementis Ratha.⁶⁶ V těchto slovech byla obsažena zásada aplikovaná komunistickým Československem po dalších čtyřicet let. Oficiálně jsme měli po celou dobu stále „aktivní“ diplomatické styky, ale v praxi nebyly vykonávány. Rath dostal příkaz, aby společně se svými spolupracovníky⁶⁷ urychleně odjel do Prahy, a to pokud možno do 14. března 1950. Osobní věci si mohli nechat odvézt do Prahy prostřednictvím diplomatických kurýrů. Ukončení svého působení Rath oficiálně vatikánské straně neoznámil. Jeho odchod byl prováděn tajně, odjížděl do Prahy pouze podat informace. Jeho činnost v posledních dnech římského pobytu se tak z větší části soustředila na likvidaci úřadu. Vybavení našeho vyslanectví u Svatého stolce (včetně čtyř obrazů Klementa Gottwalda) bylo předáno v dubnu 1950 našemu zastupitelskému úřadu u italské vlády v Římě.

Komunisté sice s Rathem nebyli příliš spokojeni, ale hlavní příkazy svého zaměstnavatele splnil (a to především při jednání o personálním obsazení vatikánské internunciatury). Současně s odjezdem československých diplomatů byl vyhoštěn poslední pražský vatikánský diplomat de Liva za velké pozornosti nejen československých médií. Dne 18. března ve 14 hodin odletěl de Liva z ruzyňského letiště.⁶⁸

byla katolická církev a dalším povoleným církvím zabavena značná část dosud nezabaveného majetku a stát se na oplátku zavázal hradit náklady spojené s provozem těchto církví. Součástí tohoto zákona byly také ustanovení o státním souhlasu pro kněze působící v duchovní správě.

66 AMZV, f. GS-A, k. 196. Telegram ministra zahraničí Vladimíra Clementise z 9. března 1948.

67 Na konci existence úřadu působil Rath na vyslanectví spolu s kancelářským správcem Josefem Mynaříkem a dalším zaměstnancem byl poslíček Mario Vanzolini. Blíže viz AMZV, f. TO Vatikán 1945-59, k. 10. Přehled o zaměstnancích úřadu za rok 1950.

68 AMZV, f. DP, k. 56. Zpráva Krajského velitelství StB Praha z 19. března 1950.

Jeho vyhoštění bylo dááno do přímé souvislosti s čichošťským případem. Událost komentovalo i československé vysílání vatikánského rozhlasu, když na vlnách tohoto radia zazněla následující slova: „*Všichni jistě víte, že byl vypovězen z Prahy představitel Svaté stolice u nás, Msgr. De Liva. Není pochyby, že tímto gestem má být zasažen svatý Otec. Není pochyby, že je to těžký zásah proti věřícímu lidu: neboť ne samým chlebem živ jest člověk, člověk žije i z úcty a lásky. Náš lid tolikrát ukázal, že ve svém nábožen- ském životě žije z lásky a úcty ke svatému Otci. Msgr. De Liva byl vypuzen z Českoslo- venska po tak naivní a lživé průhledné tiskové kampani, že se nám tato okolnost až zdá prozřetelností: v posledních dnech se musily otevřít každému oči...“ A následující den pokračovalo české vysílání v referování o odjezdu de Livy: „*Na letišti mu dali poslední sbohem diplomatičtí zástupci Spojených států, Velké Británie, Francie, Kanady, Belgie, Švýcarska, Itálie, Rakouska, Turecka a Dánska, jimž však nebylo dovoleno vstoupit na vlastní letiště. Těsně před svým odjezdem na tiskové konferenci Msgr. de Liva prohlásil, že jeho obžaloba je tkanivem pomluv a lží. Kolik českých očí se zvedlo vzhůru za odléta- jícím letadlem: kolik očí hledělo přes tabulky pražských oken, neuvidí-li naposled letadlo s odjíždějícím zástupcem svatě Stolice.*“⁶⁹*

Tímto aktem bylo v podstatě ukončeno naše působení u Svatého stolce a naše italské velvyslanectví do značné míry převzalo zprostředkovaně starost i o záležitosti spojené ve Svatým stolcem. Koneckonců, již předtím se naši diplomaté působící u italské vlády zapojovali do sledované problematiky.⁷⁰ I po faktickém přerušení diplomatických vztahů měla naše strana zájem o to, co se děje v Římě. Komunistická moc bedlivě sledovala činnost Svatého stolce, vatikánského rozhlasu a českých i slovenských duchovních půso- bicích v Římě atd.⁷¹

V případě našeho vyslanectví u Svatého stolce byla zrušena nájemní smlouva a tím se rychle vyřešil problém prázdné budovy. Naopak, v případě Prahy zůstala po vypovězení vatikánských diplomatů budova internunciatury ve Voršilské ulici opuštěná, ale stále v majetku Svatého stolce, stejně jako vila Pax v Karlových Varech. Zájmy Svatého stolce zastupovalo později švýcarské vyslanectví v ČSR.⁷² Vatikánská strana usilovala alespoň o to, aby budova internunciatury i karlovarského domu zůstaly v dobrém stavu.⁷³ V té

69 Blíže viz záznam z vysílání vatikánského rozhlasu. Dostupné na http://www.ustrcr.cz/data/pdf/radiovati- cana/watermarked/1950/1950_03.pdf [cit. 2017-05-22].

70 AMZV, f. IV odbor, Vatikán, k. 1. Srovnej např. dopis z 31. května 1949, kdy pracovníci našeho italského vyslanectví (chargé d' affaires, podpis nečitelný) se obraceli na úředi s prosbou o obstarání informací pro chystaný článek o vztazích Tisa s Vatikánem pro redakci italského komunistického deníku *Unita*, přičemž text „*bude pojatý jako protiútok proti invektivám a opatřením proti min. Plojharovi a jiným příslušníkům katolické církve pracujícím v čs. vládě*“.

71 Vysílání českého vatikánského rozhlasu bylo československými úřady bedlivě sledováno. Jednotlivé re- lace byly dokonce přepisovány a následně sloužili jako informační zdroj pro československé úřady. Blíže viz např. NA Praha, f. MZV-VA II, k. 478

72 K této otázce blíže viz např. PEŠEK, Jan – BARNOVSKÝ, Michal. *Štátná moc a církev na Slovensku 1948–1953*. Bratislava : Veda, 1997, s. 201. ISBN 8022405280.

73 Vatikánská strana po únoru 1948 opakovaně poukazovala na to, že vila je majetkem „nunciatury“ a že se na tuto budovu vztahuje právo exterritoriality. Blíže viz např. AMZV, f. DP, k. 56. Záznam MZV ze 13. září 1949. „*Vatikánský chargé d'affaires Mgr. Ottavio De Liva sdělil telefonicky diplomatickému protokolu, že dnes obdržel od správy vily Pax v Karlových Varech dopis, jimž správkyně vily oznamuje*

souvislosti se také řešila otázka finančního konta vatikánské internunciatury, které existovalo u Živnostenské banky a bylo později v souvislosti s likvidací této banky převedeno do Státní banky.⁷⁴

V padesátých letech se vatikánské úřady snažily komplikovaně řešit opravy a údržbu domu ve Voršilské ulici, kdy tyto snahy byly československou stranou interpretovány jako pokus vatikánské strany o znovunavázání faktických vztahů.⁷⁵ O to ovšem československá strana neměla absolutní zájem. V jedné ze zpráv našemu vyslanectví do Říma ze srpna 1954 to přílehlavě vyjádřila náměstkyně ministra zahraničních věcí Gertruda Sekaninová-Čákrťová,⁷⁶ když podobné pokusy odmítla a dodala, že Československu současný stav vyhovuje.⁷⁷ Vzájemné vztahy byly znovuobnoveny nakonec až po listopadu 1989,

nunciaturě, že se do vilu dostavil čsl. státní administrátor, který si chtěl vilu prohlédnout. Vstup do vilu nebyl mu prý dovolen s poukazem na to, že jde o exteritoriální území. De Liva upozorňoval, že vila Pax je vlastnictvím nunciatury a že se proto na ni vztahuje právo exteritoriality. Žádal, aby ministerstvo zahraničních věcí na tuto okolnost upozornilo příslušné čsl. orgány, aby se předešlo nepříjemnostem, jež by právo exteritoriality mohly porušit. " Vila Pax byla v té době dle sdělení de Livy obývána jeptiškami, které se staraly o její udržování, a byla určena pro potřeby nuncia, respektive internuncia. „V normálních dobách trávil tam šéf nunciatury léto a býval tam též přes svátky. Nynější chargé d' affaires tam nebydlí, poněvadž se nemůže z Prahy vzdálit.“ AMZV, f. DP, k. 56. Záznam Dr. Klvani z 20. září 1949 o rozhovoru s De Livou. Ministerstvo vnitra o tuto vilu a její osazenstvo projevovale velký zájem a pracovníků MZV se dotazovalo na jména jeptišek. Blíže viz AMZV, f. DP, k. 56. Úřední záznam Dr. Klvani z 22. listopadu 1949. O vilu měl ovšem zájem i tamější MNV v Karlových Varech a de Liva musel opětovně opakovat na MZV, že tento dům požívá diplomatických výsad. V padesátých letech měl místní národní výbor zájem, aby byla ve vile mateřská školka (blíže viz AMZV, f. TO-Vatikán 1945–59, k. 11. Dopis MV MZV z 20. února 1953), nebo aby vilu využívala Česká katolická charita (blíže viz AMZV, f. TO-Vatikán 1945–59, k. 11. Dopis Státního úřadu pro věci církevní z 21. července 1951). MZV na tuto žádost odpovědělo 28. 7. 1951: „MZV se zřetelem k mezinárodním zvyklostem a k tomu, že diplomatické styky s Vatikánem nejsou oficiálně přerušeny je názoru, že by dnes nebylo politicky vhodné převáděti majetek Vatikánu, vilu Pax z prozatímní správy švýcarského vyslanectví do správy české charity a žádá proto státní úřad pro věci církevní, aby od tohoto opatření bylo prozatím upuštěno.“ Komunistický režim tuto skutečnost respektoval a po celou dobu komunistického režimu zůstal tento dům v majetku neobsazené vatikánské nunciatury. Po obnovení vzájemných vztahů po roce 1989 se rozhodl nuncius G. Coppa prodat tento dům vyšehradské kapitule.

74 Podle zpráv československých úřadů byla na účtu papežské nunciatury (včetně jednotlivých podúčtů) celková suma 44 600 000,- Kč. Tato částka byla s ohledem na měnovou reformu z června 1953 převedena na nové peníze. Tato suma byla rozdělena, vlastní prostředky internunciatury byly měněny v poměru 5:1. Ostatní finanční prostředky byly měněny v poměru 6,94:1. Celkově tak v nových penězích zůstalo 6 400 000,- Kč. Tato suma se však československým úřadům zdála příliš vysoká, a tak později došlo k dalšímu přepočtu, a to se zdůvodněním, že tento účet byl veden u Živnostenské banky a nebyl veden u Státní banky. V novém přepočtu tak byl účet nunciatury snižen na 1 495 939,- Kč. V souvislosti s tím se také řešila i otázka, kdo má právo nakládat s tímto účtem, protože dispoziční právo stále náleželo vyhoštěnému zástupci de Livovi. Do vyřešení celého problému byla zapojena Advokátní kancelář pro Prahu I a její pracovník František Zoulík, který měl, jak vyplývá z dochovaných materiálů, celou věc na starosti. Blíže viz AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 1, složka účty internunciatury. O vlastní budovu internunciatury se ovšem i nadále staral Josef Schwamberger, majordomus a správce internunciatury. Blíže viz AMZV, f. IV odbor Vatikán 1945–54, k. 1, složka budova internunciatury.

75 AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 1, složka budova internunciatury.

76 Gertruda Sekaninová-Čákrťová (1908–1986), československá právnička a politička. V letech 1949–1957 náměstkyně ministra zahraničních věcí. Po roce 1968 se stala jednou z představitelk opozice vůči normalizačnímu režimu.

77 AMZV, f. ZÚ Vatikán, k. 1, složka Vatikán 1954.

kdy v roce 1990 přijel do Československa nový zástupce Svatého stolce, kterým se stal Giovanni Coppa a na československé straně se stal prvním polistopadovým vyslancem František X. Halas.⁷⁸ V roce 1990 byly vzájemné vztahy povýšeny a v Československu opět vznikla nunciatura.

* Tato studie vznikla s podporou dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace RVO:67985921.

PhDr. Michal Pehr, PhD.
Masarykův ústav a Archiv AV ČR
Na Florenci 3, 110 00 Praha 1
Česká republika
e-mail: michal.pehr@post.cz

78 Než nastoupil první polistopadový vyslanec František X. Halas, vyřizoval z československé strany vatikánské záležitosti v roce 1990 vyslanec v Itálii Jiří Holub, který byl pověřen československou stranou podílet se na znovuvybudování našeho diplomatického zastoupení u Svatého stolce.

ELENA
LONDÁKOVÁ

**SLOVENSKÁ
KULTÚRA**

**V ROKOCH
1968 - 1970**

RECENZIE

MACHO, Peter – KODAJOVÁ, Daniela a kol. *LUDOVÍT ŠTÚR NA HRANICI DVOCH VEKOV. Život – dielo – doba versus historická pamäť*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 2015, 398 s. ISBN 9788022414548.

Rok 2015 sa na Slovensku niesol v znamení 200-stého výročia narodenia vari najvýraznejšej osobnosti slovenských dejín 19. storočia – Ľudovíta Štúra. Ako to na Slovensku už býva zvykom, k istým výročiam sa viaže celý rad podujatí, ktoré „jubilujúcu“ osobnosť alebo udalosť pripomínajú súčasníkom, s odkazom, ktorý je alebo by mal byť pre nich aktuálny. Táto tradícia pripomínania si okrúhlych výročí však má nesporne pozitívny význam. Bez nej by mohli ľudia i doba, čo ovplyvnili aj tvár aktuálnej prítomnosti, upadnúť do zabudnutia, stratiť sa a následne aj chýbať v logike dejín toho-ktorého národa, spoločnosti, skupiny obyvateľstva a pod.

Dívajúc sa cez prizmu Ľudovíta Štúra a celej jeho generácie sa proces slovenského zabúdania na vlastné historické korene „úspešne“ začal realizovať. Zapríčinilo to veľa faktorov, jedným z nich je aj naša kultúrna nedozretosť, z ktorej vyplýva naše nadchýnanie sa všetkým cudzím a nepoznaným, čo sa okolo nás mihne, kozmopolitizmom, ktorý sa nám tu v 90. rokoch minulého storočia natlačil ako symbol pokroku a svetovosti. A keďže Slováci chceli a chcú byť svetovými, tak ako prvé odhodili „staré haraburdie“ vlastnej existencie, vlastnú minulosť do spoločenského a spoločného zabudnutia.

Tieto, možno príkre, slová na našu vlastnú národnú adresu, mi prišli na um predovšetkým v kontrastnej pozícii ku knihe, ktorú pripravil kolektív autorov zaoberajúci sa historickou pamäťou Slovákov. Koniec koncov, dobre že na Slovensku máme Historický ústav SAV a katedry dejín na viacerých univerzitách, ktoré by mali nielen poznávať minulosť Slovenska, a to aj v kontexte európskych a snáď tiež svetových dejín, ale istým spôsobom aj vstupovať do slovenského svedomia, či sa skutočne zaujímate o naše dejiny, či to robíme systematicky, alebo len nárazovo, dôkladne alebo len povrchne, aby sa nepovedalo, keďže sme každodenne konfrontovaní s našimi susedmi, ich postojmi k minulosti, ich výkladom histórie a pod.

Peter Macho a Daniela Kodajová zostavili autorský kolektív, ktorý si všimol Ľudovíta Štúra, jeho prínos pre slovenský národ a vzťah slovenského národa k tejto osobnosti. Jednotliví autori to urobili cez čiastkové pohľady na život a činnosť Ľudovíta Štúra a na prostredie, v ktorom žil a na ľudí, s ktorými v dobrom či zlom prichádzal do styku. Publikácia je rozdelená do dvoch častí. V prvej sú zaradené štúdie (je ich sedem), ktoré sú venované životu a dielu Ľudovíta Štúra so snahou o nový pohľad na túto dlho tradičnú osobnosť staršej slovenskej historiografie. V druhej časti (tu je zaradených desať štúdií) ide skôr o mapovanie reflexie Štúrových aktivít a ich vonkajšieho prejavu, o historickú pamäť a to, ako na jej formovanie pôsobil samotný Štúr.

Prvá štúdia *Ľudovít Štúr a evanjelická cirkev a. v. ako prirodzená platforma pre realizovanie jeho zápasu o povznesenie slovenského národa* je z pera Martina Kováča. V nej sa autor zaoberá vzťahom Ľudovíta Štúra k evanjelickej cirkvi a tiež otázkou, do akej miery bol Štúr veriacim evanjelikom, analyzuje jeho postoje a prejavy a dochádza k záveru, že Ľ. Štúr bol veriacim človekom, mal od malička vypestovaný vzťah nielen k viere, ale aj k evanjelickej cirkvi, no vnímal ju racionálne i kriticky a tiež ako politickú inštanciu, ktorá zohrávala v Uhorsku 19. storočia dôležitú úlohu, a to aj v živote Slovákov.

Eva Kowalská sa rozhodla pozrieť na vzťah Štúra a Karola Zaya, generálneho inšpektora Uhorskej evanjelickej cirkvi a. v., ktorého osud a aktivity sa neustále prelínali so životom a pô-

sobením Ľudovíta Štúra. Tak ako v iných svojich prácach, ukázala majstrovské pero a dokonale poznanie skúmanej osobnosti a doby, v ktorej Zay žil. Položila si otázku, či portrét historického Karola Zaya zodpovedá predstave slovenského percipienta zaujímajúceho sa o slovenské národné hnutie v 19. storočí ako človeka cieľavedome ohrozujúceho existenciu slovenského národa snahou o jeho pomad'arčenie, v jeho prípade po konfesionalnej línii. Jej štúdia s názvom *Audiatur et altera pars: Vzťahy a prepojenia rodín Zayovcov a Štúrovcov* objasňuje rodové a rodinné pozadie, ktoré formovalo Karola Zaya, a to takmer súbežne s podobnou úlohou vo vzťahu k rodine Štúrovcov. Karol Zay v podaní Evy Kowalskej vystupuje ako plnokrvná bytosť, ktorej cieľom a aktivitám slovenský čitateľ zo začiatku 21. storočia rozumie veľmi dobre, hoci vo vzťahu k slovenským národným snahám v 19. storočí sa ani dnes s ním asi nestotožní.

József Demmel je autorom tretej štúdie *Spisovná slovenčina a uhorskoslovenské zemianstvo. Štúrovčina ako nástroj spoločenskej integrácie?* Autor sa odrazil od konštatácie Milana Hodžu, ktorý v knihe *Československý rozkol* napísal, že spisovná slovenčina vstúpila do života Slovákov ako výsledok dohody Štúra so zemianstvom, za čo vtedy autor uvedenej vety zožal bohatú kritiku. Demmel sa však podujal preskúmať Hodžove tvrdenie, ktoré, ak by sa potvrdilo, by zmenilo pohľad na Štúrove angažovanie sa za slovenský spisovný jazyk vychádzajúci z prostredia stredného Slovenska, najmä Turčianskej stolice. Autor urobil analýzu slovenského zemianstva a ukázal, že bolo dosť početné, že znalosti maďarského jazyka neboli jeho silnou stránkou, že existovala podpora Štúrových snáh, ba aj to, čo nepatrí medzi známe fakty slovenskej histórie 19. storočia, že pri úvahách o vydávaní slovenských novín ho podporovalo slovenské zemianstvo s veľkou zaangažovanosťou Gyorgyho (Juraja) Kossutha, strýka známeho Lajosa Kossutha. Zdá sa, že celkom výstižne charakterizoval dvojdomosť slovenskej šľachty – aj ako príslušníkov uhorskej šľachty ako sociálnej triedy, aj ako príslušníkov slovenského národa, ktorý mal byť v Uhorsku odsúdený na asimiláciu do jedného uhorského = maďarského národa. Ukázal, že podpora Štúrových snáh i slovenčiny mala z ich strany utilitaristické pozadie.

Marcela Bednárová uverejnila štúdiu s názvom *Slovania a slovanská integrácia pohľadom Ľudovíta Štúra*. V nej sa zamýšľa nad Štúrovými úvahami o slovanskej vzájomnosti s hľadaním koreňov tohto záujmu a podmienok, v akých sa Štúrov záujem o slovanskú vzájomnosť formoval a rozvíjal. Ponúka aj komparáciu s Jánom Kollárom a jeho videním slovanskej vzájomnosti, ale aj s realitou slovanského sveta prvej polovice 19. storočia.

Karol Kantek a Eva Kowalská sú autormi štúdie *Kostka Kostič – posledný Štúrov žiak*. V nej načrtli kontakty Ľudovíta Štúra so srbským prostredím a osobitne sa sústredili na Kostku Kostiča, ktorého osobnosť v štúdiu predstavili opraviac a doplniac už existujúce poznatky, najmä z pera srbských historikov. Do ich „personálneho záberu“ sa dostalo viacero osobností, ktoré v slovensko-srbských, resp. štúrovsko-srbských kontaktoch zohrávali dôležitú úlohu.

Slovanstvo, Európa a Rusko v myslení Ľudovíta Štúra je názov príspevku Marcela Martinkoviča. Bezprostredne nadväzuje na štúdiu Marcely Bednárovej a s ňou sa miestami tak trochu aj prekrýva. Aj tento autor sleduje, ako vnímal Štúr úlohu a postavenie Slovanov v Európe a aké miesto prisudzoval Rusku ako najväčšiemu slovanskému štátu a Rusom ako najväčšiemu slovanskému národu. Ukazuje však aj vývoj názorov Ľ. Štúra na úlohu Ruska a úlohu Západu v nastávajúcom vývoji, ktoré sa menili najmä vďaka Štúrovej dezilúzii z porevolučných rokov v habsburskej monarchii. Tie, ako zdôrazňuje autor štúdie, prešli k mesianizmu a k akcentovaniu veľkej úlohy Ruska pre slovanský svet.

Posledným príspevkom prvého bloku príspevkov, ktoré sa bezprostredne dotýkajú Ľudovíta Štúra, je štúdia Alice Kurhajcovej *Reprezentácie osobnosti Ľudovíta Štúra v maďarskej historiografii na konci 19. a v prvej polovici 20. storočia*. Tento príspevok patrí už svojim obsahom asi viac do druhej časti príspevkov, ktoré poukazujú na reflektovanie Štúrovej osobnosti a jeho diela. V každom prípade je však dobré, že tu je a že ponúka reflexiu inej historiografie na osobnosť Štúra,

najmä maďarskej. Autorka rozobrala práce troch starších maďarských historikov S. Márkiho, Gy. Szekfűa a L. Steiera, v ktorých sa zaoberajú Štúrom. Je to zaujímavá analýza, len škoda, že sa nezaoberala aj novšími prácami, ktoré by slovenskému čitateľovi priblížili aj novšie pohľady maďarskej historiografie na Štúra.

Druhý blok príspevkov je predovšetkým o reflexii Štúrovej osobnosti v slovenskom prostredí v podstate od jeho smrti až po súčasnosť. V ňom je zaradených desať príspevkov, ktoré sú postavené na sledovaní procesu formovania historickej pamäti Slovákov a peripetiách, ktoré charakterizujú tento nekončiaci sa proces.

Jana Pácalová (*Subjekt, pamäť a identita v literárnych portrétoch Ľudovíta Štúra*) si zobrala „na mušku“ literárne portréty Ľudovíta Štúra, ktoré začali písať jeho súčasníci a spolupracovníci, na prvom mieste Jozef Miloslav Hurban, Ctiboh Zoch, ktorého biografii Ľudovíta Štúra súčasníci neakceptovali, a Viliam Paulíny-Tóth. V tejto súvislosti autorka uvažovala o význame biografii, ktoré sú neraz formované viac spoločenskou objednávkou ako samotnou a pôvodnou snahou autora objektívne sa vysporiadať tak s vlastnou biografiou, ako aj životopisom zvolenej a opisovanej osobnosti.

Sylvia Hrdlovičová je autorkou zaujímavého príspevku (*Od hrobu k pomníku a jubilejným oslavám...*) o pomeroch, aké vládli v Modre v súvislosti so zachovaním pamiatky na Ľudovíta Štúra prostredníctvom pomníka, ktorý by bol adekvátnym významu Štúrovej osobnosti. V príspevku ukázala aktivity, ktoré vyvíjali aj slovenskí národovci v snahe postaviť Štúrovi pomník, a po roku 1918 aj verejní, politickí a iní činitelia a s čím a s kým bol Štúr pritom spájaný. Na pozadí toho všetkého opísala reakcie Modry na rôznorodé snahy prerobiť i premiestniť Štúrov hrob.

Daniela Kodajová (*Oslavy Ľudovíta Štúra ako médium formovania historickej pamäti Slovákov*) sa vo svojej štúdií, po teoretickom vstupe vysvetľujúcom význam osláv a toho, čo tvorí ich základný znak, zaoberala jednak Štúrom organizovanými národnými oslavami, ale hlavne podujatiami a aktivitami, ktoré boli na Štúrovo počesť organizované po jeho tragickom skone. Na príkladoch ukazuje, ako tieto podujatia a rôzne aktivity prispievali k formovaniu historickej pamäte Slovákov, ktorá potrebovala a potrebuje akési záchytné body, o ktoré sa pri vlastnom formotvorňom procese môže oprieť. Samotné oslavy Štúra v 19. storočí boli viac ako problematické, ale literárne texty, výtvarné umenie, dve oblasti tvorivých ľudských aktivít mali široký priestor na to, aby pripomenuli Štúra, v jeho prípade ho aj glorifikovali. Autorka uvádza aj oslavy Štúra po vzniku ČSR v medzivojnovom období a v druhej polovici 20. storočia v čase, keď sa v Československu budovalo socialistické zriadenie na čele s KSČ a dominujúce témy, ktoré sa s nimi spájali.

Peter Macho v štúdií *Biskup Samuel Osuský ako spoluformovateľ historickej pamäti na Ľudovíta Štúra* spojil dva osudy, dvoch slovenských osobností – Štúra i Osuského. Dominujúcim je Samuel Osuský, pre ktorého bol Štúr životnou témou. Peter Macho v štúdií cez Osuského urobil aj dobrú analýzu doby a podobne, ako viacerí spoluautori knihy, ukázal, ako sa dá každá historická téma využiť i zneužiť na politické ciele, a to aj úplne protichodného charakteru. V takom prípade stačí z nej vybrať a izolovane uviesť iba to, čo sa do potrebného obrazu žiada. Ako príklad uvádza Štúra v interpretáciách predstaviteľov SNS i HSĽS.

Nasledujúce príspevky sú predovšetkým historicko-muzeálneho, historicko-didaktického, historicko-literárnovedného a historicko-umeleckovedného charakteru – ich autori – Ľuboš Kačírek (*Ľudovít Štúr a Š(š)ťúrovci v muzeálnej prezentácii a lokálnej pamäti*), Beáta Mihalkovičová (*Prezentácia Ľudovíta Štúra prostredníctvom prvej stálej expozície Múzea Ľudovíta Štúra*), Adelaida Mezeiová (*Ľudovít Štúr v edukačných konštruktoch slovenskej literatúry v 19. a 20. storočí*), Juliana Beňová (*Ľudovít Štúr a slovenské divadlo*), Katarína Beňová (*Vizuálna kultúra Ľudovíta Štúra a štúrovcov v kontexte národných tendencií v habsburskej monarchii*), si všimli reflektovanie Ľudovíta Štúra v jednotlivých uvedených odboroch, pričom načrtli aj historický

proces vývinu a prejavovania sa tejto pozornosti, nesporne ako znak slovenského historického vedomia a historickej reflexie Štúra i jeho doby.

Posledným príspevkom je trochu netradičný pohľad na Štúra, a to jeho stvárnenie na bankovkách a minciach, ktorý spracoval Zbyšek Šusta (*Ludovít Štúr a odraz jeho osobnosti na peniazoch: ikonografické a historické aspekty*).

Zborník *Ludovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život – dielo – doba versus historická pamäť* predstavuje nový prístup slovenskej historickej vedy k tradičnej a ako som v úvode aj uviedol – v súčasnosti trocha zanedbávanej téme – Ludovíta Štúra. Všetci autori sa zmocnili svojej problematiky veľmi dobre, poodhalili čosi viac zo života samotného Štúra, ale najmä z obdobia druhej polovice 19. a 20. storočia, z dejín slovenskej spoločnosti a jej národného dozrievania.

Čo sa týka formálnej stránky, mohli by sme upozorniť na „tlačiarenských škriatkov“, ktorí zaúradovali v príspevku Evy Kowalskej, keď jej podsunuli v dátume číslicu sedem navyše (s. 35: Zay a jeho štúdium v rokoch 17874 – 1786) i Sylvie Hrdlovičovej na str. 169, kde redakcii ušiel správny rok – uvedený je rok 1848 namiesto roku 1948 v kontexte pofebruárového (1948) vývoja v Československu. V príspevku Józsefa Demmela je to pomenovanie horného Uhorska (str. 60-61), ktoré sa v slovenčine píše s malým písmenom, keďže nejde o oficiálny názov. A snáď len poznámka ku grafickej úprave sadzby: Nadpisy jednotlivých štúdií, tak ako sú vysádzané, pôsobia rušivo, podobne ako natieraný papier, na ktorom je kniha vydaná, a ten najmä pri umelom osvetlení, keď čitateľ musí natáčať knihu tak, aby sa v nej neodrážali svetlá domáceho osvetlenia a mohol sa pokojne sústrediť na text. A ten je v tomto prípade naozaj dobrý, zaujímavý a podnetný pre širokú a nielen odbornú čitateľskú verejnosť.

Peter Švorc

LONDÁK, Miroslav – SIKORA, Stanislav – LONDÁKOVÁ, Elena. *OD PREDJARIA K NORMALIZÁCIÍ. Slovensko v Československu na rozhraní 60. a 70. rokov 20. storočia*. Bratislava : VEDA, 2016. 388 s. ISBN 9788022415316.

Roku 2002 vydali traja vedeckí pracovníci Historického ústavu Slovenskej akadémie vied, ako sa ukázalo, veľmi úspešnú knihu *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na Slovensku v rokoch 1960 – 1967*.¹ O úspechu knihy svedčí okrem iného i fakt, že autormi zavedený termín „predjarie“ sa medzičasom stal odbornou verejnosťou bežne zaužívaným pojmom, a to tak v tuzemskej, ako i zahraničnej historiografii. Miroslav Londák, Stanislav Sikora a Elena Londáková v svojej práci z roku 2002 analyzovali obdobie, ktoré predchádzalo „pražskej jari“ roku 1968, teda principiálne roky 1963 – 1967. Práve na túto úspešnú spoluprácu spred 14 rokov nadviazal autorský kolektív i v roku 2016 a prišiel s voľným pokračovaním „Predjaria“, v ktorom sa zamerali predovšetkým na udalosti prvých ôsmich mesiacov roku 1968 a nasledujúci vývoj a nástup tvrdej normalizácie v rokoch 1969 – 1971. Práca je koncipovaná ako súhrnné dielo pozostávajúce z troch kníh – každý autor napísal jednu. Sú v logickom, na seba nadväzujúcom poradí: 1. *Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1968 – 1971* (autorom je Stanislav Sikora), 2. *Ekonomika na Slovensku 1968 – 1971* (autorom je Miroslav Londák) a 3. *Kultúra v zovretí politiky* (autorka Elena Londáková). Knihy sú potom ďalej delené na kapitoly a podkapitoly.

1 LONDÁK, Miroslav – SIKORA, Stanislav – LONDÁKOVÁ, Elena. *Predjarie. Politický, ekonomický a kultúrny vývoj na slovensku v rokoch 1960 – 1967*. Bratislava : VEDA, 2002.

Po stručnom úvode Miroslava Londáka nasleduje prvá kniha. Tá sa, ako už jej samotný názov vysvetľuje, venuje predovšetkým politickému vývoju na Slovensku. Sikorova úvodná kapitola je výborným uvedením do problematiky, autor v stručnosti a jasne vysvetlil procesy vedúce k udalostiam „pražskej jari“ roku 1968. Globálny vývoj dal do československého kontextu a zdôraznil dôležitosť neúspechu krajín sovietskeho bloku efektívne sa vyrovať s tzv. treťou vlnou, u nás známou ako vedecko-technická revolúcia, bez ktorej nemohli komunistické krajiny súťažiť s vyspelou ekonomikou západných krajín. Ďalšie trendy v zahraničnopolitickej, ale i vnútro politickej oblasti a do veľkej miery i fakt, že „*občania ČSSR poväčšine prestali porovnávať dosiahnutý stupeň spoločenského vývoja s minulosťou; hlavným kritériom sa stal okolitý západný svet*“ (s. 20), začali spôsobovať v komunistickom totalitnom spoločenskom systéme trhliny.

V druhej kapitole sa potom venoval reforme socializmu v Československu roku 1968, pričom v troch podkapitolách postupne prešiel od vysvetlenia reformy a reakcie „spojencov“, vysvetlil vývoj „pražskej jari“ na Slovensku a dostal sa až k invázii vojsk Varšavskej zmluvy. Na vysokej odbornej úrovni zvládnutý text plasticky dopĺňujú i živo a pútavo opísané udalosti, ktorých sa autor sám zúčastnil (s. 87).

V tretej kapitole sa detailne zaoberal obdobím približne ôsmich mesiacov od augusta 1968 do apríla 1969, teda obdobiu „prelomu“. Samostatnú kapitolu venoval legalizácii okupácie ČSSR. Z vojenského hľadiska výborne zvládnutá invázia totiž bola politickým neúspechom a sovietske vedenie sa za každú cenu chcelo vyhnúť tomu, aby akcia vyznela ako to, čím v skutočnosti bola: agresívnym dobytím cudzej krajiny. Sovietski predstavitelia sa pokúsili legalizovať agresiu tým, že donútili československú delegáciu priznať kontrarevolučnú situáciu v republike. V ďalších dvoch podkapitolách autor popisuje nástup Gustáva Husáka do čela KSČ i prvé týždne a mesiace jeho vlády a ďalší vývoj situácie v slovenskej spoločnosti. Analyzuje situáciu a popisuje stav v období „prelomových“ mesiacov od augusta 1968 do apríla 1969, v ktorom sa politické elity snažili o zachovanie aspoň niektorých demokratizačných tendencií spreď augusta 1968 a decentralizáciu štátnej správy.

Nič z toho sa im však nepodarilo a v roku 1969 nastúpila tvrdá normalizácia. Tá je témou štvrtej kapitoly prvej knihy, pozostávajúcej z dvoch rozsiahlejších podkapitol. V prvej sa Sikora pomerne podrobne venuje nástupu nového vedenia KSČ, v druhej zas stranickým čistkám z rokov 1969 a 1970, ktoré, ako konštatuje, okrem iného spôsobili i významný nedostatok kvalifikovaných pracovných síl (s. 123). Autor v tejto kapitole analyzuje „neuveriteľnú slovnú ekvilibristiku“ vedenia KSČ pri vytváraní známeho *Ponaučenia z krízového vývoja v strane a spoločnosti po XIII. zjazde KSČ*. Na záver konštatuje, že strana svoje „*dejinné poslanie*“ nesplnila, lebo „*nedokázala utvoriť podmienky na optimálnu akceptáciu vedecko-technickej revolúcie a ďalších civilizačných výziev, s ktorými sa úspešne vyrovnala západná demokratická spoločnosť*“ (s. 129).

Predmetom druhej knihy, autorom ktorej je Miroslav Londák, sú otázky československej a špecificky i slovenskej ekonomiky v tomto období. Je rozdelená na tri väčšie kapitoly, ktoré sú ďalej rozčlenené na menšie podkapitoly.

Ku kapitole o hlavných tendenciách povojnového vývoja slovenskej ekonomiky, ktorá, podobne ako Sikorova úvodná kapitola stručne a jasne zhrňuje vývoj do roku 1968, pridal autor zaujímavú kapitolu o úvahách a koncepciách slovenských ekonómov o rozvoji hospodárstva na prahu 1968. V prvej podkapitole, ktorá sa venuje prvým 20 rokom ekonomického vývoja za komunistického režimu v Československu, autor okrem iného konštatuje, že napriek istým nepopierateľným úspechom procesu industrializácie Slovenska z celoštátnych zdrojov nedosiahla slovenská ekonomika úroveň tej českej a dokonca ani jej zaostávanie sa príliš neznižilo (s. 145). Názory slovenských ekonómov potom vychádzali predovšetkým z toho, že v podstate nebolo dostatočne známe skutočné miesto slovenskej ekonomiky v národnom hospodárstve Československa (s. 147).

V druhej kapitole sa Londák venuje slovenskej ekonomike v roku 1968. Prvá podkapitola sa zameriava na zmeny po roku 1968. Po roku 1967 sa totiž národné hospodárstvo ČSSR „*nachádzalo v stave nerovnováhy, zhoršovala sa pozícia krajiny v zahraničnoobchodnej oblasti a hoci nie dramaticky, predsa len rástla zadlženosť vo voľne zameniteľných menách*“ (s. 156-157) a čím ďalej viac obyvateľov – podobne ako konštatoval Sikora v prvej knihe – začalo porovnávať svoju životnú úroveň s úrovňou obyvateľov v západných krajinách. Reforma sa zdala nevyhnutná, ako však konštatuje Londák, nebola akceptovateľná pre Brežneva. Smerovala totiž k hospodárskej súťaži, pri ktorej bola kritériom životaschopnosť na zahraničnom trhu.

V druhej podkapitole sa autor venuje postupnému smerovaniu krajiny k federalizácii. Personálne zmeny, ktoré nastali v roku 1968, pritom reflektovali i ekonomické otázky a množstvo slovenských ekonómov, donedávna kritizovaných, zaujalo v strane významné postavenie. Autor v tejto kapitole podrobnejšie analyzuje *Zásady federalizácie ekonomiky národov Československa* a detailnejšie sa venuje dôležitej konferencii *Ekonomické problémy rozvoja Slovenska o federatívnom usporiadaní*, z mája 1968. Augustová okupácia však priniesla násilný koniec procesu diskusií o novej podobe celého ekonomického systému v Československu. V poslednej, tretej podkapitole tejto časti knihy, sa Londák venuje reálnemu vývoju ekonomiky v roku 1968 a okrem iného uvádza, že podľa neoficiálnych odhadov boli škody spôsobené v hospodárstve Slovenska do konca augusta na úrovni 314 miliónov Kčs, pričom do tohto čísla neboli zahrnuté nepriame škody vzniknuté čiastočným alebo úplným zastavením výroby (s. 185).

Posledná kapitola Londákovej knihy sa venuje roku 1969 a koncu ilúzií, ktoré priniesol rok 1968 aj v ekonomickej oblasti. V samostatnej podkapitole analyzuje tzv. Šikovu reformu, ktorá mala čiastočne nahradiť centrálné plánované hospodárstvo a priniesť do hospodárstva istú samoreguláciu. Napriek okupácii istý čas aj na Slovensku pretrvávali ilúzie o tom, že aspoň niektoré aspekty socializmu s ľudskou tvárou sa predsa podarí realizovať. Ekonomická reforma mala byť jednou z nich. Ako uvádza autor v druhej podkapitole tejto časti, z dokumentov jednoznačne vyplýva, že na Slovensku aj po okupácii a začiatkom roku 1969 vládlo presvedčenie o nevyhnutnosti pokračovania ekonomickej reformy (s. 208). Po tzv. hokejovej kríze (dve víťazstvá československých hokejistov nad ZSSR v marci 1969) sa 17. apríla Alexander Dubček vzdal funkcie prvého tajomníka ÚV KSČ a do čela strany sa postavil Gustáv Husák. To znamenalo návrat do stavu pred januárom 1968 – a to sa týkalo aj ekonomickej oblasti. Nástup Husáka nebol len začiatkom tvrdého presadzovania normalizačnej politiky v politickej a kultúrnej oblasti, ale i koncom tzv. Šikovej reformy.

V ďalších dvoch podkapitolách sa Londák venuje hodnoteniu ekonomickej reformy. V tretej podkapitole tretej kapitoly analyzuje konečné hodnotenie ekonomickej reformy a následný návrat k direktívnemu spôsobu riadenia. Predmetom štvrtej podkapitoly sú dobové analýzy československej a slovenskej ekonomiky, pričom dôraz je predovšetkým na kľúčový dokument: *Hodnotenie doterajšieho vývoja ekonomiky ČSSR so zreteľom na problémy rozvoja a na základné tendencie pôsobiace v poslednej dobe z mája 1969*. V záverečnej kratšej podkapitole sa Londák venuje otázke československej federácie v začiatkoch normalizácie a konštatuje, že „*Československo 70. a 80. rokov 20. storočia bolo fakticky unitárnym štátom s určitými nevýraznými ornamentami federatívneho štátoprávneho usporiadania na svojej fasáde*“ (s. 240).

Podobne ako autori prvých dvoch kníh aj Elena Londáková začala tú svoju kapitolou, v ktorej stručne zhŕňa a hodnotí vývoj v období „predjaria“, skúma miesto a úlohy slovenskej kultúry v politickom pohybe 60. rokov. V prvej podkapitole sa venuje predovšetkým kľúčovému roku 1963. Medzníkom a začiatkom „predjaria“ je tento rok predovšetkým kvôli nástupu Alexandra Dubčeka do čela Komunistickej strany Slovenska a zároveň dvom kľúčovým zjazdom: spisovateľov v apríli a novinárov v máji. Na nich účastníci podrobili situáciu v krajine otvorenej a odvážnej kritike a výrazne tým ovplyvnili spoločenskú atmosféru volajúcu po liberalizácii (s. 248). V druhej pod-

kapitole prvej časti sa Londáková venuje predovšetkým roku 1967, vysvetľuje však i priebeh liberalizácie 60. rokov. Konštatuje, že priebeh tejto liberalizácie nebol priamočiary: „*Politický odmák mal, aj podľa jeho pamätíkov, nepravidelné tempo a zdĺhavý priebeh...*“ (s. 252).

V druhej kapitole svojej knihy sa Londáková venuje kultúre a kultúrnej inteligencii v roku 1968. V názve kapitoly sa jej podarilo jednou vetou zhrnúť to, čo potom na takmer 40 stranách detailnejšie vysvetľuje, a sice že kultúrna inteligencia bola zároveň iniciátorom i obeťou politického vývoja. Prvá podkapitola je zameraná na Československý rozhlas a televíziu, v ďalších podkapitolách sú stručne opísané politické ambície kultúrnej obce, reformný program pre kultúru i nárast počtu a kvality periodík. Začiatkom roka 1969 vychádzalo na Slovensku takmer 860 periodík (s. 272). Tie zároveň výrazne rozšírili tematické okruhy, ktorým sa venovali. V ďalších troch podkapitolách sa autorka detailne venuje kľúčovému obdobiu medzi konferenciou slovenských spisovateľov (30. apríla 1968) a zjazdom československých novinárov (21. – 22. júna 1968). Prvá podkapitola sa zaoberá predovšetkým slovenskými spisovateľmi. V centre Londákovkej záujmu je okrem iného i činnosť Ladislava Mňačka, ktorý v auguste 1967 emigroval do Izraela, aby sa potom v máji 1968 vrátil na Slovensko a ohlasu, ktorý tento odchod v kultúrnych kruhoch vyvolal (vydanie týždenníka *Kultúrny život* z marca 1968 je známe aj ako tzv. Mňačkove číslo). Samostatnú podkapitolu venovala pokusom o transformáciu umeleckých zväzov a koordinačnému výboru, pričom v poslednej podkapitole sa zamerala na mimoriadny zjazd novinárov. Dňa 27. júna 1968 vyšiel Vaculíkov manifest *2000 slov*, reformné stranícke vedenie ho však už pod tlakom „spojencov“ a zahraničnopolitického vývoja odmietlo ako príliš radikálne. Ako konštatuje Londáková uzatvárajúc druhú kapitolu tejto časti práce, na prahu leta 1968 sa akumulovali udalosti a rozhodnutia, ktoré „*mali v ospalom závere uhorkovej sezóny priniesť nečakane dramatické rozuzlenie*“ (s. 295).

V tretej kapitole tretej knihy sa autorka, v súlade so štruktúrou celej knihy, venuje obdobiu od augusta 1968 do augusta 1969. Je rozdelená na päť podkapitol v ktorých čitateľa postupne prevedie obdobím od začiatku okupácie, keď začalo fyzické zastavenie, resp. obmedzenie vysielania rozhlasu a televízie i množstva periodík (už 30. augusta bolo zastavené napríklad vydávanie týždenníka *Kultúrny život*), cez schválenie uznesenia č. 292, ktorým československá vláda reinkarovala cenzúru, až po neskôr zavedené administratívne kroky namierené proti systému demokratickej tlače. V tretej podkapitole sa autorka rozsiahlejšie zaoberá aj federálnym zjazdom umeleckých zväzov v tomto období a tiež zjazdom slovenských spisovateľov, na ktorom už bolo cítiť závan normalizácie.

V poslednej kapitole knihy si predovšetkým všima obdobie rokov 1970 – 1972 a nástup tvrdej normalizácie, so zreteľom na Slovensko. Normalizácia kultúry mala pritom svoj osobitý priebeh. Na jednej strane bola ako dôležitá súčasť straníckej propagandy po roku 1968 v centre pozornosti a niektoré jej oblasti a médiá čelili prvým cenzúrnym zásahom, na druhej strane iné pokračovali v relatívne slobodnej tvorbe ďalej a normalizácia v nich trvala dlhšie. Bolo to prirodzene dané rôznorodosťou kultúrnych oblastí (s. 365-366). Normalizácii sa však nakoniec nevyhla žiadna.

Celú knihu uzatvára záver, napísaný Miroslavom Londákom a Elenou Londákovou, v ktorom stručne hodnotia základné tendencie vývoja v Československu a na Slovensku v 60. rokoch, postupnú liberalizáciu i jej násilný koniec a začiatok tvrdej normalizácie. Dôraz kladú i na otázky, ktoré sa v danom období objavili a nezmizli ani počas normalizácie, predovšetkým komplikovaný vzťah medzi dvoma národmi žijúcimi vo (od 27. októbra 1968 aspoň formálne) federatívne usporiadanej republike. Nechýba zoznam vybranej literatúry, ktorý môže okrem iného dobre poslúžiť ako „odrazový mostík“ pre čitateľov, ktorí by mali záujem o ďalšie štúdium problematiky, zoznam skratiek a menný register.

Práca sa nevyhla drobným chybám a preklepom. Napríklad na strane 52 v poznámke 99 sa cituje kniha Jana Štajgla a Michala Štefanského *Vojenské dejiny Slovenska, zv. VI (1945 – 1948)*,

čo je nesprávny údaj, správne časové vymedzenie knihy je 1945 – 1968. Ide o preklep, keďže na iných miestach i v zozname literatúry to autor uvádza správne. Podobný malý preklep sa nachádza na strane 173 v poznámke číslo 503, kde je uvedený Joozef Rosa. Podobných preklepov je v knihe ešte niekoľko, nejde však o významné chyby.

Na strane 112 hovorí Sikora o plošných čistkách v komunistickej strane, ktoré boli, oficiálne ako „previerky“ vyhlásené 28. – 30. januára 1970 a spomenie „List“. Neskôr v rovnakom odseku sa na tento „list“ znova odkazuje, z predchádzajúceho textu však nie je jasné, o aký list ide. Autor mal podľa všetkého na mysli *List ÚV KSČ všetkým základným organizáciám a členom strany k výmene členských legitimizácií KSČ*,² z textu však tento dlhý názov vypadol a ostal len „list“.

V tretej knihe pôsobí pomerne rušivo neustálené používanie niektorých skratiek. Napríklad časopis *Kultúrny život* nájdeme ako skratku KŽ (s. 254, 261 a ďalej) a zároveň pod plným názvom (s. 252, 256, 261), pričom používanie jedného alebo druhého nesleduje žiaden vzorec a je náhodné. Súčasťou tretej knihy sú aj veľmi krátke kapitoly (kapitola 2.1. má dve strany, 2.2. dokonca len necelú jednu stranu), ktoré mohli byť „absorbované“ do iných a text by sa tým zbytočne nerozsekával. Tieto chyby však žiadnym spôsobom nenarúšajú plynulosť textu. V podstate jediným, čo sa dá knihe vyčítať, je absencia akejkoľvek obrazovej prílohy, ktorá by mohla text zaujímavým doplniť a osviežiť. Rovnako anglické resumé je krátke a takpovediac „odbité len aby bolo“. Rozsiahlejším a podrobnejším sumárom, aspoň na niekoľkých stranách, mohli autori výsledky svojho výskumu lepšie priblížiť vo svete dominantnej anglosaskej historiografie.

Zatiaľ čo udalosti spojené s rokom 1968 sú bádateľsky atraktívnou témou a existuje nemalý zoznam prác zaoberajúcich sa touto problematikou, s obdobím tesne po okupácii a nástupom normalizácie je to už o poznanie horšie. Niekoľko kľúčových prác venujúcich sa normalizácii, jej nástupu či niektorým jej aspektom, však existuje (problematike sa venovali Milan Otáhal, Jan Pešek, Jan Rychlík, Zdislav Šulc, Miloš Bárta a množstvo ďalších). Medzi takéto diela patria i monografie spoluautorov tejto publikácie – Stanislava Sikora, ktorého známa kniha *Po jari krutá zima* vyšla v roku 2013³ alebo kniha Eleny Londákovskej *Slovenská kultúra v rokoch 1968 – 1970*,⁴ ktorá tiež analyzuje rovnaké obdobie. Žiadna z existujúcich prác si ale nevytýčila za svoj cieľ tak komplexný pohľad na toto obdobie so špecifickým zreteľom na Slovensko. Aj z tohto pohľadu je preto treba hodnotiť recenzovanú publikáciu trojice autorov ako pre „československú“ historiografiu celkom zásadnú prácu, ktorá mapuje kľúčové roky nástupu normalizácie.

Od predjaria k normalizácii je prehľadný a fundovaný syntetizujúci pohľad na komplikované obdobie rokov 1968 – 1971/2 na Slovensku, aký dosiaľ chýbal. Celkovo je práca vyvážená, dobre čitateľná a zrozumiteľná. Druhá časť je doplnená množstvom prehľadných tabuliek, dopĺňajúcich text a podporujúcich Londákovu argumenty. Všetci autori sa výskumu tohto obdobia dlhodobo venujú a sú v slovenskej historiografii absolútnymi autoritami. Svoju erudovanosť dokázali v tejto práci pretaviť do komplexného a vyváženého textu. Zvlášť silnou stránkou knihy je jej využiteľnosť. Nie je totiž určená výhradne len pre odborníkov, historikov a širšiu vedeckú verejnosť, ktorej prináša kľúčové nové poznatky a pohľady. Zrozumiteľný spôsob, akým je napísaná ju predurčuje i na to, aby sa stala akousi základnou literatúrou pre záujemcov menej zorientovaných v problematike. Autorom sa totiž podarilo napísať jasnú a zároveň detailnú a prehľadnú prácu, doplnenú o množstvo citátov z najdôležitejších prác i analýz kľúčových dokumentov a udalostí.

Jakub Drábik

-
- 2 SIKORA, Stanislav. *Po jari krutá zima. Politický vývoj na Slovensku v rokoch 1968 – 1971*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2013, s. 210.
 - 3 SIKORA, ref. 2.
 - 4 LONDÁKOVÁ, Elena. *Slovenská kultúra v rokoch 1968 – 1970*. Bratislava : Historický ústav SAV, 2015.

GLOSÝ BIBLIOGRAFIA

VŠEOBECNÉ DEJINY

ČAPSKÁ, Veronika. *MEZI TEXTY
A TEXTILIEMI. (Swéerts-)Šporkové, textové
praxe a kulturní výměna na přelomu baroka
a osvícenství. Praha : Scriptorium, 2016. 326 s.
ISBN 9788088013334.*

V centre záujmu Veroniky Čapskej je socio-kulturná prax intenzívnej produkcie a reprodukcie textov, procesy písania, prekladania, patronácie, čítania a výmeny v prostredí príslušníkov rodu (Swéerts-)Špork. K takémuto vnímaniu ju priviedlo nielen jej dlhodobé historicko-antropologické bádateľské zameranie, ale i objav prameňov (kázni, denníkov, korešpondencie) vzťahujúcich sa k zmienenému rodu, roztrúsených mimo kľúčový archív rodu, predovšetkým v archívoch cirkevných inštitúcií.

Autorka pracuje s vnímaním textuality ako tzv. textovej praxe. Takéto vnímanie narúša hranice medzi literatúrou, písaním a textom, aby umožnilo komplexný prístup k textu „*zahrňajúci procesy vzniku, organizácie a štrukturovania, rôzne spôsoby zaobchádzania s nimi, od prípadnej reprodukcie, konzumácie, výmeny, alebo predaja až po uchovanie alebo deštrukciu*“. Tento prístup si zvolila v intenciách výraznej tradície (swéerts-)šporkovského bádania, pričom textová sociálna prax v aristokratickom prostredí je interpretačným rámcom a umožňuje vidieť participáciu príslušníkov rodu na produkcii textov, textilných a iných artefaktov komplexne, pochopiť ich ako „*komplexné kolaboratívne projekty*“. Zároveň to umožňuje postihnúť diskurz zbožnosti so sociálnymi praxami a ich materializáciami v podobe kníh, listov, devočných sôch, obrazov a textílií. Cieľom monografie je zároveň zachytiť fungovanie kľúčových sociokulturných konceptov, za ktoré sa považuje „pravé kresťanstvo“,

„duchovné hospodárstvo“, „kresťanská ekonomia“ a „poriadok“ (nemecky Ordnung, česky řád). Tento ambiciózný program napĺňa v niekoľkých kapitolách – o prekladaní a o objednávatel'och textov rodovej reprezentácie, o patronáte drobnej devočnej literatúry v kontexte s emocionalizovanou zbožnosťou, o písaní ekonomických preskriptívnych textov a o korešpondencii ako nástroji kultúrnej a ekonomickej výmeny. (Swéerts-)šporkovské prostredie je tu laboratóriom textových praxí. Koncentruje sa na Annu Katarínu Šporkovú, Máriu Eleonóru Šporkovú a Františka Karla Swéerts-Šporka, postavy tak trochu v tieni najznámejšej a kontroverznej osobnosti tohto rodu – Františka Antonína Šporka.

Kapitola o preklade je postavená na vnímaní prekladu ako formy interkultúrnej výmeny a transferu. Takéto teoretické prostredie umožnilo analyzovať prekladateľskú prax sestier Šporkových (preklady z francúzskeho do nemeckého jazyka) so všetkými súvislosťami prekladateľského programu (napríklad zapojenie žien do teologického diskurzu) a interpretovať ikonografické aspekty vydání (frontispicy, ilustrácie) a materialitu kníh ako fyzických objektov s potenciálom upevňovať sociálne vzťahy (darovanie). Autorka takto na báze prekladov rehoľníčky Márie Eleonóry Šporkovej explikuje koncept prekladu ako sebarepresentácie. Kládne si otázky a interpretuje významové posuny v prekladoch, formuluje závery o prekračovaní genderovej hranice utvárania textov pripájaním vlastných pasáží prekladateľky a prácou na nábožensky nekonformných dielach. Zamýšľa sa nad symbiózou aristokraticko-habituálneho a kláštorno-asketického modelu prekladania.

Ústredným prameňom kapitoly *Objednávateľství textů rodové reprezentace* je kázeň a jej pozícia v sebareprezentačných stratégiách sociálnych elít. Autorka analyzuje texty Wilhelma M. Löhrera a Gregora M. Zincka, duchovných dôverníkov Anny Kataríny a Františka Karla Swéerts-Šporka, aby osvetlila, že kázeň možno vnímať ako duchovný biografiu, v ktorej sa „*zrkadlia vzorce svätosti*“. Predovšetkým pohrebné kázne sa tu prezentujú v netradičnej

role komemoratívneho žánru v kontexte patronátu a literárneho mecenátu.

Práve patronát a literárny (knižný) mecenát je dôležitým aspektom v podpore duchovného života a emocionalizovanej zbožnosti prostredníctvom vydávania a šírenia devočnej literatúry. Knižné donátorstvo, rozdeľovanie kníh, ich výmena za modlitby a textilie je platformou pre antropologickú schému darcovstva.

Sféra textovej praxe kapitoly, do ktorej nás vedie kapitola ekonomických preskriptívnych textov Františka Karla Swéerts-Šporka, je len zdanlivo celkom odlišná. Na rozhraní baroka a osvietenstva, pred vynorením postosvietenského naratívu pokroku, v koncepte tzv. morálnej ekonómie bolo hospodárstvo vnímané ako mravno-náboženský systém a práve v tomto vnímaní a v prieniku s kamerálnym ekonomickým diskurzom interpretuje texty spomenutého autora.

Hoci sa (swéerts-)šporkovská korešpondencia zachovala len fragmentárne, súbor listov Anny Kataríny (Swéerts-)Šporkovej rehoľníckam v Sonnensburgu vytvoril Veronike Čapskej pôdu pre analýzu listu ako nástroja kultúrnej a ekonomickej výmeny v kontexte sociálnych sietí a darcovstva. Najmä túto kapitolu, ale i celú knihu uzatvára edícia tejto korešpondencie, obsahujúca prepis 31 listov.

Hoci inšpiráciou k napísaniu monografie boli podľa slov autorky „*pramene z okraja*“, jej kniha isto nie je okrajovou. V kontexte 18. storočia, storočia zrýchlenia procesov tzv. spisomenia spoločnosti a extenzie literárnych kompetencií, Šporkovia premyslene pracovali so silou čoraz dostupnejšieho typografického média. Monografia ukazuje, že bádanie na prieniku historickej antropológie, lingvistiky a vizuálnej kultúry posúva perspektívy od chápania knihy ako čisto myšlienkového diela jedného autora k jej komplexnejšiemu vnímaniu. Náročná interdisciplinárna cesta antropológičky, na ktorej sú historické, literárno-historické, umenovedné, psychologické a sociologické zákruty a metodologické úskalía priniesla v mnohých ohľadoch podnetné historicko-antropologické čítanie. V metodologickej rovine nemožno monografii nič vytknúť, „vyučuje nás“, ako sa

spája teoretický nadhľad so zmyslom pre detail, aby vznikla historicko-sociologická panoráma. Autorka formuje podnety pre ďalší výskum (role príslušníkov rodu v cirkulácii devočnej grafiky v druhej pol. 18. storočia). V slovenskom prostredí neexistujú výskumy s podobným zameraním a sociálno-antropologickou hĺbkou. Štýl Veroniky Čapskej nemožno nazvať inak ako ušľachtilý a vytvárajúci v príjemnej grafickej úprave knihy harmóniu formy a obsahu.

Ivona Kollárová

1526 – 1848

DUCHOŇOVÁ, Diana – DUCHOŇ, Michal.
*ZLOČIN V MESTE. Kriminalita
a každodennosť v ranonovovekom Pezinku.*
Bratislava : Historický ústav SAV, 2014, 197 s.
ISBN 9788097124779.

Autorka monografie Diana Duchoňová sa vo svojej výskumnej činnosti zaoberá problematikou výskumu aristokratických rodov, ich dvorskej kultúry a dejinami každodennosti počas raného novoveku. Spoluautor Michal Duchoň sa zameriava na dejiny miest a každodenného života v ranom novoveku. Spoločne sa sústredili na problematiku kriminality, ktorej sa v súčasnosti dostáva od historikov čoraz viac pozornosti rovnako ako dejinám každodennosti a priblížení života obyvateľov miest. Výsledkom ich spoločného a dlhoročného výskumu je monografia o kriminalite a každodennom živote v malokarpatskom meste Pezink v ranom novoveku. Súčasťou publikácie je aj pomerne obsiahly súhrnný zoznam prameňov a literatúry na trinástich stranách. Práca pozostáva z troch kapitol, pričom každá kapitola má viac podkapitol. Názvy vybraných kapitol a podkapitol korešpondujú s časťami opisovaných prípadov a výpovedí. Prvá kapitola s názvom

Obraz mesta podáva pohľad na mesto, ktoré bolo „akýmsi svetom v malom“ a jeho súčasťou sú rôzne vzťahy a štruktúry, ktoré ovplyvňujú život človeka z každej spoločenskej vrstvy. Autori sa v prvej kapitole venujú histórii mesta Pezinok počas novoveku a základným udalostiam, ktoré ovplyvnili jeho vývoj. Dôležitým medzníkom je prechod Pezinka zo statusu zemepanského mesta na slobodné kráľovské mesto. Rovnako ako ostatné mestá na území dnešného Slovenska aj skúmané mesto bolo poznačené stavovskými povstaniami a ich následkami, ktoré mali na mestá negatívny dopad.

V prvej kapitole autori využívajú aj informácie o ďalších dvoch malokarpatských mestách, a to o Modre a Svätom Jure, ktoré mali podobný vývoj ako Pezinok. Náležitá pozornosť je venovaná aj samotným obyvateľom mesta všetkých sociálnych vrstiev, teda aj tým, ktorí stáli na okraji spoločnosti kvôli ich spoločenskému statusu či vierovyznaniu, ako napr. Židia. V uvedenej kapitole autori upriamujú svoju pozornosť aj na spôsob ich obživy, resp. zamestnanie a hospodársku prosperitu mesta, s dlhou vinohradníckou tradíciou. Úvodná kapitola teda ponúka čitateľovi obraz o pomeroch a vývoji mesta Pezinok, v ktorom sa odohrali autormi zvolené prípady súdnej praxe.

Druhá kapitola s názvom *Rozum a zákon nám prikazuje alebo ako sa súdilo v meste* sa venuje predovšetkým opisu výkonu súdnej moci v mestách na území dnešného Slovenska počas skúmaného kľúčového obdobia. Pri opise mestského súdництва autori opisujú celkový vývoj trestného poriadku v slobodných kráľovských mestách, ku ktorým patrili Pezinok spolu s Modrou a Svätým Jurom od roku 1615. Pri súdení mestá využívali zákony krajiny, obyčajové právo zhrnuté v zbierkach, ale takisto sa riadili aj vlastným právom. Uhorský trestný poriadok bol prepracovaný a vychádzal z trestných poriadkov rakúskych a nemeckých krajín. Súčasťou druhej kapitoly je postupný vývoj a zhrnutie zákonníkov, ktoré ovplyvnili či stali sa časťou trestného systému miest na území dnešného Slovenska. Súdnou moc v mestách predstavovala mestská rada, ktorú v Pezinku tvoril richtár, mešťanosta a 12 rad-

ní, resp. senátori, ktorí boli volení do svojich funkcií každoročne 23. apríla v predvečer sviatku svätého Juraja. Okrem spomínaných miestodržiteľov sa o poriadok v meste staral mestský kapitán spolu s mestskou domobranou. Podstatnú úlohu pri vykonávaní súdnej moci mal aj mestský notár a mestský prokurátor alebo fiškál, ktorého funkcia, ako uvádzajú autori, je skôr príznačná pre obdobie 18. storočia, ale funkcia fiškála sa vyskytuje už aj v skúmanom období. Autori pri opise funkcie „zástupcov spravodlivosti“ uvádzajú aj zistené finančné odmeny či ohodnotenia iného rázu za výkon funkcie.

Autori nevynechali ani prehľadný opis priebehu samotného súdneho procesu a mučenia. Problematika výkonu trestu patrila k „zaujímavostiam“, ktoré priťahovali pozornosť ľudí už azda od nepamäti. Samotné potrestanie malo okrem hlavného zámeru potrestať vinníka aj symbolický charakter, ktorý mal zapôsobiť na ostatných obyvateľov natoľko odstrašujúco, aby sa vyhli trestným činom a následným fyzickým trestom. Pre novovekého človeka bola jeho povesť mimoriadne dôležitá, a preto výkon niektorých trestov, ktorých pozorovateľmi boli aj obyvatelia miest, mohol mať za následok úplné vylúčenie zo spoločnosti. Predstaviteľom vykonávateľa trestu bol kat a popri ňom aj osobitná funkcia mestského pochopa. To, čo mal peziňský pochop na konci 17. storočia na starosti, sa podarilo autorom zistiť na základe jeho platového ohodnotenia.

Pri vynesení rozsudku sa brali do úvahy zákony od uhorských panovníkov – Štefana, Ladislava, Kolomana, ale samozrejme sa prihliadalo na všeobecne platné božské a ľudské pravdy. Pri výkone bolo nutné poznať zákonníky *Praxis criminalis* a *Tripartitum*. Peziňčania sa mohli zo svojho trestu finančne vykúpiť. Na základe dostupných prameňov sa podarilo autorom zistiť charakter zločinov, pri ktorých to v 17. storočí bolo možné.

Za veľmi zaujímavú považujem snahu o zistenie charakteru či povahy osoby, ktorá bola kvôli svojej pracovnej náplni na okraji spoločnosti, a to kata. Pri skúmaní tejto otázky autori vychádzajú z dostupných prameňov

o týchto špecifických mestských zamestnancoch z iných miest, keďže nie je isté, či Pezinok svojho kata mal alebo si ho len kvôli náročnému finančnému ohodnoteniu požičiaval od väčších miest. Záver kapitoly je venovaný opisu trestov používaných v novoveku a funkcii vtedy atypického trestu, akým bolo väzenie.

Tretia kapitola s názvom *Trestné činy vo svetle zápisnice súdneho senátu* už ako z názvu vyplýva, prináša jednotlivé prípady skutkov spáchaných v meste Pezinok a okolí. Na úvod sa nachádza klasifikácia trestnej činnosti na základe skutkovej podstaty, ktorá čitateľovi napomáha vytvoriť si obraz o vtedajšej spoločnosti, o hodnotení previnení, o vtedajšom pohľade na vykonanie niektorých skutkov, ktoré v dnešnej dobe nie sú považované za trestné činy, ako boli napríklad delikty proti náboženskej ideológii či skutky, ktoré sa týkali prehrškov proti mravnosti. Autori opisujú vybrané prípady zabitia a vrážd z druhej polovice 17. storočia, pričom súčasťou opisu jednotlivých prípadov sú výpovede svedkov a obhajoba obvineného pred súdom. V prípade týchto zločinov zohral nezanedbateľnú úlohu alkohol. Kapitola pri niektorých prípadoch obsahuje aj spracovanie názorov členov mestskej rady na obvinenie. K závažným deliktom typickým pre ženy patrí infanticída. Kapitola obsahuje príklady tohto deliktu a autori v nej uvádzajú aj možné dôvody, ktoré mohli ženu k vražde dieťaťa priviesť. Medzi prípady, ktoré sú zapísané v *Zápisnici súdneho senátu* mesta Pezinok patrili samovraždy. Názor na vtedajšie chápanie vykonania samovraždy je vhodne vysvetlený a zároveň súčasťou predposlednej kapitoly je aj opis dvoch prípadov, ktoré boli vyšetrované ako samovraždy. Autori pri písaní využili skutočne všetky dostupné pramene v staršej forme slovenčiny, pričom pre čitateľa menej zrozumiteľné slová sú uvedené v poznámkovom aparáte.

Podkapitola s názvom *Netajim, že sem kminka alebo o zlodejoch, lúpežníkoch a podpaľáčoch* prináša obraz o ďalšej pomerne dosť rozšírenej skupine deliktov. Už v úvode podkapitoly sú uvedené tresty, ktoré zvykli byť vynechané za takéto skutky a takisto z akého zákonní-

ka sa pri rozsudku vychádzalo. Podkapitola opäť ponúka pohľad na vybrané prípady aj pomocou prepisu výpovedí a označujú aj súpis predmetov, ktoré boli pri krádežiach odcudzené. Charakter krádeží bol rôzny a ich páchatelia, domáci či cudzí, pochádzali prevažne z nižších sociálnych vrstiev. Motív bol v podstate známy, zloději si chceli priliepiť a ukradnuté veci využiť alebo ich predať. Mestský súd v Pezinku riešil prípady zlodějov a zlodějok, ktorí sa špecializovali na krádeže na jarmoku a dokonca aj v kostoloch. Nie všetky zločiny sa odohrávali len v meste. Na kupcov a pocestných číhali lúpežníci a zbojníci, ktorí si takýmto spôsobom zarábali na živobytie a niekedy sa dopustili aj ťažších deliktov. Prípadoom zbojníkov a lúpežníkom, ktoré sa koncom 17. storočia v Bratislavskej župe, ako tvrdia autori, zvýšili, je venovaná pozornosť v pomerne rozsiahlej podkapitole, ktorá opisuje podobné prípady v okolí Pezinka.

V tejto kapitole sa nachádzajú aj kauzy a zároveň rozsudky pre prípady vedpaľáčstva, ktoré sa prísne trestalo. Pomerne veľkú skupinu tvorili už spomínané delikty o smilstve, nevere, bigamii, ktorým sa autori venujú v samostatnej podkapitole. Za previnenia proti inštitúcii manželstva nasledovali ťažké tresty a rovnako to bolo aj s previneniami proti mravnosti. Podkapitola obsahuje opäť autormi vybrané prípady bigamie, nevery, smilstva z Pezinka a jeho okolia. Rovnako ako pri iných prehrškoch aj tu existovali isté poľahčujúce okolnosti, ktoré podobne ako na začiatku každej kapitoly, resp. podkapitoly uvádzajú autori.

Zaujímavým zločinom bolo čarodejníctvo či bohorúhačstvo. Bosoráctvo nebolo v novoveku ničím novým. Už od počiatku Uhorska existovali nariadenia proti bosorkám. V samotnom Pezinku, ako k tomu dospeli autori, bosorácke procesy neboli, ale boli tu prítomné zločiny čarodejníctva, ktoré sa paradoxne dotýkali mužov a nie žien. Z Pezinka sú známe aj prípady bohorúhačstva. Posledná podkapitola je venovaná urážke na cti či poškodeniu povesti „čestného“ človeka a ponúka prehľad zaznamenaných prípadov v Pezinku.

Pre čitateľa môžu byť zaujímavé prílohy, ktoré pozostávajú z prehľadného zoznamu vybraných prípadov trestných činov podľa zápisnice mestského súdu v Pezinku. Čitateľ v nich môže nájsť informácie o trestancovi, o vykonanom trestnom čine, ako aj o určenej forme trestu. Súčasťou príloh je aj prehľad pezinských richtárov a mešťanostov v rozmedzí rokov 1646 – 1720. Na ilustráciu a celkové doplnenie autori využili obrázky a mapy, ktoré zobrazujú novoveký Pezinok a takisto aj vyobrazenia súdnych procesov, odcudzených predmetov, výkonu trestu, mučiacich nástrojov atď. Zaujímavé sú autormi vybrané fotografie písomností. Uvedené údaje napomáhajú podať celkový obraz o skúmanom výskyte kriminality. Autori okrem obsiahleho množstva literatúry, starých tlačí, rukopisov, edovaných prameňov využívajú aj dostupné pramene z archívov na území Slovenska a Maďarska.

Kniha prináša pohľad na každodenný život Pezinčanov a okolitých obyvateľov a na celkový výskyt kriminality z dochovaných prameňov v ťažiskovom období. Táto odborná monografia je písaná zrozumiteľne a pútavo. Môže byť zaujímavá nielen pre vedeckú obec, ale takisto aj pre širšie vrstvy obyvateľstva, ktoré majú záujem dozvedieť sa niečo viac o každodennom živote malokarpatských miest v novoveku a o v nich prítomnej kriminalite, ktorá sa dotýkala všetkých spoločenských vrstiev.

Radka Palenčárová

1918 – 1945

HABURAJ, Tomáš – ZUBKO, Peter.

FINANCOVANIE CIRKVI

V MEDZIVOJNOVOM OBDOBÍ.

Ekonomická stránka života katolíckej

cirkvi v Košiciach 1918 – 1938. Prešov :

Yvadaťstvo Michala Vaška, 2016, 200 s. +

obrazová príloha 16 s. ISBN 9788071659808.

Jedným z mnohých knižných titulov univerzitného profesora a vedeckého pracovníka

SAV Petra Zubka a jeho kolegu cirkevného historika Tomáša Haburaja je *Financovanie cirkvi v medzivojnovom období* s podtitulom *Ekonomická stránka života katolíckej cirkvi v Košiciach v rokoch 1918 – 1938*. Téma je na ponovembrovom Slovensku prítiažlivá minimálne z dvoch dôvodov. Prvý sa týka spoločensky mimoriadne zaujímavého predmetu, ktorým je odluka cirkvi od štátu. Spoločnosť na Slovensku smeruje k odluke aj vzhľadom na stupňujúce sa kritiky a tlak na finančnú politiku. Otázka, aké miesto pre život a chod cirkvi má ekonomická stránka a ako sa od jej kvantity a kvality odvíja existencia alebo neexistencia cirkevných spoločenstiev, spokojnosť alebo nespokojnosť, a to nielen klerikov, určite nie je zanedbateľná. Hoci odluka môže posilniť, ale i oslabiť pozície jednotlivých cirkví, vrátane štátu, nemala by narušovať kultúrne prostredie krajiny.

K druhému prínosu knihy patrí, že zaplňa málo prebádanú oblasť dejín katolíckej cirkvi na Slovensku v časoch fungovania prvej Česko-Slovenskej republiky (Č-SR). Konštatovania cirkevných historikov na Slovensku v rámci výskumov medzivojnového obdobia sú väčšinou zamerané na porovnávanie pomerov medzi českými krajinami a Slovenskom, vymenovanie biskupov v roku 1921, modus vivendi, vznik slovenskej cirkevnej provincie, politický katolicizmus či školskú otázku. Avšak až doteraz absentovali podrobné sondy do hospodárskych dejín cirkvi. Invenčnosť knihy možno preto vidieť v dosiaľ prvom spracovaní cirkevno-hospodárskych dejín istej partikulárnej komunity, ako aj v aktuálnosti vzhľadom na súčasné spoločenské diskusie o financovaní cirkví.

K hospodárskym dejinám dnes už existujú metodologické návody výskumu a tému možno reflektovať viacerými spôsobmi. Obaja historici si za výskumnú oblasť zvolili financovanie katolíckej cirkvi v jednom jedinom meste, ktorým sú Košice. Podľa francúzskeho sociológa H. Lefebvra analyzovať javy mestského prostredia je ako pozorovať obraz spoločnosti načrtnutý do zeme. Táto definícia je dôležitá, pretože skúmať a opisovať materiálne kontúry

a ich zmeny v meste implicitne evokuje, opisuje a predpokladá spoločenské zriadenie, ktoré ho ovplyvňuje a vytvára. Dobrú príležitosť im ponúkla samotná pestrá cirkevno-inštitucionálna skladba Košíc. Tá sa netýka len endogénnych vzťahov (demografické dynamiky, rozvoj hospodárskych a spoločenských štruktúr, národnostná skladba), ale aj exogénnych vzťahov (ekonomické a sociálne zmeny, technologický a produkčný progres, zmeny prostredia). Tieto skutočnosti sú v hľadáči oboch autorov a predstavujú pre nich výzvu i východiskový bod. Z tohto dôvodu zachytávajú historické udalosti (ide o celú škálu politických, spoločenských, právnych, hospodárskych a kultúrnych zmien), v ktorých spoločnosť predstavuje samu seba, svoju minulosť, inovácie systému a postupy, ktoré navrhuje vo vzťahu ku katolíckej cirkvi.

V čase prvej Č-SR sa v Košiciach nachádzalo sídlo biskupa, kapituly, seminár, charita, spolky, katolícke školy. V knihe sa však neobjavujú rehoľné spoločenstvá, ktorých na území Košíc bolo tiež niekoľko, za čím treba vidieť nedostatok relevantného, prípadne neúplného materiálu potrebného k rekonštrukcii hospodárskeho zabezpečenia reholí.

Zaujímavý je však prístup autorov. Téma ohraničená časom (prvá Č-SR) a miestom (Košice) vytvorila rámec ekonomického, sociálneho a kultúrneho života skúmanej oblasti, synchronne reagujúcej s dobre známymi udalosťami politického zriadenia medzi svetovými vojnami. Aj keď politicko-inštitucionálne prostredie odkrýva napätia medzi historickými osobnosťami, dôvody takýchto konfliktov spočívali v podmienkach materiálneho zabezpečenia konkrétneho územia.

Deliacou čiarou bolo vlastníctvo a spôsob jeho nadobúdania. Tu treba povedať, že podľa zistenia autorov Košická diecéza v medzivojnovom období bola najchudobnejšou na Slovensku, pričom ostatné diecézy boli v porovnaní s ňou 15 až 26-násobne bohatšie (s. 15), takže štát aj napriek proklamovanej sekularizácii a túžbe po odluke uvalil na jej majetky nútenú správu, aby neskrachovala a mohla plniť vlastné i celospoločenské ciele.

Kniha má sedem kapitol. V prvej kapitole je zachytená právna situácia. Ide o jednu z kľúčových častí, ktorá môže pomôcť aj ostatným bádateľom, ktorí sa rozhodnú na prácu nadviazať. Na ňu sa odvoláva i problematika v nasledujúcich kapitolách, ktoré podľa zámeru autorov majú logiku radenia „od najdôležitejších k menej dôležitým“ podľa umiestnenia subjektov v rebríčku cirkevnej hierarchie. Druhá kapitola sa venuje tzv. kmeňovému vlastníctvu biskupstva, vojnovým pôžičkám, stavu, rozdeleniu a vývoju hospodárenia. Tretia kapitola reflektuje dvoch hlavných protagonistov spravujúcich diecézu v skúmanom období (A. Fischer-Colbrie a J. Čársky) a ich spolupracovníkov. Tým, že popisuje osobné príjmy biskupov, robí sondu do každodennosti vysokej hierarchie, ukazuje princípy správy spoločného cirkevného i osobného majetku a kvalitu vedenia diecézy v medzivojnovom období. Nasledujúce tri kapitoly sa venujú Košickej kapitule a jej členom, ktorí predstavovali poradný zbor biskupa, semináru a jeho predstaveným, košickej fare a jej klerickému osadenstvu. Posledná kapitola popisným spôsobom mapuje zabezpečenie charity a katolíckych dobročinných spolkov koordinovaných v rámci miestnej farnosti v prospech núdznych a chudobných veriacich v meste.

Na záver sa ukazuje ešte jeden prínos tejto knihy, ktorým je snaha prebudiť záujem moderných bádateľov o hospodárske dejiny cirkvi, pre ktorých môže byť táto publikácia návodom s inšpiratívnou formálnou stránkou a metodológiou.

Peter Olexák

REGIONÁLNE DEJINY – ZBORNÍKY

OSTRAVSKÉ DĚLNICKÉ KOLONIE III: závodní kolonie Vítkovických železáren a dalších průmyslových podniků. Ostrava : Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, Ostravská univerzita v Ostravě, 2015. 816 s. ISBN 9788074647543.

*OSTRAVSKÉ DĚLNICKÉ KOLONIE II:**závodní kolonie kamenouhelných dolů*

a koksoven ve slezské části Ostravy. Ostrava : Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, Ostravská univerzita v Ostravě, 2012. 736 s. ISBN 9788074641909.

*OSTRAVSKÉ DĚLNICKÉ KOLONIE I:**závodní kolonie kamenouhelných dolů*

a koksoven v moravské části Ostravy. Ostrava : Centrum pro hospodářské a sociální dějiny, Ostravská univerzita v Ostravě, 2011. 544 s. ISBN 9788073689537.

Záverečný diel rozsiahlej trojdielnej syntézy encyklopedického charakteru venujúci sa ostravským robotníckym kolóniám editovaný sociálnym historikom Matinom Jemelkom ponúka hlbkový pohľad do špecifického priestoru industriálneho veľkomesta. Autorský tím zaostruje svoju pozornosť na ostravské robotnícke kolónie, ktoré by nemali uniknúť pozornosti historikov, etnológov, sociológov či urbanistov ani na Slovensku. Domnievam sa, že geografická blízkosť Ostravy, ako aj jej význam na poli priemyslu a ťažby uhlia v Habsburskej monarchii a v Československu po roku 1918 mali silný vplyv i na Slovensko. Kontinuálna pracovná migrácia, ako aj siete obchodných kontaktov tak siahali ďaleko za hranice ostravského regiónu a hospodársky i sociálne ovplyvňovali naše územie. Táto práca zároveň môže byť inšpiračným zdrojom pre podobné projekty a mapovania priemyselných miest, štvrtí či regiónov mimo Ostravy.

Topografické zmapovanie osemdesiatich dvoch ostravských robotníckych kolónií vznikalo na pôde Ostravskej univerzity medzi rokmi 2010 – 2015. Autorský tím tvorilo devätnásť historičiek a historikov, hlavne spomedzi čerstvých absolventov, čím sa zároveň vytvoril priestor slúžiaci k nazberaniu prvých odborných skúseností. Celkové dielo v rozsahu viac ako dvetisíc strán je rozdelené do troch zväzkov. Kritériom tohto delenia sa stalo profesné zameranie robotníctva žijúceho v jednotlivých robotníckych kolóniách. Prvé dva zväzky sa za-

meriavajú na robotníctvo banských a koksárskych závodov, tretí diel je venovaný robotníkom, majstrom a úradníkom priemyselných závodov mimo kamenouhoľný priemysel. Mapuje tak hlavne bytové zázemie firiem ako Vítkovické železiarne. Podrobná analýza sa tak venuje realizácii firemnej sociálnej politiky Vítkovických železiarní v oblasti zamestnaneckého bývania a vytváraniu modelového továrenského mesta v posledných rokoch existencie rakúsko-uhorskej monarchie.

Všetky tri diely sa hlásia k snahe o prekonanie urbanisticko-architektonickej opisnosti. Ich cieľom je predstavenie robotníckych kolónií nielen ako jedinečného architektonického a urbanistického priestoru, ale predovšetkým zdôraznenie jeho sociálneho, demografického a kultúrneho rozmeru. Celá práca je postavená na rozsiahlom a podrobnom archívnom výskume. Autori precízne umiestňujú jednotlivé kolónie, zasadzujú ich do infraštruktúry, riešia ich dopravné prepojenie, ako aj stavebný vývoj. Čitateľovi častokrát sprostredkujú aj akúsi virtuálnu prehliadku bytových domov od pivníc až po krov. Takto sa možno oboznámiť aj s bytovými podmienkami robotníctva, ktoré majú okrem svojho architektonického charakteru aj silné presahy do každodennosti a spoločenského života v kolónii. Typologicky sú využité pramene ako stavebná dokumentácia, kartografický materiál, sčítacie operáty zo sčítaní obyvateľstva, materiál z činnosti štátnej správy, samosprávy, spolkov, rozprávania pamätníkov, denná tlač, beletria i obrazový materiál. Ich kombinovaním docielili mnohí z autorov veľmi plastický obraz o tej-ktorej oblasti, obraz, ktorý má tak kvantitatívnu, ako aj kvalitatívnu dimenziu. Na príkladoch jednotlivých kolónií je sledovaný nielen priestorový vývoj a štandardy bývania, ale aj demografické premeny, spolkový a spoločenský život, občianska vybavenosť a miera interakcií medzi obyvateľmi. S veľkou pozornosťou sú sledované dejiská každodenného života, rozvoj občianskej vybavenosti, rozloženie hostincov, spolkovej činnosti i pôsobenie rôznorodých náboženských komunít. Isté zaľudnenie priestoru a príbeh do topografických a demografických

popisov vnáša vždy podkapitola o významných udalostiach a osobnostiach spätých s danou kolóniou. Tieto medailóny prinášajú do encyklopedického textu individuálnu perspektívu a pomyselnú ľudskú tvár. Zároveň prostredníctvom nich môžeme sledovať príbehy sociálnej mobility a vytvárania pamäte naviazanej na konkrétne miesta. Samozrejmosťou sú aj menné a osobné registre, doplnené o register firiem a korporácií, ktoré výrazne uľahčia hľadanie informácií v tomto rozsiahlom diele.

Napriec celou prácou je zaujímavá tematizovaná aj otázka migrácie do tvoriacej sa priemyselnej aglomerácie, ako aj rádius vplyvu mesta, akým bola Ostrava konca 19. a prvej polovice 20. storočia. Fenomén migrácie je pritom silne previazaný s problematikou ekonomického, sociálneho, ale aj náboženského života a etnického rozloženia mesta. Migrujúce obyvateľstvo pochádzajúce prevažne z rurálnych oblastí, často negramotné či pologramotné, sa uplatňovalo hlavne v nekvalifikovaných pozíciách a zoskupovalo sa aj priestorovo. V rámci kolónií tak môžeme sledovať vytváranie uzavretých skupín a subkultúr, ktoré obohacovali ich rôznorodosť a vytvárali možné konfliktné polia. Súčasne sa otvára priestor pre úvahy o spôsoboch integrácie (prípadne reintegrácie) a vyjednávani pozícií pre mladšie migračné vlny. Autorom sa v niektorých prípadoch darí zostúpiť až na mikroúroveň rodinných vzťahov a stratégií pri výbere životných partnerov, kmetrov, svedkov či spolubývajúcich a kamarátov. Tieto prípady tak dávajú vyniknúť aj inak nečitateľným rodinným, náboženským a regionálnym väzbám a vzťahom vo vnútri robotníckych kolónií, čím nabera celá práca až antropologický charakter.

Je pravdepodobné, že práca takéhoto rozsahu vykazuje aj obsahové nepresnosti, ktoré sa nepodarilo odstrániť ani pri najpoctivejšej redaktorskej činnosti. Moje znalosti ostravského miestopisu však ani zďaleka nestačia nato, aby som ich odhalil. Potrebnú rozlišovacia schopnosť majú podľa môjho názoru len samotní autori alebo ostravskí lokálpatrioti s dokonalou znalosťou popisovaných miest. Rovnako by sa dalo nájsť množstvo tém a problémov, ktoré

boli tematizované len okrajovo alebo vôbec (politická činnosť, volebné správanie). Je mi však jasné, že do tejto práce sa nedali zahrnúť všetky otázky a autorský tím musel selektívne určiť svoje priority a tie dôsledne sledovať. Na tomto mieste by som však rád upozornil na dve formálne či možno koncepčné slabiny *Ostravských dělnických kolonií*. Prvou je rôzna úroveň pojednania o jednotlivých oblastiach. State vo všetkých troch zväzkoch sa síce dôsledne držia jednotnej prehľadnej štruktúry historickej topografie, líšia sa však v miere analýzy a historickej kontextualizácie zozbieraného materiálu. Vedľa seba sú tak zaradené skôr analytické i prevažne popisné kapitoly. Táto rôznosť je plne pochopiteľná. Jej vysvetlenie môžeme nepochybne nájsť nielen v rôznom naturele a spôsobe práce jednotlivých členov autorského tímu, ale hlavne v dostupnosti a rozsahu archívneho materiálu, k tej-ktorej oblasti. O niečo podstatnejšou slabinou je neprítomnosť akéhokoľvek záveru, ktorý by sumarizoval výsledky a zhodnotil celý rozsiahly výskum.

Širšie koncipovaná záverečná stať mohla dopomôcť aj menej zasvätenému čitateľovi, definovať špecifiká vývoja robotníckych kolónií, ako aj zovšeobecniť študovanú látku. Domnievam sa, že záverečný tretí diel bol ideálnym priestorom, kde mohli takéto úvahy zaznieť. Neprítomnosť záveru samozrejme nie je žiadnou tragédiou, otvára cesty k rôznorodým interpretáciám a užší autorský kolektív možno časom vyprovokuje k návratu k zozbieranému materiálu a jeho širšiemu zhodnoteniu s potrebným odstupom.

Aj napriek týmto kritickým poznámkam sa domnievam, že *Ostravské dělnické kolonie* predstavujú vo svojich troch dieloch podstatný príspevok k sociálnym dejinám. Zozbieraný materiál má v sebe potenciál, po ktorom môžu siahnúť nielen historici, ale aj demografi, antropológovia, sociológovia či architekti.

Jakub Štofanič

PREHEADNÉ PRÁCE

BREZINA, Peter. *350-ROČNÁ HISTÓRIA KNÍHTLAČE V SKALICI*. Skalica : Západoslovenské tlačiarne s. r. o., 2015. 422 s. ISBN 9788096983834.

Pri príležitosti 350. výročia vzniku prvej jezuitskej tlačiarne v Skalici zorganizovali 12. novembra 2015 súčasní majitelia firmy Západoslovenské tlačiarne Skalica, s. r. o. slávnostné stretnutie súčasných a bývalých pracovníkov, bývalých majiteľov a ich potomkov skalickej tlačiarne. Na podujatí sa zúčastnili predstavitelia mesta, pracovníci kultúrnych a osvetových inštitúcií a široká verejnosť. Už pred konaním týchto akcií a sprievodných podujatí pripravil miestny historik a kultúrny pracovník P. Brezina obsiahlu publikáciu (422 s.) o 350-ročnej histórii skalickej tlačiarne.

V rámci svojho pracovného zaradenia mal možnosť a prístup k viacerým písomnostiam skalickej tlačiarne, ktoré zachránil pred zničením. Autor využil fondy a zbierky Štátneho archívu v Bratislave, pobočky v Skalici, v ktorom sa uchovávali už od roku 1869 staré tlače, plagáty, letáky a drobné tlače. Podobne využil aj zbierky Záhorského múzea v Skalici a ďalšie súkromné zbierky. Publikácia je rozdelená na päť veľkých kapitol, ktoré sú ďalej vnútorne členené. Za každou kapitolou je rozsiahla obrázková príloha, ktorou autor obohatil svoj text. Prvá kapitola je venovaná najstaršiemu obdobiu – jezuitskej tlačiarňi, ktorú autor datuje do rokov 1663 – 1760.

Potrebu školských kníh a príručiek jezuiti kryli prisunom z jezuitských tlačiarň v Trnave a Bratislave. Je známe, že v Skalici jezuiti odohrali v rokoch 1666 – 1773 so svojimi študentmi 128 divadelných hier. Tieto hry mohli byť vytlačené v ich skalickej tlačiarňi. Doteraz sa nezachovali. Roku 1760 odkúpil tlačiareň faktor jezuitov Václav Šulc, ale roku 1762 ju predal Jozefovi Antonínovi Škarniclovi.

V druhej kapitole autor opisuje éru Škarniclovcov. Do vzniku tlačiarne v Martine

mala škarniclovská tlačiareň prvenstvo v šírení národnej slovenskej literatúry a bola najvýznamnejšou kníhtlačiarňou na území Slovenska. Medzi objednávateľov tlači patriли také významné osobnosti ako Jozef Miloslav Hurban, Karol Štúr, Daniel G. Lichard, František V. Sasinek, Andrej Radlinský, Viliam Paulíny Tóth, Svetozár Hurban Vajanský a ďalší slovenskí národovci. Okrem slovenčiny, ktorá sa vyskytuje v skalických tlačiach v dobových variantoch, sa knihy tlačili aj nemec-ky, česky, latinsky a maďarsky. Škarniclovci pochádzali z Poľska, ale v 17. storočí sa premiestnili na Moravu. Jozef Antonín Škarnicel po smrti svokra v Olomouci získal tlačiareň v Olomouci, presídlil sa tam a mladšiemu synovi Františkovi Xaverovi Škarniclovi prenechal skalickú tlačiareň. Škarniclovci založili aj filiálku v Hraniciach na Morave, ktorá sa postupom času dostala do iných rúk. V polovici 19. storočia mladší príslušník rodu František Xaver ml. založil tlačiareň v Trenčíne, ktorá roku 1918 zanikla.

V rokoch 1877 – 1897 vlastnili kníhtlačiareň štyri dcéry Jozefa Škarnicla. V práci kníhtlačiarne sa angažovali iba tri, z nich najvýznamnejšia bola Mária, ktorá ako prvá žena bola podnikateľkou a riaditeľkou (principálkou) firmy.

Brezina koriguje tvrdenia staršej literatúry a uvádza, že skalická tlačiareň aj v tomto období mala výrazný podiel na produkcii slovenských tlači a ani počtom titulov nezaostávala za predchádzajúcim obdobím Škarniclovcov. Vzástol podiel kníh a tlači vydávaných v maďarčine, ale väčšinu produkcie predstavovali tituly v slovenčine. Bez štátnej podpory tlačiareň nedokázala konkurovať silnejším podnikom.

Autor si všima aj spoluprácu olomouckých, skalických a trenčianskych Škarniclovcov v oblasti distribúcie kníh, strojového zariadenia, zamestnávania tlačiarenských odborníkov a výmeny skúseností. V samostatných podkapitolách opisuje budovy a technologické zariadenie tlačiarne, zmeny názvov podniku, výskyt signetov na publikáciách, náklady kníh, nakladateľov, vydavateľov, autorov i redaktorov. Sleduje aj vzťah Matice slovenskej

a Spolku sv. Vojtecha k tejto tlačiarňi. Obdobie Škarnicovcov v druhej polovici 19. storočia hodnotí ako najvýznamnejšie v dejinách slovenskej žurnalistiky. Na záver tejto kapitoly prináša výberovú bibliografiu škarnicovských tlačí za roky 1760 – 1897.

Tretia kapitola je venovaná tlačiarenskej rodine Teslíkovcov. Prvý majiteľ Jozef Teslík (1868 – 1928) pochádzal z Brna, tam sa aj vyučil za typografa a učil sa aj vo Viedni. Roku 1894 prišiel do Skalice a stal sa faktorom Márie Bočkovej, poslednej majiteľky škarnicovskej tlačiarne. Postupne odkúpil tlačiareň a ďalší obytný dom. Teslík sa po príchode do Skalice zoznámil s Dr. Pavlom Blahom a jeho švagrom Dr. Ludovítom Okánikom, Ing. Štefanom Janšákom a inými, ktorí reprezentovali na prelome storočia i po roku 1918 slovenských národovcov v Skalici. Okrem tlačiarenskej, redaktorskej a vydavateľskej práce bol aktívne činný ako člen mestského zastupiteľstva, ochotnícky herec i režisér, zakladateľ viacerých spolkov. V Skalici už roku 1912 založil prvú sokolskú jednotu na Slovensku, ktorej bol dlhoročným funkcionárom. Pri príchode dočasnej vlády Dr. V. Šrobára do Skalice roku 1918 sa stal cenzorom pošty a členom národného výboru v Skalici. Netúžil však po politických funkciách a pokračoval v drobnej národnobuditeľskej práci. Bol stúpencom nových technických noviniek – roku 1918 sa zaslúžil o zavedenie elektrickej energie v Skalici, Holíči a Gbeloch, vo vlastnej firme ju zaviedol už roku 1906. Vlastnú firmu modernizoval roku 1922 zakúpením ďalších strojov a zariadení. Pritom sa zadížil a nestačil splácať svoje úvery.

Aj Jozef Teslík pokračoval vo vydávaní slovenských periodík, ako boli *Nová domová pokladnica*, *Pokrok*, *Ludové Noviny* a *Hlas*, ktoré mali veľký význam pri udržaní slovenského národného povedomia pred prvou svetovou vojnou. Kvôli niektorým článkom uverejneným v *Ludových novinách* boli roku 1906 uväznení traja slovenskí národovci F. Skyčák, F. Juriga a J. Teslík. Po vzniku predmníchovskej republiky J. Teslík pokračoval vo vydávaní časopisov a novín. Jeho syn Gustáv Teslík (1894 – 1956) sa vyučil za kníhtlačiara u svoj-

ho otca v Brne. Po smrti Jozefa Teslíka bola na jeho majetok uvalená exekúcia pre nesplatené dlhy. Gustáv Teslík a jeho nevlastná matka Jozefína Teslíková (1886 – 1947) si museli kúpiť tlačiareň späť na verejnej dražbe. Gustáv Teslík sa na rozdiel od svojho otca venoval viac firme a snažil sa ju modernizovať a zbaviť dlhov. V období predmníchovskej republiky i po vzniku Slovenského štátu produkcia skalickej tlačiarne klesala, lebo centrálné úrady, kultúrne, vzdelávacie i hospodárske inštitúcie celoslovenského charakteru sa presunuli do Bratislavy, Martina a ďalších miest a Skalica ostávala na periférii slovenského diania. Tento trend sa zosilnil po roku 1945 a najmä po roku 1948. Roku 1950 došlo k znárodneniu podniku, ale G. Teslík bol ponechaný ešte dva roky ako vedúci prevádzky.

Štvrtým obdobím v dejinách skalickej tlačiarne sú roky 1950 – 1995, v ktorých existovala ako prevádzka Západoslovenských tlačiarňi so sídlom v Bratislave. Vďaka iniciatíve vedúceho prevádzky Jána Macháčka (bol odchovancom teslíkovskej tlačiarne) a potom ďalších vedúcich pracovníkov sa výrobný program tlačiarne rozširoval a pribúdali aj periodiká okresného významu. Roku 1974 sa stal vedúcim skalickej prevádzky Peter Macháček, syn Jána Macháčka. V tomto období sa rozšíril počet regionálnych, krajských i celoslovenských periodík a monografií. Pri vyradovaní starších strojov pamätal vedúci podniku P. Macháček aj na budúce múzeum a zachránil niektoré vzácné exempláre.

Posledná piata kapitola zachytáva obdobie Macháčkovcov a spolumajiteľov tlačiarne v rokoch 1995 – 2013. Vtedy došlo k privatizácii podniku. Privatizáciou sa otvorili nové možnosti zveľadovania firmy. Zaviedli sa nové digitálne technológie a zakúpili sa dva nové digitálne stroje ako prvé na území Slovenska (2001 a 2007). Roku 2006 prevzala vedenie podniku dcéra Petra Macháčka Ing. Želmíra Macháčková (nar. 1969), ktorá pokračuje v rodinnej tradícii skalickej tlačiarne. Starú budovu tlačiarne kúpilo mesto Skalica. Na prízemej je tu múzejná expozícia tlače, čo bol zámer P. Macháčka už v roku 1986.

Autor v samostatnej podkapitole sa vracia k štočkom skalickej tlačiarne a opisuje ich osudy. Tieto štočky pochádzajúce zo 16 – 19. storočia sa dostali do Skalice už v 18. storočí z moravského Olomouca a Prostějova. Najstaršie štočky pochádzajú od Albrechta Dürera, mladšie od ďalších umelcov zo 16. storočia. Jozef Teslík si uvedomil ich historický význam a odovzdal ich Zemedelskému múzeu v Bratislave (dnes SNM). Autor túto pasáž mohol zaradiť do textu o Teslíkovcoch, ktorá tam organicky patrí.

V závere monografie je chronologický prehľad významných udalostí, ďalej zoznam literatúry a prameňov, ktorý svedčí o tom, že autor pri príprave tejto monografie zhromaždil všetky dostupné materiály, vrátane osobných spomienok. Táto publikácia je cenným prínosom nielen k dejinám tlačiarne, tlače a vydavateľskej činnosti, ale aj kultúry vo všeobecnosti.

Július Bartl

DEJINY DOPRAVY NA SLOVENSKU 1938 - 1948 (1950)

(Jej hranice a limity)

MIROSLAV SABOL

VEDA

KRONIKA

KONFERENCIA *BANÍCTVO NA SLOVENSKU A V RUMUNSKU V 15. AŽ 18. STOROČÍ* (12. ZASADNUTIE KOMISIE HISTORIKOV SLOVENSKA A RUMUNSKA)

Komisia historikov Slovenska a Rumunska zorganizovala v roku 2016 už svoje 12. spoločné zasadnutie. Ako tradične aj tentoraz bolo stretnutie spojené s vedeckou konferenciou. Po predchádzajúcich témach (napríklad *Válašská kolonizácia Slovenska a slovenská kolonizácia v Rumunsku, Vzťahy medzi Slovenskom a Rumunskom v rokoch 1944 – 1948* či *Dejiny osvietenstva a postosvietenské tendencie v kontexte strednej a juhovýchodnej Európy*) prišla teraz na rad problematika baníctva. Územia dnešného Slovenska a rumunského Sedmohradka patrili totiž v minulosti k priemyselne najrozvinutejším častiam Uhorska (baníctvo a spracovateľský priemysel), čo platilo v časovom oblúku od stredoveku až do zániku rakúsko-uhorskej monarchie v roku 1918.

Konferencia na tému *Baníctvo na Slovensku a v Rumunsku v 15. až 18. storočí* sa uskutočnila 13. septembra 2016, a to ako výsledok spolupráce Komisie historikov Slovenska a Rumunska, Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici a NBS – Múzea mincí a medailí Kremnica. Podujatie sa konalo v prednáškových priestoroch kremnického múzea. Po úvodných príhovoroch, v rámci ktorých sa auditóriu prihovorili predsedovia Komisie historikov Slovenska a Rumunska Stanislav Mičev a Nicolae Edroiu, vystúpili v rámci prvého prednáškového bloku Zsolt Simon z Výskumného ústavu sociálnych a humanitných vied Gheorghe Șincaia Rumunskej akadémie v Târgu Mureși, Daniel Haas Kianička z NBS – Múzea mincí a medailí v Kremnici, Stelean Boia z Univerzity Vasile Goldișa v Arade a Miroslav Kamenický z Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Prvý referujúci predniesol prednášku na tému *Produkcija zlata v Sedmohradsku v 15. storočí*. Bol to veľmi prínosný precízny referát, pretože o sedmohradskej banskej výrobe v stredoveku sa na Slovensku vie pomerne málo a v minulosti sa výnosy baní v Sedmohradsku určitým spôsobom podceňovali. Najnovšie výskumy Zsolta Simona (opieral sa o pramene z arcibiskupského archívu v Ostrihome a o práce Oszkára Paulinyiho) však ukázali, že táto produkcia je porovnateľná so slovenskou, pričom sa ťažilo v Baia Mare, Zlatne, Sibiu i v ďalších lokalitách. Zatiaľ čo v Baia Mare sa v rokoch 1481 a 1482 vyťažilo priemerne ročne zhruba 2500 hrivien zlata a v Sibiu v rokoch 1486 – 1507 1223 hrivien, v Kremnici to medzi rokmi 1486 – 1492 bolo 1107 hrivien. Referujúci sa zamerail aj na sociálnu tematiku (robotníctvo, práca detí). Daniel Haas Kianička (*Kremnické baníctvo v 15. – 18. storočí*) vo svojej prednáške zoznámil prítomných v priereze s históriou kremnického baníctva od 15. až do konca 18. storočia. Poukázal na obdobia výnimočnej prosperity (14. a časť 15. storočia a väčšina 18. storočia) – napríklad na začiatku 15. storočia sa tu ťažilo cca 1500 kg zlata ročne – no neobišiel ani obdobia kríz a znižovania výnosov. Napriek úpadkovým tendenciám si Kremnica až do 19. storočia zachovala významné hospodárske postavenie, pretože zostala strediskom výmeny drahých kovov a bola sídlom dôležitej mincovne. Prednáška Steleana Boiu *Bane a baníctvo v Banáte v 17. a 18. storočí* zaujala práve tematikou Banátu, ktorá je na Slovensku viac-menej neznáma, ako aj podrobným popisom banskej administratívy v tejto oblasti, ktorej predstavitelia boli predĺženou rukou záujmov viedenského habsburského dvora. V Banáte sa ťažilo už za rímskych čias a k opätovnému rozkvetu medeno- a železorzudného baníctva tam došlo po odchode Turkov v roku 1717. Miroslav Kamenický sa vo svojej prednáške (*Kontakty v oblasti baníctva a hutníctva medzi sedmohradskými banskými oblasťami a stredoslovenskou banskou oblasťou v 17. a 18. storočí*) zamerail na vzájomné kontakty medzi baníctvom na Slovensku a v Sedmohradsku, ktoré boli veľmi čulé. Napríklad Turzovci,

ktorí podnikali v stredoslovenskom baníctve, sa angažovali aj v Sedmohradsku – Ján Turzo podnikal v Baia Mare a medzi rokmi 1505 – 1508 pracoval na odvodnení tamajších baní. Počas povstania Gabriela Betlena prešlo do Sedmohradska niekoľko stoviek nemeckých a slovenských baníkov. Intenzívne kontakty medzi oboma oblasťami existovali aj v rámci výmeny bankých odborníkov a banského školstva.

V druhom prednáškovom bloku vystúpili Marius Grec z Univerzity Vasile Goldișa v Arade, Nicolae Edroiu z Historického ústavu Rumunskej akadémie vied v Kluži (Cluj – Napoca), Zuzana Mičková z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici a Peter Kónya z Prešovskej univerzity v Prešove. Prvý z referujúcich vystúpil s prednáškou na tému *K vývoju legislatívneho systému organizácie a využívania minerálnych zdrojov Sedmohradska (Transylvánie) v 15. – 18. storočí*. V oblasti Sedmohradska sa ťažilo už od antiky, pričom spektrum dolovaných kovov bolo veľmi pestré – zlato, železo (tie boli najvýznamnejšie), striebro, meď, zinok, olovo, ortuť, antimón, arzén, telúr, kobalt, ale aj soľ. Obdobie 15. storočia a prvej polovice 16. storočia bolo obdobím prosperity, pretože ťažbu podporoval štát. Najvýznamnejšími strediskami boli Baia Mare, Baia Sprie, Baia de Criș, Zlatna, Ruda, Abrud. Po úpadku v druhej polovici 16. storočia mali o ďalší rozvoj baníctva záujem nielen sedmohradskí vojvodovia, ale aj panovníci z rodu Habsburgovcov. Rudolf II., Leopold I., Karol III. i Mária Terézia prijali viaceré opatrenia v prospech banskej výroby. Čo je zaujímavé, na začiatku 19. storočia vznikla v Sacarambe prvá sedmohradská montanistická škola. Nicolae Edroiu zoznámil prítomných s problematikou baníctva v Západných Karpatoch (*Banici zo Západných Karpát v druhej polovici 18. storočia*). Uvedená oblasť zahŕňala regióny Valaška, Moldavska, Sedmohradska, Marmarošu (Maramureș) i Banátu. N. Edroiu sa zameril na popis habsburskej banskej správy (po Satmárskom mieri v roku 1711), najmä v najprekvitajúcejšom banskom stredisku v Zlatne. Do témy zahrnul aj problematiku postavenia banského robotníctva a detskej práce. Zuzana Mičková predniesla referát s názvom *Vplyv protireformácie a rekatolizácie na osadenstvo Banskobystrického mediarskeho podniku*. V stredoslovenských banských mestách sa začala šíriť reformácia už krátko po roku 1517. Po tom čo prebral banskobystrický mediarsky podnik po Fuggerovcoch erár, začali sa postupne komplikovať vzťahy medzi evanjelickým osadenstvom podniku a jeho prevažne katolíckym úradníctvom. K vážnejším sporom však došlo až v 17. storočí, keď sa vedenie zameralo na rekatolizáciu robotníctva. Nositeľmi protireformácie sa v Banskej Bystrici stali jezuiti (1648). Medzi nimi a evanjelickými duchovnými (aj v Španej Doline a Starých Horách) dochádzalo ku kompetenčným sporom. Do 90. rokov 17. storočia bolo obyvateľstvo Banskej Bystrice a okolitých baníckych osád viac-menej rekatolizované. Určitou výnimkou bola Špania Dolina, ktorá sa za povstania Františka II. Rákociho prihlásila k evanjelickému vierovyznaniu. No aj tam sa napokon vrátili jezuiti (1709) a obec definitívne rekatolizovali. Poslednou v druhom bloku bola prednáška Petra Kónya (*Správa uhorských a sedmohradských baní Hospodárskou radou Františka II. Rákócziho*). Vznik Hospodárskej rady (Oeconomicum Consilium) povstaleckého uhorského štátu bol legislatívne prijatý na sneme v Sečanoch v roku 1705. Jej úlohou bolo riadenie a koordinovanie hospodárstva a peňažných dôchodkov na povstaleckom území, pričom pod ňu spadali všetky fiškálne majetky, bane, tridsiatkové stanice, clá, miesta na zber liadku, mlyny na pušný prach a všetok obchod. Hospodárska rada bola prvým centrálnym hospodárskym úradom, pod ktorého správu spadalo takmer celé Uhorsko (s výnimkou malého zvyšku krajiny, ktorý bol ešte v tureckých rukách). Keďže riadenie hospodárstva na tak rozľahlom území bolo veľmi náročné, niektoré oblasti boli postupne vyňaté spod právomoci rady – napríklad Dolnouhorská banská komora, ktorej administrátorom sa stal banský gróf Ján Gottfried Hellenbach. Ten spravoval aj všetky mincové komory. Sídlo rady bola Banská Bystrica, neskôr, ako sa povstalcovia sťahovali postupne smerom na východ, bolo sídlo prenesené do Prešova.

V treťom bloku prednášok (po obede) vystúpili Michal Ďurčo z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave, Pavel Hronček z Technickej univerzity v Košiciach s Martinom

Budajom zo Slovenskej speleologickej spoločnosti, Eva Márza z Univerzity 1. decembra 1918 v Alba Iulii a Pavel Huszarik z Gymnázia Jozefa Gregora Tajovského v Nädlacu. Michal Ďurčo popísal vo svojej prednáške *K dejinám železoruďného baníctva v Hronci do roku 1751* jednotlivé etapy vo vývoji hroneckého baníctva. Najstaršie doklady o tamojšej banskej výrobe pochádzajú z obdobia po roku 1527. Tamojšia huta a hámor sa spomínajú v 60. rokoch 16. storočia. Roku 1580 prevzal bane a hámor od ťažiarov do vlastníctva štát – výrobky z tamojšej železiarne boli tak dodávané výlučne do štátnych podnikov. Išlo o náradie, tyčové železo a najmä tzv. papuče (teda okutie stupových tlčkov). V polovici 17. storočia sa iba do Kremnice distribuovalo ročne 1200 – 1300 takýchto papuč. Roku 1622 pracovalo pri baniach 22 osôb, v roku 1689 70 osôb. V prvej polovici 18. storočia došlo k ďalšiemu rozvoju – v roku 1740 sa vytlačilo v Hronci až 1667 ton rudy, v tom istom roku bola daná do prevádzky aj prvá vysoká pec. Roku 1751 boli bane v Hronci pre nedostatok rudných zásob zatvorené, železiarne však vyrábali aj naďalej. Pavel Hronček (spoluautor Martin Budaj) sa venoval téme *Breznianske baníctvo v doline Štiavnický v Nízkyh Tatrách v 17. a 18. storočí*. Pôvodne sa v tejto lokalite rýžovalo zlato, v roku 1535 sa však tamojšie rýžoviská spomínajú už ako opustené. V 16. storočí sa v tzv. Veľkom a Malom Gápľi začalo s hlbinnou ťažbou (1528). Roku 1569 bola táto oblasť zmapovaná – ide o najstaršiu dodnes zachovanú banskú mapu z Uhorska. V 17. storočí sa drahokovné baníctvo viac-menej vyčerpalo a cca od polovice 17. storočia (1644) sa začalo so železoruďným baníctvom, ktorého zlatou érou bol prelom 17. a 18. storočia (podnikali tu aj breznianski mešťania). Neskôr bane stagnovali, i keď napríklad podľa správy z roku 1772 bola ťažba železnej rudy v Jarabej perspektívna. Roku 1776 sa pokusne začalo aj s ťažbou antimónu v Bystrej. K definitívnemu zatvoreniu baní došlo až v 50. rokoch 20. storočia. Eva Márza sa zamerala na problematiku banských lekárov (*Banicki lekári zo Západných Karpát: Ioan Piuaru Molnar a Vasilie Popp*). Rozvoj banského lekárstva v Sedmohradsku sa spája s reformami zdravotníctva Márie Terézie a Jozefa II. Prvým lekárom vyslaným do tejto oblasti z Viedne bol André Etiéne. Problémy v Západných Karpatoh boli hlavne so skorbutom a syfilisom. Do roku 1780 sú datované snahy o založenie prvej nemocnice. Zo štátneho fondu boli platení 5 lekári, ktorí sa mali starať o baníkov. Jedným z najvýznamnejších lekárov bol Ioan Piuaru, ktorý vyštudoval viedenskú univerzitu a pracoval na viacerých miestach monarchie, v roku 1777 sa stal hlavným lekárom v Sibiu. Bol vynikajúcim oftalmológom (očná chirurgia). Druhým významným lekárom bol Vasilie Popp (1789 – 1842). Pôsobil ako komorský lekár v Zlatne. Je aj autorom prekladu príručky pre pôrodné asistentky z nemčiny. U baníkov riešil problémy s podvýživou, rachitídou a poruchami štítnej žľazy. Pavel Huszarik predniesol referát nazvaný *Príspevok slovenských komún k rozvoju baníctva v Sedmohradsku (Transylvánii)*. Zameral sa na obdobie po Betlenovom protihabsburskom povstaní (1626) po koniec 18. storočia. P. Huszarik zdôraznil, že počas povstania Gabriela Betlena sa v Sedmohradsku podporovala výroba, remeslo a mincovníctvo. Zvlášť sa referujúci zamerl na príchod obyvateľov Španej Doliny do Nädlacu. Slováci však v predmetnom období žili aj v Satmáre (ako hutnícki robotníci), Marmaroši (ťažba soli) či Cacike (soľ).

V poslednom, štvrtom bloku si poslucháči vypočuli prednášky Lucie Krchnákovej z NBS – Múzea mincí a medailí v Kremnici a Ladislava Hvizdáka z Technickej univerzity v Košiciach (za spoluautorstva Pavla Rybára). Blok prednášok uzavrela svojim druhým vystúpením – správou Eva Márza. Lucia Krchnáková vystúpila s prednáškou *Dejiny banského závodu dedičnej štólne Hoffer v Bankách pri Banskej Štiavnici*. Štôľňa Hoffer patrí k najstarším dedičným štôľňam v banskoštiavnickom rudnom revíri. Nie je vylúčené, že je stredovekého pôvodu. Najstaršia písomná zmienka o nej pochádza z roku 1601. Roku 1672 patrili k bani tejto štôľne tri šachty, štôľňa Rumel, jedna halda a jedna stupa. Roku 1705 mala táto baňa zhruba 40 podielových vlastníkov. Roku 1759 bol na bani Hoffer daný do užívania Hellov vodočerpací stroj. O 20 rokov neskôr predstavovali zisky na tomto banskom diele 37 355 zlatých a 32 grajciarov. V 19. storočí však došlo ku kríze

a ťažba na banskom diele bola koncom 50. rokov 19. storočia definitívne zastavená. Ladislav Hvizdák v prednáške *Digitálne rekonštrukcie historických banských diel v Smolníku* prezentoval počítačovú rekonštrukciu Marsigliho mapy smolníckych cementačných vŕd. Zrážanie medi na železe v banských vodách sa uskutočňovalo na viacerých miestach dnešného Slovenska a vždy priťahovalo pozornosť učencov. Gróf Alfonz Ferdinand Marsigli, člen francúzskej Akadémie vied, navštívil Smolník v roku 1696 a prezrel si tamojší prepracovaný vodohospodársky systém. Na jeho mape (povrch bez pôdorysu) sú vyobrazené zberné kanály a nádrže. Ladislav Hvizdák sa podujal umiestniť túto mapu do reálneho súčasného priestoru, pričom využil technológiu geografického informačného systému a grafické georeferencovanie. Digitálne rekonštruoval aj privádzací kanál, ktorý na pôvodnej mape nebol zachytený. Úlohou elektronických zobrazení banských diel je propagácia týchto diel a ich prezentácia odbornej i laickej verejnosti. Eva Márza na záver zoznámila prítomných s niektorými aspektmi vzájomných vzťahov medzi Rumunmi a Slovákmi a informovala o príprave bibliografie k téme Slovenska a Slovákov v Rumunsku za roky 2012 – 2014.

Podujatie pokračovalo 14. septembra 2016 zasadnutím Komisie historikov Slovenska a Rumunska. Členovia komisie pozitívne zhodnotili vydanie bilingválneho zborníka z ich posledného zasadnutia v Arade: *Rok 1989. Pád komunistických režimov v Rumunsku a na Slovensku. 25. výročie od udalostí*. Vydanie referátov z 12. zasadnutia zabezpečí slovenská strana. Najbližšie stretnutie sa uskutoční roku 2018 v Rumunsku (Alba Iulia) a témou vedeckej časti zasadnutia bude *1918 – rok nádeje*. Po oficiálnej časti nasledoval kultúrny program (prehliadka kremnickej mincovne, NBS – Múzea mincí a medailí a historického jadra mesta Kremnice). Celkom na záver konštatujeme, že podujatie sa vydarilo a že informácie o ňom možno nájsť aj na internete (napríklad na stránke Univerzity v Arade: <http://www.uvvg.ro/site/cea-de-xii-reuniune-comisiei-mixte-de-istorie-romano-slovace-si-incheiat-cu-succes-lucrarile-la-kremnica-banska-bystrica-slovacia/>).

Daniel Haas Kianička

COLLEGIUM CAROLINUM 60-ROČNÉ A KONFERENCIA O HABSBURSKÉJ MONARCHII AKO „KOOPERATÍVNOM IMPÉRIU“

Roku 1956 vzniklo v Mníchove Collegium Carolinum ako „výskumné pracovisko pre české krajiny“ (Forschungsstelle für die böhmischen Länder) – so zámerom vybudovať centrum pre vedcov vyhnaných z Československa. V neskorších desaťročiach, najmä pod vedením Ferdinanda Seibta a Hansa Lemberga, sa mu postupne darilo prekonávať paradigmy „Ostforschung“. V priebehu 70. a 80. rokov už získavalo uznanie ako internacionálna učená spoločnosť. Ťažisko výskumu spočívalo na dejinách 20. storočia, ale nevyhýbalo sa ani starším obdobiam. Pracovisko sa stalo dôležitou platformou nielen pre výskum, ale aj diskusiu významných špecialistov z rôznych krajín zaoberajúcich sa dejinami českých krajín, Slovenska a strednej Európy. Od roku 2014 kolégium pôsobí s rozšíreným zameraním a pod novým názvom ako „Výskumný ústav pre dejiny Česka a Slovenska“ (Forschungsinstitut für die Geschichte Tschechiens und der Slowakei). Úzku spoluprácu Collegia Carolina so slovenskými historikmi ukázala už konferencia roku 2002 o stave historického bádania o Slovensku (konceptia Peter Haslinger).¹ V súčasnosti sa realizuje pro-

1 Štúdie na základe referátov z tejto prvej konferencie v Nemecku, venovanej výlučne Slovensku, vyšli paralelne v slovenčine aj nemčine: *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2 a *Bohemia*, 2003, roč. 44, č. 2:

jekt o evakuácii Nemcov zo Slovenska na konci druhej svetovej vojny (Martina Fiamová, Michal Schvarc a Martin Zückert) a nedávno vyšiel zborník z konferencie o partizánskom hnutí so špeciálnym zameraním na Slovenské národné povstanie roku 1944.² Členmi kolégia a jeho vedeckej rady sú aj niektorí slovenskí historici. V tomto roku plánuje Collegium Carolinum spolu s Max-Weber-Stiftung a s Akadémiou vied ČR otvoriť vlastnú pobočku v Prahe.

Slávnostné podujatie k 60-ročnému jubileu sa konalo 10. novembra 2016 v Dvorane cti Nemeckého múzea v Mníchove. Predseda predstavenstva Martin Schulze Wessel ho otvoril brilantným prejavom, v ktorom sa dištancoval od pôvodnej sudetonemeckej orientácie pracoviska a opísal dlhú cestu k súčasnému modernému vedeckému ústavu. Vedecké výsledky Collegia Carolina ocenili vo svojich prejavoch bavorský minister pre vzdelávanie a kultus, vedu a umenie, ako aj rektor univerzity Ludwiga Maximiliana ako partnerskej inštitúcie. Reprezentatívnu úroveň jubilejnej akcie potvrdili tiež písomné pozdravy od prezidentov Českej republiky a Slovenskej republiky. Slávnosť vyvrcholila pozoruhodnou prednáškou amerického historika Pietra M. Judsona (pôsobiaceho na European University Institute vo Florencii) *Habsburská monarchia – nové interpretácie*. Idey z jeho najnovšej knihy³ o spôsoboch premostovania diferencií a dištancií v rámci monarchie a o štruktúrach a mechanizmoch, ktoré udržiavali stabilitu štátu aj napriek nacionalistickým konfliktom v priebehu dlhého 19. storočia do roku 1918, inšpirovali aj organizátorov konferencie Collegia Carolina.

Konferencia sa konala 10. – 13. novembra 2016 tradične v Bad Wiessee. Pod názvom *Kooperatívne impérium. Politická a spoločenská spolupráca v systéme vládnutia habsburskej monarchie* ju koncepčne pripravila Jana Osterkamp v spolupráci s Lubošom Velekom.⁴ Slávnostná prednáška Pietra Judsona v Mníchove tvorila vlastne úvod ku konferencii a rozsiahlym diskusiám. Nasledujúci referenti sa venovali mnohorakej spolupráci štátu s neštátnymi aktérmi na vertikálnych aj horizontálnych úrovniach ríše. Panel o vzťahu záujmových organizácií a štátnych inštitúcií otvoril príspevok Franza Adlgassera, autora rozsiahleho biografického lexikónu členov rakúskeho parlamentu 1848 – 1918,⁵ nazvaný *Občianska spoločnosť v parlamente – zástupcovia zväzov a spolkov vo viedenskej Ríšskej rade*. Analyzoval parlamentnú kultúru a záujmovú i personálnu prepojenosť poslancov na priemysel, obchodné a živnostenské komory, veľkostatkárske a neskôr aj roľnícke organizácie a ich účasť vo významných nacionalistických spolkoch. Konštatoval, že v tomto zmysle charakterizovala poslancov ich multifunkcionálnosť a všadeprítomnosť: ovplyvňovali mnohé sféry od celoštátnej po lokálnu úroveň aj vďaka svojim rodinným väzbám, najmä prostredníctvom manželiek a ďalšieho príbuzenstva. Pozoruhodný referát o budovaní železníc v Sedmohradsku predniesli Judit Pál a Vlad Popovici. Pri financovaní aj logistike výstavby železničnej siete sa angažoval štát, banky, župy, akciové spoločnosti a súkromné osoby. Spájali sa napriek politickým, ekonomickým, etnickým či konfesijným rozdielom, ba až nepriateľským postojom a aj napriek odlišným čiastkovým záujmom.

Druhý panel sa zamerával na armádu a šľachtu. Vojenskej autonómii, regionálnym vojenským privilégiami a vzťahu k centrálnemu štátu sa venoval Serhiy Choliy. Jan Županič rozoberal inte-

<https://www.bohemia-online.de/index.php/bohemia/issue/view/23> [cit. 2017-01-07].

2 <http://www.collegium-carolinum.de/news-detail/article/neuerscheinung-und-buchpraesentation.html> [cit. 2017-01-07].

3 JUDSON, Pieter M. *The Habsburg Empire. A New History*. Cambridge, Massachusetts : The Belknap Press of Harvard University Press, 2016. ISBN 9780674047761.

4 Program konferencie je dostupný online v archíve inštitútu Collegium Carolinum: <http://www.collegium-carolinum.de/veranstaltungen/jahrestagung-bad-wiessee/archiv-jahrestagungen-bad-wiessee.html>

5 ADLGASSER, Franz. *Die Mitglieder der österreichischen Zentralparlamente 1848 – 1918. Ein biographisches Lexikon*. 2 Teile. Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2014. 1642 s. ISBN 9783700175896.

gráciu elit na vertikálnej úrovni – na príklade nobilitácií ako mocenského faktora. Nasledoval blok o úlohe expertov (Peter Becker o ankete 80 expertov o pripravovanej reforme verejnej správy roku 1912), o úlohe popredných osobností v Ríšskej rade (Martin Klečacký o potenciáli funkcie tzv. českého ministra vo Viedni) a o hospodárskych záujmových organizáciách, ich spolupráci aj sporom so štátnymi inštitúciami (Uwe Müller o snahách Priemyselnej rady spoluutvárať hospodársku politiku Predlitavska). Ségolène Plyer sa pokúšala na príklade východných Čiech opísať vplyv centrálnej správy a regionálnych aktérov na stabilizáciu, resp. destabilizáciu regiónu.

V paneli o lokálnej spolupráci odznel tiež príspevok o Uhorsku. John Swanson načrtol jazykovú situáciu v švábskych enklávach v referáte *Štát prichádza do uhorských dedín: maďarizácia a utváranie menšín na vidieku*. Konštruktívnej spolupráci štátu a predlitavských krajinských snemov sa venoval Peter Urbanitsch, ktorý precízne analyzoval oblasti legislatívy, prevádzkovania škôl a vyučovacieho jazyka. Pavel Kladiwa, autor knihy o národnostnej štatistike v českých krajinách, porovnával zisťovanie hovorového jazyka v štátnych a neštátnych (spolkových) súpisoch obyvateľstva. Nemecké aj české strešné nacionalistické organizácie si vypracúvali vlastné etnické štatistiky, pričom prichádzalo k vertikálnej aj horizontálnej kooperácii vo vlastnom národnom tábore. V bloku o politike a náboženstve referovala Jitka Jonová o „rezervovanej spolupráci“ štátu a katolíckej cirkvi v otázkach školstva a o názoroch duchovenstva na vzdelávanie v duchu boja proti liberalizmu. Na príklade Ústredia pre starostlivosť o chudobných potulných Židov vo Viedni (1911 – 1914) analyzovala Martina Niedhammer vnútrožidovskú nadlokálnu spoluprácu, inšpirovanú nemeckým modelom zaobchádzania s migrantmi. V prípadovej štúdií o Trieste sa Péter Techet zaoberal nejednoznačnými identifikáciami obyvateľstva so zameraním na „imperiólnu“ lojalitu taliansky hovoriacej katolíckej verejnosti. Z príspevku Heinera Grunerta o habsburskej Bosne vyplynulo, že k vzájomným alianciám mohlo prichádzať aj v prípade konkurentov, konkrétne medzi záujmovými skupinami pravoslávnych a moslimov, a že formy kooperácie boli situatívne.

Záverečná diskusia a resumé Petra Haslingera zdôraznili rôznorodosť aktérov aj foriem kooperácie v rámci habsburskej monarchie. Viaceré referáty potvrdili, že neplatí často zaužívané klišé o zaostalom polofeudálnom charaktere habsburskej ríše, ktorá bola údajne odsúdená na zánik kvôli národnostným rozporom. Naopak, existovali spoľahlivé štruktúry politickej a ekonomickej moci, štátnej administratívy a školstva, ale aj občianske siete a rodinné väzby, ktoré fungovali ako faktory stmelujúce ríšu aj napriek regionálnym a etnickým rozdielom. Systém v Predlitavsku bol schopný spolupracovať s rôznymi oblasťami a aktérmi s partikulárnymi záujmami, dynastia fungovala ako apelačná inštanca. Ostáva otvorenou otázkou, do akej miery Rakúsko a Uhorsko predstavovali dva rozdielne, v mnohých aspektoch protikladné svety, či v oboch častiach monarchie štát a ostatní aktéri spolupracovali pri riešení modernizačných úloh podobnými alebo odlišnými spôsobmi – a to najmä po roku 1867, keď v Uhorsku nastali významné rozdiely najmä v miere spolupráce štátu s neštátnymi štruktúrami. Každopádne, metodický prístup analyzujúci stmelujúce a naopak, dezintegračné faktory habsburskej ríše v komparácii jej rôznych regiónov, má potenciál otvoriť nové dôležité otázky, ktoré, dúfajme, podnietia ďalší výskum a diskusiu.

Elena Mannová – Gabriela Dudeková

OBHÁJENÉ DOKTORANDSKÉ DIZERTAČNÉ PRÁCE V ODBORE SLOVENSKEJ DEJINY

PHDR. VLADIMÍR VLASKO: FEUDÁLNA ANARCHIA NA PRELOME
13. A 14. STOROČIA A PÁNI Z KÖSZEGU

Obhajoba sa konala 20. apríla 2017.

Školiteľ: prof. PhDr. Ján Lukačka, CSc.

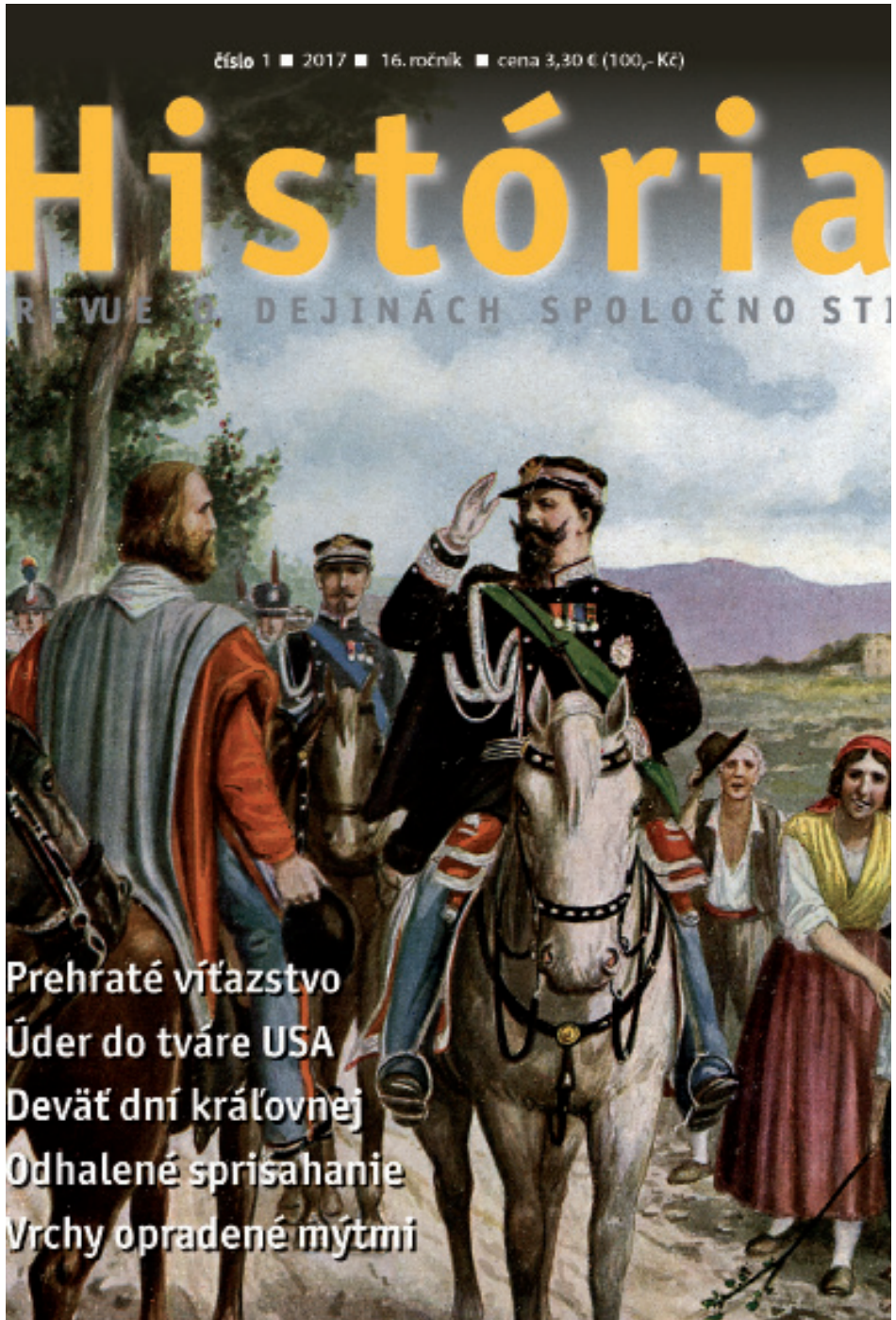
Oponenti: prof. PhDr. Vladimír Rábik, PhD., doc. Mgr. Miroslav Lysý, PhD., PhDr. Pavol Maliniak, PhD.

Školiace pracovisko: Historický ústav Slovenskej akadémie vied, Bratislava.

Cieľom dizertačnej práce bolo zasadiť aktivity pánov z Kőszegu do širšieho kontextu rozvrátených pomerov šíriacej sa feudálnej anarchie v Uhorskom kráľovstve na prelome 13. a 14. storočia. Kőszegiovský rod, ktorého predstavitelia boli nielen významnými nositeľmi vysokých dvorských a krajinských hodností, ale počas 13. a 14. storočia aj hlavnými reprezentantmi vládnucej elity, uzavrel integračný proces formujúcej sa oligarchickej štruktúry na území Uhorského kráľovstva. Henrich II. (Veľký) a jeho syn Ivan z Kőszegu zveľadili v druhej polovici 13. storočia rodovú doménu do takej miery, že až do dvadsiatych rokov 14. storočia predstavovala druhú najmocnejšiu oligarchickú dŕžavu v kráľovstve svätého Štefana.

Dizertačná práca je rozdelená do piatich kapitol. Prvá kapitola rekapituluje stav bádania slovenskej a okolitých národných historiografií k zvolenej téme dizertácie. Sumarizuje prehľad sekundárnej literatúry, ako aj súpis najdôležitejších pramenných edícií, ktoré boli použité pri koncipovaní kvalifikačnej práce. Nasledujúca kapitola je metodologického charakteru. Jej hlavným zámerom bolo podať ucelený prehľad najvýznamnejších autorov a smerov v európskom dejepisectve, ktorí sa venovali výkladu pojmov anarchia a feudálna anarchia. Tretia kapitola (ktorá je zároveň úvodnou staťou k vlastnému jadrú dizertácie) objasňuje udalosti súvisiace s príchodom prapredka kőszegiovského rodu Wolfera a jeho brata Heidricha zo štajerského Wildonu do Uhorského kráľovstva. Vstup obidvoch bratov do služieb kráľa Gejzu II., ako i kariérny vzostup Wolfera a jeho potomkov sleduje od samého zrodu v roku 1158 až do polovice 13. storočia, keď sa príslušníci tohto rodu prostredníctvom Henricha II. (Veľkého) s konečnou platnosťou etablovali v kruhoch vysokej dvorskej politiky. Predmet záujmu tejto časti práce sa popri adaptácii Henrichových štyroch synov upriamuje na územnú expanziu Kőszegiovcov z územia dnešného Burgenlandu do oblasti Zadunajska a Slavónska. O politických aktivitách pánov z Kőszegu v období „interregna“ (1301 – 1310) pojednáva štvrtá kapitola práce. Tá si podrobne všima nielen neochvejnú podporu pánov z Kőszegu dynastiám okolitých kráľovstiev (Přemyslovcom a Wittelsbachovcom), ale aj diplomatické úsilie ostrihomského arcibiskupa získať vzdorovitých oligarchov na stranu uhorskej vetvy Anjouovcov. Posledná, piata kapitola, sleduje namáhavý zápas Karola Róberta s veľmožskými rodmi. Zvýšenú pozornosť venuje predovšetkým Karolovým ozbrojeným výpravám podniknutým proti synom zosnulého bána Henricha počnúc prvou v roku 1314 až po poslednú v roku 1336 a ich dôsledkom.

Dizertačná práca prináša rad nových poznatkov v domácej historiografii dosiaľ len okrajovo skúmanej téme. Sleduje politickú expozíciu pánov z Kőszegu na pozadí vnútropolitického vývoja v Uhorskom kráľovstve, pričom sa vo svojom výskume neobmedzuje iba na územie dnešného Slovenska, ale skúma aj politické dianie v celouhorskom priestore. Ponúka viac ako len rozdelenie krajiny medzi rod Čákovcov a Omodejovcov, ako by sa mohlo zdať podľa doterajšieho spracovania tejto témy z niektorých starších slovenských prác.

ZOMREL IZRAELSKO-SLOVENSKÝ HISTORIK JEŠAJAHU ANDREJ JELINEK

Koncom minulého roku zomrel v Izraeli profesor J. A. Jelinek, ktorý sa vo svojich prácach venoval aj slovenským dejinám. Rodák z Prievidze (16. júla 1933) ako dieťa vďaka šťastným okolnostiam a pomoci okolia prežil holokaust. Tento traumatizujúci zážitok asi čiastočne ovplyvnil aj jeho budúcu vedecko-výskumnú orientáciu. Roku 1949 sa s rodičmi presťahoval do novoutvoreného štátu Izrael, kde absolvoval štúdium histórie na jeruzalemskej univerzite, čo si ešte rozšíril viacnásobnými študijnými pobytmi na amerických univerzitách. Jelinkov výskumný tematický záber bol obdivuhodne široký, no v jeho popredí bola vždy problematika osudov židovskej komunity v strednej Európe, s osobitným prihliadnutím na otázky holokaustu. Bolo vcelku prirodzené, že najväčšiu pozornosť v tomto smere venoval slovensko-židovským vzťahom vo viacerých ich rovinách: politickej, hospodárskej, občianskej, kultúrnej i náboženskej.

Vo svojom výskume exploatoval početné fondy v zahraničných archívoch, ktoré slovenským bádateľom boli dlho nedostupné. Jeho prvý pokus o výskum v slovenských archívoch a knižniciach sa v lete roku 1968 neskončil úspešne, lebo bol prerušený intervenciou vojsk Varšavskej zmluvy. V nasledujúcich dvoch desaťročiach plánované výskumné zámery nemohol naplniť, no napriek tomu sledoval a kriticky komentoval výsledky slovenskej historiografie so všetkými jej dobovými peripetiami. V zahraničí publikoval viaceré odborné texty, ktoré sa tematicky dotýkali slovenských dejín. Z jeho vtedajšej produkcie treba vyzdvihnúť najmä monografiu *The Parish Republic Hlinka`Slovak People`s Party 1939–1945*. Táto kniha, okrem vlastného poznávacieho prínosu, sa stala aj akousi odbornou protiváhou prácam z pera exilových autorov ľudáckej orientácie, ktorí sa snažili ovplyvňovať odbornú verejnosť v zahraničí a jej poznatky o vojnovom slovenskom štáte.

Od roku 1990 J. A. Jelinek absolvoval viacero študijných pobytov na Slovensku, s podnetnými referátmi sa aktívne zúčastňoval na tunajších vedeckých podujatiach a výsledky svojho vedeckého výskumu publikoval aj v slovenčine. Z týchto jeho prác treba spomenúť aspoň monografiu *Dávidova hviezda pod Tatrami* a súbor štúdií *Židovské náboženské obce na Slovensku v 19. a 20. storočí a ich spoločenské postavenie*. Nevyhýbal sa ani polemickým diskusiám v tlači či mimo nej. Bol neúnavným komentátorom a tým aj propagátorom výsledkov slovenského dejepiectva v zahraničí. Vzhľadom na mnohostranné Jelinkove odborné aktivity možno považovať jeho uzatvorené dielo za významnú špecifickú súčasť slovenskej exilovej historiografie.

Ivan Kamenec

ZOMREL VALERIÁN BYSTRICKÝ (1936 – 2017)

Dňa 5. apríla 2017 vo veku 80. rokov zomrel historik Valerián Bystrický.

Narodil sa 22. apríla 1936 v Ilave, kde prežil detstvo a mladosť. Rád sa sem vracal nielen v spomienkach, ale aj v odborných prácach venovaných histórii Považia. Energická povaha ho viedla k tomu, že sa živo zaujímal o svet okolo seba. Lákala ho politika, no v podmienkach 50. rokov, v čase jeho mladosti, to nepovažoval za správne rozhodnutie. Vybral si dráhu historika. Pracoval v Považskom múzeu v Žiline a v Slovenskom národnom múzeu v Bratislave. Od 60. rokov pracoval v Slovenskej akadémii vied, najprv v Ústave dejín socialistických štátov a najdlhšia etapa jeho profesionálneho života bola spojená s Historickým ústavom SAV. Jeho riaditeľom bol v rokoch 1998 – 2006.

Dr. Bystrický patril k zakladajúcej generácii slovenských historikov moderných dejín, a to všeobecných aj národných. Začínal pôsobiť v čase, keď sa pomaly sprístupňoval a systematizoval archívny výskum. Patril k autorom základných a priekopníckych prác našej historickej vedy k dejinám 20. storočia. Zaoberal sa politickými dejinami, medzinárodnými a diplomatickými vzťahmi. Venoval sa krajinám juhovýchodnej Európy, zvlášť dejinám Bulharska. Z národných dejín sa špecializoval na históriu Slovenska v prvej polovici 20. storočia, predovšetkým na obdobie medzi svetovými vojnami. Zaoberal sa riešením slovenskej otázky a česko-slovenskými vzťahmi. Bol naším najväčším odborníkom na medzinárodné súvislosti rozpadu Československej republiky a vzniku Slovenského štátu. Svojou prácou si získal rešpekt a uznanie v odborných kruhoch doma i v blízkom zahraničí.

Vedecké práce Dr. Bystrického charakterizoval nadhľad a vynikajúca znalosť prameňov. Bol zástancom argumentačne a faktograficky precízne formulovanej historiografie. Pri skúmaní historických problémov sa vždy usiloval pomenovať ich podstatu a zohľadňovať širšie vnútorné súvislosti a medzinárodné okolnosti vývoja stredoeurópskeho priestoru.

Dr. Bystrického zaujímala predovšetkým vecná stránka problému. Tohto postoja sa držal o to striktnejšie, že si uvedomoval zneužívanie dejín, ich prispôsobovanie potrebám politiky, ideológií či selektívny a účelový prístup k ich interpretáciám. Tento jav videl jasne v minulosti aj súčasnosti, pričom ho nepovažoval za nejaké slovenské špecifikum. Nenechával sa strhnúť do debát, v ktorých odbornú argumentáciu nahrádzali pátos či emócie. Vedel, že diskutéra z tohto suda nepresvedčia nijaké odborne podložené argumenty. Bol skeptický voči názoru, že z histórie sa možno poučiť. Nad týmito stránkami práce historika však nikdy nelamentoval a neodrádzali ho od nezaujateho skúmania najrozličnejších súvislostí historického i spoločenského diania.

Dr. Bystrickému veľmi záležalo na dôkladnom budovaní slovenskej historickej vedy. Historikom odporúčal hlavne veľa čítať a vyvarovať sa unáhlených záverov, ktorým nepredchádza dôsledný výskum. Bol zástancom toho, že ku kľúčovým otázkam treba vždy zaujať jasné a rozhodné stanovisko. Tieto zásady považoval za základ práce spoločenského vedca. Vývoj našej historickej vedy videl optimisticky. Netýkalo sa to len politických, ale aj sociálnych a hospodárskych dejín a za zmysluplnú považoval popularizáciu výsledkov vedeckej práce. Uvedomoval si význam nastupujúcich generácií historikov a ochotne sa im venoval. Bol prirodzenou autoritou, nikdy nementoroval a o svoje skúsenosti sa delil s veľkou dávkou podpory a rešpektu. Tak ako v odbornej práci aj v medziľudských a pracovných vzťahoch sa vedel povzniesť nad rôzne plotky a malichernosti, pred ktorými uprednostňoval hľadanie kompromisov a utužovanie kolegiality. Preto sa okolo Dr. Bystrického radi sústreďovali spolupracovníci, priatelia i žiaci a jeho dvere boli otvorené pre každého. Patril medzi osobnosti, ktorých odchodom ostalo citeľne prázdne miesto. Vedecky aj ľudsky.

Jaroslava Rogul'ová

POKYNY PRE AUTOROV

Historický časopis vychádza štyrikrát do roka. Uverejňuje výhradne pôvodné články, ktoré sú výsledkom vlastnej bádateľskej činnosti autora. Príspevky redakcia predloží na posúdenie dvom lektorom. O ich prijatí alebo neprijatí na základe anonymných lektorských posudkov a rozhodnutia redakčnej rady *Historického časopisu* autorov upovedomíme. Autori poskytujú svoje rukopisy exkluzívne *Historickému časopisu* a pred rozhodnutím redakčnej rady ich neuverejnia v iných časopisoch. Rukopisy sa nevracajú.

Príspevky do *Historického časopisu* odovzdávajúte, resp. posielajte na adresu redakcie v elektronickej forme (na diskete alebo e-mailom formou prílohy) v textovom editore Word pod operačným systémom Windows. Pri písaní poznámok pod čiarou (nie na konci príspevku) používajte príkaz *Vložiť* a následne *Poznámka pod čiarou*.

Rozsah štúdií, vrátane poznámkového aparátu, by nemal presiahnuť 40 strán (72 000 znakov vrátane medzier), recenzií 10 strán (18 000 znakov vrátane medzier) a anotácií 3 strany (5 400 znakov vrátane medzier). K štúdiu je potrebné pripojiť resumé v rozsahu cca 1 400 znakov, krátky abstrakt (cca 700 znakov) a osobné údaje o autorovi (bydlisko, zamestnanie, e-mail a telefonický kontakt).

Vzhľadom na platnosť *STN ISO 690 – Dokumentácia. Bibliografické odkazy* – je potrebné rešpektovať jej zásady. Niektoré interpunkčné znamienka sa v odkazoch používajú odlišne od pravidiel slovenského pravopisu. Pre uľahčenie citovania uvádzame niektoré vzory:

Odkaz na monografiu (1 – 3 autori):

¹KAMENEC, Ivan. *Po stopách tragédie*. Bratislava : Archa, 1991, s. 56. ISBN.

²PEŠEK, Jan - BARNOVSKÝ, Michal. *Štátna moc a cirkvi na Slovensku 1948 – 1953*. Bratislava : Veda, 1997, 311 s. ISBN.

Pozn.: dve alebo tri mená sa navzájom oddeľujú spojovníkom s medzerami po oboch stranách spojovníka.

Odkaz na monografiu (viac ako 3 autori):

³HOLEC, Roman et al. *Stopäťdesiat rokov slovenského družstevníctva : Víťazstvá a prehry*. Bratislava : Družstevná únia SR, 1995, s. 201-202. ISBN.

Pozn.: čísla strán v rozpätí strán sa uvádzajú so spojovníkom.

Odkaz na zborník ako celok:

⁴BYSTRICKÝ, Valerián (ed.). *Slovensko v politickom systéme Československa : Materiály z vedeckého sympózia Časť 11. – 13. novembra 1991*. Bratislava : Historický ústav SAV, 1992, 99 s. ISBN.

Pozn.: Ako prvý údaj sa uvádza meno editora, ak má primárnu zodpovednosť za zostavenie diela. Pri viacerých zostavovateľoch meno prvého na titulnom liste.

Pozn.: Osoby, ktoré majú sekundárnu zodpovednosť (napr. vedeckí redaktori, editori, prekladatelia...) sa uvádzajú za názvom.

⁵*Slovenská veda : zborník zo 14. medzinárodnej konferencie*. Ed. Elena Nedorostová. Bratislava : Veda, 2001, 248 s. ISBN.

Odkaz na štúdiu v zborníku alebo v kolektívnej práci:

⁶MICHÁLEK, Slavomír. *Hodža a Osuský, názory a pozície v rokoch 1939 – 1945*. In PEKŇÍK, Miroslav (ed.). *Milan Hodža štátnik a politik*. Bratislava : Veda, 2002, s. 301-317. ISBN.

Odkaz na štúdiu publikovanú v periodiku:

⁷KOVÁČ, Dušan. Popoluška slovenskej historiografie – vlastné dejiny. In *Historický časopis*, 2004, roč. 52, č. 2, s. 233-244. ISSN.

Odkaz na už uvedený prameň:

⁸KAMENEC, ref. 1, s. 37.

V prípade, že v jednej poznámke sú uvedené dva pramene toho istého autora, v ďalších poznámkach uvádzame aj prvé slová názvu prameňa:

⁹KAMENEC, Po stopách, ref. 1, s. 12.

Odkaz na elektronický zdroj:

¹⁰KUCIANOVÁ, Anna. Personálie v elektronickej súběžnej Slovenskej národnej bibliografii. In *Bibliografický zborník 2000 – 2001* [online]. Martin : Slovenská národná knižnica, 2005, s. 136-139. Dostupné na internete: <http://www.snk.sk/nbuu/Zbornik_2000_2001.pdf>

Všeobecné poznámky:

- Ak v prameni nie je uvedené miesto vydania, rok vydania, vydavateľstvo uvádzame: b. m., b. r., b. v.

- V prípade viacerých miest vydania a vydavateľstiev sa názov vydavateľstva pridá k príslušnému miestu vydania:

Praha : Argo; Bratislava : Concordia, 1999.

- Ak je viac miest vydania a len jeden vydateľ, tak miesta vydania oddelíme bodkočiarkou a medzerou:

Bratislava; Martin : Osveta, 1956.

- Údaje v bibliografickom popise citovaného prameňa sa uvádzajú v jazyku prameňa až po údaj o rozsahu. Preklad názvu sa môže pripojiť v hranatých zátvorkách.

- Skratkou pre označovanie strán alebo strany je s., ročníky časopisov a čísla zborníkov sa uvádzajú arabskými číslicami. Pokiaľ sú dokumenty v edíciách číslované, je potrebné uvádzať okrem strán aj číslo.

- Odkaz na archívny prameň:

Slovenský národný archív (ďalej SNA), fond (ďalej f.) Poverenictvo informácií a osvetly (ďalej PIO), kartón (ďalej k.), č. j. 785.

Adresa redakcie:

Historický časopis, Historický ústav SAV, P. O. BOX 198, 814 99 Bratislava, Klemensova 19

IČO vydavateľa: 00 166 944

Tel.: +421-2-529 25 753; 0908 09 89 37

E-mail: histcaso@gmail.com

http: <http://www.historickycasopis.sk/>

objednávky: písomne, telefonicky, mailom, prípadne prostredníctvom elektronického objednávkového formuláru na webovskej stránke časopisu

Dátum vydania: máj 2017

CONTENTS

Articles

Štefánik, Martin: "Rame di Pollana". Spiš-Gemer copper in Flanders and Venice in the first third of the 14th century	193
Chvojka, Michal: Baron Miklós Wesselényi at the Frývaldov and Gräfenberg spas in 1839–1843	217
Macho, Peter: The visit of Štúr's group to Ján Holly at Dobrá Voda	239
Petruf, Pavol: Developments in Czechoslovakia in the first half of 1968 on the pages of published French diplomatic documents against the background of the development of Czechoslovak – French relations from the origin of Czechoslovakia to the beginning of 1968	265

Horizons

Lukáč, Eduard: The contribution of František Karšai to the development of Comeniology and the history of education in Slovakia	295
--	-----

Materials

Vožár, Jozef: The beginnings of cultivation of legal science in Slovakia: The centenary of the establishment of the <i>Právny obzor</i> and the first personalities in Slovak legal science	321
Pehr, Michal: The Slovak diplomat Ilja Rath in the Czechoslovak service with the Holy See	335

REVIEW-ANNOTATIONS-BIBLIOGRAPHY-CHRONICLE

INHALT

Studien

Štefánik, Martin: „Rame di Pollana“ Das aus Zips-Gemer Region ausgeführte Kupfer in Flandern und in Venedig im ersten Drittel des 14. Jahrhundert	193
Chvojka, Michal: Freiherr Miklós Wesselényi im Kurort Freiwaldau und Gräfenberg in den Jahren 1839–1843	217
Macho, Peter: Besuch der Anhänger Štúrs bei Ján Holly in Dobrá Voda	239
Petruf, Pavol: Entwicklung in der Tschechoslowakei in der ersten Hälfte des Jahres 1968 auf den Seiten der publizierten französischen diplomatischen Dokumente in Korrelation mit der Entwicklung der tschechoslowakisch-französischen Beziehungen von dem Entstehen der Tschechoslowakischen sozialistischen Republik bis zum Jahreswechsel 1967–1968	265

Horizons

Lukáč, Eduard: Der Beitrag von František Karšai an der Entwicklung der Comeniologie und der Geschichte des Schulwesens in der Slowakei	295
--	-----

Materialien

Vožár, Jozef: Beginn der Kultur der Rechtswissenschaften in der Slowakei: das Einhundert-Jubiläum der Gründung der Zeitschrift <i>Právny obzor</i> und die ersten Persönlichkeiten der slowakischen Rechtswissenschaft	321
Pehr, Michal: Der slowakische Diplomat Ilja Rath in den tschechoslowakischen Diensten des Heiligen Stuhls	335

KRITIK-GLOSSEN-BIBLIOGRAPHIE-CHRONIK

HISTORICKÝ ČASOPIS

vedecký časopis o dejinách Slovenska a strednej Európy

HISTORICKÝ ÚSTAV SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

P. O. BOX 198, 814 99 Bratislava, Klemensova 19

e-mail: histcaso@gmail.com

<http://www.historickycasopis.sk>

Hlavný redaktor: Dušan Kováč

Redakčná rada: Jozef Baďurík, †Valerián Bystrický, Miloslav Čaplovič, Viliam Čičaj, Vojtech Dangl, Katarína Hradská, Ivan Kamenec, Eva Kowalská, Jozef Leikert, Tünde Lengyelová, Ján Lukačka, Slavomír Michálek, Jan Pešek, Pavol Petruf, Ján Steinhübel, Dušan Škvarna

Medzinárodná redakčná rada:

Peter Bugge (Aarhus), Stanislaw Bylina (Warszawa), Moritz Csáky (Wien/Graz), Robert J. Evans (Oxford), Frank Hadler (Leipzig), Horst Haselsteiner (Wien), Peter Haslinger (Marburg), Catherine Horel (Paris), George J. Kovtun (Washington), Francesco Leoncini (Venezia), Jiří Malíř (Brno), Antoine Marès (Paris), Jaroslav Pánek (Praha), Jan Rychlík (Praha), Mark Stolarik (Ottawa), Martin Schulze Wessel (München), Arnold Suppan (Wien), László Szarka (Budapest), Ela Zadorožňuk (Moskva).

Výkonná, jazyková a grafická redaktorka: Miroslava Fabriciusová

Vychádza päťkrát ročne. Historický časopis je indexovaný a citovaný od roku 1968 v databázach Arts & Humanities Citation Index, Current Contents, Web of Science a v databáze Scopus od roku 2002. Internetový objednávkový formulár nájdete na adrese: <http://www.historickycasopis.sk>. Nevyžiadané rukopisy nevraciam.

Evidenčné číslo: EV 3084/09

IČO: 00 166 944

Distributed by SAP – Slovak Academic Press s.r.o., Bazová 2, 82108 Bratislava, Slovakia. Distribution are held by KUBON & SAGNER GmbH, Heßstraße 39/41, 80798 München (Germany)

© Historický ústav SAV, máj 2017